

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KRIZE - ROZPAD RODINY - OČIMA DÍTĚTE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: PhDr. Jana Procházková

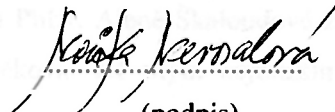
Autor práce: Monika Nevoralová

Školní rok: 2007/2008

Obor: Psychologie - Speciální pedagogika

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila pouze pramenů, které cituji a uvádím v seznamu použité literatury.“

V Praze dne 22. srpna 2008

(podpis)

Ráda bych poděkovala PhDr. Janě Procházkové za odborné vedení a konzultace při zpracovávání mé diplomové práce a rovněž za její podporu. Zároveň bych chtěla poděkovat PhDr. Aleně Škaloudové za pomoc se statistickým zpracováním dat. A v neposlední řadě chci poděkovat též mým nejbližším, především za jejich trpělivost.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1.1. RODINA.....	7
1.1.1. <i>Definice rodiny</i>	7
1.1.2. <i>Základní funkce rodiny</i>	8
1.1.3. <i>Psychické potřeby dítěte v rodině</i>	9
1.1.4. <i>Výchova dítěte v rodině</i>	11
1.2. KRIZE.....	12
1.2.1. <i>Definice krize</i>	12
1.2.2. <i>Vznik krize</i>	12
1.2.3. <i>Prožívání v době krize</i>	13
1.2.4. <i>Druhy krizí</i>	16
1.3. KRIZE V RODINĚ.....	18
1.3.1. <i>Manželská krize</i>	18
1.3.2. <i>Rozvodové období</i>	20
1.3.2.1. <i>Situace v rodině během rozvodu</i>	20
1.3.2.2. <i>Ztráty, které rozvod může přinést</i>	21
1.3.2.3. <i>Reakce dětí na rozvod a důsledky rozvodu</i>	23
1.3.3. <i>Porozvodové období</i>	32
1.3.3.1. <i>Situace v rodině po rozvodu</i>	32
1.3.3.2. <i>Typy porozvodového uspořádání</i>	33
1.3.3.2.1. <i>Výhradní péče matky</i>	34
1.3.3.2.2. <i>Výhradní péče otce</i>	36
1.3.3.2.3. <i>Shodné vs. rozdílné pohlaví rodiče a dítěte</i>	38
1.3.3.2.4. <i>Střídavá péče</i>	39
1.3.3.2.5. <i>Společná péče</i>	40
1.3.3.3. <i>Porozvodové konflikty</i>	40
1.3.3.3.1. <i>Popouzení dítěte proti jednomu z rodičů</i>	40
1.3.3.3.2. <i>Bránění ve styku dítěte s rodičem</i>	41
1.3.3.3.3. <i>Syndrom zavrženého/odcizeného rodiče/dítěte neboli odcizení v rodině</i>	41
1.3.3.4. <i>Výchova dítěte v rodině po rozvodu – neúplná rodina vs. doplněná rodina</i>	43
1.4. <i>FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ZVLÁDÁNÍ KRIZE V RODINĚ</i>	45
1.4.1. <i>Techniky vyrovnávání se se zátěží</i>	45
1.4.2. <i>Odolnost vůči zátěži</i>	46
1.4.3. <i>Ochranné síly v prostředí</i>	49
1.4.4. <i>Odborná pomoc rodinám v krizi</i>	51
1.4.5. <i>Doporučení rodičům</i>	52
2. PRAKTICKÁ ČÁST.....	54
2.1. <i>CÍL PRŮZKUMU</i>	54
2.2. <i>METODA PRŮZKUMU</i>	54
2.3. <i>CHARAKTERISTIKA PRŮZKUMNÉHO SOUBORU</i>	58

2.4. KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ ANALÝZA DAT	61
2.4.1. <i>Pojetí rodiny</i>	62
2.4.2. <i>Krize</i>	67
2.4.2.1. <i>Pojetí krize</i>	67
2.4.2.2. <i>Vlastní zkušenost s krizí</i>	70
2.4.2.3. <i>Prožívání v době krize</i>	73
2.4.2.4. <i>Představy dětí o řešení krizové situace</i>	75
2.4.2.5. <i>Pomoc v době krize</i>	77
2.4.2.6. <i>Informovanost dětí a znalost pomáhajících organizací</i>	82
2.4.3. <i>Krize v rodině</i>	86
2.4.3.1. <i>Vlastní zkušenost s krizí v rodině</i>	87
2.4.3.2. <i>Prožívání dětí v době krize v rodině</i>	91
2.4.3.3. <i>Odchod někoho z rodiny</i>	93
2.4.4. <i>Období rozvodu, rozchodu rodičů</i>	100
2.4.4.1. <i>Chování rodičů v době rozvodu, rozchodu</i>	101
2.4.4.2. <i>Komunikace rodičů s dětmi v době rozvodu, rozchodu</i>	103
2.4.4.3. <i>Změny v rodině v důsledku rozvodu, rozchodu rodičů</i>	105
2.4.4.4. <i>Prožívání dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)</i>	107
2.4.4.5. <i>Chování dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)</i>	110
2.4.4.6. <i>Zdravotní problémy dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)</i>	113
2.4.5. <i>Období po rozvodu, rozchodu rodičů</i>	115
2.4.5.1. <i>Chování rodičů po rozvodu, rozchodu</i>	116
2.4.5.2. <i>Porozvodové uspořádání v rodině</i>	118
2.4.5.3. <i>Styk dítěte s rodičem, kterému nebylo svěřeno do péče</i>	120
2.4.5.4. <i>Změna chování rodičů k dětem po rozvodu, rozchodu</i>	122
2.4.5.5. <i>Založení nové rodiny</i>	123
2.4.6. <i>Potřeby dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů</i>	125
2.4.7. <i>Postoje dětí k událostem souvisejících s rozvodem, rozchodem rodičů</i>	128
2.4.8. <i>Doporučení dětí rodičům a dětem, které prožívají rozvod, rozchod</i>	133
2.5. ZÁVĚRY A DISKUSE	141
ZÁVĚR	148
RESUMÉ	149
SEZNAM LITERATURY	150
PŘÍLOHY	155

Úvod

Rodina je zcela jistě klíčovým prostředím pro vývoj dítěte. Je prvním společenstvím lidí, se kterým se dítě ve svém životě setkává a od kterého přebírá základní prvky chování, které jsou potřebné pro jeho existenci v rámci společnosti. Již od narození ovlivňuje vývoj dítěte, vytváří citové vazby, které se trvale zapisují do jeho duševního života. Zároveň je však i místem, které je náchylné ke vzniku krize. Krize v rodině je obdobím napjaté atmosféry a rodina je tak více ohrožena rozpadem.

V současné době je rozvod jako forma rozpadu rodiny v naší společnosti rozšířeným jevem. Každoročně je rozvedeno kolem 30 tisíc manželství. Ve většině z nich žijí nezletilé děti a díky tomu se rozvod rodičů stává zásadní událostí v životě mnoha dětí. V posledních letech se též zvyšuje počet dvojic žijících ve společné domácnosti bez uzavření manželství. Statistika však rozchody nemanželských párů nezahrnuje. Z tohoto důvodu není známo, kolik dětí je dále rozchodem rodičů zasaženo. Vedle rozvodu manželů či rozchodu partnerů existuje i „neformální“ rozpad rodiny s dětmi, kdy manželé či partneři žijí sice nadále spolu, avšak jejich vzájemné vztahy jsou velmi konfliktní. Lze tak říci, že mnoho dětí je ohroženo nepříznivou atmosférou v rodině.

Pokud dojde k rozpadu rodiny, znamená to často pro dítě bolestnou zkušenost. Zároveň to však může představovat úlevu pro všechny zainteresované osoby. Avšak partnerské vztahy jen zřídka končí přátelským rozchodem. Po rozvodu, od kterého se často očekává zlepšení napjaté situace, tak napjatá atmosféra přetrvává.

Tématem této práce je „Krise – rozpad rodiny – očima dítěte“. Jak z názvu vyplývá pozornost bude věnována krizi obecně, krizi v rodině a blíže situaci rozpadu rodiny resp. rozvodu či rozchodu rodičů, z pohledu dětí. Text je rozdělen do dvou hlavních částí, části teoretické a části praktické.

V teoretické části se obecně zabývám rodinou a jejím významem a krizi a jejím aspektem. Podrobněji se pak věnuji krizi v rodině, situaci rozpadu rodiny, rozvodovému a porozvodovému období a možným rizikům a úskalím, která s sebou tento typ krize může přinést a působit tak na psychosociální vývoj dítěte. Zároveň zmiňuji i možné pozitivní přínosy a stimulační vlivy na další vývoj a rozvoj dítěte, přehled institucí zabývajících se touto problematikou a doporučení rodičům z řad odborníků.

V praktické části zjišťuji prostřednictvím dotazníku, u dětí různého věku, některé skutečnosti související s touto krizí jako je prožívání a chování dětí v době krize v rodině, potřeby dětí či přínos pro dítě. Dále zjišťuji představy dětí o řešení krizových situací a znalost pomáhajícího prostředí. Blíže se zabývám tím, zda se v těchto oblastech od sebe liší děti, jejichž rodiče se nerozvedli (tzn. děti, které nezažily rozvod rodičů) a děti, jejichž rodiče se rozvedli (tzn. děti, které zažily rozvod rodičů). Zda tato skutečnost ovlivňuje nějakým způsobem zmíněné jevy. Dále věnuji pozornost reakcím dětí na rozvod, rozchod rodičů, podobě komunikace rodičů s dětmi v době rozvodu, změnám v důsledku rozvodu, vypořádání se s obdobím po rozvodu, ale i potřebám dětí v období rozvodu rodičů. V neposlední řadě zjišťuji pohledy, názory a postoje dětí na uvedenou krizi a jejich doporučení, jak rodičům tak dětem nacházejícím se v období rozvodu. V závěru je práce doplněna několika ilustračními kasuistikami týkajícími se výše zmiňované krize rodiny.

1. Teoretická část

1.1. Rodina

1.1.1. Definice rodiny

Jednoznačné definování pojmu "rodina" je velmi problematické. Jednotlivé definice se mohou lišit podle zaměření různých vědních disciplín. Také různé oblasti téže vědy přistupují k pojmu „rodina“ rozdílně. I. Sobotková (2001) uvádí, že vzhledem k nesmírné složitosti definovaného jevu, je velmi těžké dosáhnout jednotné a obecně přijímané definice rodiny.

Z tohoto důvodu je v následujících řádcích uvedeno několik definic pojmu „rodina“ od různých autorů.

- J. Výrost uvádí v knize "Aplikovaná sociální psychologie" definici rodiny J. Odehnala: „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“ (ODEHNAL, in VÝROST: 1998, s. 304).
- Kramer (1980) vymezuje rodinu takto: „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“ (KRAMER, in SOBOTKOVÁ: 2001, s. 22).
- I. Sobotková (2001) pohlíží na rodinu jako na systém, kdy „systém je soubor částí a vztahů mezi nimi.“ Podle této autorky se každý rodinný systém skládá z několika subsystémů, z nichž nejpodstatnější je manželský (partnerský) subsystém, subsystém rodič–dítě a sourozenecký subsystém. Manželský subsystém je základní, hraje ústřední roli ve všech vývojových fázích životního cyklu rodiny. Celkový úspěch jakékoli rodiny závisí do značné míry na schopnosti ženy a muže vypracovat si dobře fungující vztah. Způsob, jakým manželé činí společná rozhodnutí, jak zvládají konflikt, jak plánují budoucnost rodiny, jak si vzájemně uspokojují potřebu jistoty a sexuální potřeby aj., je určitým modelem interakce a intimity mezi mužem a ženou, který ovlivňuje i vývoj dětí. Subsystém rodič–dítě vzniká okamžikem vzniku těhotenství u ženy a rozšiřuje hranice původního manželského systému. Příchod dítěte na svět znamená bohatou životní zkušenost, jednak radostnou, ale také to bývá období náchylné ke krizím. Jakékoli pozdější problémy v subsystému rodič–dítě vždy signalizují instabilitu rodiny. V sourozeneckém subsystému se dítě

učí spolupráci, soutěžení, vzájemné podpoře, učí se vyjednávat a vytvářet kompromisy. Interpersonální zkušenosti a dovednosti rozvíjené v sourozeneckém vztahu dítě uplatňuje i v jiných sociálních situacích s jinými dětmi, a modifikovaně i později v životě. Nepochybný je jeho vliv na celkové rodinné fungování. Vliv ovšem není jednosměrný, ale reciproční – subsystemy se vzájemně ovlivňují. Subsystemy v rodině je nutné nazírat pružně, nezvykle obsažně a dynamicky. Statický pohled na rodinu je nepřínosný, je třeba vidět subsystemy v neustálém pohybu, ve vývoji.

Z výše uvedeného vyplývá, že každý z autorů při definování pojmu „rodina“ klade důraz na něco jiného, podle svého odborného zaměření či zájmu. I přesto lze říci, že v něčem se definice vzájemně doplňují, ba dokonce shodují. Jedná se vždy o vztahy či vazby blízkých lidí či těch nejbližších.

Kdykoli se v celém následujícím textu vyskytne pojem „rodina“, míním tím blízké lidi, mezi nimiž jsou intenzivní citové vazby, bez ohledu na to, zda rodiče dětí uzavřeli manželství či žijí v nesezdaném svazku, a bez ohledu na to, zda se jedná o děti narozené aktuálním rodičům či děti adoptované.

1.1.2. Základní funkce rodiny

Funkce rodiny se vyvíjí v souvislosti se společenskými změnami a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti a vztahy uvnitř rodiny. Moderní rodina oproti tradiční pozbyla některé ze svých dřívějších funkcí. Jiné funkce pouze ztratily (popř. získaly) na důležitosti. Například současná rodina přestala být výrobní jednotkou, rozšiřuje se stravování mimo rodinu a také další služby jsou postupně zajišťovány jinde, vzrůstá péče školy a mimoškolních zařízení o výchovu dětí, také volný čas se do značné míry realizuje mimo rodinu.

Pokud jeden nebo více členů rodiny z nějakého důvodu a v různé míře neplní své funkce, hovoříme o poruchách rodiny, o tzv. dysfunkční rodině.

V následujících řádcích je uveden přehled základních funkcí, které má rodina plnit a zároveň, co se považuje za neplnění dané funkce, v takové podobě, v jaké se na něm shodují autoři zabývající se touto problematikou (např. Z. Matějček, Z. Dytrych, J. Langmeier, J. Dunovský a další).

- **Biologicko-reprodukční funkce**

Zahrnuje sexuální život manželů a plození nové generace. Zajišťuje pokračování rodu. Porucha této funkce se může projevit bezdětností (chtěnou, nechtěnou) nebo naopak plozením velkého počtu dětí, vedoucímu někdy až k nemožnosti plnit ekonomickou a socializačně-výchovnou funkci.

- **Emocionální funkce**

V této oblasti je rodina jedinečná a nezastupitelná. Pokud je rodina dysfunkční, je právě tato oblast nejvíce zraňující. Rodina poskytuje všem svým členům lásku, pocit jistoty, bezpečí, podporu, pomoc a přijetí. Dítě o tuto funkci může být připraveno rozvodem, rozchodem, nedostatečným zájmem, opuštěním, týráním či zneužíváním ze strany rodičů. Dítě tak ztrácí citové zázemí, pocit bezpečí a jistoty.

- **Socializačně-výchovná funkce**

Zahrnuje socializaci dětí a sociální kontrolu. Rodina poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě. Funguje jako regulátor nežádoucích činností. Specifická dynamika probíhající v rodině tvoří prostředí pro formování postojů ke světu, blízkému okolí a sobě samému. Vytváří též hodnotové orientace, tvoří základ pro formování vlastního já, koncepci vlastního života. Porucha této funkce může vycházet ze situace, kdy se rodiče nemohou o dítě starat (např. nemoc, válka, nezaměstnanost), projevují však o dítě zájem, někdy velmi značný. Nebo se rodiče nedovedou o dítě starat (např. nezralost, mentální či sociální nezpůsobilost). Zájem rodičů o dítě je různý, od nadměrného přes formální až po nezájem. Či se rodiče nechtějí o dítě starat (např. porucha osobnosti, mravní a charakterové nedostatky). Zájem rodičů o dítě je minimální nebo žádný.

- **Ekonomicko-zabezpečovací funkce**

Spočívá v materiálním zabezpečení členů rodiny a vytváření statusu. Selhání této funkce pramení z toho, že se rodiče nemohou (např. nemoc, stáří, invalidita) nebo nechtějí (např. závislosti, kriminalita) zapojit do pracovního procesu společnosti. Porucha této funkce se může projevit v nouzi a hmotném nedostatku.

Proto, aby rodina plnila uvedené funkce, je třeba přítomnosti všech jejích členů, vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů. Je všeobecně známo, že absence jednoho z rodičů je pro sociální i emocionální vývoj dítěte rizikovým faktorem. Pokud je rozpad rodiny neodvratný, je třeba udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni, aby zůstalo zachováno co nejvíce z výše zmiňovaných funkcí.

1.1.3. Psychické potřeby dítěte v rodině

Potřeby dítěte lze rozdělit do dvou skupin. První tvoří základní potřeby biologické, které musí být uspokojeny, aby mohlo dítě přežít. Jedná se o potřeby tepla, potravy, ochrany před nebezpečím apod. Druhou skupinu tvoří základní potřeby psychické, které musí být náležitě v pravý čas uspokojovány, pokud se má dítě vyvíjet v osobnost psychicky zdravou a zdatnou. Odborníci zabývající se touto problematikou (např. Z. Matějček, Z. Dytrych, J. Langmeier a další) se shodují na několika následujících potřebách:

- **Potřeba vnějších smyslových podnětů**

Uspokojení této potřeby umožňuje organismu, aby se naladil na žádoucí úroveň aktivity. Znamená to, že člověku jsou poskytovány podněty, čímž dochází ke stimulaci. Nesmí však být podněty soustavně přetěžován.

- **Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech (tzv. smysluplného světa)**

Uspokojením této potřeby se z podnětů, které k nám přicházejí prostřednictvím našich smyslů, stávají zkušenosti, poznatky a pracovní strategie. Tato potřeba umožňuje učení.

- **Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů (vztahy k osobám prvotních vychovatelů) a jistoty ve vztazích**

Tato potřeba zahrnuje akceptování, zájem, mazlení, kladné hodnocení, povzbuzení, porozumění, sympatii, srdečnost, trpělivost, možnost komunikovat, svěřit se, mít zázemí, spolehnout se na pomoc, na podporu v tísní apod. Naplnění této potřeby přináší dítěti pocit jistoty, bezpečí a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti.

- **Potřeba vedení, autority, disciplíny, důslednosti ze strany rodičů**

Děti potřebují od rodičů pevný a jistý vztah. Potřebují od rodičů jak pozornost a lásku tak vedení a důslednost. To vše pro ně představuje bezpečné zázemí.

- **Potřeba identity**

Tato potřeba představuje potřebu společenského uplatnění a společenské hodnoty. Na základě jejího uspokojení dochází ke vzniku zdravého vědomí vlastního já (kdo jsem, jaký jsem, z jaké rodiny pocházím, jaké v ní mám místo), které je podmínkou pro osvojení si společenských rolí a hodnotových cílů životního snažení.

- **Potřeba samostatnosti, soběstačnosti, nezávislosti**

V této potřebě je obsažena i nezbytnost prostoru k projevení nesouhlasu, vzdoru, agrese, ale i k prosazení se, k projevení své svobodné vůle.

- **Potřeba modelu vhodného, slušného řešení mezilidských konfliktů, potřeba mužského a ženského vzoru a zkušenosti rodinného života**

K tomu, aby byla tato potřeba naplněna, je nutná přítomnost ženy a muže v rodině, tzv. identifikačních vzorů, díky nimž se jedinec seznamuje s chováním pro ženskou a mužskou roli. Zároveň je však nutná i jejich vzájemná komunikace a interakce, díky níž se dítě učí vstupovat do vztahů s lidmi, zaujímat v nich své místo, řešit mezilidské konflikty aj.

- **Potřeba otevřené budoucnosti, životní perspektivy**

Uspokojení této potřeby dává lidskému životu časové rozpětí a podněcuje a udržuje v člověku jeho životní aktivitu. Zahrnuje naději, beznaděj, plány či představy, čím bych chtěl být apod.

Pokud není dítěti dána příležitost uspokojovat některé ze základních psychických potřeb v dostatečné míře po dostatečně dlouhou dobu, jedná se podle J. Langmeiera a Z. Matějčka o psychický stav, nazývaný psychická deprivace (MATĚJČEK, LANGMEIER: 1968).

1.1.4. Výchova dítěte v rodině

J. Pelikán chápe výchovu jako dílčí případ obecného procesu formování člověka. V procesu výchovy dochází k záměrnému a cílevědomému vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každé osobnosti v souladu s jejími dispozicemi, ale i s lidským posláním (PELIKÁN, in KLAPILOVÁ: 2000, s. 22).

Výchova napomáhající rozvoji osobnosti se uskutečňuje v celé společnosti. Podílejí se na ní školská zařízení, mimoškolské výchovně-vzdělávací instituce, kulturní zařízení. Důležitý podíl však tvoří rodinná výchova.

Rodina je základní sociální jednotka, ve které jedinec žije a nachází uspokojení svých základních potřeb. Rodina je nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje celkové zrání dítěte, má hlavní význam pro celkový vývoj dítěte. Jak již bylo uvedeno, rodiče a ostatní členové rodiny se stávají dítěti modelem k napodobování a identifikaci. Rodina předává dítěti model sociální interakce a komunikace. Začleňuje dítě do určitého způsobu života a předává mu určité sociální požadavky a normy, jejichž přijetí podporuje odměnami a tresty. Tím dochází k socializaci dítěte v rodině, k jeho výchově. Formování osobnosti bývá tedy přímým odrazem kvality rodiny.

Z hlediska vývoje dětí a jejich výchovy má své přednosti a nedostatky tradiční i současná rodina. Od 20. století prochází rodina velkými změnami. Z velké, vícegenerační rodiny se stává rodina malá. Dříve rodiče žili společně nejen s dětmi, ale také s prarodiči a dalšími příbuznými. Nyní rodiče žijí většinou jen s dětmi, jejichž počet je menší než dříve. V tradiční velké rodině sice chybí soukromí, jedna generace často zasahuje do života druhé, což vytváří četné konflikty. Naproti tomu však poskytuje dítěti větší možnost modelů k nápodobě. Od patriarchální rodiny s přísnou vládou otce jde nyní vývoj spíše k rodině založené na rovnoprávnosti, k rodině partnerské, demokratické. Demokratická rodina však snáze přechází k liberálnosti ve výchově, k nedostatku požadavků i jejich kontroly, což může být nepříznivé pro formování osobnosti dítěte.

Rodina, která není schopna zajistit přiměřený vývoj dítěte a plnit požadavky společnosti na výchovu, je, jak již bylo uvedeno výše, označována za rodinu dysfunkční. Mezi partnery často bývají napjaté vztahy narušující rodinnou soudržnost, bez níž je úspěšná výchova velmi problematická. U některých dětí může dojít vlivem těchto napjatých vztahů až k psychické traumatizaci.

V současné době narušené vztahy mezi rodiči končí stále častěji rozvodem či rozchodem. Rozpad původní rodiny je pro dítě silným citovým otřesem a mnohdy i rizikovým faktorem. V neúplné rodině často chybí jedna ze sociálních rolí, nejčastěji role muže/otce. Děti tak ztrácejí možnost osvojit si tuto roli a naučit se odpovídajícím způsobem reagovat na roli opačnou. V úplné rodině, kde se nachází matka i otec, děti přejímají roli jednoho z rodičů, ztotožňují se s touto rolí a současně se učí reagovat jistým způsobem na roli opačnou.

Je však nutné říci, že dnes existuje i mnoho rodin, včetně nesezdaných párů s dětmi, kdy vztahy mezi manželi, partnery jsou velmi konfliktní a napjaté. To znamená, že děti z těchto rodin žijí sice spolu s oběma rodiči, avšak jejich vztahy jsou velmi narušené. V následujících kapitolách bude této problematice věnováno více pozornosti.

1.2. Krize

1.2.1. Definice krize

Tak jako existují různé pohledy autorů na pojem „rodina“, existuje i mnoho pohledů na pojem „krize“. Lze si však všimnout, že většina odborníků se shoduje na několika následujících základních charakteristikách tohoto pojmu:

- Krize je definována jedincem. Pro každého znamená něco jiného. Má subjektivní charakter.
- Krize je životní situace, která přesahuje obvyklý repertoár vyrovnávacích strategií. Vede obvykle ke změně regulačního vzorce, ke změně regulativních způsobů našeho chování (ať v pozitivním, nebo negativním smyslu). Krizi nejsme schopni zvládnout vlastními silami, vlastními vyrovnávacími strategiemi, eventuálně za pomoci nám blízkých lidí, v přijatelném čase a navykklým způsobem (VYMĚTAL: 1995).
- V. Kastová uvádí, že čas krize je životním obdobím, které bývá většinou poznamenáno značně intenzivní tísní, zúžením, zároveň však situací zrodu. Je zřejmé, že tak velkou intenzitu úzkosti a tlaku nelze vydržet dlouho. Krize může spontánně odeznít, může však také vyvolat chronické psychické problémy, aniž by dále přetrvávala naléhavá situace, která způsobuje nepříjemný charakter krize (KASTOVÁ: 2000).
- Krize znamená nebezpečí i příležitost. Je důležitým činitelem změny a zrání pro každého jedince. F. Capra (1982) zmiňuje, že Číňané používají pro slovo krize pojem „WEJ-JI“, který je složen ze znaku pro „nebezpečí“ a znaku pro „dobrou příležitost.“ To znamená, že za určitých podmínek se krize může stát šancí k novému prožívání identity, lze z ní vyjít s novými možnostmi chování, s novou dimenzí prožívání sebe a světa. Každá krize v sobě obsahuje možnost zásadní proměny (CAPRA, in VODÁČKOVÁ: 2002, s. 31).

1.2.2. Vznik krize

Z. Eis (1992) uvádí, že než se u člověka projeví krizový stav, musí dojít k jeho aktualizaci v oblasti bio-psycho-sociálních faktorů, neboť člověka tvoří tři složky, a to složka biologická, duševní a sociální. V některém z těchto tří faktorů krizový stav propukne nebo v něm krizový stav převáží. Ve kterém faktoru to bude, se dá jen s obtížemi, nepřesně předvídat. Avšak aby došlo ke krizovému stavu, musí se zároveň spustit situační (konfliktový) spouštěč, neboli „poslední kapka, která přetekla“. Člověk selhává zpravidla tam a tehdy, když se nahromadí určité seskupení všech tří činitelů, avšak uskupení a míra všech tří faktorů je u každého jedince jiná.

V této souvislosti J. Vymětal (1995) hovoří o principu dvojí kvantifikace, tzn., že k tomu aby mohla vzniknout určitá reakce organismu, musí dojít k propojení vyladěnosti organismu s vnějším spouštěčem.

Jako vnější urychlovače krize označuje R. Thom (1992) tři aspekty – ztrátu objektu (např. v důsledku smrti, rozchodu, rozvodu, zranění), změnu (např. rodinného, zdravotního, pracovního stavu) a volbu mezi dvěma stejnými kvalitami. Dále autor uvádí dva vnitřní precipitory (urychlovače) krizí. Prvním precipitorem je neschopnost vyhovět požadavkům vývoje, nárokům, zodpovědnosti a druhým urychlovačem je tzv. náhradní opatření. Aby mohlo v našem životě dojít k plynulému vývoji za nepříznivých podmínek, je občas potřeba přijmout náhradní opatření. Je to něco, co má omezenou platnost v čase. Přestat vyhovovat může náraz, anebo postupně. Krize může nastat ve chvíli, kdy si začneme uvědomovat, že něco není v pořádku, a zároveň prožíváme neschopnost udělat nějaký skutečně konstruktivní krok (THOM, in VODÁČKOVÁ: 2002).

Jako inventář precipitorů krize může též posloužit všeobecně známá tabulka životních událostí autorů Holmese a Rahea (HONZÁK: 1994).

1.2.3. Prožívání v době krize

Krize obecně každému člověku často přináší mnoho smutku, bolesti a trápení. N. Špatenková (2004) uvádí, že většina krizí je spojena s ohrožením, nebezpečím či ztrátou. Ztrátu vymezuje jako náročnou životní situaci, jež vede ke krizi jedince, která je charakterizována dlouhodobým, ale především nezvratným odloučením od něčeho významného (např. od nějaké věci, domova, pracovního místa apod.) nebo od někoho významného (např. od milovaného člověka v důsledku rozchodu, rozvodu nebo smrti).

Tato autorka dále uvádí, že rozhodující význam pro prožívání události jako životní ztráty, krize, má emocionální vazba jedince ke ztracenému objektu–člověku, předmětu nebo činnosti. Čím byla vazba jedince ke ztracenému objektu intenzivnější, tím výraznější a intenzivnější jsou projevy smutku a truchlení.

V následujícím textu jsou uvedeny některé z projevů, jež doprovází krizi člověka, resp. jimiž člověk reaguje na krizi. Jednotlivé projevy spolu úzce souvisejí, často se kombinují či překrývají.

Reakce na krizi

1. Smutek

Přirozenou reakcí na každou uvědomovanou ztrátu, krizi, je smutek resp. truchlení. Proces truchlení představuje určitý způsob zpracovávání této ztráty, proces vyrovnávání se s danou situací.

Podle N. Špatenkové (2004) se smutek může projevat na čtyřech úrovních, a to na úrovni emocionální, kognitivní, na úrovni tělesných projevů a v chování.

- **Projevy smutku na emocionální úrovni**

Smutek resp. truchlení na emocionální úrovni má podobu žalu, touhy, pocitů viny, úzkosti a strachu, pocitů bezmoci a beznaděje apod. Jinými slovy jde o záplavu lidských emocí, které člověk prožívá v souvislosti s každou velkou změnou či ztrátou ve svém životě.

- *Projevy smutku na kognitivní úrovni*

Smutek se na kognitivní úrovni může projevat jako zmatek, dezorientace (zmatenost ohledně času, místa, osob), nedůvěra, obsedantní zabývání se vzpomínkami na ztracený objekt, poruchy koncentrace pozornosti (neschopnost soustředit myšlenky k určitému cíli a koncentrovat se po delší dobu na nějakou složitější činnost), halucinace, derealizace (porucha vnímání vnějšího světa, pocit odcizení se sobě samému) apod. Někdy může být patrné bezděčné zúžení pozornosti jedním směrem, kdy veškerému myšlení dominují opakovaně se vtírající představy či úvahy o tom, co předcházelo zlomové události a zda se situace nedala včas nějak zvrátit.

- *Projevy smutku na úrovni chování a jednání*

Na úrovni chování a jednání může mít smutek podobu pláče, únikové reakce (např. únik k alkoholu, drogám, denní snění, únik do nemoci, suicidální tendence), poruchy spánku, změny stravovacích návyků apod.

- *Projevy smutku na tělesné úrovni*

Na tělesné úrovni se nejčastěji smutek projevuje v podobě problémů s dýcháním (např. dušnost, dechová nedostatečnost apod.), únavy a svalové slabosti, senzorycké přecitlivělosti (citlivost na intenzivní světlo a hluk), nespavosti apod.

2. Úzkost

Dalším projevem krize je úzkost, jež provází každou dezintegraci obvyklého a každé nové uspořádání. V. Kastová (2000) uvádí, že úzkost prožíváme tělesně – trpí jí naše těla. Vysvětluje tím, proč řada lidí v průběhu krize onemocní, trpí pak tělesnou chorobou, nikoli vlastní krizí, která je touto nemocí současně maskována.

3. Tělesné projevy

Je nesporné, že v krizi dochází často k neúměrnému zatížení, tzn. i k zatížení těla. Jak již bylo uvedeno výše, tělesná reakce na zátěž a nejistotu může mít řadu podob. Y. Lucká uvádí, že typickými tělesnými reakcemi na krizi jsou pocity napětí, bolesti a změny ve schopnosti cítit v nejrůznějších částech těla. Často může dojít k omezení fyziologických procesů, k narušení dechu, k pocitu sevření na hrudníku, k bušení srdce a narušení pocitu tělesného schématu. Někdy člověk v krizi může prožívat takovou úzkost, že se doslova dusí. Další tělesnou reakcí může být svalová ztuhlost, silné pocení, návaly horka střídající se s dojemem zimy, ale také třes, pocity fyzického vysílení či pocit nepolevujícího vnitřního napětí, dále špatná pohybová koordinace, únava, nespavost, bolesti hlavy, vegetativní obtíže jako je nechutenství a žaludeční nevolnosti, zhoršení již probíhajícího onemocnění apod. Mnoha lidem se stává, že tělo je prvotním indikátorem krize. Pocity u nich přicházejí za tělesným prožíváním opožděně (LUCKÁ, in VODÁČKOVÁ: 2002).

Podle R. Jedličky (2004) je u některých citlivých osob patrné též časté nucení k močení, u psychicky labilních dětí se může objevit rovněž enuréza, tj. noční pomočování. Prožívání krizového stavu zhoršují nejrůznější poruchy spánku. Večer má člověk obtíže s usínáním, v noci jej budí hrozivé sny

s úděsným obsahem. Fyzický a emoční stres vyvolává u některých nepříznivě disponovaných jedinců takové spánkové poruchy, jakými jsou noční děsy a noční můry.

4. Signály životního ohrožení

R. Jedlička (2004) uvádí, že pokud se jedinci v krizi nedostane včas příslušné psychologické podpory a pomoci, mohou u něj převládnout primitivní citové pochody, které signalizují silný pocit životního ohrožení a znehodnocení. Následkem toho jsou občas patrné známky násilného jednání namířeného buď vůči okolí, či naopak proti vlastní osobě (např. sebepoškození, sebevražedné pokusy). Velmi často lze také pozorovat deprese, vyhasnutí zájmu o práci, o přátele, lhostejnost k vlastnímu vzhledu, apatii, nihilismus, úvahy o smyslu života. Podle tohoto autora jedinec vysílá volání o pomoc.

V této souvislosti N. Špatenková (2004) uvádí, že mezi motivy, které vedou lidi k sebevraždě, patří i problémy rodinné (např. špatná komunikace s rodiči), pracovní či školní. Spouštěcím momentem sebevražedného jednání u dětí a dospívajících se může stát například odmítnutí nebo ztráta milované osoby (rozchod s přítelem či přítelkyní, rozvod nebo rozchod rodičů), změna prostředí (přestěhování, změna školy), u dospělých se jedná zejména o partnerské krize, rozvody, rozchody, stav sociální nouze atd.

Podle této autorky představují děti a dospívající z hlediska suicidálního jednání rizikovou skupinu. Dospívající jsou velmi zranitelní, zvýšeně senzitivní, citově labilní, mají sníženou odolnost vůči zátěži a nedisponují dostatečným repertoárem strategií řešení náročných životních situací. Sebevraždy u dospívajících bývají nejčastěji voláním o pomoc, získání ohledů, zájmu a spolupráce z okolí.

Je však nutné říci, že ať už se jedná o jakýkoliv důvod, vždy lze nalézt jedince, kteří za stejných okolností sebevraždu nespáchali. S největší pravděpodobností se vždy jedná, jak již bylo uvedeno výše, o kumulaci náročných životních situací, stresů, problémů v životě daného jedince.

Fáze krize

Přestože je proces krize individuální záležitostí, lze identifikovat určitá stádia krize, kterými procházejí všichni ti, kterým se přihodila nějaká významná ztráta resp. ti, kteří zažili krizi. R. Jedlička (2004) hovoří o třech stadiích a to o fázi alarmující (šoková), kritické a integrační.

1. Fáze ohromení a šoku

Tato fáze trvá zpravidla hodiny až dny. V této fázi člověk prožívá první konfrontaci s nepříznivou událostí, vnímá ohrožení. Důsledkem je zvýšená úzkost. Z tohoto důvodu jedinec zaktivizuje obvyklé vyrovnávací strategie, což se pro někoho může odehrát v rovině svépomoci, jiný naopak může hledat pomoc u blízkých lidí.

2. Kritická fáze

Tato fáze čítává dny, týdny, ale v nepříznivých případech i měsíce. Na jedince začne plně doléhat tíživost nastalých změn. Neúčinnost vyrovnávacích mechanismů v první fázi vede k dalšímu zmatku. Jedinec zažívá pocit zranitelnosti a nedostatku kontroly nad situací. Může se objevit ochromení nebo se jedinec může pokoušet vyrovnat se situací náhodným způsobem. Tato etapa se vyznačuje závažnou

psychologickou dezorganizovaností. Úzkost a reakce na ni se podobají stavům paniky. Objevují se hluboké kognitivní, emocionální a psychologické změny. Tato fáze přináší jisté ohrožení člověka. Z. Eis (1992) hovoří o tzv. syndromu psychického ohrožení, kdy člověk v této situaci je ohrožen v tělesné i psychické jednotě.

3. Integrační fáze

Toto období bývá zpravidla půl roku až rok dlouhé. Člověk by se měl během této doby se situací adaptivně vypořádat.

Tento autor dále uvádí, že tento popis jednotlivých fází krize představuje přehledné zobrazení. Je třeba mít na paměti, že v konkrétních případech přichází v úvahu řada rozmanitých sociálních, psychologických i biologických činitelů, kterým je daný člověk současně vystaven a díky nimž bývá celkový obraz značně proměnlivý.

1.2.4. Druhy krizí

Mnoho autorů uvádí různé výčty druhů krizí. V následujícím textu je uveden klasifikační systém Baldwina tak, jak ho uvádí D. Vodáčková. Tento systém je založen na odstupňování závažnosti krize, představuje tak rozsáhlou typologii krizí. Při posunu od třídy první ke třídě šesté se krize stává závažnější a zdroj stresu přechází od vnějšího k vnitřnímu (BALDWIN, in VODÁČKOVÁ: 2002).

1. Situační krize

Situační krize je událost, která je precipitována nepředvídatelným stresem. Závažnost krize je určena subjektivním nazíráním situace a dostupností vyvažujících faktorů. Převládají zde vnější precipitory, neboli vnější urychlovače (podle R. Thoma) jako ztráta a její hrozba (např. ztráta zdraví, blízkého člověka apod.), změna a její anticipace (např. rozchod, rozvod, stěhování apod.), volba (např. rozhodování mezi dvěma partnery či partnerkami apod.).

2. Krize z očekávaných životních změn neboli krize tranzitorní

Tranzitorní krize jsou nejběžnějšími krizovými stavy. Během života se musíme utkat s řadou přirozených překážek, které jsou dány nároky růstu a zrání. Krize zrání lze vymezit jako předvídatelné procesy růstu a vývoje, které se rozvíjejí v určitém časovém období. Můžeme je definovat v rámci života jednotlivce (např. puberta, adolescence) nebo v rámci života rodiny (např. výběr partnera, sňatek atd.).

Mezi prvními autory, kteří se z psychologického hlediska zabývali tranzitorními krizemi, byl americký psycholog E. H. Erikson, který vytvořil na základě psychoanalytické teorie ovlivněné kulturní antropologií osm kategorií pro periodizaci jednotlivých vývojových stadií jedince, od narození až po stáří. Podle tohoto autora se člověk musí vypořádat s konflikty a krizemi nejen uvnitř každé vývojové fáze, ale také při přechodu z jedné fáze do druhé. K jeho základním poznatkům patří i to, že by si člověk v každé vývojové etapě měl řešit a dořešit základní konflikty a z nich plynoucí krizové stavy. Každý nevyřešený nebo mylně řešený krizový stav má tendenci zchroničtět, zafixovat se a provázet člověka v dalším vývoji.

Takový „zchroničtělý“ krizový stav člověka pohlcuje, obsazuje a brání mu přirozeně se vyvíjet (EIS: 1992).

Jak již bylo uvedeno, životní cyklus jedince je zároveň spojen s životním cyklem rodiny. V rámci takového cyklu je rodina nucena stále znovu procházet změnami nebo se přizpůsobovat změněným podmínkám. Při tom vždy dochází k nutným krizím a přechodným obdobím.

3. Krize pramenící z náhlého traumatizujícího stresoru

Krize tohoto druhu jsou precipitovány mocnými vnějšími stresory, které klient neočekává a nad nimiž nemá téměř žádnou kontrolu. Člověk se může takto vzniklými událostmi cítit zdrcen a ochromen. Příkladem takovým událostí může být náhlé úmrtí blízké osoby, znásilnění, přírodní katastrofy, válečný stres apod.

4. Krize zrání, vývojové

Tento druh krizových situací má vztah k pojmu „náhradní opatření“. V kontextu mezilidských vztahů je člověk konfrontován s otázkami, které jsou pro jeho další vývoj důležité. Z určitých důvodů v nich však selhává, což může mít vztah k některým nedořešeným a nedokončeným tématům z jeho předchozího vývoje. Vývojová krize přichází obvykle tam, kde nemohla zdárným způsobem proběhnout krize tranzitorní, jejíž podstatou je reakce jedince a jeho rodinného systému na přirozené změny či vývojové úkoly. Přínosem vývojové krize je, že se jedinec dorovnává do přirozeného toku života. Dodatečně řeší to, co ve svém životě přeskočil či vyřešil náhradně a tím pádem i dočasně.

5. Krize pramenící z psychopatologie, resp. krize v kontextu psychopatologie

Lidé s dispozicí k duševnímu onemocnění jsou obecně zranitelnější než tzv. „běžná populace“. Jsou také v určitém smyslu hůře vybaveni k tomu zvládat zátěž a vývojové nároky. Precipitorem krize zde může být změna, ztráta, volba, vývojové nároky, avšak navíc je zde ještě specifická zranitelnost jedince či nerovnováha rodinného systému.

6. Neodkladné krizové stavy

Jedná se o situace, které s sebou nesou vysoký potenciál naléhavosti. Patří sem například akutní stavy, které mohou, ale také nemusí provázet probíhající psychické onemocnění, dále akutní psychotické stavy, alkoholové či drogové intoxikace, problémy spojené s kontrolou impulsů, jako je sebevražedné nebo vražedné chování a nekontrolovatelná zlost a agrese, dále i panická úzkost a stavy spojené s extrémním psychickým vypětím (různé projevy akutní stresové reakce projevující se jak somaticky, tak psychicky).

1.3. Krize v rodině

Dosud byla věnována pozornost rodině a krizi obecně. Nyní budou následovat kapitoly, v nichž bude věnována pozornost „krizi v rodině“, blíže situaci rozpadu rodiny resp. rozvodu či rozchodu rodičů dětí.

Podle N. Špatenkové (2006) je život obecně, ale především ten rodinný plný krizových situací. Krize v rodině je obdobím napjaté atmosféry v rodině. Více než kdy jindy je rodina ohrožena rozkolem a rozpadem. Krize bývá pro rodinu často bodem obratu. Vede totiž k velkým změnám ve struktuře a fungování rodiny, a to buď směrem k horšímu (tzn. krize vede k rozvodu), nebo směrem k lepšímu (tzn. krize je překonána). Překonání krize pak může paradoxně vést k tomu, že je rodina jako celek silnější, soudržnější, že si její členové více váží sebe navzájem, uvědomují si, co všechno pro ně jejich rodina znamená. Krize v sobě vždy nese šanci na změnu, a přináší tak naději na zlepšení situace. Krize je tak možná spíše upozorněním, že je třeba něco změnit. Jak již bylo uvedeno výše, krize představuje vždy šanci–šanci na změnu.

1.3.1. Manželská krize

Každé manželství prodělává různě dlouhé období adaptace, kdy si jeden zvyká na druhého, na společný život, ale také na drobné či větší střety zájmů a vytváření kompromisů.

Některé krize v manželství jsou však přirozené, pramení z běžného vývoje partnerského (manželského) vztahu a v podstatě podporují potřebný vývoj vztahu. Naproti tomu krize, které nedávají základ pro nutný vývoj vztahu, mohou být natolik závažné, že se manželství může rozpadnout.

N. Špatenková (2006) vymezuje manželskou krizi jako narušení stability manželského systému působením vnějšího nebo vnitřního činitele. Tak jako každý člověk prochází postupně různými životními fázemi, tak i vztah dvou lidí prochází určitými vývojovými etapami. Ke krizi v manželství může dojít tehdy, jestliže nejsou partneři schopni bez závažnějších konfliktů a kolizí plnit vývojové úkoly jednotlivých fází, tzn. jestliže se v rámci dané etapy nezvládnou to, co by se zvládnout mělo. Tato autorka dále uvádí následující, běžně v psychologii zmiňované, etapy manželství, resp. rodiny:

- bezdětné manželství, novomanželé
- rodina s malými dětmi v předškolním věku
- rodina s dětmi ve školním věku
- rodina s dospívajícími dětmi
- rodina ve fázi, kdy děti odcházejí z domova
- rodina po odchodu dětí (tzv. fáze prázdného hnízda)
- manželství s jedním partnerem v důchodu, prarodičovství

Podle výše zmíněné autorky existují rizikové faktory, které ohrožují průběh „normální“, tj. vývojové manželské krize. Těmi jsou nevhodné strategie vyrovnávání se s krizí u některého z partnerů,

natož souběžně u obou, neschopnost odpoutat se od orientační (původní) rodiny, nereálné požadavky a nesplněná očekávání manželů od sebe navzájem a nesprávné pochopení svých rolí.

V situaci manželské krize prožívají manželé (sice oba, ale nikoliv společně) obavy z možného rozpadu manželství. Uvědomí-li si toto riziko, mají současně možnost pochopit, co všechno je pro ně v jejich vztahu důležité. Význam a hodnota partnera ve „zdravém“ vztahu může paradoxně vzrůstat, což by v partnerech mělo zmobilizovat síly k překonání manželské krize a ve výsledku jejich vztah posílí. Pokud však partneři své síly nezmobilizují a podlehnou aktuální nespokojenosti, natožpak obviňování všech ostatních, zejména manžela, za danou situaci, je jejich manželství ohroženo rozpadem mnohem více než kdy jindy.

Podle této autorky může krize též přejít do chronického stavu, což vysvětluje jako jakési „opouzdření“ problémů a všech průvodních nepříjemných prožitků s tím, že navenek se zdá situace zvládnuta. Rizikem této chronicity krize (skryté, avšak stále přítomné) je možnost dekompenzace, tedy náhlého zhoršení až zhroucení. A to nejen samotného vztahu ve formě jeho rozpadu (náhlý, zdánlivě nepochopitelný odchod některého z partnerů, rozvod), ale někdy je důsledkem i zhroucení osoby některého z partnerů včetně možnosti sebevražedného jednání.

I. Plaňava (2000) hovoří o pokračující manželské krizi jako o jedné z etap charakteristických pro předrozvodové období. Uvádí, že v této etapě může docházet k rušení rodičovského spojení ve vztahu k dětem, kdy každý z rodičů si začne utvářet vlastní vztahy s dítětem. Po této etapě může, ale i nemusí následovat etapa druhá týkající se rozvodového rozhodování. Manželé hodnotí minulost vztahu, aktuální soužití prožívají jako neúnosné. Oba usilují o změnu, každý však může mít na mysli změnu jinou. Může se stát, že jeden z manželů se kloní k rozvodu a druhý rozvod odmítá. Manželé si v tomto období kladou otázku, zda se mají snažit disharmonické manželství udržovat kvůli dětem.

Podle S. Kratochvíla v dnešní době dochází k situaci, kdy veřejné mínění často rozvodové tendence podporuje, naproti minulosti, kdy veřejnost rozvody nepříznivě hodnotila. V této souvislosti A. Gjuríč zmiňuje, že ve veřejnosti se vytvářejí tzv. rozvodové mýty, které podporují rozvodové chování (GJURIČ, in KRATOCHVÍL: 2000, s. 202). Jedná se například o tyto mýty:

- Druhá manželství jsou lepší než první.
- Když se manželství nevydaří, je rozvod jedinou cestou k nápravě.
- Pro děti není rozvod nic neobvyklého, protože kolem je mnoho dalších dětí z rozvedených manželství.
- Po překonání rozvodového období je pro děti již všechno v pořádku.
- Miluje-li nový partner mne, bude mít rád i moje děti.

1.3.2. Rozvodové období

Jak již bylo zmíněno, jednou z možností, jak může manželská krize skončit, je rozvod manželů či rozchod partnerů. Rozvod však nelze považovat za jedinou, osamocenou událost, k níž dojde v určitém časovém momentu. Na rozvod je nutné pohlížet jako na proces, neboť od manželské krize po ukončení celého rozvodového procesu uplyne dlouhá doba. Tuto dobu lze členit do několika etap (již zmíněná manželská krize, rozvodové rozhodování, rozvodové jednání, porozvodová adaptace), jež se mohou prolínat a mohou být reverzibilní (vratné). Může se však stát, že jeden z partnerů se nachází ve stejném čase v jedné etapě, kdežto ten druhý v jiné.

Z. Matějček rozlišuje tzv. „nedeklarovaný rozpad rodiny“ a „rozvod“. O „nedeklarovaném rozpadu rodiny“ hovoří tehdy, když rodinný rozkol (hluboký rozvrat rodiny, kde jsou postiženy všechny nebo některá ze základních funkcí rodiny) trvá dlouho a stává se stresem pro všechny členy rodiny. Avšak takováto rodina může žít dále formálně pohromadě, proto tuto situaci označuje jako nedeklarovaný rozpad rodiny. Tato situace může skončit rozvodem. Rozvod pak definuje jako: „Formálně právní ukončení manželského vztahu dvou jedinců. Rozvod je naproti rodinnému rozkolu deklarován tím, že je podán návrh na rozvod a v důsledku toho proběhne rozvodové řízení.“ (MATĚJČEK, DYTRYCH: 1994, s. 134). Jako nejčastější příčiny rozpadu manželství jsou ve zdrojích Českého statistického úřadu uváděny (viz příloha č. 1) rozdílnost povah, názorů a zájmů (přes 50 %), nevěra a alkoholismus na straně muže (na straně ženy je tato příčina zanedbatelná). Podle vývoje v letech 1989 – 2006 lze zpozorovat, že uvádění konkrétních příčin rozvratu manželství jako je nevěra či alkoholismus má stále nižší podíl. V posledních letech jsou stále častěji uváděny ostatní příčiny. Ty dnes již představují více než čtvrtinu všech příčin rozpadu manželství. Statistika rozvodů podle příčin rozvratu tak postupně ztrácí svou vypovídací schopnost.

1.3.2.1. Situace v rodině během rozvodu

Rozpad manželství je jedna z alternativ vyústění manželských problémů. Nemusí to být však vždy nevyhnutelně varianta nejhorší.

Rozvod manželů vždy znamená definitivní změnu v uspořádání života členů rodiny. Pro období rozvodu je charakteristická etapa týkající se rozvodového jednání, které je ohraničeno podáním žádosti o rozvod a rozhodnutím soudu. Z pohledu psychologie se jedná o časový úsek zcela specifické zátěže, kterou účastníci prožívají jako životní stresovou událost. Mnohem snazší je, pokud s rozvodem souhlasí oba dva manželé. Pokud se jedná o jednostranné rozhodnutí, může ten, kdo podává návrh mít pocity viny a naopak druhý partner pocity ztráty, vzteku a bezradnosti. To může vést k boji mezi manželi během rozvodového řízení, do kterého jen těžko nejsou nějakým způsobem zataženy i děti.

V tomto období se dále řeší oblast majetku, otázka bytová, placení výživného, ale především otázka, komu bude dítě svěřeno do péče a úprava styku dítěte s rodičem, v jehož péči dítě nebude. Při tomto rozhodování může u rodičů docházet k přímému manévrování s dětmi se záměrem získat je na svou stranu a potrestat či tak vydírat druhého rodiče. Často též dochází k tomu, že rodiče zahlceni soudním i

mimosoudním zápolením, nemají čas ani energii na děti a nezajímají se tak o to, co se s nimi a v nich děje, co prožívají.

Skutečností zůstává, že rozvodem končí téměř každé třetí manželství a řada dětí žije v rodinách hluboce konfliktních. Rozvod se v naší společnosti stává běžnou záležitostí, se kterou má nějakou zkušenost téměř každý. Tuto skutečnost dokreslují údaje shromažďované Českým statistickým úřadem (viz příloha č. 2 a č. 3).

1.3.2.2. Ztráty, které rozvod může přinést

Rozpad manželství, kde jsou děti, je ztrátou nejen pro samotné manžele, ale především pro jejich děti. Rozvádějí-li se bezdětní manželé, může to být pro ně těžké a bolestné, nicméně je to jejich osobní záležitost, záležitost dospělých, a znamená to, že za své chyby a omyly nesou zodpovědnost. V případě rozvodu manželů-rodíčů je však situace složitější, mohou strádat rodiče, avšak i jejich děti. Samotný rozvod a jeho důsledky jsou ztrátou i pro širší okolí rozvádějících se (např. pro prarodiče, přátele) a představují ztrátu a problém často pro celou společnost, například vzniká problém s bydlením rozvedených manželů, ekonomické zajištění neúplné rodiny, často výchovné problémy dětí apod. Rozvodem není zasažena pouze psychika osob, rozvod zasahuje i do mnoha dalších oblastí života jako životní úroveň, zaměstnání, vztahy k příbuzným, přátelům, vztahy k dětem a k bývalému partneru, úroveň zdraví apod. Je však pravdou, že manželé (či partneri) a děti toho také mohou mnoho získat v důsledku rozvodu či rozchodu. V následujících řádcích je uvedeno, co mohou jednotliví účastníci díky rozvodu ztratit, popř. získat.

Otcové

Ve většině případů ztrácí každodenní kontakt se svými dětmi, které zůstávají v péči matky. V důsledku toho na ně nemohou přímo výchovně působit nebo jen v omezené míře, působí často v roli vedlejšího rodiče. Často dochází k situaci, kdy jim jejich bývalé manželky brání nebo ztěžují kontakt s dítětem. Může u nich vzniknout nižší životní úroveň z důvodu rozdělení společného majetku a především díky řešení bytové situace, kdy řada mužů zanechává svým bývalým manželkám a dětem byt, a tak opouští prostředí, kde žili společně se svojí rodinou. Dále může dojít ke ztrátě přátel ze strany bývalé partnerky, například z důvodu, že si bývalá partnerka nepřeje, aby se s nimi stýkal či zpracovala své přátele tak, že oni sami omezují styky s ním. Stejně tak může dojít k přerušení kontaktu s příbuznými bývalé partnerky.

Naproti tomu se může v důsledku rozvodu zlepšit vztah nejen mezi bývalými manželi, ale i mezi otcem a dítětem. Otec si může času stráveného s dítětem více vážit, trávit ho smysluplně, podle společných zájmů apod.

Matky

Ve většině případů po rozvodu poklesne jejich životní úroveň, což může zčásti zapříčinit i neplacení výživného otcem. Hlavním důvodem je však skutečnost, že po odstěhování bývalého manžela je veškerá tíže o domá-

cnost a výchovu dětí na matce, stejně jako starost o finanční zajištění rodiny. Ženy s dětmi mají potíže, aby vše časově stihly. Je u nich více ohrožena budoucí kariéra, často se musí vzdát představ o dalším vzdělávání a profesionálním vzestupu. Mohou mít osobní problémy, například změny v sebepojetí, emoční distres (negativní stres) apod. Vzhledem k tomu, že jsou na vše samy, mohou být přetížené a podrážděné. Tato skutečnost se může odrazit na zhoršeném vztahu s dětmi a zpětně vést k výčítkám a pocitům viny, pochybnostech o sobě. Riziko nedostatečného zvládnání situace se zvyšuje tehdy, když žena ztrácí své známé prostředí a dosavadní podpůrné sítě, například z důvodu přestěhování přichází o kontakt s rodiči a přáteli. U žen může dojít ke stejným ztrátám přátel a příbuzných bývalého partnera tak jako u mužů (viz výše).

Kromě ekonomických ztrát a nároků na výdej energie se často musí rozvádějící se ženy vypořádat z řadou psychologických obtíží – nejčastěji je to strach z osamění a obava z hledání nového vhodného partnera. V této souvislosti I. Sobotková (2001) uvádí, že pravděpodobnost uzavření druhého manželství je vyšší u mužů než u žen, neboť muži většinou nemají děti svěřené do své péče a mají větší výběr mladších svobodných partnerek. U žen je pravděpodobnější, že po rozvodu zůstanou s dětmi samy. Existuje ještě souvislost se vzděláním ženy, čím vyšší vzdělání žena má, tím je menší pravděpodobnost, že vstoupí do dalšího manželství.

Stejně tak může i u žen v důsledku rozvodu dojít ke zlepšení vztahu s bývalým manželem a ke zlepšení vztahu s dítětem, jejich vztah se může více upevnit atd. Žena může mít též více času pro sebe, pro své zájmy v době, kdy je dítě u otce.

Děti

Děti často v důsledku rozvodu rodičů přicházejí o stálou přítomnost jednoho z rodičů (ve většině případů otce). Chybí tak jeden rodič, který by měl sloužit jako identifikační postava, partner pro učení ženské či mužské sociální role. Děti obojího pohlaví postrádají druhý (specifický) zdroj opory a druhou (specifickou) autoritu. Dále se mohou zrušit vnitrorodinné vztahy (nejčastěji vztah prarodič-dítě), které dítě potřebuje pro svou identifikaci s dospělými. Například je rodičem bráněno ve styku dítěte s jeho prarodiči ze strany bývalého manžela. Dítě nechápe, proč mu je něco, co mu přináší radost a pohodu, zakazováno. Často se ruší zázemí, které má dítě nejraději (důvěrně známý domov) a kde nalézá pocity jistoty a bezpečí. Může dojít i ke změně bydliště či školy.

V této souvislosti Mitchell a Anderson (2004) hovoří o tzv. materiálních ztrátách, které představují ztrátu materiálního objektu nebo známého prostředí, ke kterému má dítě významný vztah. Materiální ztráta v sobě může zahrnovat celou řadu dalších ztrát. Ztráta určitého předmětu sama o sobě nemusí představovat problém, krizi vyvolávají obvykle právě další, nenahraditelné ztráty, které si v souvislosti s materiální ztrátou dítě uvědomuje. Jedná se například o ztrátu bezpečí v důsledku ztráty něčeho nebo

někoho. Pojem „domov“ bývá nejčastěji popisován v emocionálních termínech jako bezpečné místo, někde, kde je nám dobře, kde máme své kořeny, kam patříme. Přestěhování může sice na jednu stranu znamenat získání výhodnějšího, lepšího bydlení v lokalitě, která nabízí více možností, avšak na druhou stranu nové místo nemusí poskytovat onen pocit „domova“, té „nenapodobitelné atmosféry“ a to i v případě, že se přestěhovala celá rodina.

Pro dítě tak mohou v důsledku rozvodu rodičů plynout výhody pramenící i z přestěhování, avšak hlavním ziskem může být to, že dítě vidí, že vztah mezi jeho rodiči se zlepšil, že se uklidnila situace, rodiče jsou šťastnější, dokáží se domlouvat atd. Zároveň může dojít i ke zlepšení vztahu mezi dítětem a rodičem – ať už tím, v jehož péči zůstalo nebo tím, jemuž nebylo svěřeno do péče. Dále dítě může získat mnoho nových příbuzných či přátel, pokud si jeho rodič či oba rodiče najdou nového partnera.

U všech výše zmíněných členů rodiny – **matka, otec, dítě**, se podle Mitchella a Andersona s rozpadem, rozvratem či dysfunkcí rodiny často pojí ztráta rodinných rolí. Rodina je stabilní, pokud každý člen efektivně vykonává svoji roli. V takovém případě je rodina jako sociální systém v rovnováze a v relativním klidu. Ztráta vykonavatele některé role však tuto rovnováhu silně naruší, jeho role např. role živitele, role hlavy rodiny musí být obsazena jiným, náhradním vykonavatelem. Tímto „náhradníkem“ může být některý jiný člen rodiny („Teď jsi hlavou rodiny ty, protože jsi jediným mužem v rodině, když maminka zůstala sama.“), osoba nezávislá na rodinném systému (např. paní na hlídání), ale také nově přichozí člen do rodiny (např. nevlastní otec či matka). V této souvislosti hrozí velmi časté riziko další ztráty a to ztráta dětství. Pokud jsou těmito „náhradními vykonavateli“ ustanoveny děti nebo se jimi samy ustanoví, dochází k vývojové progresi a ignoraci nebo potlačení vývojových úloh. Děti, které nesou břímě toho, že zastupovaly ve výkonu rolí své rodiče, jsou připraveny o normální roli dítěte, o příležitost k relativně bezstarostné existenci, a jejich kreativita se může zablokovat v důsledku toho, že si nemohly přiměřeně hrát atd. (MITCHELL, ANDERSON, in ŠPATENKOVÁ: 2004).

1.3.2.3. Reakce dětí na rozvod a důsledky rozvodu

Odborníci (jako např. N. Špatenková, E. Vaničková, Z. Matějček, R. A. Warshak a další) zastávají názor, že rozvod je druhou nejtraumatičtější životní událostí po úmrtí někoho blízkého, neboť s sebou přináší bezpočet zřetelných či méně viditelných ztrát. Rozvod je tedy traumatická, bolestná a následky zanechávající událost pro všechny zúčastněné.

Autoři zabývající se problematikou, jak děti reagují na rozvod rodičů a jak se projevují, rozlišují reakce krátkodobé a dlouhodobé. Lze říci, že počátek rozpadu manželství vyvede z rovnováhy téměř všechny děti. Děti obvykle nerozumějí tomu, co se děje. Vnímají odchod rodiče velmi tíživě, třebaže se rodičům zdá zřejmé, že k němu nedošlo náhle. I když se doma možná odehrávalo mnoho hádek, přetrvávalo napětí a nespokojenost, děti si rozvod obecně většinou nepřejí. Výjimkou jsou například případy, kdy se v rodině odehrávalo násilí nebo mezi rodiči byly již dlouhodobé konflikty apod. Naproti tomu dlouhodobé reakce dětí se velmi liší v závislosti na tom, jakým způsobem rodiče v průběhu rozpadu manželství a po něm reagují na chování dítěte. Nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje dlouhodobou

adaptaci, je především množství konfliktů mezi rodiči probíhajících za přítomnosti dítěte a kvalita rodičovství a výchovné kompetence. Z. Matějček a Z. Dytrych v této souvislosti uvádí, že důsledky rozvodu se nemusí projevit bezprostředně a okamžitě, u dětí je lze pozorovat třeba až ve vzorcích chování v pubertě nebo na začátku dospělosti (MATĚJČEK, DYTRYCH: 1994).

V následujících řádcích jsou uvedeny tři okruhy reakcí dětí na rozvod a možných důsledků pro dítě vlivem rozvodu, které vyplývají z výsledků různých výzkumů našich i zahraničních autorů zabývajících se touto problematikou (např. Z. Matějček, Z. Dytrych, E. Bakalář, I. Plaňava, I. Sobotková, R. A. Warshak, H. Smith, E. Teyber a jiní). Jedná se o oblast emocí, oblast chování a oblast zdravotního stavu dítěte.

1. Oblast emocí

Stres a jeho projevy

Jak již bylo uvedeno výše, rozvod je hned po smrti někoho blízkého druhý na škále stresorů. Stresorem je však také dlouhodobé působení ministresorů, kam lze zařadit i několik let táhnoucí se konflikty manželů před rozvodem.

Dítě je stresováno rozvodem rodičů resp. situací v rodině, kterou zažívá v průběhu rozvodu. U dítěte převažují pocity nejistoty, zmatenosti a obavy z budoucnosti. Může mít pocity viny z vlastního selhání z důvodu domněnky, že ono zapříčinilo rozchod rodičů. Nezřídka si odchod jednoho z rodičů vysvětluje tím, že už není milováno. Často však stres přetrvává u dítěte i nadále po rozvodu díky porozvodovým konfliktům mezi rodiči, příchodu nového partnera či partnerky jednoho z rodičů, popř. příchodu nevlastních sourozenců, zrušení vnitrorodinných vztahů (kontaktu dítěte s prarodiči) v důsledku rozvodu, ztrátě důvěrně známého domova a jeho okolí, školy, přátel a dokonce někdy i domácích zvířat. Všechny stresové situace během rozvodu i po rozvodu rodičů mohou u dětí spustit deprese či dokonce vést k sebevražednému chování, k poruchám vývoje osobnosti dítěte, ale i k antisociálnímu chování. Je nutné mít však na paměti, že různí lidé reagují na stejný stresor (stres vyvolávající podnět) odlišně. Někteří se dostávají do stresu snadno a rychle, jiní jsou odolnější. Stejně tak citlivost na druh stresoru je odlišná a může být dokonce u jednoho člověka jiná.

E. Vaničková (1999) mezi příznaky zvýšeného stresu zahrnuje změny v chování, agresivitu, lítostivost, plačtivost, problémy se spánkem a problémy s jídlem, iracionální obavy a strachy, lhaní a krádeže, záchvaty vzteku ale také změnu kamarádů a přátel, užívání drog a další rizikové chování.

Smutek a jeho projevy

Smutek je projevem pocitu ztráty a je patrně nejzřetelnější emocí, jakou prožívají děti rozvedených rodičů. Děti dávají smutek najevo přímo pláčem nebo nepřímo jednáním. Dítě často prožívá návaly smutku, které je zcela pohltí, zabrání mu myslet na cokoli jiného a znemožní mu soustředit se ve škole. Jakmile po čase poleví touha po nepřítomném rodiči, v pocitech dítěte přestane převažovat smutek, obnoví se sebedůvěra, dítě se znovu začne radovat z oblíbených činností a začne znovu růst.

Podle E. Teybera (2007) se potlačovaný smutek může projevit formou deprese nebo úzkostí. Deprese se může projevat ve kterékoli ze čtyř následujících oblastí:

- *Citová oblast* - Děti zasažené depresí jsou smutné a plačtivé. Smutek nastávající po rozvodu přetrvává, a to nejméně půl roku.
- *Motivační oblast* - Děti postrádají motivaci k učení, nepřipravují se do školy, proto se jim zhoršuje prospěch. Obvykle zanedbávají i domácí práce a mívají menší zájem o hraní i činnosti, které je dříve bavily.
- *Fyzická oblast* - Deprimované děti mohou ztratit chuť k jídlu nebo jíst méně. Některé děti působí dojmem, že jsou stále unavené nebo si stěžují na nejasné potíže, jako je bolest břicha, hlavy či že jim je špatně.
- *Kognitivní oblast (myšlenková a poznávací)* - Děti již předem předpokládají nezdar. S neúspěchem počítají ve všech oblastech včetně kamarádství, sportu i ve škole.

U některých dětí se může rozvinout deprese, aniž by se projevily výše uvedené příznaky. Snahy dětí zmírnit či zakrýt depresi se projevují v některých problémech s chováním. Dítě se může snažit zahnat prázdnotu a nudu způsobenou depresí například drogami nebo vyhledáváním nebezpečných situací. Některé děti bývají spíše apatické a unikají k televizi, počítačovým hrám nebo surfování na internetu. Jiné se jí naopak brání nadměrnou aktivitou.

Mezi příznaky úzkosti řadí výše zmíněný autor vnitřní neklid, nesoustředěnost, vyhledávání vzrušení, lehkomyšlné riskování. Dále uvádí, že u většiny dětí vzbuzuje úzkost, napětí a pocit ohrožení i dlouhotrvající stres způsobený situací v rodině - rodiče se hádají, ubližují si, urážejí se, křičí na sebe, ponižují se, pláčou a nemají se rádi. Následkem toho všeho se může stát, že dítě se uzavře do sebe a navenek působí jako „hodné“ nebo se naopak projevuje neklidně až agresivně.

V neposlední řadě tento autor zmiňuje, že pokud dítě nemůže prožít smutek tak, jak by potřebovalo, u chlapců bývá běžnou reakcí agrese a vztek, zatímco u dívek nápadná tichost, poddajnost a „vzornost“. Rodiče však většinou tyto stavy považují za projevy zlobení a málokdy si uvědomují, že příčinou může být skutečnost, že dítě rozvodem prožilo mnoho ztrát, především ztrátu blízkosti jednoho z rodičů a že některé děti se s těmito ztrátami nedokáží smířit.

Obavy dětí v rozvodové fázi

Podle E. Teybera (2007) existují tři hlavní obavy dětí v rozvodové fázi a to strach z odloučení, představy o opětovném sjednocení rodičů a pocit odpovědnosti.

Strach z odloučení

Rada dětí se obává, že přijde o oba rodiče. Mladší děti se bojí, že by je rodiče mohli fyzicky opustit, starší mívají strach z toho, že nebudou mít k dispozici rodičovskou lásku, až ji budou potřebovat. Z pohledu dítěte, je jeho strach oprávněný, vychází z jeho životních zkušeností. Dítě totiž náhle vidí, že se jeden rodič – obvykle otec odstěhuje. Tohoto rodiče poté vidá poměrně zřídka či zcela nepravdělně.

Prožívání odpovědnosti za rozvod

Nemálo dětí se cítí za rozvod rodičů odpovědných a kladou si jej za vinu. Menší děti trpívají obavou, že rozpad manželství zapříčinily ony, konkrétně něco, co udělaly, případně neudělaly, ale měly.

Toto sebeobviňování může u dětí po rozvodu přetrvávat i řadu let. Nezřídka bývá zdrojem pocitu viny a obav.

Naproti tomu výše zmíněný autor uvádí, že se též může stát, že jeden nebo dokonce oba rodiče dítě otevřeně obviňují a říkají mu, že za rozvod může ono. Takovéto výroky jsou pro dětskou duši tragické. Jejich obavy z odpovědnosti za rozvod jsou utvrzeny, po rozvodu se u nich mohou objevit závažné a mnohdy i trvalé problémy např. deprese. Podle tohoto autora se chce dospělý vyhnout převzetí odpovědnosti za vlastní rozhodnutí a činy a přenesení tak toto břemeno na dítě. Takto obviňované děti mívají často nízkou sebeúctu i nízké sebevědomí, někdy samy sebe nenávidí, což se odráží v dlouhodobé depresi a pocitu hanby.

Snahy dětí sblížit rozcházející se rodiče

Děti si rozvod ve většině případů nepřejí, i když o tom otevřeně nemluví. Mnohé děti se drží touhy obnovit původní úplnou rodinu, a to i celé roky po rozvodu. Představy o opětovném sjednocení nejsou jen neškodným dětským přáním, často působí závažné problémy. Zabraňují dítěti vyrovnat se s realitou současného života a úspěšně postupovat dále ve vývoji. Fantazie, že se rozvedení rodiče k sobě zase vrátí zvláště platí pro děti, které byly velmi malé, když se jejich rodiče rozváděli. Starší děti se takového přání usmíření vzdávají snadněji. Pokud rodiče dítěti rozvod nevysvětlí takovým způsobem, který představy o usmíření ukončí, fantazie dítěte se často přesunou do podvědomí a mohou mu působit problémy i řadu dalších let.

Podle E. Teybera (2007) může též stát, že některé problémy, které se u dětí objevují po rozpadu manželství, mohou představovat strategické pokusy „dát rodiče dohromady“. Například začne-li dítě lhát, prát se, chodit za školu nebo onemocní, může se jednat o skrytý pokus donutit rodiče, aby se k sobě vrátili a jednali jako rodina. Zvláště v rodinách bez pevného spojení mezi manželi děti pochopí, že se rodiče dokážou spojit, aby usilovali o společný cíl, konkrétně o nápravu problémového chování dětí.

Je nutné však říci, že někdy se naopak stává, že si děti přejí, aby se rodiče rozvedli. Bývá to v případech, jak již bylo uvedeno, kdy je vztah rodičů dlouhodobě konfliktní či je dítě v rodině vystaveno nějaké formě násilí atd.

Neurotické potíže

Z výzkumu Z. Matějčka a Z. Dytrycha z roku 1987 vyplývá, že děti z rozvedených rodin jsou svými matkami a učitelkami hodnoceny jako méně ctižádostivé, svědomité, více citlivé až přecitlivělé, více dráždivé a nervózní a méně oblíbené mezi dětmi (ve školním kolektivu). Podle Z. Matějčka a Z. Dytrycha se jedná o komplexní neurotickou reakci na zátěžovou situaci. Klinický obraz stavu dítěte v období rozvodu a po rozvodu má charakter neurózy. Neurotické příznaky mohou postupně vymizet úpravou rodinných poměrů nebo také naopak růst až ke vzniku některé z dětských psychických poruch. U dítěte se mohou projevit i neurotické návyky jako je žvýkání tužek, okusování nehtů nebo tiky (MATĚJČEK, DYTRYCH: 1994).

2. Oblast zdravotního stavu

Skutečnost, že dítě bývá celou situací týkající se rozvodu stresováno, se může projevit na jeho zdravotním stavu, protože dlouhodobý stres a úzkost má negativní dopad na zdraví každého. U dětí se tak vyskytují nejčastěji tzv. psychosomatická onemocnění (dnes nazývané somatoformní poruchy). Jedná se o onemocnění vzniklá vlivem stresu, nemající žádný somatický podklad. Může jít například o poruchy spánku, nechutenství, bolesti hlavy, bolesti břicha, nevolnost, enurézy, koktavost a psychogenní mutismus, různé svědivé neurodermatózy, enkopresu a psychogenní průjmy a jiné.

R. A. Warshak (1996) v této souvislosti zmiňuje, že malé děti mohou procházet „regresí“ jako reakcí na stres z odloučení a rozvodu. To znamená, že jejich chování, když zápasí s tím, aby se vyrovnaly s rozruchem v rodině, se stává méně zralým. V důsledku toho se u nich může objevit například noční pomočování nebo dumláni palce. Toto chování působí tak, jako by se tyto děti chtěly vrátit k dřívějšímu období svého života, kdy se cítily bezpečněji.

V této souvislosti R. Jedlička (2004) uvádí, že pediatři a psychologové, zabývající se léčbou enurézy u dětí starších pěti let, často nacházejí v anamnéze dlouhotrvající konflikty v rodičovských nebo sourozeneckých vztazích, které postižený jedinec adaptivně nezvládá.

3. Oblast chování

Jak již bylo výše uvedeno, dítě může reagovat na rozvod rodičů změnou chování. Často se stává, že děti, které se trápí, zaměřují své problémy navenek, a to ve formě poruch chování. Dítě se může začít chovat agresivně, podrážděně, nedostatečně se ovládat apod. Nebo naopak se v důsledku toho všeho stane, že se uzavře do sebe a navenek působí jako „hodné“.

Pokud pokračují konflikty rodičů i po rozvodu, může to mít podle V. Trnky (1974) za následek zhoršenou resp. sníženou adaptaci dítěti v sociálním prostředí. Zhoršená adaptace se může projevat neukázněností, odmítáním, negativismem atd. To vše může vyústit ve vznik výchovných a kázeňských problémů především ve škole, ale může to znamenat i riziko vzniku kriminálního či delikventního jednání.

Obecně lze říci, že u většiny dětí krátce po rozvodu vzroste negativismus, impulsivita, agresivita a neposlušnost. K takovým projevům dochází doma i ve škole. V následujících řádcích jsou uvedeny některé reakce dětí na rozvod a možné důsledky rozvodu či rozporů mezi rodiči v oblastech souvisejících se školním prostředím, neboť považují rodinu a školu za vzájemně závislá prostředí. To znamená, že změny v jednom z prostředí se odrazí úměrně i ve druhém. Jinými slovy řečeno, změny v chování a prožívání dítěte v důsledku rozvodu lze velmi dobře pozorovat u dítěte i ve školním prostředí.

Reakce dětí a důsledky ve školním prostředí

Školní prospěch

Školní úspěšnost lze považovat za velmi citlivý indikátor stresů, tísní a nepohody u dětí daného věku. Z. Matějček (2002) upozorňuje na špatnou školní výkonnost dětí z rozvádějících se rodin. Obvyčně jde o zhoršení prospěchu dítěte, které dříve prospívalo dobře. Autor jej vysvětluje jako důsledek trvalého stresu, spojeného s rozpadem rodiny, který v dítěti vyvolává, již výše zmíněné, specifické emoční reakce.

Tyto stavy vedou ke zhoršení koncentrace pozornosti, děti jsou jakoby duchem nepřítomny (učitelé někdy říkají, že děti "nedávají pozor"), v duchu se zaobírají domácími problémy. Dále mohou vést k zapomínání například školních pomůcek, ke zhoršené školní výkonnosti, k horšímu učení a v důsledku toho k neuspokojivým výsledkům ve škole. V důsledku negativní zpětné vazby, dané reakcí učitele i rodičů, dítě postupně ztrácí o školu zájem, protože mu přináší pouze nepříjemnosti. Podle tohoto autora existují v této oblasti výrazné rozdíly mezi chlapci a dívkami. Chlapci mají většinou zhoršený prospěch v důsledku zhoršení chování. U dívek proces zhoršení školního výkonu není tak nápadný.

Je třeba mít na paměti, že jiné děti mohou naopak ve škole nacházet bezpečí a každodenní povinnosti jim mohou dávat možnost odpoutat se od domácích starostí.

Chování ve škole

Jak již bylo uvedeno výše, dítě může reagovat na rozvod rodičů změnou chování, a to doma i ve škole. Podle Z. Matějčka (2002) chlapci reagují na stresovou situaci, danou rozpadem rodinného zázemí spíše nápadnějšími změnami v chování, kterými na sebe přitahují pozornost. Objevuje se u nich především nekonformní někdy až agresivní chování, častěji vyvolávají rvačky mezi spolužáky. Mezi dětmi se tak mohou stát méně oblíbenými. Dívky se spíše uzavírají do sebe a jejich problémy jsou tak méně viditelné. Jsou více úzkostné a mají mírně depresivní nálady .

Vztahy s vrstevníky

V této oblasti prováděl rozsáhlý výzkum V. Trnka (1974). Prokázal, že děti z rozvedených manželství jsou v průměru hůře adaptovány, než děti pocházející z rodin, kde se nevyskytuje nepříznivá rodinná atmosféra. Poukazuje na některé vlastnosti, které výrazně charakterizují tyto děti. Jedná se o nepořádnost, hádavost, samotářství, bázlivost, neukázněnost, rvavost a celkovou neoblíbenost. Takto byly hodnoceny děti z rozvedených rodin svými spolužáky. Tento autor dává tyto vlastnosti do souvislosti s nepříznivým rodinným prostředím. Nepořádnost a hádavost považuje za důsledek vnitřního neklidu, neurovnanosti kolem dítěte, které se nutně zobrazí i v neurovnanosti, neuspořádanosti vnitřního života dítěte. Na tyto vlastnosti dále nahlíží jako na příznaky neurotizace. V případě, že se tyto vlastnosti vyskytly i u některého z rodičů, uvádí možnou nápodobu tohoto chování dítětem. Samotářství vysvětluje zklamáním, které dítě prožilo v souvislosti s rozvodem. Neukázněnost a rvavost dává u dětí nejčastěji do souvislosti se ztrátou autority. Uvádí, že rodiče jako vzory moudrosti a správného jednání ztrácí autoritu, když je dítě vidí hádat se, když si tyto dva lidé, kteří je za hrubá slova často trestali, nadávají nejhrubšími výrazy. Zároveň však padá i autorita učitele, úřadů apod. Dítě se chová neukázněně, bez respektu k autoritě. Někdy se též může jednat o nápodobu rodičova chování.

Některé z výše uvedených poznatků V. Trnky potvrzují i další výzkumy v českém i zahraničním prostředí. I. Plaňava (2000) potvrzuje, že děti z rozvedených rodin vyvolávají u spolužáků ve větší míře pocity napětí, tendence vyhýbat se jim a jsou méně preferovány než dospívající bez rozvodové zkušenosti, platí to ve stejné míře jak pro chlapce tak děvčata. Stejně tak i z výzkumů R. Schaffera (1990) vyplývá, že chlapci nebyli u ostatních chlapců velmi oblíbení, měli potíže při hře, neboť ostatní si s nimi nechtěli hrát. Chlapci si tak hráli více s dívkami a mladšími dětmi. Děti z rozvedených rodin obecně

vykazovaly v interakcích s dalšími dětmi nejružnější nezralé, neefektivní a negativní reakce, včetně závislosti, hledání pozornosti a agresivity. Charakteristickým znakem pro děti z rozvedených rodin byl pocit opuštěnosti, ztráta sebedůvěry a zejména ztráta schopnosti najít si kamarády.

Reakce dětí v závislosti na věku

Je samozřejmé, že napětí či konflikt mezi rodiči vnímají různé děti různého věku odlišně. Výzkumy však poukazují na skutečnost, že rozvodem může být ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvod rodičů prožívá, v jakémkoli věku dítěte. Není věk, ve kterém by dítě rozvod neprožívalo. Reakce dítěte je však v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti různá podle věku a zároveň, jak již bylo uvedeno výše, podle pohlaví.

V následujícím textu jsou uvedeny reakce dětí na stres související s rozvodem rodičů a možné důsledky z hlediska věku dětí tak, jak je uvádí domácí i zahraniční autoři (např. Z. Matějček, Z. Dytrych, E. Bakalář, R. A. Warshak, H. Smith, E. Teyber a jiní).

1. Děti do věku 2 let

Z. Matějček (2002) uvádí, že již miminko, tedy velmi malé dítě, je vnímavé k rodinné atmosféře. Citlivě vnímá to, zda je maminka šťastná, veselá, spokojená, směje se a přitom jej hladí nebo zda když jej maminka chová v náručí, je naplněná úzkostí, třese se a pláče (totéž platí i pro tatínka). Dítě dokáže vnímat pohyby a gesta jednotlivých lidí, vnímat, jak se ho dotýkají, rozlišovat zabarvení jejich hlasů v poklidných i citově vypjatých situacích, jak se k němu svou řečí obracejí, jak mluví jeden na druhého, jak se na sebe usmívají či mračí. To znamená, že dítě vnímá rodinnou atmosféru především přes chování matky resp. otce.

Malé děti mohou dát najevo svůj nepokoj pláčem, známky strachu se projevují zvýšeným hlasem a hněvivou grimasou v obličeji. Obecně jsou děti podrážděné a nespí, mohou přestat mluvit nebo se vrátit ke zvatlání, někdy se začnou bát – hlavně v noci a pomočovat se. Je ohrožena jejich jistota. Jak již bylo uvedeno, rozvod je ztráta i změna a dětem raného věku změny neprospívají. Prahnu po stejných podmínkách a rituálech a rozvod vytváří opačné situace.

2. Děti v předškolním věku (ve věku 3 až 5 let)

Podle E. Teybera (2007) děti v předškolním věku obvykle na rozvod svých rodičů reagují hněvem a smutkem. Chlapci mívají sklon k větší hlučnosti, vzteklosti a podrážděnosti. Méně si hrají s kamarády a častěji posedávají sami. Podobně reaguje i řada dívek, ačkoli se u nich velmi často můžeme setkat i s náhlou proměnou a snahou zastat dospělou roli. Tyto „vzorné“ holčičky mají nadměrnou starost o to, aby byly perfektně upravené a poslušné. Obecně však chlapci i dívky v tomto věku trpívají smutkem, častěji pláčou a vyžadují značnou pozornost druhých.

I u dětí tohoto věku může docházet k regresi, například si začnou cucat palec, vyžadují dudlík, ubližují sourozencům, chtějí pomoc s jídlem. Děti jsou v tomto období značně nejisté, mohou se u nich objevit potíže s usínáním, noční děsy, noční pomočování, strach z odloučení od rodiče. Tyto obavy jsou, jak již bylo výše uvedeno, často zcela opodstatněné, jelikož již byly svědkem nečekaného odchodu jednoho rodiče, bojí se, že by je mohl opustit i druhý.

3. Děti v mladším školním věku (ve věku 6 až 8 let)

Kolem šesti let děti nastupují do školy. Zátěž daná nástupem do školy se rozvodem rodičů násobí. Situace výrazně podporuje nesoustředěnost, labilitu nálad. Někdy může dojít i ke zhoršení výslovnosti, zřejmě v souvislosti s regresí. U dětí se též mohou objevit zcela nepřiměřené výbuchy agrese. Obecně je u dítěte ve stresu patrná i vyšší náchylnost k úrazům a vznik psychosomatických potíží.

4. Děti středního školního věku (ve věku 9 až 13 let)

Z. Matějček (2002) uvádí, že děti nejhůře snášejí rodinný nesoulad, rodinné krize a případný rozvod rodičů a nejhůře se s ním i vyrovnávají v době středního školního věku. Toto období je mimořádně významným obdobím z hlediska rodinných vztahů. U dětí se jednak objevuje tzv. instinktivní rodičovské chování vůči malému dítěti, a jednak dochází k identifikaci s životní rolí podle pohlaví. Znamená to, že chlapci teď přijímají definitivně roli mužskou a dívky roli ženskou, čímž je ovšem předznamenáno i příští přijetí role otcovské a role mateřské. U chlapců v souvislosti s rozvodem rodičů je pravděpodobnější reakcí smutek, neurotické projevy nebo jiné poruchy chování. Bylo prokázáno, že chlapci jsou zranitelnější a citlivější na rozvod rodičů než dívky. V období rozvodu se tedy projevují negativní důsledky především u nich a jejich přizpůsobivost nové situaci je pomalejší než u dívek.

5. Děti v období puberty (ve věku 14 až 16 let)

Výše zmíněný autor dodává, že všechno co bylo uvedeno o středním věku školním, platí i pro období puberty a následující fázi dospívání. Někdy v míře zesílenější, někdy kupodivu v míře slabší, neboť intelektová vyspělost umožňuje dítěti pochopit něco z toho, co mu bylo dříve nedostupné. Je však pravdou, že pubertální náladovost a labilita, která se objevila již v předchozím období, zde vzrůstá situačně rozvodovou zátěží. U dětí hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, strach z budoucnosti atd.

6. Děti v období adolescence (ve věku 17 až 19 let)

Podle H. Smith (2004) se reakce dospívajících obvykle velmi liší. Na jedné straně se někteří adolescenti s rozpadem rodiny vyrovnávají lépe než menší děti. Pracují totiž na osamostatnění a vymaňují se z rodinných vztahů, proto nepotřebují tolik vedení a péče jako mladší děti. Někteří se s rozvodem úspěšně vyrovnávají tím, že se od napětí ve vztahu rodičů distancují a více se věnují svým vlastním cílům a plánům do budoucna. U těchto dospívajících představuje největší obavu vlastní budoucnost. Zejména se často obávají, že selhání rodičů ovlivní jejich schopnost mít dobré manželství, obávají se také, zda dokážou v budoucnosti navázat důvěrné vztahy a zda budou někdy šťastní.

E. Teyber (2007) uvádí, že někteří adolescenti vykazují v reakci na rozpad manželství pozitivní urychlení vývoje. Tito mladí lidé v průběhu rodinné krize svým rodičům i mladším sourozencům pomáhají. V jejich konstruktivní účasti na rodinném rozhodování, v pomoci s domácími pracemi a ve vytváření stabilních, pečujících vztahů k mladším sourozencům lze vidět jejich vlastní zralost a schopnost empatie. Tento posun se však vyskytuje zřídka, více u dívek.

Mnoho dospívajících se naopak nechce zabývat problémy rodičů. Očekávají, že rodiče jim vyjdou vstříc, jak ochotou vyslechnout, poradit, pomoci, tak i finančně, když to budou ony děti potřebovat. Roste

tak riziko „útěků“ z domova. Doma tráví co možná nejméně času a aktivně se vyhýbají domácím činnostem a komunikaci s členy rodiny. V případě absence kontroly či dohledu rodičů nezdědka dochází k závažným problémům. Dospívajícímu pak hrozí nebezpečí, že se zaplete s vrstevníky pro něž je příznačné společensky nežádoucí chování spojené s trestnou činností, pitím alkoholu, užíváním drog, neúspěchem ve škole či předčasně zahájeným sexuálním životem.

Jiní dospívající mohou dále upadnout do deprese, stranit se vrstevníků a přestat fungovat v rámci rodiny nebo ztratit plány a ambice do budoucna. Jedním z dlouhodobých dopadů rozvodu je u některých adolescentů, podle výše zmíněného autora, zejména u dívek, snížená schopnost dosáhnout v průběhu prvních let dospělosti studijního a pracovního úspěchu.

7. Mladí dospělí

I v této době vyvolává rozvod rodičů pocity ztráty, někdy i závisti a úzkosti. Problémy dané nedostatečnou zkušeností s obvyklým chováním mužů či žen mohou ovlivnit reaktivitu ve vlastním manželství. E. Teyber (2007) uvádí, že dospělí pocházející z rozvedených rodin častěji vykazují symptomy nejistých vztahů než jedinci z úplných rodin. Dospělé z rozvedených rodin častěji trápí plačtivost, nespavost, úzkost, pocit bezcennosti či nemilovanosti, viny a beznaděje.

Z výše uvedeného vyplývá, že rozvod může mít vliv na dítě v různých oblastech. Vše, co zde bylo uvedeno, je pouze potenciálním, pravděpodobnostním rizikem, nikoli daným předurčením. Podle T. Nováka nelze říci: „Je z rozvedené rodiny, bude delikvent.“ Lze však říci: „Je z rozvedené rodiny, bude to mít v životě obtížnější než kdyby jeho rodina byla harmonická a úplná.“ (NOVÁK, PRŮCHOVÁ: 2005, s. 55). Kromě věku a pohlaví dítěte existují i další faktory, na kterých závisí dlouhodobé účinky rozvodové situace na dítě, například povaha předchozího vztahu s oběma rodiči, svěření dítěte do péče jednoho z rodičů, úprava styku s druhým rodičem, průběh a délka trvání rozvodových procesů, jednání a chování rodičů, nové manželství s nevlastním rodičem atd.

Zároveň je třeba mít na paměti, že důsledky rozvodu mohou být i pozitivní, například tehdy, když se jim ruší vazby a patologické trojúhelníky, ve kterých dítě hraje hlavní roli při zvládání rodičovských konfliktů nebo pokud mezi rodiči přetrvávají dlouhodobé konflikty, v rodině je tak neustále napětí, nejistota, nebo pokud v rodině dochází k násilí apod. V této souvislosti I. Plaňava (2000) zmiňuje ve své knize „Manželství a rodiny“ diplomovou práci Jiříčkové (1994), která byla zaměřena na některé aspekty rozvodové a porozvodové problematiky z pohledu adolescentů. Tato autorka dospěla ke zjištění, že dívky s rozvodovou zkušeností, uvádí často názor, že manželství, rozvod i chování rodičů jim poslouží jako negativní vzor. Považují se za poučenější, s jasnými představami, jak nejednat. Chlapci z rozvedených rodin zase považují za pozitivní efekt rozvodu svých rodičů to, že jim poskytl příležitost k rozvoji větší samostatnosti.

1.3.3. Porozvodové období

Posledním stádiem rozvodu je porozvodové období, které představuje dokončení manželské separace (psychologické i prostorové) a utváření porozvodového životního stylu. Toto období zahrnuje zvládnutí nové situace, kterou přineslo zrušení manželství, adaptování se na ni, a zvládnutí přetrvávajících emocí.

1.3.3.1. Situace v rodině po rozvodu

Mnozí z rozvádějících se očekávají od rozvodu zásadní obrat v dlouhodobé konfliktní rodinné situaci, celkové uklidnění a obnovení duševní rovnováhy. To se však děje velmi zřídka. I po skončení manželství se často objevují složité rozpory týkající se svěřených dětí do výchovy, úpravy styku s dětmi, úpravy ekonomického vyrovnání bývalých manželů nebo úpravy bytových poměrů apod.

Toto období, kdy se rozvedení manželé a děti musí přizpůsobit novému typu psychické zátěžové situace, nazýváme, jak již bylo uvedeno výše, adaptací na rozvod. Z. Matějček a Z. Dytrych rozvodovou adaptaci definují jako: „Složité dlouhodobý proces vyrovnávání jednotlivce se specifickým stresem, který doprovází rodinný rozvrat a jeho řešení rozvodem manželství.“ (MATĚJČEK, DYTRYCH: 1999, s. 31).

Jak bude tento proces probíhat a s jakým výsledkem, záleží na mnoha faktorech jako je například doba trvání manželství, počet a věk dětí, kvalita a intenzita vazeb a rozporů mezi manželi, míra podpory či nesouhlasu s rozvodem širší rodinou, postoj společnosti k rozvodu a rozvedeným, ale také typ osobnosti rozvedených manželů, úroveň jejich fyzického a duševního zdraví apod.

Odborníci rozlišují dvě etapy adaptace na rozvod. Během první etapy se rozvádějící vyrovnávají s nadcházejícím zánikem manželství a rozpadem rodiny. Objevují se u nich pocity lítosti, zklamání, zrady, nenávisti, stavy deprese a úzkosti. Naproti tomu u těch, kteří dali podnět k rozvodu, se objevují pocity osvobození a uvolnění. Během druhé etapy se rozvedení manželé vyrovnávají s pocity osamělosti a strachu z budoucnosti. Pokud pokračuje proces porozvodové adaptace úspěšně, objevují se u nich pozvolna pocity osvobození, uvolnění, životního uspokojení a mizí neurotické příznaky.

Ze studie týmu Oddělení pro výzkum rodiny (Schüller, Dytrych, Matějček, Topičová), provedené na konci 80. let minulého století vyplývá, že rozvedení manželé se adaptují na rozvod resp. rodina se opět po rozvodu stabilizuje do šesti let od rozvodu. Může se však stát, že ještě šest let po rozvodu se žena nebo muž s rozvodem psychicky nevyrovnali (MATĚJČEK, DYTRYCH: 1999).

Existuje několik stupňů vyrovnání se s rozvodem. Optimální je nalezení nového životního stylu vnímaného jako lepší, než život v předchozím manželství. Vztahy mezi bývalými manželi se mohou postupně urovnat, pokud mají oba nové partnery. Tato situace však nemusí nastat, pokud bude mít nového partnera jen jeden z rodičů. To může vést spíše k novému výskytu nepříjemných pocitů, konfliktů apod. Charakteristický pro úspěšné překonání rozvodové situace je též kladný přátelský vztah k bývalému partnerovi. Mnoho lidí však takového stadia nedosáhne. Rozvod je jimi stále vnímán jako velmi zraňující událost, která navždy poznamenala jejich život. K bývalému partnerovi je poji silné city. Tyto emoce mohou být i vyhraněně negativní, vyvolávající touhu po potrestání. To svědčí o špatné adaptaci na rozvod

a přináší s sebou mnoho problémů pro rodiče i děti. Lidé v takové situaci používají různých obranných mechanismů (např. hněv, touhu po odplatě, vnímání pouze špatných stránek bývalého partnera a jejich zveličování a nepřipouštění jakékoli dobré vlastnosti apod.). Tyto skutečnosti vedou k pokračujícím konfliktům mezi rozvedenými partnery i po rozvodu, do kterých jsou často vtahovány děti, jako prostředek prosazení vlastní vůle, potrestání partnera nebo demonstrace síly.

Vyrovňávání se dětí s rozvodem

Podle Wallersteinovy studie se musí i děti po rozvodu rodičů vyrovnat s určitými úkoly, aby mohly své truchlení zvládnout a překonat. Jedná se o šest následujících úkolů:

1. uznat realitu rozpadu manželství
2. odpoutat se od rodičovského konfliktu a pokračovat v obvyklých činnostech
3. zpracovat ztrátu původní rodiny
4. zvládnout pocity hněvu a sebeobviňování
5. přijmout skutečnost a trvalost rozvodu
6. znovu získat realistické naděje ohledně vztahů

Jsou to velmi nelehké úkoly a může trvat celá léta, než jsou alespoň částečně splněny. I když jsou tyto úkoly úspěšně splněny, mohou u dítěte přetrvávat určitá rezidua smutku, zlosti a úzkosti ohledně možné nespolehlivosti vztahů, která se znovu objeví v kritických obdobích dospělosti (WALLERSTEIN, in ŠPATENKOVÁ: 2006).

Obecně lze říci, že děti se lépe adaptují v situaci, kdy změny nejsou příliš velké. Rodiče mohou pomoci dětem tím, že jim zajistí pobyt ve známém, bezpečném prostředí, je ideální, zůstane-li v životě dětí co nejvíce věcí beze změny jako škola, učitelé, bydlení, paní na hlídání, kamarádi, domácí pravidla, disciplína a jiné. Na přizpůsobení má také pozitivní vliv předvídatelný denní režim, důsledná výchova a pravidelný kontakt s oběma rodiči. Když už ke změnám přece jen musí dojít, dětem pomůže, pokud jasně vědí, co mohou očekávat, co se bude dít a kdy.

Podle E. Teybera (2007) proces adaptace a efektivnější rodičovství podporuje též vybudování vztahové sítě s rodinou a přáteli, která rodičům i dětem pomáhá obtížné změny překonat.

1.3.3.2. Typy porozvodového uspořádání

Nejen samotný průběh rozvodu, ale i porozvodové uspořádání může mít nepříjemné důsledky pro dítě. V České republice existují tři typy porozvodového uspořádání. Jedná se o výhradní péči jednoho rodiče, střídavou a společnou péči. Kdykoli použiji v následujícím textu termín „výhradní péče jednoho z rodičů“, míním tím hlavní péči jednoho rodiče bez ohledu na to, zda se dítě s druhým rodičem stýká nebo nestýká (např. v důsledku zákazu styku, úmrtí rodiče apod.).

V následujících řádcích jsou uvedeny problémy, které mohou vzniknout u dětí, jak ve výhradní péči matky, tak otce. Je poukázáno na to, čím je otec pro vývoj dítěte důležitý. Dále je zmíněna

problematika porozvodového uspořádání, kde se nachází rodič s dítětem opačného pohlaví nebo naopak rodič s dítětem stejného pohlaví, a výhody a nevýhody střídavé a společné péče.

1.3.3.2.1. Výhradní péče matky

V České republice je zhruba v 90 % případů dítě svěřeno do výhradní péče matky. Ve zbylých 10 % je dítě svěřeno do péče otce nebo jiných příbuzných (viz příloha č. 4). Otci jsou děti svěřovány většinou v případě nepřítomnosti matky, jejího nezájmu nebo neschopnosti se o ně postarat. T. Novák v této souvislosti uvádí, že minimálně šest otců z deseti dítě do své výhradní péče nechce, jako důvod obvykle uvádějí, že potomkovi nechtějí brát matku, že matka má k němu blíže (NOVÁK, PRŮCHOVÁ: 2005).

Problémy dětí vyrůstajících v rodinách s výhradní péčí matky mohou být různé počínaje úzkostí, depresí a konče nízkým sebehodnocením a poruchami chování. V následujících řádcích je zmíněno několik oblastí, v nichž mohou vzniknout u dětí svěřených do péče matky, potíže. Členění oblastí bylo převzato od R. A. Warshaka (1996).

Dlouhodobé problémy dětí ve výhradní péči matky

1. V oblasti identifikace

Potíže se svojí identifikací mohou mít jak chlapani tak dívky. Častěji se tento problém vyskytuje u chlapců, kteří vyrůstají s matkami a nemají dostatečný kontakt s mužským vzorem. Ale i dívky, které jsou v péči matky, mohou mít potíže se svojí identifikací a to především v případech, kdy se matka nevyrovnala s odchodem partnera a sama má problémy např. v oblasti sebehodnocení, pocitu ublíženosti apod. U chlapců se vyskytuje především zvýšené riziko nejisté mužské identity. Chlapec si nemůže osvojit typicky mužské chování, mužský způsob řešení zátěžových situací apod. Chlapci se tak mohou cítit a jednat méně mužsky než chlapani, jejichž rodiče se nerozvedli. Mohou být nadměrně závislí na svých matkách, nejistí v jednání se svými vrstevníky mužského pohlaví, kterými mohou být ignorováni a odmítáni.

Podle R. A. Warshaka (1996) by proto matka měla povzbuzovat a odměňovat synovo nezávislé a zkoumavé chování. Podporovat jeho vztah k otci, například tím, že projeví k otci kladné postoje a usnadní jeho setkávání se synem. Pokud bude matka omezovat aktivní a asertivní chování svého syna a otevřeně ponižovat otce, pak je větší pravděpodobnost, že její chlapec se stane plachým, nadměrně závislým a nejistým v pocitech své příslušnosti k mužskému pohlaví.

2. V oblasti intimních vztahů

Pokud otec v rodině z jakýchkoliv důvodů nefunguje, existuje zvýšená pravděpodobnost, že dcera bude mít obavy a pochybnosti o své atraktivnosti jako ženské partnerky, bude mít pochyby, že by ji nějaký muž mohl milovat pro ni samu a může mít obecnou nedůvěru v muže. Tyto dívky mohou mít též obavy v partnerských vztazích, že by je jejich mužští partneři mohli zranit, opustit a zradit. V jejich volném čase se mohou častěji nacházet v místech, kde se zdržují chlapani. Na schůzky s partnery začínají většinou chodit mladší a mohou být více sexuálně aktivní. Dívce mohou napomoci dobré vztahy s jinými

muži z rodiny (např. s nevlastním otcem, starším bratrem, dědečkem) či třeba ze školy (např. s učitelem). Přesto však u nich obavy mohou přetrvávat.

Také pro chlapce je důležitý kontakt s otcem pro společenský styk s ženami. Šance mladého muže na úspěšnost jeho manželství je větší, těšil-li se vřelému a úzkému vztahu se svým otcem a viděl-li harmonický vztah mezi svými rodiči.

R. A. Warshak (1996) uvádí, že se stává, že muži i ženy z rozvedených rodin se obávají citového selhání a očekávají, že jejich vlastní citový život, vztah lásky, selže. Mohou mít též problémy v dospělosti s řešením partnerských konfliktů, jelikož rozvod je připraví o příležitost, aby zblízka pozorovali, jak si dva dospělí úspěšně poradí s konfliktem. Nemohou tedy čerpat z těchto zkušeností. Může to být i jeden z důvodů, proč děti z rozvedených rodin s větší pravděpodobností volí rozvod jako řešení svých vlastních manželských problémů.

3. V oblasti chování

Jak již bylo uvedeno výše, po rozvodu se u dětí často objeví neposlušnost, negativismus, impulsivita apod. Děti vyrůstající jen s matkou cítí, že nad nimi rodiče nemají plnou kontrolu, neboť ve většině rodin má pro děti otcův zákaz větší váhu než zákaz matčin. Tato skutečnost spolu s nepříjemnými pocity dětí v důsledku rozvodu může zapříčinit potíže s chováním. Problémy v chování bývají u chlapců vážnější a trvají déle než u dívek.

Souvislost mezi antisociálním chováním a nedostatečnou otcovskou péčí však neznamená, že všechny nevydařené vztahy mezi otcem a synem nutně povedou k delikvenci, nebo že pozitivní vztah k otci zaručuje, že dítě se antisociálnímu chování vyhne. Toto jednání ovlivňuje řada faktorů, například temperament dítěte, vliv jiných sociálních prostředí (např. škola, vrstevníci), vliv médií, kvalita vztahu chlapce k jeho matce atd. Vždy je nutné uvažovat o tom, co vše může k problémům dítěte vést např. jak absence otce tak nižší socioekonomický status, protahovaný konflikt mezi rodiči, skutečnost, že otec zmizel a zanechal dítě s pocitem odmítnutí apod. Kombinace těchto důvodů může vysvětlit, proč mají některé děti (nejčastěji chlapci) z rozvedených manželství potíže např. v oblasti chování. I přesto však pečující otec po rozvodu může být zárukou proti antisociálnímu chování, zatímco otec neplnící rodičovské funkce pravděpodobnost delikvence může zvyšovat.

4. V oblasti citové

Ať je dítě ve výhradní péči matky nebo otce, vždy prožívá smutek. Mohou se u něj objevit deprese, obavy, úzkost či psychosomatické symptomy. Dítě, které je ve výhradní péči matky, ztrácí rozvodem většinou každodenní kontakt s otcem. Může dojít i k přerušení kontaktu dítěte (částečně nebo zcela) s prarodiči ze strany otce. Tím, že je matka na vše po rozvodu sama a musí věnovat více času výdělkem než dříve, často vidí dítě matku také méně.

5. V oblasti osamostatnění se

Děti vychovávané matkou mohou mít častěji problémy s odpoutáváním se od rodičů, které je typické pro období adolescence. Projevuje se u nich nadměrná závislost na matce. Vyhýbají se osamostatnění nebo se o něj naopak snaží neadekvátním nezralým způsobem.

6. V oblasti sebehodnocení

Děti ve výhradní péči matky mohou mít potíže se sebehodnocením. Matka je po rozvodu na vše sama, je zahlcena starostmi, smutkem a někdy i hněvem. Důsledkem toho se u ní mohou objevit sklony k hubování a kritizování dětí. Dítě si může myslet, pokud se mu zdá matka málo pozorná, že udělalo něco, co mu matku vzdálilo. Může se domnívat, že ono je špatné, že nese vinu na tom, jak se k němu matka chová. V závěru tak dítě může ztratit sebedůvěru a může se cítit méněcenné. Zde je důležité, aby matka získala svoji původní emocionální rovnováhu, protože čím více bude fyzicky a emočně dostupná, tím lépe se bude dětem dařit.

Zmíněné důsledky nemůžeme předvídat u každého dítěte. Vždy budou existovat značné individuální rozdíly. U některých dětí bez otce po rozvodu byla naopak zjištěna výjimečně úspěšná adaptace, a to díky mimořádně schopné matce. E. Teyber (2007) uvádí, že u těchto neobvykle úspěšných samotných matek byly nalezeny znaky jako citová dostupnost, důsledná, citlivá výchova, dobrá komunikace s dětmi a podpora samostatného, zralého chování dětí. Přestože nepřítomnost otce po rozvodu nutně nemusí přinést dlouhodobé problémy, v každém případě je žádoucí, aby se alespoň částečně podílel na výchově.

1.3.3.2.2. Výhradní péče otce

R. A. Warshak (1996) zmiňuje výzkumy, kterými bylo prokázáno, že otcové jsou pro vývoj dětí stejně důležití jako matky, že mají stejné předpoklady pro péči o děti jako ženy a jsou stejně kompetentní a citliví. Dále byly potvrzeny hypotézy o významu a nezastupitelnosti otce při formování osobnosti dítěte i nebezpečích, která přináší otcova nepřítomnost. Podle uváděných výzkumů jsou otcové schopni zvládnout povinnosti rodiny s jedním rodičem a jejich děti na tom nejsou hůř než děti ve výhradní péči matky. Děti žijící u otce jsou stejně dobře adaptovány jako děti vyrůstající v primární péči matky. Adaptace dítěte závisí na otcově schopnosti efektivního rodičovství, tzn. zajištění péče, důslednosti, uspořádání domácnosti a jeho schopnosti podporovat vztah dítěte s matkou.

Výhradní péče otce nešetří děti od bolesti rozvodu. Děti reagují stejným rozsahem citu a chování jako děti ve výhradní péči matky. Jedná se především o hněv, zmatení, obavy a lítost. U malých dětí ve výhradní péči otce je vyšší pravděpodobnost výskytu regresivních prvků.

V následující části jsou uvedeny oblasti, tak jak je uvedl R. A. Warshak (1996), v nichž se otcovský faktor ukázal velmi podstatný. Je třeba říci, že vliv otců na syny a dcery je rozdílný.

1. V oblasti kognitivních schopností

Otec má vliv na vývoj kognitivních schopností dítěte tím, že má jiný přístup oproti matce ke spontánním poznávacím aktivitám dítěte – otec si s dětmi více hraje, podporuje jejich zvědavost, odvahu a tvořivost. Naproti tomu matka dítě ochraňuje, snaží se ho udržet v bezpečí, někdy tak může bránit poznávacím aktivitám dítěte.

2. V oblasti inteligence

Otec hraje velmi významnou roli v tom, čeho jeho děti dosáhnou intelektově nebo ve vzdělání. Děti, které mají častý kontakt s otcem, mohou prospívat ve škole lépe ve všech předmětech. Otec ovlivňuje rozvoj různých složek intelektu i celkový postoj a motivaci dítěte ke vzdělání. Vřelý vztah otce a dcery a výraznější otcova očekávání od dcery vedou u žen k vývoji autonomie, nezávislosti, úspěšnosti a tvořivosti. Výsledky a úspěchy dcery může otec nejen podpořit, ale i brzdit tím, že ji zanedbává nebo zneužívá.

3. V oblasti charakterových rysů

Výše zmíněný autor uvádí, že bylo prokázáno, že otcové se podílejí na vzniku povahových rysů jako odpovědnost a empatie a mají vliv na vytvoření samostatnosti a sociability dítěte (schopnosti navazovat mezilidské vztahy).

4. V oblasti osamostatnění se a vztahů s vrstevníky

Děti, o něž se jejich otcové více starají, snášejí lépe stres, když jsou ponechány samy s cizí osobou. Podle tohoto autora, synové, jejichž otcové jsou delší dobu nepřítomni, hůře vycházejí se svými vrstevníky, jsou méně asertivní a více závislí na svých spolužácích. Častěji trpí pocity izolace, osamělosti a odcizení. Dále v období adolescence, kdy dochází k odpoutávání se od rodičů, pomáhá otec dětem dosáhnout nezávislosti a psychické pohody. Nabízí jim bezpečný na matce nezávislý vztah.

5. V oblasti vztahů k příslušníkům druhého pohlaví

Pro chlapce je otec vzorem mužnosti. Identifikace chlapce s otcem je základem, jež mu umožňuje přijetí mužské role. Otec je výrazným impulsem pro sociální učení dítěte, podílí se na vytváření sexuální role. Dosažitelný a podporující otec s úzkým vztahem se svým synem, zvyšuje jeho naději na úspěšný vztah a manželství.

I v životě dívky hraje otec nezastupitelnou úlohu. Od nejtělejšího věku dívky modeluje její představu o mužském a partnerském chování. Pro dívky je otec prvním mužem v jejich životě. Jeho přítomnost a angažovanost má vliv na vývoj jejího budoucího postoje k mužům i partnerství jako takovému. Schopnost ženy vytvořit úspěšný manželský vztah je zvýšena, když sama prožila vřelý citový vztah se svým otcem.

6. V oblasti delikventního chování

Již zmíněný autor dále uvádí, že chlapci z rodin bez otce mohou být méně morálně zralí a agresivnější než chlapci, kteří žijí s otcem. U dívek takové rozdíly nebyly zjištěny. Naproti tomu děti, kterým se otec více věnuje a dává najevo svou lásku častými citovými projevy, přijímají více odpovědnost za své chování i se celkově zodpovědněji chovají. Lze tedy říci, že pokud se bude v rodině nacházet otec vřelý a pečující, je zvýšená pravděpodobnost, že děti budou vychovány s větší morální úrovní.

Z výše uvedeného je patrné, že existují oblasti, v nichž je otec pro své dítě velmi důležitý a že jeho účast na výchově a formování osobnosti je nenahraditelná. Všechny zmíněné pozitivní vlivy otce na vývoj dítěte však předpokládají, že jde o otce (i po rozvodu) citově angažovaného, pečujícího, věnujícího svým dětem nezanedbatelnou část svého času. O otce, který ke své roli přistupuje zodpovědně, dosahuje morálních kvalit a může sám působit jako pozitivní identifikační vzor. Pouhá fyzická přítomnost otce nestačí, není zárukou zdravého vývoje dítěte. V některých případech může být ještě škodlivější než jeho nepřítomnost. Například když se otec chová k dětem nežádoucím způsobem nebo svým vlastním příkladem přispívá spíše k rozvoji negativních vzorců chování.

1.3.3.2.3. Shodné vs. rozdílné pohlaví rodiče a dítěte

Podle některých výzkumů R. A. Warshaka (1996) se ukázalo, že děti školního věku ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví se porozvodové situaci rychleji přizpůsobily než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví. Pohlaví je však jeden z mnoha faktorů, který může ovlivnit úspěšnost porozvodového uspořádání. Ne všem chlapcům se daří lépe v péči svých otců a ne všem dívkám v péči matek.

Děti ve výhradní péči rodiče **stejného pohlaví** mohou být zralejší, více společenské, více spolupracující, samostatnější a nezávislejší, méně úzkostné a mít více sebeúcty. U chlapců vychovaných otci s výhradní péčí je menší pravděpodobnost delikvence než u chlapců vychovaných matkami, u dívek vychovaných otcem je tato pravděpodobnost vyšší, jak uvádí tento autor.

U dětí ve výhradní péči rodiče **opačného pohlaví** může dojít ke změně rolí dítěte (rodič považuje dítě za partnera, čeká od něj radu, útěchu a společenství), ke snížení sebeúcty, (protože se cítí neschopné splnit rodičovská očekávání) nebo k poruchám chování, úzkosti (díky tomu, že není schopné nahradit rodiči partnera). Dále může u dítěte dojít ke komplikacím v identifikaci se sexuální rolí. Podle tohoto autora je největší riziko u chlapců v péči matek, dívky jsou na tom lépe, protože se mohou identifikovat s dospělými osobami stejného pohlaví snáze tím, že ve většině profesí obklopujících děti pracují ženy (například ve školách). Nebo může vzniknout nebezpečí sexuálního vztahu mezi rodičem a dítětem (to se týká jak matek a jejich synů, tak otců a jejich dcer).

E. Teyber (2007) uvádí, že uvedené rozdíly podle pohlaví se s příchodem dospívání mění. Například mezi matkou a dívkou s nástupem dospívání často dochází k rostoucímu konfliktu, který dosahuje úrovně konfliktu mezi matkou a mladším synem. U dospívajících dívek se navíc k rostoucímu konfliktu ve vztahu s matkou často přidávají i problémy s milostnými vztahy, zvláště pokud se v jejich životě aktivně neangažuje otec. Matka není schopna účinně zajistit kázeň a dětem se ze strany rodičů nedostává bedlivého dohledu a kontroly.

Z výše uvedeného vyplývá, že pohlaví dítěte je faktorem, který by měl být brán v potaz v rozhodování o porozvodové péči. I přesto, že vztah dítěte k rodiči stejného pohlaví je důležitý, podle výše uvedeného autora, je důležitější, rodičovská způsobilost primárního pečovatele. Ta rozhoduje o úspěšnosti adaptace dítěte.

Obecně lze říci, že v rodinách, v nichž je hlavním pečovatelem matka či otec, se děti obou pohlaví nejlépe adaptují tehdy, jsou-li k nim rodiče laskaví, určují jim jasná pravidla a důsledně trvají na jejich dodržování, s dětmi hojně komunikují. Trvalý vztah mezi dítětem a rodičem stejného pohlaví je velmi důležitý. Děti však potřebují oba, jak matku tak otce.

1.3.3.2.4. Střídavá péče

V České republice byla možnost střídavé péče zavedena novelizací Zákona o rodině z roku 1998. Od té doby počet dětí svěřených do střídavé péče stoupá, nicméně v roce 2004 do ní byly svěřeny pouhá 2% dětí, jejichž rodiče se rozvedli (SAUZÈDE: 2007).

Střídavou péči lze charakterizovat jako svěření dítěte v přesně vymezeném dohodnutém časovém období do výchovy jednoho rodiče a v dalším časovém období do výchovy druhého rodiče. V těchto střídajících se časových úsecích mají rodiče soudem vymezená práva a povinnosti. Může docházet ke střídání výchovy po měsících, rodiče se však mohou dohodnout i na delších nebo kratších časových intervalech.

Pro svěření dítěte do střídavé péče by měly být splněny určité předpoklady. Rodiče musí být především schopni a ochotni společně komunikovat a spolupracovat ve věcech týkajících se dítěte. Musí vzájemně respektovat důležitost toho druhého pro jejich dítě. Měli by mít podobný nebo stejný přístup k výchově dítěte. Samo dítě by si mělo přát žít s oběma rodiči. Jedním z předpokladů je však i blízkost bydlišť obou rodičů, aby dítě mohlo docházet stále do jedné školy a neztratilo kamarády. Existují však i případy, kdy se děti nestěhují z jednoho domova do druhého, ale rodiče se střídají v domě, ve kterém děti zůstávají.

Je samozřejmé, že institut střídavé péče není pro každého. Jsou rodiče, kteří nemají předpoklady pro výchovu dětí nebo manželé, kteří nejsou schopni spolu komunikovat, spolupracovat a dělat kompromisy. Dohoda o střídavé péči není u nich možná. Stejně tak existují děti, pro které je zatěžující střídání prostředí a které se těžko dokáží přizpůsobovat pravidlům v různých domácnostech.

Hlavní výhodou tohoto uspořádání je, že dítě udržuje maximální kontakt s oběma rodiči. Především otcové tak mohou nadále pokračovat ve výchově svých dětí a udržovat s nimi hodnotný vztah. Autoři zabývající se touto problematikou (např. E. Bakalář, T. Novák, R. A. Warshak, H. Smith, E. Teyber a další) uvádí, že bylo zjištěno, že děti ve střídavé péči neměly více ani méně potíží v oblasti citů i chování, než děti ve výhradní péči. Střídavá péče tak nemá negativní důsledky, nevede však ani k lepšímu přizpůsobení. Avšak děti ze střídavé péče měly vyšší míru sebeúcty, méně negativních postojů k rozvodu rodičů a byly ušetřeny ztráty jednoho z nich.

Kritici střídavé péče poukazují na to, že děti potřebují stálé prostředí. Pravidelná změna je podle nich pro dítě velmi stresující, nechává je v nejistotě, kam patří a znemožňuje mu navázat bezpečný vztah alespoň k jednomu z rodičů.

1.3.3.2.5. Společná péče

Společná výchova je řešením situace, kdy rodiče i po rozvodu (případně nikdy nesezdání) spolu nadále zůstávají v určité formě společenského soužití. Například společně bydlí, společně hradí část svých potřeb a zejména společně pečují o dítě. Dělí se o jeho materiální zajištění i zabezpečení jeho školních i mimoškolních aktivit, vzdělávání i volného času. Není konkrétně rozhodnuto o svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů.

Tak jako střídavá péče ani společná péče není vhodná pro každého. I zde musí rodiče splňovat určité předpoklady jako jsou spolupráce, schopnost společné komunikace a vědomí důležitosti druhého rodiče pro výchovu dítěte.

Výhodou společné péče je především maximální kontakt mezi dítětem a oběma rodiči. Oba jsou stále přítomni v jejich životě, jsou jim k dispozici při zdolávání těch životních úkolů, se kterými jim může pomoci pouze rodič určitého pohlaví a děti se na ně mohou kdykoli obrátit. I u této formy porozvodového uspořádání se výše uvedení autoři shodují na tom, že společná péče nemá na děti negativní vliv. U dětí ze společné péče a dětí z výhradní péče byl zjištěn jediný rozdíl a to v sebehodnocení. Děti vychovávané ve společné péči měly vyšší míru sebeúcty, měly o sobě obecně lepší mínění.

1.3.3.3. Porozvodové konflikty

Mezi rozvedenými partnery často přetrvávají konflikty i po rozvodu a nezdídky jsou do nich vtahovány i děti, které se stávají zbraní ve vzájemném boji bývalých manželů. Vleklé spory jsou tak nadále zdrojem vnitřních konfliktů dítěte. V následujících řádcích jsou uvedeny některé z jevů, které mohou doprovázet rozvod manželů.

1.3.3.3.1. Popouzení dítěte proti jednomu z rodičů

E. Vaníčková definuje „popouzení dítěte“ jako: „Jakékoli ovlivňování dítěte, přímé nebo nepřímé, s úmyslem snížit hodnotu druhého rodiče v očích dítěte. Intenzita popouzení může být různá, dítě může být popouzeno jedním rodičem vůči druhému nebo proti oběma rodičům vzájemně.“ (VANIČKOVÁ: 1999, s. 7).

Popouzení dětí je škodlivé pro všechny zúčastněné, zejména pro děti. V rámci porozvodového styku může dojít v důsledku popouzení ke komplikacím ve styku druhého rodiče s dítětem nebo ke styku vůbec nemusí docházet.

Vzhledem k tomu, že v naší společnosti jsou ve většině případů svěřovány děti do výhradní péče matce, je právě matka často osobou popouzející děti vůči otci. Ale i otec či prarodiče mohou při návštěvách popouzet dítě proti matce.

Motivy vedoucí k tomuto jednání mohou být různé. Může se jednat o přetrvávající zlobu nebo strach, snahu pomstít se, vymazat druhého rodiče ze života dítěte a upevnit svou výhradní výchovnou moc. Popouzející rodič se snaží druhého v očích dítěte očernit, pomlouvá ho a ponižuje, vyzdvihuje jeho špatné vlastnosti, shazuje ho, ironizuje a zesměšňuje.

Vzhledem k tomu, že děti jsou velmi ovlivnitelné a závislé na rodiči, který je má ve výhradní péči, zvláště v předškolnímu věku, mohou se tak lehce nechat přesvědčit a přijmou nepravdivou představu o druhém rodiči. Zaujmou k němu negativní postoj, reagují odtažením, strachem či nenávisí k němu.

Děti však prožívají vnitřní konflikt, protože velmi dobře cítí, že mají s druhým rodičem mnoho společného, ztotožňují se s ním. Snižování kvalit druhého rodiče mohou vnímat i jako snižování kvalit vlastních. Trpí tím hlavně jejich sebevědomí.

Podle R. A. Gardnera (1996) zanechává popouzení na duši dítěte značné následky, prohlubuje traumata z rozvodu rodičů a znesnadňuje adaptaci. Později, ve věku kdy se děti stávají zvýšeně kritickými, přehodnotí svůj postoj k druhému rodiči (většinou k otci). Jsou schopny posoudit jeho skutečné vlastnosti a činy a poopravit si obrázek, který si o něm udělaly pod vlivem popouzení v dětství.

1.3.3.3.2. Bránění ve styku dítěte s rodičem

Velice často rovněž dochází k porušování smluvně či soudem vymezeného styku otce či matky s dítětem. Tento jev se s popouzením proti druhému rodiči nevyklučuje, spíše naopak. Důvody jsou opět různé. Může jít o snahu vymazat druhého ze svého života, potrestat jej za jeho činy či o snahu mít dítě pouze pro sebe. K tomuto jevu může docházet i dlouho po rozvodu a to přesto, že vše doposud fungovalo bez problémů. Mnohdy je příčinou založení nové rodiny a snaha o zrušení minulých vazeb.

Způsobů, jak přerušit kontakty s druhým rodičem, je mnoho. Může jít o pouhou snahu o narušení průběhu schůzek až po jejich úplné znemožnění. Někteří rodiče pouze znepríjemňují předání dítěte a tím od začátku naruší průběh návštěvy. Jiní se snaží na dobu určenou pro návštěvu naplánovat jinou atraktivní činnost tak, aby dětem bylo líto tuto činnost kvůli návštěvě opustit. Mnohdy si vymýšlí nemoc dítěte a někteří dítě prostě nevydají. V souvislosti s tímto jevem může dojít i k únosu dítěte jedním z rodičů. Může se jednat o rodiče, kterému nebylo dítě svěřeno do péče a on nesouhlasí s výrokem soudu nebo naopak o rodiče, kterému bylo dítě svěřeno do péče, ale druhý rodič mu dítě odmítá předat. Důsledkem může být oslabení až úplná ztráta vztahu dítěte s rodičem a s tím spojené následky a to nejen u dítěte.

1.3.3.3.3. Syndrom zavrženého/odcizeného rodiče/dítěte neboli odcizení v rodině

R. A. Gardner prvně zformuloval v roce 1984 koncept „PAS“ (Parentel Alienation Syndrome) - "syndrom zavrženého rodiče", kdy tímto termínem označil: „Proces, kdy dítěti je vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané. Tyto děti nejsou pouze popouzené, protože pojem popouzení znamená, že jeden z rodičů systematicky programuje dítě proti druhému rodiči. Avšak koncept zavrženého rodiče zahrnuje kromě popouzení také další aspekty. Programující rodič přispívá k odcizení dítěte nejenom vědomě, ale i podvědomě. Navíc se na rozvoji syndromu podílí i samo dítě, nezávisle na rodiči. Rodičovské programování je tak doplněno o scénáře odsuzující a zavrhuující druhého rodiče, které si vytváří samo dítě.“ (GARDNER: 1996, s. 29). Nenávist dítěte se nevztahuje jen na rodiče samotného, ale i na celou jeho rodinu. Dříve milovaní prarodiče jsou nyní zavržováni. Tento termín se však používá pouze tehdy, pokud rodič či prarodič nevykonal nic, co by mohlo vyvolat oprávněnou

nenávisť. Nelze například negativní postoje dítěte vůči rodiči, který dítě zanedbával či zneužíval, vysvětlovat mechanismy syndromu zavrženého rodiče.

Propagátorem pojmu „syndrom zavrženého rodiče“ v České republice je E. Bakalář. V současné době je tento pojem podroben kritice. J. Lukány (2007) uvádí, že se nyní pojem „syndrom zavrženého rodiče“ překládá jako „syndrom odcizeného/odmítaného/zavrženého rodiče“, nebo „syndrom odcizení/odmítání/zavržení rodiče“. Někteří odborníci používají významově širšího pojmu "odcizení v rodině". Tento autor dále uvádí, že se jedná se o jev (vztahové onemocnění), kdy závažný partnerský konflikt, rozchod či rozvod rodičů vede k narušení až úplné ztrátě vztahu dítěte k jednomu z rodičů. Svými důsledky traumaticky postihuje všechny členy rozpadlé rodiny. Nejvíce ohrožuje psychosociální vývoj dítěte. Z hlediska psychopatologie jej mnozí odborníci považují za podmnožinu jevu, který se širěji nazývá „týrání dítěte“ (www.lukany.com).

Motivy programujícího rodiče jsou podobné jako u výše zmíněných jevů (popouzení a bránění ve styku). Může se jednat o motiv moci, pomsty, trestání, nenávisť, zlost, vztek, snaha překonat trvalou pocity lásky k bývalému partnerovi, strach ze ztráty dítěte, které jediné zůstalo náplní života rodiče, touha dítě plně vlastnit a mít výhradní vliv na utváření jeho psychiky a jeho dalšího života apod.

Programování dítěte přináší vždy závažné poškození jeho vývoje v rozsahu závažnějším na stupni syndromu (mírný, střední, vážný, podle míry intenzity programování dítěte vůči zavrženému rodiči). Dítě především ztrácí prospěch ze všeho, co by mu zavržený rodič mohl poskytnout, tj. z jeho výchovného a vzdělávacího působení, podpory i praktické pomoci v různých životních fázích či situacích. Dále je u dítěte bržděn a deformován emocionální a psychosociální vývoj. Dítě je programováno k potlačení původních pozitivních emocí k nyní zavržovanému rodiči a naopak se učí projevovat emoce nenávisť vůči jedné z nejbližších osob, aniž by při tom mělo pocit viny. Dítěti je odebrán vhodný model k převzetí sexuální identity a role. U dítěte je narušen vztah k autoritám a je mu znemožněno zažít model civilizované domluvy. To vše může vést k vážným psychopatologickým poruchám. Odcizení nejen nepříznivě ovlivňuje psychosociální vývoj dítěte, poškozují však i jeho psychické zdraví a ohrožuje budoucí rozvíjení dalších blízkých vztahů (např. s partnerem, se svými dětmi ad) a fungování v nich (GARDNER: 1996).

Každé formě syndromu zavrženého rodiče přísluší jiný terapeutický postup. Ten je účinný pouze v rámci práce s celou rodinou, ne jen s jednotlivými členy. Je to náročný a dlouhodobý proces. Podle E. Bakaláře (2006) je jednou z terapeutických možností omezení vlivu programujícího rodiče na dítě nebo zamezení takového vlivu vůbec, změna výchovy resp. změna vychovávajícího rodiče. V takové situaci je vhodné na přechodnou dobu použít služeb „reintegračního centra“. V našich podmínkách však neexistují tato specializovaná pobytová zařízení. Jeden čas se hovořilo o možnosti otevření Reintegračního centra pro diagnostiku a terapii syndromu zavrženého rodiče (reintegrace zde znamená obnovení vztahu mezi dítětem a rodičem) v Říčanech, které by bylo zaměřené na nápravu syndromu zavrženého rodiče. Z této záležitosti však sešlo. Názory odborné veřejnosti na možnou efektivitu nedobrovolného pobytu dítěte v reintegračním zařízení nebo na oddělení psychiatrie jsou značně rozporuplné.

1.3.3.4. *Výchova dítěte v rodině po rozvodu – neúplná rodina vs. doplněná rodina*

V současné době existuje řada forem rodinného soužití. Š. Gjuričová (2003) hovoří vedle rodin úplných a neúplných (po rozvodu rodičů, ovdovění, rodina samostatného rodiče) o rodinách nesezdaných, doplněných (sňatkem nebo kohabitací rodiče), třígeneračních, ale také o rodinách nebiologických, tedy sociálně utvořených, vzniklých adopcí či pěstounským vztahem. Zároveň zmiňuje tzv. „binukleární rodiny“, jež souvisí se střídavou výchovou dětí, kdy po rozvodu rodičů děti žijí střídavě v domácnosti otce a matky.

Jak již bylo uvedeno výše závěrečná fáze rozvodového procesu spočívá ve vytvoření nového rodinného systému, ať už rodiny s jedním rodičem (neúplná rodina) či rodiny s nevlastním rodičem (doplněná či smíšená rodina). V následujících řádcích jsou zmíněna některá z úskalí těchto dvou forem rodinného soužití.

Neúplná rodina

Vedle úplné rodiny je nejčastější rodinnou formou domácnost jednoho rodiče (nejčastěji matky a dětí po rozvodu manželství).

Většina úskalí rodin s jedním rodičem byla uvedena již v průběhu předešlého textu. Lze však říci, že bez ohledu na to, zda dítě po rozvodu žije s matkou či otcem, mohou se u něj objevit totožné pocity a projevy v chování související s rozvodem a porozvodovým obdobím. D. Krejčířová (1998) uvádí, že děti vychovávané pouze jedním z rodičů mají více psychických problémů (neurotických rysů), více výchovných obtíží a častěji potíže se školním prospěchem.

Podle Š. Gjuričové (2003) se bez ohledu na to, kdo je samostatným rodičem, musí rodič vždy postarat o chod domácnosti a o děti, a to obvykle za zhoršených ekonomických podmínek. Přetížení povinnostmi a často i deprese oslabují zdraví tohoto rodiče. V této situaci rodič nemá dost sil poskytovat oporu dítěti, které ji potřebuje a vzniká tak riziko zhoršení jejich vzájemného vztahu.

Z výzkumu však vyplývá, že většina dětí se i přes počáteční distres adaptuje na přítomnost pouze jednoho rodiče během dvou až tří let, pokud nepřetrvávají nějaké nepříznivé okolnosti jako porozvodové konflikty rodičů apod. Podle I. Sobotkové (2001) je rozhodujícím faktorem pro úspěšnou adaptaci na situaci neúplné rodiny s jedním rodičem po rozvodu především osobnost osamělého rodiče (u nás především matky), dalšími faktory jsou mechanismy zvládnání stresu, zdroje v širší sociální síti (míra a kvalita vnějších zdrojů podpory - příbuzní, přátelé), bytové a hmotné podmínky apod. I přesto, že situace neúplných rodin je obtížnější, plní některé z nich své funkce lépe než rodiny úplné.

Faktem je, že jsou-li děti vystaveny důsledkům vleklého manželského konfliktu, není v jejich nejlepším zájmu, aby nešťastní manželé zůstávali spolu. Odborníci se shodují, že děti se lépe adaptují v dobře fungující rozdělené rodině než v konfliktním manželství. Úplná harmonická rodina je pro děti pochopitelně nejlepší, na druhou stranu harmonické prostředí rozvedené rodiny je pro jejich další vývoj prospěšnější než disharmonická úplná rodina. Nezvratné důkazy svědčí o tom, že nejproblematičtějším prostředím je pro dítě disharmonický rozvod, po němž pokračují hádky a konflikty.

Doplňená rodina

Další, stále obvyklejší formou rodinného uspořádání po rozvodu manželů, jsou nevlastní resp. doplněné rodiny. Termín „nevlastní rodina“ označuje rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku aspoň jednoho z rodičů. Z. Matějček (1992) u nás propagoval termín „doplňená rodina“.

Podle E. Teybera (2007) někteří autoři dávají přednost termínu „smíšené rodiny“, protože slovo „nevlastní“ může navozovat představu, že někdo někam nepatří, nepřísluší nebo se nehodí. Avšak uzavrou-li oba bývalí partneři nová manželství, přivádějí si do manželství nejen děti z předchozích svazků, ale také členy svých původních rodin, a dokonce i bývalé partnery, kteří jsou stále rodiči dětí. Při vytváření nového rodinného systému jde o směřování mnoha jedinců a rolí z jiných systémů do jiné sítě.

Tento autor dále uvádí, že pro mnoho dětí stávajících se součástí doplněné rodiny je těžké přijmout, že do jejich rodiny vstupuje nový partner. Mají pocit, že nahrazuje druhého rodiče, a přirozeně se této změně brání. Blíže zmiňuje, že s příchodem nevlastního rodiče se hůře vyrovnávají dívky. Chlapci jsou schopni přijmout nevlastního otce, je-li k nim vlídný a projevuje-li o ně opravdový zájem. Je-li nevlastní otec citově přístupný, většina synů postupem času přijme jeho zájem a vytvoří se oboustranně uspokojivý vztah. Již několik let po vzniku nového manželství jsou synové, kteří mají pečujícího nevlastního otce, lépe adaptováni než synové v domácnosti s matkou samoživitelkou a stejně dobře adaptováni jako synové v úplné rodině. Na rozdíl od synů dcery příchodem nevlastního otce mnohé ztrácejí. S rozvodem se sice vyrovnávají lépe než chlapci a lépe fungují i v domácnosti s matkou. Mezi dcerou a matkou se často vytvoří silné pouto a právě ono je novým manželstvím ohroženo. Dcera si je s matkou velmi blízká a může být i její důvěrníci a přítelkyní. Většina dcer se o tento důvěrný vztah s matkou nechce dělit. Úroveň konfliktu mezi nevlastním rodičem a dívkou se tak dostává na úroveň konfliktu mezi synem a rozvedenou matkou, která tuto rodinu sama vede. Zatímco se intenzita konfliktu mezi synem a nevlastním rodičem obvykle snižuje, u dcer bohužel zůstává vysoká i roky po uzavření nového manželství.

Dalším faktorem je kromě pohlaví i věk dítěte. Obecně platí, že nového partnera rodiče přijímají lépe děti mladší. Podle Z. Matějčka (1992) nejvíce potíží nastává u dětí středního školního věku. Děti mívají větší problémy při sžívání se s nevlastním rodičem proto, že hledají svoji identitu, mají tendence k opozici a ke zvýšené kritičnosti. Problém nastává i tehdy, když matky, které mají tendenci předpokládat, že dítě s nimi sdílí jejich postoj k bývalému partnerovi, věří, že dítě s nimi sdílí i jejich postoj k novému partnerovi. Matky tak méně vnímají potřeby dítěte, hůře interpretují jeho projevy a méně mu rozumějí. Naopak dospívající se zaměřují na budoucnost a připravují se na odchod z domova a tak se na nového nevlastního rodiče adaptují lépe.

Kromě pohlaví a věku dítěte existuje mnoho dalších činitelů, které mají vliv na přijetí nového partnera dětmi. Jedná se o osobnost rodiče, osobnost nového partnera rodiče a jeho vztah k dětem, dobu od rozvodu do příchodu nového partnera do rodiny, osobnost druhého rodiče, v jehož péči dítě není, a jeho vztah k dětem apod.

Podle Z. Matějčka (1992) existuje několik rad, jak těmto potížím předejít a dítěti usnadnit adaptační proces. Předně musí být dáno dítěti dost času. Nový partner by se neměl dětem vnucovat, neměl by je uplácet a snažit se jim hned nahradit vlastního rodiče. Je nutné se dohodnout na jeho

oslovování. Rodič, v jehož péči se dítě nachází, by neměl příliš vyzvedávat pozitivní vlastnosti nového partnera a uvádět v této souvislosti negativní vlastnosti druhého rodiče.

I. Sobotková (2001) upozorňuje na to, že bychom neměli děti v nevlastních rodinách vidět jednostranně jako oběti situace, ale měli bychom uznat i následující pozitiva. Děti se tak učí modelu mnohočetných rolí, mají šanci vidět své rodiče šťastnější než dříve, učí se přizpůsobovat. Zvláště u dívek se projevuje, že jsou odpovědnější, samostatnější, sociálně kompetentnější. To znamená, že i přesto že založení nevlastní rodiny představuje zvýšení stresu a nároků na přizpůsobivost, je také příležitostí k osobnostnímu růstu, k vytváření harmonických, uspokojivých rodinných vztahů

1.4. Faktory ovlivňující zvládání krize v rodině

Jak již bylo zmíněno, stresující vliv podnětu či zátěžové situace má na konkrétní osobu vždy individuální charakter. V oblasti stresu hrají důležitou roli faktory jako význam události a předchozí zkušenost s traumatem, ochranné síly v prostředí, tj. možnost sociální opory, kterou může jedinec získat, dále odolnost jedince vůči zátěži neboli obranné síly v člověku a techniky vyrovnávání se se zátěží. V následujícím textu je těmto jednotlivým faktorům věnována větší pozornost.

1.4.1. Techniky vyrovnávání se se zátěží

V krizových situacích člověk může využívat řadu strategií, vědomých i nevědomých, adaptivních i neadaptivních. V odborné literatuře (např. D. Vodáčková, N. Špatenková, Z. Eis, V. Kastová a další) se hovoří o tzv. vyrovnávacích (coping) strategiích, technikách vyrovnávání se se zátěží či obranných mechanismech. Mění se tím způsob a forma chování, kterým se člověk přizpůsobuje nárokům života. Zvládací postupy se obvykle odvozují od základních reakcí na zátěž resp. od vývojově starších vyrovnávacích mechanismů ve smyslu útoku a útěku. Více či méně si je uvědomujeme a více či méně je můžeme změnit. Ve svém výsledku mohou být adaptivní nebo maladaptivní odpovědi na vzniklou situaci.

Jednotlivé druhy technik vyrovnávání se se zátěží

Někteří odborníci poukazují na to, že děti se vyrovnávají s náročnými životními situacemi především přímou agresí nebo prostým únikem ze svízelné situace. Podle J. Čápa a Z. Dytrycha (1968) je primá agrese technika v některých situacích přiměřená a každý člověk (i dospělý a psychicky zcela vyvážený) ji někdy použije. Agrese může mít rozmanité formy, od hrubého násilí nebo infantilních zachvatů vzteku přes výhrůžky gestikulací, mimikou a slovy, přes škádlení, náznakové ubližování a slovní urážky až po jízlivost, ironii aj. Častým mechanismem, který lze pozorovat při projevoování agrese, je její přesunutí na jinou osobu nebo věc, na které si frustrovaný jedinec může beztrestně „vylévat vztek“. Též může docházet k přesunu agrese na vlastní osobu a to zejména tehdy, když člověk chápe sebe sama jako zdroj frustrace („Já sám jsem si to zavinil.“), když se snaží ovládnout otevřenou agresí proti druhým, když má značně silně vyvinuté svědomí a pocity viny.

N. Cameron uvádí, že společnost z nejrůznějších hledisek neschvaluje plně přímou agresi (útok), ani únik. Z tohoto důvodu si musí člověk postupně osvojit jiné, složitější techniky. Tento autor je označuje jako techniky speciální a považuje je za jakési „rozpracování“, modifikování technik vývojově počátečních (CAMERON, in ČÁP, DYTRYCH: 1968). Jedná se o následující techniky:

1. Techniky odvozené od útoku (od přímé agrese)

Od přímé agrese jsou odvozeny techniky jako upoutávání pozornosti, egocentričnost, identifikace, kompenzace, sublimace, racionalizace a projekce.

2. Techniky odvozené od útěku (od prostého úniku)

Od prostého úniku jsou odvozeny techniky jako izolace, negativismus, regrese, fixace, potlačení a popření, opačné reagování a únik do fantazie.

Osvojování technik vyrovnávání se se zátěží

Podle J. Čápa a Z. Dytrycha (1968) lze předpokládat, že vývoj výše uvedených technik je podmíněn vrozenými znaky organismu, tj. tím, co se označuje pod pojmem typ vyšší činnosti, temperament aj. Avšak rozhodující úlohu má též proces učení, zejména toho, které se odehrávalo v raném dětství dítěte, kdy je na vnímané podněty nejcitlivější a snadno je nekriticky přejímá. Tito autoři uvádí, že pokud dítě častokrát zažilo, jak dospělí řešili zátěžové situace se vzájemnou nevraživostí a obviňováním, urážkami a napadáním – namísto hledání řešení, je dosti pravděpodobné, že i ono bude náchylné v obdobné situaci reagovat zlostně. Podobně je tomu i s odpozorovanými a podvědomě přejatými únikovými taktikami, jakými jsou odchody od rodiny, když se objeví potíže, útek do nemoci v období problémů, nebo se sklonem k úlevě z napětí zvýšenou spotřebou alkoholických nápojů či nadužíváním léků. Dítě často přejímá techniky především od matky nebo od otce. Je nutné však vědět, že může pozorovat i jinak jednající dospělé, s nimiž se citově ztotožní a kteří jsou mu dobrým vzorem.

Pro každého jedince je charakteristický určitý způsob překonávání životních obtíží. Některých technik užívá hojně, jiných téměř neužívá, některé ovládá dobře, jiné nikoli. Zvláště významně též působí sociální podmínky. Každý člověk alespoň v ojedinělých případech užije téměř každé z technik, které byly výše uvedené. To však ještě neznamená, že se všechny tyto techniky u něho upevní, že si je plně osvojí a že jich bude soustavně užívat. Upevňují se především ty techniky, jejichž užití se opakuje a je přitom posilováno, tj. vede k úspěchu, k řešení náročné situace, ke snížení napětí (ČÁP, DYTRYCH: 1968).

1.4.2. Odolnost vůči zátěži

Jak již bylo výše uvedeno, existují velké individuální rozdíly v reagování na náročné životní situace, krize. Táž situace je pro někoho „běžná“, nevyvolává frustraci nebo stres, kdežto na jiného působí velmi silně. U organismu „slabšího“, labilnějšího, disponovanějšího k vychýlení z optimálního stavu, jinými slovy méně odolného k náročným životním situacím stačí i slabší zátěž, aby vznikly frustrace, stres nebo funkční porucha. U organismu „silnějšího“, odolnějšího, dochází k poruchám teprve při situaci

vysoce náročné. To vše znamená, že vznik frustrace, stresu nebo dokonce funkční poruchy závisí nejen na vnějších okolnostech, ale též na vlastnostech a stavu organismu.

J. Čáp a Z. Dytrych označují vlastnost organismů, projevující se v nestejně silném reagování na frustrující nebo stresové situace, jako „odolnost k náročným životním situacím“ (ČÁP, DYTRYCH: 1968, s. 53). Je to schopnost vyrovnávat se s náročnými životními situacemi bez maladaptivních (nepřiměřených, patologických) reakcí. Ukazuje se však, že člověk má odolnost v některé oblasti (ve vztahu k některým podnětům, situacím, osobám, skutečnostem) jinou než v jiných oblastech. Zvýšenou citlivost nebo zranitelnost projevují lidé v té oblasti, v níž prožili citelné frustrace a stresové stavy. Zvlášť významné jsou zkušenosti jedince přímo s náročnými životními situacemi. Záleží na tom, jak silné a závažné frustrující nebo stresové situace na jedince v minulosti již působily a v jakém pořadí.

Odolnost jako resilience

V současné době se stále častěji objevuje téma celkové resilience (odolnosti) jednotlivce vůči zátěžím. Resilience je odborný název pro obranné síly nacházející se v samotném dítěti. Je prokázáno, že i přesto že dvě děti procházejí tímž nepříznivým prostředím, tak jedno z nich se dostane na scesti, a druhé jde dál životem nedotčeno. Podle Z. Matějčka (2002) lze termín „resilience“ přeložit jako "pružnost", schopnost vzpamatovat se z nějakého poškození, vrátit se do původního stavu, vzdorovat ohrožení, přestát (psychický) úraz či chronické zatížení apod. Termínu „resilience“ se blíží pojem "sociální inteligence". Významnou roli v relativně dobrém vývoji vzdor nepříznivým podmínkám hraje samo dítě svoji povahou, svými postoji a tím, co svému společenskému okolí je schopno samo v sobě nabídnout.

Tento autor dále uvádí, že ideál resilientního člověka tvoří pět vlastností („BIG-FIVE“), které předpovídají svému nositeli dobré společenské uplatnění, uspokojivou životní dráhu. Do jisté míry jsou tyto vlastnosti dány geneticky. Avšak jak velký je podíl dědičnosti na konečném výsledku, to je zatím velice nejasné. Existuje řada dalších vlivů (např. výchova), kterými se dá něco vylepšit, ale také něco zkazit.

Podle výše zmíněného autora patří mezi žádoucí vlastnosti inteligence, svědomitost, extraverte, přívětivost a citová stabilita. Inteligencí se nemyslí jen vyšší IQ a schopnost učit se a nabývat vědomosti, ale především aktivní zvědavost či otevřenost vůči novým poznatkům a zkušenostem. Příznaky, které dokreslují svědomitost, jsou "spolehlivý", "pracovitý", "pečlivý", "pilný", ale také "cílevědomý", "vytrvalý", "rozhodný" apod. Dalším charakteristickým znakem je extraverte, otevřenost vůči lidské společnosti. Takoví lidé snáze navozují známosti, jsou hovorní, dovedou se ve společnosti uplatnit, dovedou říci, co si myslí, ale nikoho neurážejí, jsou spíše oblíbení než neoblíbení. Extraverti jsou před všemi náporů osudu o něco lépe chráněni než introverti. Jsou spíše optimisty. Další položkou v ochranné výbavě člověka je přívětivost. Lidé mající tuto vlastnost lze charakterizovat jako dobrosrdečné, snášenlivé, poctivé, zdvořilé, tolerantní apod. Dovedou snáze získat přátele a v nich i určitou životní oporu. Děti mající tuto vlastnost jako by si ze své dobrosrdečnosti a přívětivosti vytvořily kolem sebe pomyslný ochranný obal, kterým pak nejen všichni nepřející a sobečtí útočníci ale i nepřijemnosti života jako jsou např. následky rodinných konfliktů, rozvodů, těžko pronikají. Z výzkumu vyplývá, že děti charakterizované jako přívětivé přežily rozvod lépe než děti, u kterých byly uváděny pozoruhodné

výkonnosti jako dobrý školní prospěch, úspěchy ve sportu apod. Poslední vlastností, která se řadí do „Velké pětky“, patří citová stabilita. Jedná se o nervovou stabilitu či odolnost, jejíž protějškem je nervová slabost a sklon k neurotickým reakcím. Člověk s tímto druhem stability je navenek i uvnitř klidný a vyrovnaný, není v napětí a nedá se lehce vyvést z míry, není úzkostný ani zlostný, má dost sebedůvěry a vnitřní jistoty, může být přirozenou oporou těm, kdo tolik jistoty nemá. Zároveň je sám méně zranitelný a z psychického úrazu se rychleji uzdraví.

Ovlivňování odolnosti jedince vůči zátěži

Existují situace či činnosti, které mohou buď příznivě nebo nepříznivě působit na odolnost jedince vůči zátěži, v důsledku nichž odolnost jedince buď stoupá nebo se naopak snižuje. V následujících řádcích jsou uvedeny některé z těchto situací.

Situace, které příznivě působí na odolnost vůči zátěži

Podle J. Čápa a Z. Dytrycha (1968) může docházet k posilování nezdolnosti, k cílevědomému pěstování houževnatosti, k podněcování pružnosti při řešení problémů a k podpoře zdravé sebeúcty prostřednictvím psychosociálních tréninků či skrze přiměřené „životní otužování“ dětí a dospívajících. Zjišťuje se, že postupné zvyšování nároků, obtíží a překážek vede k tomu, že se organismus přizpůsobuje a „otužuje“, tzn. že jeho odolnost stoupá.

Dalším účinným prostředkem pro zvýšení odolnosti ke stresu je vykonávání určité činnosti, zejména činnosti motorické. Ještě účinnější bývá činnost, která je navíc spjata s pocity libosti při úspěchu, pochvale, odměně, při zvládnutí překážek.

V této souvislosti R. Jedlička (2004) uvádí, že významnou úlohu v předcházení problémům způsobeným nadměrným či chronickým stresem sehrává též možnost produktivního odreagování a uvolnění nahromaděného napětí prostřednictvím tělovýchovných aktivit.

J. Čáp a Z. Dytrych dále (1968) uvádí, že odolnost k náročným životním situacím stoupá též příznivými společenskými vztahy. Společně s kamarádem, s „partou“, popř. s vědomím toho, že někdo blízký je přítomen alespoň „v duchu“, „myslí na mne“, „má starost“ apod., zvládne jedinec nebezpečné nebo jinak náročné situace snáze, než když je zcela osamocen.

Situace, které nepříznivě působí na odolnost vůči zátěži

Podle mnoha autorů se ukazuje, že nečekané, náhlé střetnutí s vysoce frustrující nebo stresovou situací, popř. prožití takové situace po předchozích „skleníkových“ podmínkách, snadno vyvolává stav frustrace nebo stresu, anebo vede k vzniku neurózy či jiné poruchy.

Dále též nečinný, pasivní člověk snáze podléhá působení nepříznivých okolností, úzkosti, napětí, popř. přímo panickému strachu, než, jak bylo uvedeno, člověk činný, zaměstnaný, aktivní.

Tak jako odměna či úspěch vede ke zvýšení odolnosti, tak trest jako frustrující situace naopak odolnost snižuje.

Podle J. Čápa a Z. Dytrycha (1968) se odolnost k náročným životním situacím též snižuje nepřiměřeně vysokou úrovní aspirací, přehnaně přísným svědomím, zkresleným chápáním sebe sama a okolí (např. sebepřeceňováním, nesprávným chápáním životních podmínek, požadavků okolí, aj.).

V neposlední řadě je třeba si uvědomit, že odolnost k frustraci a stresu je značně ovlivněna též přítomným stavem organismu. To znamená, že se snižuje působením například různých infekčních a jiných onemocnění, nepříznivých podmínek klimatických, dlouhodobých frustrací a stresu.

Z výše uvedeného vyplývá, že to, jak bude dítě vnímat a reagovat na krizi resp. na rozvod, rozchod rodičů, je do jisté míry také závislé na jeho odolnosti, vlastnostech organismu, jeho vnitřních obranných silách. Každý jedinec je jinak disponovaný. Obecně lze říci, že děti před nepříznivými následky spojenými s rozvodem, rozvodem rodičů pomáhají ochraňovat především jejich dobré sociální dovednosti a sociální kompetence, přizpůsobivost, odpovědnost, inteligence, temperament, smysl pro humor či vytrvalost v řešení problémů a jiné výše uvedené dovednosti či vlastnosti. Je třeba mít však na paměti, že i odolnost vůči zátěži, tzn. i vůči krizovým situacím, lze ovlivňovat a to i pozitivním směrem.

1.4.3. Ochranné síly v prostředí

Vedle ochranných sil, které jsou v samotném dítěti, existují i ochranné síly v životním prostředí dítěte (v rodině a mimo ni), které mu též pomáhají v obraně proti nepříznivým okolnostem, náročným situacím, krizím a vnějším vlivům. V následujícím textu jsou uvedeny některé z těchto vnějších faktorů, ochranných sil resp. osob, které mohou mít příznivý vliv na situaci dítěte, ve které se nachází. Pro lepší přehlednost jsou osoby uspořádány do dvou celků a to v rámci rodiny a mimo rodinu.

Ochranné síly v rámci rodiny

Z výzkumů jednotlivých autorů (např. V. Trnka, Z. Matějček, Z. Dytrych, E. Vaničková, R. A. Warshak, H. Smith, E. Teyber a další) vyplývá, že dětem v době krize v rodině, v době rozvodu rodičů, velmi pomáhá, pokud mají někoho, kdo jim dává pevnou jistotu a ochranu. Často se jedná o osoby, na něž je dítě citově fixováno. Tyto děti se tak lépe přizpůsobí dané situaci.

Důležitým faktorem je tedy silná citová opora a vazba na někoho, komu dítě plně důvěřuje. Tato silná citová vazba na některého člena rodiny se jeví jako účinný prostředek, jímž lze zamezit vlivu nepříznivých podmínek. V. Trnka (1974) v této souvislosti uvádí, že se jedná o osobu, která pro dítě znamená "ostrov bezpečí", na který se dítě v době tísně, zmatku, nebezpečí a pocitu osamění uchýlí.

Touto osobou bývá nejčastěji jeden z rodičů. Avšak dosti často je jí i jiný příbuzný (např. prarodiče, sourozenci a další příbuzní), někdy i cizí osoba žijící s dítětem v dosti častém těsném kontaktu. Členové rodiny jsou důležitou součástí při překonávání nepříjemného životního období, protože nejsou tak citově angažováni jako rodiče a to především v době, kdy jsou rodiče zaujati vlastním konfliktem. V tomto případě narůstá význam právě příbuzných a přátel, kteří mohou „nahradit“ rodiče a poskytnout dětem podporu a psychickou jistotu v době, kdy se rodiče plně věnují rozpadu svého manželství.

Jak již bylo zmíněno, z dalších příbuzných, kterým dítě zpravidla nejvíce důvěřuje, jsou prarodiče. R. A. Warshak (1996) uvádí, že prarodiče fungují jako bezpečný úkryt dětem před rodičovským nepřátelstvím a dodávají jim cenný pocit stability. Zejména v případě, je-li manželství prarodičů dobré, děti mnoho získají, stanou-li se svědky dlouhodobého, úspěšného vztahu. Láska, pozornost a účast

prarodičů mohou pomoci dětem, aby se staly odolnými vůči některým dlouhodobým rizikům, které s sebou přináší rozvod manželů.

V této souvislosti E. Vaníčková (1999) uvádí, že rozvod je záležitost rodičů a prarodiče by proto neměli aktivně vstupovat do rozvodového sporu a neuzavírat jakoukoli koalici s jedním nebo druhým rodičem. Prarodiče by se v době rozvodu měli stát bezpečnou oporou pro vnoučata. Tím jim dávají jasný signál, že alespoň tady se nic nemění, že se na ně mohou vždy spolehnout.

Ochranné síly mimo rodinu

Existují však i děti, které nemají v období kolem rozvodu rodičů i po něm v nikom z rodiny opěrný bod.

H. Smith (2004) uvádí, že některým z těchto dětí může pomoci škola. Záchranou ruku může podat učitelka či učitel v nějakém předmětu nebo v nějaké mimoškolní činnosti.

V této souvislosti též V. Trnka (1974) zdůrazňuje, že je takovému dítěti nutné najít osobu, u které by se cítilo v bezpečí a o níž by se mohlo ve svých těžkostech opřít. Hovoří například též o učiteli či vedoucímu nějakého kroužku. Tento autor dále uvádí, že je nutno učitelům ukázat, jak se projeví vliv rodinného konfliktu a rozvodu na zařazení dětí do kolektivu třídy, na jejich chování a prospěchu. Říká, že je potřeba zbystrit jejich pozornost pro včasnou depistáž těchto dětí a zaktivizovat je pro pomoc. Domnívá se, že v mnoha případech jsou to právě učitelé, kteří mohou dítěti pomoci tím, že mu zčásti nahradí chybějící vliv rodičů. V každém případě mohou právě učitelé významně posílit pocity jistoty dítěte v době, kdy se mu celý jeho dosavadní svět hroutí.

Řada učitelů však tvrdí, že jejich posláním je vyučovat, a nikoli pracovat jako amatérští sociální pracovníci, psychologové či jiní odborníci, že to nejlepší, co pro děti mohou udělat, je dát jim příklad akademicky úspěšného člověka. Jiní učitelé jsou naopak zastánci širšího pohledu a školu vnímají jako součást životní zkušenosti dítěte. Aniž by podnikali přímočaré kroky, vědí o potížích v rodinném životě dítěte a reagují s porozuměním. Nastanou-li problémy, uvědomují si, že děti je dávají najevo různým způsobem, tzn. např. i problémy v chování či v učení. H. Smith (2004) zastává názor, že učitel se může stát klíčovou postavou při zotavování dítěte, pokud dokáže naslouchat, jestliže dítě chce hovořit o svých starostech, ale neklást otázky a v žádném případě nedávat rady.

Obecně lze říci, že škola se může stát pro některé děti útočištěm, prostředím, ve kterém se cítí bezpečně, kde se mohou odpoutat od problémů v rodině. Je však otázkou jaká role v této souvislosti náleží učiteli. Je zřejmé, že není kompetencí učitele nahrazovat dětem rodiče či se vlastními silami snažit řešit jejich problémy. Učitel by měl být k těmto žákům tak jako k ostatním vnímavý a reagovat s porozuměním. Měl by vědět o konkrétních odbornících či organizacích, které mohou dítěti a jeho rodině poskytnout náležitě služby a tyto kontakty zainteresovaným osobám nabídnout.

1.4.4. Odborná pomoc rodinám v krizi

Podstata odborné pomoci spočívá v podpoře vyčerpaného a zoufalého člověka, aby se zklidnil, obnovil síly, našel sebedůvěru a zorientoval se v tom, jakého produktivního řešení je schopen a která cesta je mu k jeho dosažení nejvíce blízka. Cílem je poskytnout jedinci bezpečí, podporu, naději a vedení, aby pocítil úlevu, aby se zvýšila jeho schopnost situaci zvládat a aby se vrátil na předkrizovou úroveň přizpůsobení a žití.

Podle typu kontaktu pracovníka s klientem lze rozlišit pět základním forem odborné pomoci osobám v krizi. Jedná se o formu ambulantní (prezenční pomoc), hospitalizační, terénní službu, krizovou pomoc v klientově přirozeném prostředí a distanční pomoc, která zahrnuje telefonický nebo internetový kontakt s klientem.

Zaměstnanci organizací poskytujících služby osobám v krizi disponují širokým repertoárem forem práce s klientem. Nejčastěji se jedná o krizovou intervenci, psychoterapii a poradenství. V současné době existují různé organizace, které poskytují služby rodině či jednotlivci v krizi. Jedná se o subjekty soukromé, státní, neziskové či církevní, jež poskytují psychologické, sociální, zdravotní a jiné služby. Všechny tyto subjekty mají stejný cíl, kterým je „blaho klienta“, ale tohoto cíle dosahují různými prostředky, na různých zřizovatelských bázích, za pomoci různě získaných finančních prostředků.

Existuje řada organizací, které poskytují služby osobám v náročné životní situaci, v krizi. V příloze č.5 je uveden přehled institucí (který není zcela úplný), jež nabízí služby rodinám či jednotlivci v krizi, a zároveň služby, které tyto instituce poskytují v souvislosti s rozvodovou problematikou.

Je důležité, aby jednotliví odborníci a organizace o sobě věděli a zároveň aby všichni ti, kdo pracují s dětmi, dospívajícími či s rodinou, věděli, kam mohou tyto osoby odkázat, pokud se budou nacházet v nepříznivé životní situaci. Lepší variantou by bylo, kdyby samy osoby, které se ocitly v krizi, věděly, na koho či na jakou organizaci se mohou obrátit. V souvislosti s tím by měly být v každé škole či jiném výchovném zařízení dětem k dispozici kontakty na krizová centra, telefonní čísla na linky bezpečí a pracoviště, jež nabízejí pomoc mladým lidem, kteří se ocitnou z jakýchkoliv příčin v náročné situaci.

Z odborných organizací by především zaměstnanci Orgánů sociálně právní ochrany dětí, kteří vystupují před soudem v roli kolizního opatrovníka dítěte v době rozvodového řízení, měli poskytovat rodičům informace o možnosti využití služeb zařízení, které nabízí služby rodinám v době rozvodu a po rozvodu. Neboť se tak dají omezit rizika dlouhodobého působení sporu či rozvodu rodičů na dítě. Díky tomu se zároveň snižují rizika možných traumatizujících stavů v rámci celé rodiny. Na jednotlivé služby je nutné při rozvodech a sporech rodičů dětí nahlížet jako na užitečné služby, které by měly být rodinám v krizi či nouzi v rámci širokého rejstříku sociálních služeb běžně nabízeny.

1.4.5. Doporučení rodičům

I přesto, že existuje řada faktorů, jež byly uvedeny v průběhu dosud napsaného textu, které ovlivňují reakce, projevy, pocity, chování, zvládání situace, jak dětí tak rodičů, existují obecná doporučení, která mohou všem zúčastněným rozvodové události mnohé ulehčit.

V následujících řádcích jsou uvedeny některá z těchto doporučení z řad českých i zahraničních odborníků zabývajících se krizí v rodině resp. rozvodem, rozchodem rodičů z pohledu dítěte (např. Z. Matějček, Z. Dytrych, I. Plaňava, E. Bakalář, E. Vaníčková, R. A. Warshak, H. Smith, E. Teyber a další), kterými by se měli rozvedení manželé či rozešlí partneři co nejvíce řídit.

- Rodiče by si měli zachovat vědomí rodičovských úkolů a povinností. Rozvodem končí jejich manželství, ale nekončí jejich rodičovství. Zůstávají matkou a otcem jejich dítěti, což s sebou nese odpovědnost za jeho další příznivý vývoj ve zdravou osobnost.
- Rodiče by měli děti ujistit o jejich trvalém vztahu s oběma rodiči, o tom, že matka i otec s nimi vždy budou chtít být a nikdy zcela neodejdou.
- Rodiče by neměli podceňovat vnímavost dítěte vůči rozvodu a pokračujícím konfliktům po rozvodu. Někteří z rodičů si myslí, že děti (zvláště předškolního věku) rozvod nijak nevnímají a že se jich nijak nedotkne. Ze zkušenosti psychologů však vyplývá, že rozvod se dítěte dotýká až na řídké výjimky vždy a to v jakémkoli věku.
- Rodiče by měli zabránit tomu, aby rozvodový konflikt pokračoval i nadále po rozvodu. Měli by si uvědomit, že dítě si dokáže zvyknout žít ve dvou různých světech, ale to pouze v případě, že se mu nepřátelsky nemíchají.
- Rodiče by se neměli dopouštět popouzení dítěte proti bývalému partnerovi. Popouzení je jen dalším projevem pokračujícího konfliktu. Měli by se snažit, aby jejich konflikt, který vedl k rozvodu, byl rozvodem vyřešen a dále už nepokračoval.
- Rodiče by měli zachovat pozitivní obraz druhého rodiče. Vědomí společenské hodnoty i vlastní zdravé sebevědomí dítěte velice posiluje, jestliže může své rodiče, i když se rozvedli, nadále pokládat za hodnotné lidi. Při znevažování partnera děti vnímají negativní pocity jako útok na sebe. Ztotožnění navíc bývá obzvláště silné mezi dítětem a rodičům téhož pohlaví.
- Rodiče by neměli zneužívat děti jako prostředníky komunikace s druhým rodičem. Neměli by řešit své spory prostřednictvím dětí.
- Rodiče by měli zabránit kupování a podplácení dítěte. Tato rada je především směřována k rodičům, kteří nemají dítě ve své péči. Ti se snaží dětem vynahradit svoji nepřítomnost tím, že je zahrnují drahými hračkami, oblečením apod. Dochází tak k záměně citových potřeb dítěte za materiální. Je však prokázáno, že dítě si spíše vytváří citový vztah k dospělému na základě pocitu bezpečí a jistoty, který získává v jeho přítomnosti, než na příjemnostech z vlastnictví.

- Rodiče by měli zařadit styk s druhým rodičem co nejlépe. To znamená tak, aby nikoho nepoškozoval a přinášel uspokojení pro všechny zúčastněné. Nejlepší je taková forma a časový rozsah, na kterém se rodiče sami dohodnou. Rozhodující není počet hodin, který dítě stráví s každým rodičem, nýbrž kvalita společně prožitého času. Dále je třeba po rozvodu též dbát na udržení kontaktů dítěte s prarodiči a dalšími příbuznými z obou stran.
- Rodiče by neměli dítěti nic zatajovat, ale také nic vnucovat. Dítě by mělo být přijatelně informováno o tom, co se v rodině děje a co se v blízké budoucnosti dít bude, jaké změny nastanou, aby si tak mohlo celou situaci vysvětlit. Jen takto lze u dítěte uvolnit a odstranit úzkost a napětí, kterou prožívá během rozvodu. Rodiče musí sami odhadnout jaké informace a kdy je mají dítěti říci. Hlavní zásadou při sdělování je říkat vše přiměřeně chápavosti dítěte, upřímně, věcně a bez nepřátelských poznámek vůči druhému rodiči. Předvídatelnost má pro pocit bezpečí dítěte zásadní význam.
- Rodiče by měli děti povzbuzovat, aby o svých pocitech volně a otevřeně mluvily, aniž by je posuzovali nebo kritizovali. Při rozhovoru s dítětem by měl rodič přiznat vlastní smutek a lítost. Jak rodič, tak dítě si musejí projít obdobím zármutku nad ztrátou úplné rodiny. Když dítě vidí, že rodič netají smutek a je svědkem aktivních snah rodiče vyrovnat se se vzniklou situací, pochopí, že se nemusí svých pocitů bát, a může truchlit nad ztrátou. Smutek je přirozený, je možno sdílet ho s druhými a povídat si o něm.

Z výše uvedených doporučení vyplývá, že rozvod a vše s tím související je záležitost dospělých a ti také za to, jak vše proběhne, nesou odpovědnost. V této souvislosti je důležité si uvědomit, že o vztazích nás nejvíce učí právě rodiče. Všichni jsme každodenním mnohaletým pozorováním interakcí mezi rodiči získali důležité podněty, jež pak aplikujeme v partnerských vztazích. Na základě modelu rodičů si vytváříme schémata chování i prožívání, podle nichž se řídíme ve svých vztazích.

Je však třeba i říci, že pro rodiče je často velmi těžké a bolestné hovořit s dětmi o tom, co se děje a vysvětlovat jim celou situaci. Příčinou není lhostejnost. Rodiče si spíše nebyvají jisti, zda je prospěšné s dětmi o situaci mluvit nebo je-li lepší pocity smutku ignorovat. Mohou se též obávat, že pokud na pocity dětí budou reagovat, mohli by říci něco špatného nebo pocity dítěte ještě zhoršit. Nicméně platí, že má-li dítě k dispozici vysvětlení, jemuž rozumí, a vybízejí-li je rodiče, aby se jich ptalo na to, co potřebuje vědět, co a kdy se bude dít, jeho adaptace bude bezesporu probíhat lépe. Pokud je to pro rodiče příliš těžké, může jim odborně pomoci psycholog, terapeut, poradce, rozvodový mediátor či jiný odborník uvedený v již zmíněném přehledu institucí poskytujících služby rodinám či jednotlivci v náročné životní situaci, či někdo z důvěryhodných příbuzných a přátel.

2. Praktická část

2.1. Cíl průzkumu

V předchozím textu byla obecně věnována pozornost rodině jako významnému činiteli ve vývoji dítěte a krizi jako období, jež je každým jedincem vnímáno a prožíváno odlišně. Blíže pak byla věnována pozornost krizi v rodině resp. rozpadu rodiny – rozvodu, rozchodu rodičů, reakcím dětí v různých oblastech a úskalím, které tento typ krize může přinést. Dále bylo poukázáno na výhody a nevýhody jednotlivých porozvodových uspořádání, rizika přetrvávajících konfliktů mezi rodiči i po rozvodu a možná úskalí některých forem rodinného soužití vzniklých po rozpadu původní rodiny. V neposlední řadě byly uvedeny faktory ovlivňující zvládnutí krize, vlivy stimulující další vývoj dítěte, instituce zabývající rozvodovou a porozvodovou problematikou a doporučení rodičům odborníky zabývajícími se touto problematikou.

Cílem průzkumu je zmapování některých skutečností souvisejících s krizí v rodině obecně jako je prožívání a chování dětí v době krize, potřeby dětí, přínos pro dítě, a zmapování představ dětí o řešení krizových situací a znalosti pomáhajícího prostředí. Zjistit, zda se v těchto oblastech od sebe liší děti, jejichž rodiče se nerozvedli (tzn. děti, které nezažily rozvod rodičů) a děti, jejich rodiče se rozvedli (tzn. děti, které zažily rozvod rodičů). Zda tato skutečnost, událost ovlivňuje nějakým způsobem zmíněné jevy. Dalším cílem je blíže zjistit reakce dětí na rozvod, rozchod rodičů, podobu komunikace rodičů s dětmi v době rozvodu, vzniklé změny v důsledku rozvodu, roli rodiče, jemuž nebylo dítě svěřeno do péče, vypořádání se s obdobím po rozvodu, ale i potřeby dětí v období rozvodu rodičů. V neposlední řadě je cílem zachytit pohledy, názory, postoje dětí různého věku na uvedenou krizi a jejich doporučení jak rodičům tak dětem nacházejícím se v období rozvodu.

V příloze č. 6 jsou uvedeny dvě kasuistiky, které se týkají krize rodiny, resp. rozvodu rodičů. Dokumentují reakce dětí na tuto událost a důsledky, které jim toto období přineslo.

2.2. Metoda průzkumu

Pro sběr dat jsem vytvořila **anonymní dotazník**, který jsem zadala celkem 230 osobám – dětem základních škol, dospívajícím na středních školách a mladým dospělým na vysokých školách. V následujícím textu jsou tyto osoby nazývány respondenty.

Dotazník jsem zadala vždy na začátku vyučovací hodiny a respondenti tak měli celou hodinu na zodpovězení všech otázek. Z tohoto důvodu byla většina (215) dotazníků navracena. 15 dotazníků nebylo navraceno především od vysokoškolských respondentů, kterým jsem nechala na vyplnění dotazníků více času, neboť po mém zadání jim začala výuka. Po výuce jsem se už nesetkala se všemi respondenty, kterým jsem zadala dotazník.

Vzhledem k tomu, že jsem se chtěla vedle obecně pojímané krize blíže zabývat projevy dětí, jež zažily rozvod rodičů, jejich reakcemi na tuto událost a možnými důsledky, které jim tato událost přinesla,

vytvořila jsem pět částí dotazníku. Přičemž první a pátou část jsem zadala všem respondentům a druhou, třetí a čtvrtou pouze těm, kteří vyplnili v části dotazníku obsahující informační údaje, že se jejich rodiče rozvedli, rozešli či že se nyní rozvádí, rozchází.

Při zadávání dotazníků jsem postupovala následovně. V úvodu jsem se v každé třídě představila jako studentka vysoké školy, která píše diplomovou práci na téma „krize v rodině očima dítěte“. V té souvislosti jsem jim řekla, že mám pro ně připravený dotazník, který obsahuje otázky týkající se obecně rodiny a krize a blíže pak krize v rodině. Zároveň jsem je upozornila na to, že celý dotazník je anonymní, že nikde nebudou uvádět své jméno a že dotazníky použiji pouze ve své práci. Dále jsem jim sdělila, že dotazník má více částí, přičemž každý z nich dostane náhodným způsobem vybraný různý počet částí. Poté jsem jim začala rozdávat jednotlivé části dotazníku. První část dotazníku jsem rozdala všem respondentům. Když ji měli vyplněnou, vzala jsem si ji od nich a podle toho, zda měli uvedeno, že jejich rodiče žijí spolu nebo se rozvedli, či se rozvádí, jsem každému zadala další část dotazníku. Těm, kteří měli uvedeno, že jejich rodiče žijí spolu, jsem zadala pátou část dotazníku a těm, kteří měli uvedeno, že jejich rodiče se rozvedli, rozešli nebo se právě rozvádí, rozchází, jsem zadala část druhou, třetí, čtvrtou a nakonec i pátou. Důvodem tohoto způsobu zadávání dotazníku bylo, abych explicitně neoznačila respondenty, jež zažili (či zažívají) rozvod či rozchod svých rodičů.

Celý dotazník, tzn. **všech pět částí**, se skládá z **97 otázek** (ve většině případů otevřených), jež reprezentují 8 základních okruhů. Některé ze sledovaných okruhů se skládají z jednoho či více podokruhů, jež jsou tvořeny jednou či několika otázkami. Dotazník je uveden v příloze č. 7.

První část dotazníku obsahuje pět otázek zaměřených na zjištění **základních informací o respondentech** jako je pohlaví, věk, s kým žijí, zda mají sourozence a zda jejich rodiče žijí spolu či se rozvedli, rozešli, nebo se v současné době rozvádí, rozchází. Dále tato část dotazníku obsahuje 24 dotazů týkajících se okruhů **rodina, krize a krize v rodině**. Tato část dotazníku byla rozdána všem respondentům.

Druhá část dotazníku obsahuje 29 dotazů týkajících se blíže okruhu **období rozvodu, rozchodu rodičů**. **Třetí část dotazníku** obsahuje 23 dotazů týkajících se blíže okruhu **období po rozvodu, rozchodu rodičů**. **Čtvrtá část dotazníku** obsahuje 11 dotazů týkajících se okruhu **potřeb dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů**. Tyto části dotazníku byly rozdány pouze těm respondentům, kteří zažili či právě zažívají rozvod, rozchod rodičů.

Pátá část dotazníku obsahuje 6 dotazů týkajících se okruhů **postoje dětí k událostem souvisejících s rozvodem, rozchodem rodičů a doporučení rodičům a dětem, které prožívají rozvod, rozchod**. Tato část dotazníku byla zadána všem respondentům.

V následujících řádcích je uveden přehled jednotlivých **okruhů a podokruhů a otázek**, jež daný okruh či podokruh reprezentují:

1. Rodina

Pojetí rodiny

Co tě napadne, když se řekne slovo „rodina“? Kdo patří do vaší rodiny?

2. Krize

Pojetí krize

Co tě napadne, když se řekne slovo „krize“?

Vlastní zkušenost s krizí

Zažil/a jsi někdy nějakou krizi? Čeho se týkala?

Prožívání v době krize

Jak ti bylo v době krize? Co jsi prožíval/a?

Pomoc v době krize

Požádal/a jsi někoho o pomoc? Koho? Čím nebo jak ti pomohl? Co pro tebe bylo důležité?

Představy dětí o řešení krizové situace

Co bys dělal/a, kdyby tě něco trápilo, kdyby sis nevěděl/a rady? Chtěl/a bys, aby ti někdo pomohl? Kdo?

Informovanost dětí a znalost pomáhajících organizací

Znáš nějaké organizace, na které se můžeš obrátit, když tě bude něco trápit? Jaké?

3. Krize v rodině

Vlastní zkušenost s krizí v rodině

Všiml/a sis, že by tví rodiče prožili nějakou krizi? Čeho se týkala? Jak se projevovala krize rodičů (např. hádali se, prali se, nadávali si, křičeli na sebe,....)?

Prožívání dětí v době krize v rodině

Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče hádali,.....?

Odchod někoho z rodiny

Odešel někdo z vaší rodiny? Kdo? Kolik let ti bylo, když někdo odešel z vaší rodiny? Jaké to pro tebe bylo, když z rodiny odešel? Přinesl ti tento odchod něco pozitivního? Co?

4. Období rozvodu, rozchodu rodičů

Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali?

Chování rodičů v době rozvodu, rozchodu

Jak se chovali rodiče, když se rozváděli (rozcházel)? Změnilo se nějak jejich chování? Jak (hádali se, nemluvili spolu, dělali si naschvály, prali se,.....)? Byl/a jsi přítomen/a rozporům mezi rodiči během rozvodu, rozchodu? Sdělovali ti své problémy?

Komunikace rodičů s dětmi v době rozvodu, rozchodu

Zajímali se rodiče o to, jak ti je, jak se cítíš? Mluvili rodiče s tebou o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat? Ptal se tě některý z rodičů na to, co si přeješ, co bys chtěl/a?

Změny v rodině v důsledku rozvodu, rozchodu rodičů

Co se změnilo u vás doma po rozvodu, rozchodu rodičů? Jaké to pro tebe bylo? Jak ses vypořádával/a se změnami?

Prožívání dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče rozváděli, rozcházel? Měl/a jsi v době rozvodu, rozchodu některé z níže uvedených pocitů? Jaké? Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem? Jaké? Máš některé uvedené projevy i nyní? Jaké?

Chování dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

Měl/a jsi některé níže uvedené projevy v době rozvodu, rozchodu? Jaké? Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem? Jaké? Máš některé uvedené projevy i nyní? Jaké?

Zdravotní problémy dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (před i nyní)

Začal/a jsi mít nějaké zdravotní problémy v době rozvodu, rozchodu rodičů? Jaké? Měl/a jsi některé výše uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem? Jaké? Máš některé výše uvedené projevy i nyní? Jaké?

5. Období po rozvodu, rozchodu rodičů

Chování rodičů po rozvodu, rozchodu

Uklidnila se po rozvodu, rozchodu situace u vás doma? Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu, rozchodu (např. hádali se, uráželi, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat)? Víš, čeho se hlavně týkaly?

Porozvodové uspořádání v rodině

Ptal se tě někdo, u koho chceš po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet? Kdo? S kým jsi po rozvodu rodičů žil/a? Komu jsi byl/a svěřen do péče? Scházel ti rodič, v jehož péči jsi nebyl/a? Stýskalo se ti po něm? Občas, často, ...? Co ti scházelo?

Styk dítěte s rodičem, kterému nebylo svěřeno do péče

Měli podle tebe rodiče problémy dohodnout se na tvých návštěvách s druhým z nich (se kterým jsi nežil/a)? Vidával/a ses po rozvodu, rozchodu rodičů s rodičem, v jehož péči jsi nebyl/a? Jak často ses s ním vídal/a? Stačila ti tato setkání nebo by sis to představoval/a jinak? Jak? Jaké pro tebe bylo, že ses s rodičem, v jehož péči jsi nebyl/a, nevídal/a? Kdo nechtěl, aby ses s ním vídal/a?

Změna chování rodičů k dětem po rozvodu, rozchodu

Začal se chovat k tobě rodič, u kterého jsi po rozvodu, rozchodu žil/a, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě? Jak? Začal se chovat k tobě rodič, se kterým jsi po rozvodu, rozchodu nežil/a, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě? Jak?

Založení nové rodiny

Našel si některý z rodičů po rozvodu, rozchodu nového partnera? Který? Jaké pro tebe bylo, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem?

6. Potřeby dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů

Svěřil/a ses někomu se svým trápením? Komu? Pomohlo ti to? Navštívil/a jsi spolu s rodiči nějakého odborníka? Koho? S čím? Co ti v době rozvodu, rozchodu nejvíce pomohlo? Měl/a jsi v době rozvodu rodičů nějakou osobu, která by ti byla oporou? Podporovala by tě? Kdo? Co bys v době rozchodu, rozvodu rodičů nejvíce potřeboval/a?

7. Postoje dětí k událostem souvisejících s rozvodem, rozchodem rodičů

Myslíš si, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci? Myslíš si, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat? Myslíš si, že se rodiče mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem? Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem?

8. Doporučení dětí rodičům a dětem, které prožívají rozvod, rozchod

Co bys chtěl/a poradit (doporučit) rodičům, kteří se rozvádějí, rozcházejí a mají děti? Co bys chtěl/a poradit (doporučit) dětem, jejichž rodiče se rozvádějí, rozcházejí?

2.3. Charakteristika průzkumného souboru

Jak již bylo výše uvedeno, tento průzkum je zaměřen na vnímání krize, blíže krize v rodině, rozvodu rodičů, očima dítěte. Středem pozornosti v tomto průzkumu jsou tedy děti, resp. děti, dospívající a mladí dospělí.

Z tohoto důvodu jsem v rámci průzkumu oslovila několik základních, středních a vysokých škol. Z větší části jsem se obracela na ty školy, s jejichž učiteli jsem už dříve nějak spolupracovala. V těch školách, v nichž mi vedení vyšlo vstříc, jsem zadala žákům a studentům dotazník. Jednalo se o Základní školu na Praze 6 (6., 7., 8., 9. třída) a o Základní školu na Praze 2 (4., 5., 6., 7., 9. třída), dále o Střední odbornou školu ekonomického směru na Praze 1 (1., 2., 3. ročník) a o Pedagogickou, Matematicko-fyzikální a Teologickou fakultu University Karlovy (1., 2., 3. ročník). Jak již jsem uvedla výše, žáky a studenty v této práci nazývám respondenty. Dotazníky jsem tak zadala celkem 230 respondentům. Z již zmíněných důvodů se mi jich navrátilo 215.

Vzhledem ke zmíněnému cíli průzkumu jsem respondenty rozdělila do dvou skupin. První skupinu respondentů tvoří ti, jejichž rodiče se nerozvedli či nerozešli, to znamená, že tito respondenti nezažili rozvod či rozchod svých rodičů. Druhou skupinu respondentů tvoří ti, jejichž rodiče se rozvedli, rozešli, či se v současné době rozvádí, rozchází, to znamená, že tito respondenti zažili (zažívají) rozvod či rozchod svých rodičů. Z praktických důvodů používám v následujícím textu členění respondentů na respondenty z nerozvedených rodin (respondenti z NR) a na respondenty z rozvedených rodin (respondenti z RR). V následujících tabulkách jsou uvedeny bližší informace o respondentech:

Tabulka č. 1

A 5 Žijí spolu tví rodiče?	Četnost	Procenta
ano	150	69,7
ne, rozvod, rozchod, nyní rozvod	65	30,3
Celkem	215	100

V téměř 70 % (69,7) případů žijí rodiče respondentů spolu. Ve 30 % resp. 30,3 % případů se rodiče respondentů rozvedli, rozešli či se nyní rozvádí, rozchází.

Tabulka č. 2

A 3 S kým žiješ?	Četnost	Procenta
1. oba rodiče	144	67
2. matka	53	24,7
3. otec	6	2,8
4. někdo jiný	12	5,6
Celkem	215	100

Z celkového počtu respondentů žije více jak polovina (67 %) respondentů s oběma rodiči. Ve 24,7 % respondenti žijí s matkou a ve 2,8 % s otcem. V 5,6 % případů respondenti uvedli, že žijí s někým jiným, například s některým z rodičů a prarodičem nebo s přítelem, partnerem či spolubydlícími.

Tabulka č. 3 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		A3 S kým žiješ				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Četnost	140	5	1	4	150
	%	93,30%	3,30%	0,70%	2,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	4	48	5	8	65
	%	6,20%	73,80%	7,70%	12,30%	100,00%
Celkem	Četnost	144	53	6	12	215
	%	67,00%	24,70%	2,80%	5,60%	100,00%

Mezi respondenty z obou dvou skupin se u této otázky vyskytly výrazné rozdíly. V téměř všech případech respondenti, jejichž rodiče se nerozvedli, nerozešli uvedli, že žijí s oběma rodiči. Naproti tomu respondenti, jejichž rodiče se rozvedli, rozešli, uvedli nejčastěji, že žijí s matkou. Dále uváděli, že žijí s otcem nebo s někým jiným, například s matkou a babičkou, s dědou, s otcem a dědou, s kamarádkami, se spolubydlíci (respondenti navštěvující vysokou školu). Zároveň i několik respondentů z NR uvedlo, že žijí pouze s matkou, neboť jejich otec umřel, nebo naopak s otcem, neboť jejich matka zemřela. V několika případech uvedli respondenti navštěvující vysokou školu, že žijí s někým jiným, například s přítelem, partnerem či spolubydlíci.

Tabulka č. 4

A 4 Máš sourozence?	Četnost	Procenta
1. sestra	67	31,2
2. bratr	63	29,3
3. žádný	29	13,5
4. více	50	23,3
5. vlastní a nevlastní sourozence	6	2,8
Celkem	215	100

V 86,5 % respondenti uvedli, že mají jednoho či více sourozenců. Někteří respondenti, jejichž rodiče se rozvedli, rozešli, uvedli jak vlastní tak nevlastní sourozence.

Tabulka č. 5 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		A4 Máš sourozence?					Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	
Děti z NR	Četnost	50	45	19	36	0	150
	%	33,30%	30,00%	12,70%	24,00%	0,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	17	18	10	14	6	65
	%	26,20%	27,70%	15,40%	21,50%	9,20%	100,00%
Celkem	Četnost	67	63	29	50	6	215
	%	31,20%	29,30%	13,50%	23,30%	2,80%	100,00%

Mezi respondenty z obou dvou skupin se u této otázky nevyskytly výrazné rozdíly. Obecně obě skupiny odpovídaly častěji, že mají jednoho či více sourozenců. Někteří z respondentů z RR blíže uvedli, že se jedná buď o vlastní nebo nevlastní sourozence (například jedna sestra a jeden nevlastní bratr).

Z výše uvedeného vyplývá, že se ve většině rodin obou skupin respondentů nachází více dětí než jedno. To znamená, že i ve většině rodin, kde proběhl rozvod, rozchod rodičů, se nacházelo více dětí.

Z toho vyplývá, že i ti zažili rozvod, rozchod rodičů. Bylo by zajímavé zjistit, jak i oni vnímali rozvod rodičů, zda stejně jako respondenti či odlišně.

Tabulka č. 6

A1 Pohlaví	Četnost	Procenta
1. žena	126	58,6
2. muž	89	41,4
Celkem	215	100

Z celkového počtu respondentů bylo v 58,6 % zastoupeno ženské pohlaví a ve 41,4 % pohlaví mužské.

Toto rozložení je do jisté míry ovlivněno i výběrem škol, z nichž respondenti pocházejí. Obecně jsou, jak na střední odborné škole ekonomického zaměření tak i na vysokých školách humanitního zaměření, více zastoupeny ženy než muži.

Tabulka č. 7 Rozložení odpovědí u dětí z NR a u dětí z RR

		A1 Pohlaví		Celkem
		1.	2.	
Děti z NR	Četnost	89	61	150
	%	59,30%	40,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	37	28	65
	%	56,90%	43,10%	100,00%
Celkem	Četnost	126	89	215
	%	58,60%	41,40%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se nevyskytly u rozložení pohlaví téměř žádné rozdíly. U obou skupin respondentů je rozložení pohlaví téměř vyrovnané.

Tabulka č. 8

A2 Věk	Četnost	Procenta
1. 9 - 12 let	61	28,4
2. 13 - 15 let	71	33
3. 16 - 20 let	53	24,7
4. 21 - 25 let	30	14
Celkem	215	100

Z celkového počtu respondentů byla nejvíce zastoupena věková skupina 13–15 let a to ve 33 % případů. Věková skupina 9–12 let byla zastoupena ve 28,4 % a věková skupina 16–20 let ve 24,7 % případů. Nejméně byla zastoupena věková skupina 21–25 a to ve 14 % případů respondentů.

Nejmenší zastoupení věkové skupiny 21–25 let lze vysvětlit tím, že se jednalo o respondenty navštěvující vysokou školu, od nichž se mi nevrátily všechny zadané dotazníky.

Členění respondentů podle věku uvádím až nakonec, protože prioritním hlediskem je zkušenost s rozvodem rodičů, to znamená členění respondentů na respondenty z RR a NR. I přesto je však u některých okruhů sledován vliv věku na odpovědi respondentů.

Respondenty ještě nižšího věku jsem neoslovila proto, že by jen ztěžili byli schopni formulovat své názory a jednotlivým otázkám by nemuseli porozumět. S těmito obtížemi jsem se setkala i u některých respondentů ve věku 9 let.

Jsem si vědoma toho, že odpovědi jiných věkových skupin, ať už mladších či starších, než těch, které jsou zastoupeny v tomto průzkumu, by mohly být více či méně odlišné.

Tabulka č. 9 Rozložení odpovědí u dětí z NR a u dětí z RR

		A2 Věk				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Četnost	45	50	35	20	150
	%	30,00%	33,30%	23,30%	13,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	16	21	18	10	65
	%	24,60%	32,30%	27,70%	15,40%	100,00%
Celkem	Četnost	61	71	53	30	215
	%	28,40%	33,00%	24,70%	14,00%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se vyskytly u věkových kategorií menší rozdíly. Respondenti z NR byli častěji než respondenti z RR ve věku 9-15 let. Respondenti z RR byli častěji než respondenti z NR ve věku 16-25 let.

2.4. Kvantitativní a kvalitativní analýza dat

Jako způsob zpracování získaných dat jsem zvolila kombinaci kvantitativní a kvalitativní analýzy. Získané odpovědi u jednotlivých otázek jsem nejprve kvalitativně zpracovala. Vzhledem k tomu, že během průzkumu se objevilo mnoho různých odpovědí respondentů (neboť ve většině případů se jednalo o otevřené otázky), jsem tyto odpovědi, ať už jednotlivá slova, slovní spojení či věty, seskupila, podobné s podobnými. Vznikly tak jednotlivé kvalitativní kategorie reprezentující odpovědi respondentů. Těmto kategoriím jsem přiřadila název tak, aby souvisel co nejvíce s údaji, které zastupuje, aby byl dostatečně názorný a připomínal to, nač odkazuje. Ve většině případů název kategorie odpovídá nejčastějším odpovědím.

Konkrétní odpovědi respondentů z RR i z NR jsou psány kurzívou a odpovědi pouze respondentů z RR jsou psány tučně a kurzívou. Vzhledem k velkému množství příkladů odpovědí, jsem u jednotlivých odpovědí nepoužívala uvozovky. Podrobně jsou odpovědi respondentů u jednotlivých okruhů či podokruhů uvedeny v příloze č. 9.

Veškerá získaná data jsem dále kvantifikovala, tzn. určila absolutní (četnost) a relativní (procenta) hodnoty. V neposlední řadě jsem se zabývala zjišťováním vztahů mezi jednotlivými sledovanými okruhy či podokruhy.

V rámci vyhodnocování jednotlivých okruhů a podokruhů jsou uvedeny tabulky dokumentující výsledky analýzy dat. Za každou tabulkou či sadou tabulek následuje komentář k danému jevu a k rozdílům mezi odpověďmi respondentů, jejichž rodiče se nerozvedli a respondentů, jejichž rodiče se rozvedli. Pokud je v tabulkách uvedena statistická významnost zjištěných výsledků, pak symbol * (nacházející se v názvu nad tabulkou) značí statistickou významnost na 5%-ní hladině významnosti.

Případné zobecnění výsledků statistické analýzy dat je však nutné brát s rezervou, protože nebyla nijak ověřována reprezentativnost sledovaného souboru respondentů. Z tohoto důvodu je statistická významnost rozdílů či závislosti znaků používána spíše orientačně pro porovnání, které rozdíly či vztahy lze pokládat za silnější, a které za slabší.

Jak již jsem uvedla výše, sledované jevy jsou rozděleny do 8 základních okruhů. Konkrétní otázky, jimiž se v analýze zabývám, jsou vždy uvedeny na začátku daného okruhu. Respondenty, jejichž rodiče žijí spolu, označuji jako respondenty z nerozvedených rodin (z NR) a respondenty, jejichž rodiče se rozvedli, rozešli, označuji jako respondenty z rozvedených rodin (z RR).

Výsledky, ke kterým jsem v průběhu zpracování dat dospěla, jsou uvedeny na konci každého okruhu či podokruhu, jsou napsány kurzívou.

2.4.1. Pojetí rodiny

Liší se odpovědi dětí z RR od odpovědi dětí z NR u dotazu: **Co tě napadne, když se řekne slovo „rodina“? Kdo patří do vaší rodiny?** Vyskytne se u dětí v odpovědích na tyto otázky projekce? Konkrétně pak u dětí z RR (např. rozvod, hádky, negativní zkušenost, apod.)? Koho zahrnují děti do rodiny? Liší se uváděné osoby u dětí z RR a dětí z NR? Uvádí děti z RR oba dva rodiče, prarodiče z obou stran? Zmiňují i nové partnery rodičů, nevlastní rodiče, nevlastní sourozence apod.?

Tabulka č. 10

B6 Co tě napadne, když se řekne slovo „rodina“?	Četnost	Procenta
1. vyjádření jedním nebo několika slovy	63	29,3
2. naše rodina-užší pojetí (matka+otec+sourozenci)	67	31,2
3. naše rodina-širší pojetí (matka+otec+sourozenec+další příbuzní)	25	11,6
4. definice rodiny	25	11,6
5. pozitiva i negativa	27	12,6
6. neuvedeno, nevím	8	3,7
Celkem	215	100

Nejvíce respondentů buď pod pojmem „rodina“ uvedlo svoji rodinu (31,2 %), v užším pojetí, vyjmenovali rodiče a sourozence, nebo vyjádřilo pojem „rodina“ jedním či několika slovy (29,3 %). Ve 23,2 % případů respondenti buď pod pojmem „rodina“ uvedli též svoji rodinu, avšak v širším pojetí, kromě rodičů a sourozenců zmínili i další příbuzné, nebo uvedli definici pojmu „rodinu“. Necelých 13 % (12,6) respondentů uvedlo pod pojmem „rodina“ i něco negativního. Téměř 4 % (3,7) respondentů neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli slovem „nevím“.

Tabulka č. 11 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		B6						Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Děti z NR	Četnost	45	52	18	13	16	6	150
	%	30,00%	34,70%	12,00%	8,70%	10,70%	4,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	18	15	7	12	11	2	65
	%	27,70%	23,10%	10,80%	18,50%	16,90%	3,10%	100,00%
Celkem	Četnost	63	67	25	25	27	8	215
	%	29,30%	31,20%	11,60%	11,60%	12,60%	3,70%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a z NR byly ve 2., 4. a 5. kategorii. Respondenti z NR častěji uváděli pod pojmem „rodina“ svoji rodinu v užším pojetí (rodiče a sourozence). Naproti tomu respondenti z RR častěji uvedli definici rodiny a častěji též zmínili pod pojmem „rodina“ vedle pozitiv i negativa.

Nejmenší rozdíly mezi respondenty z RR a NR byly v 1. a 3. kategorii. Tyto kategorie se vyskytovaly u téměř shodného počtu respondentů obou dvou skupin, s menší převahou u respondentů z NR.

Kvalitativní kategorie

Vyjádření jedním či několika slovy

Respondenti z obou dvou skupin nejčastěji vyjádřili pojem „rodina“ jedním či několika slovy, jež charakterizují jednotlivé funkce rodiny (především emoční funkce) či potřeby dítěte v rodině. Tato slova byla buď uvedena jednotlivě nebo jich bylo uvedeno více dohromady:

Láska, přátelství, radost, porozumění, domov, zázemí, bezpečí, rodiče, ochrana, pohoda, legrace, opora, pochopení, jistota, podpora, důvěra, rodinná pohoda, společné chvíle, teplo rodinného krbu, pohodlí domova a ochota, pomoc od nejbližších, příbuzní blízcí i vzdálení, finance rodinného rozpočtu, místo, kam se budu vždy ráda vracet, místo pro návrat, jistota a vzory, krevní pouto, starostlivost, domov, kde mě mají rádi, postel, pokoj, vyhovět si ve všem, pomáhat si, naslouchat, všichni blízcí lidé, na kterých nám záleží, velký stůl, kde spolu všichni sedí a povídají si, jedí, pijí a smějí se, apod.

Naše rodina-užší pojetí (matka+otec+sourozenci)

Dále respondenti obou skupin (více respondenti z NR) nejčastěji uvedli pod pojmem „rodina“ svoji rodinu, v užším pojetí, vyjmenovali rodiče a sourozence, napsali například *Představím si naši rodinu. Mámu, tátu, bráchu.*

Někteří z respondentů z RR, uvedli pod pojmem „rodina“ pouze toho rodiče či osoby, se kterými žijí, napsali například „máma“ či „děda a táta“.

Naše rodina-širší pojetí (matka+otec+sourozenci+další příbuzní)

Dále respondenti obou dvou skupin uvedli pod pojmem „rodina“ *kromě rodičů a sourozenců i další příbuzné (babička, děda, teta, strejda, bratranec, sestřenice), svého přítele či přítelkyni, často též zvířata (pes, kočka atd.)*

Někteří z respondentů z RR uvedli pod pojmem „rodina“ nejen matku a otce, ale i přítele jednoho z nich, či nevlastního otce, nevlastní matku.

Definice rodiny

Někteří z respondentů (častěji respondenti z RR) uvedli pod pojmem „rodina“ obecné vyjádření tohoto pojmu připomínající definici. Jednalo se například o tyto definice:

Základní jednotka státu. Společenství lidí, kteří jsou v příbuzenském vztahu. Ucelená skupina lidí, pokrevně příbuzných, zahrnující matku, otce a v širším slova smyslu i prarodiče. Určitá forma společného soužití. Je to místo určené pro výchovu dětí. Primární skupina, jednotka každé společnosti, základna pro jakýkoliv rozvoj, postup. Nukleární – děti a rodiče a širší – prarodiče a příbuzenstvo. Sdružení lidí, kteří drží při sobě, pokrevní. Všichni jsou si blízcí, můžou si navzájem věřit, všechno si říci, jezdí spolu na dovolenou atd. Lidé žijí spolu a mají dítě. Lidé, kteří se mají rádi a jsou pořád spolu. Celá rodina má být pohromadě a mají držet spolu a mají si rozumět. apod.

Pozitiva i negativa

Z obou dvou skupin respondentů někteří (více respondenti z RR) uvedli pod pojmem „rodina“ jak něco pozitivního tak i něco negativního (popř. pouze negativní zkušenost):

Vzájemná pomoc, ale ne vždy. Důvěra, starosti, peníze. Pohoda, klid, strach, nervozita, stres. Někdy mě napadne pohoda, přátelství a teplo rodiny, ale někdy taky nenávisť, trapnost, smutek a zklamání. To, co nám se rozpadlo, možná se snažím ji dát dohromady, ale museli by všichni chtít. Nic, u nás doma je rodina jen přetvářka. Nic víc. Otec mi dělal takové věci, že rodinu mít ani nehodlám. Zázemí, láska, klid, milující se rodina, bez hádek a jiných hmsných věcí. Rodina je nedosažitelná. Peklo.

Z výše uvedeného vyplývá, že obě skupiny respondentů uvedli ve většině případů pod pojmem „rodina“ shodné či podobné termíny (jež charakterizují jednotlivé funkce rodiny, především emociální funkci, či potřeby dítěte v rodině), výčty osob (ať už v pojetí širší či užší rodiny), či definice rodiny.

Někteří z respondentů (více respondenti z RR) uváděli pod pojmem „rodina“ nejen pozitiva, ale i negativa, popř. pouze negativní zkušenost. Jako vysvětlení se nabízí realističtější pohled na rodinu (např. „pohoda, klid, ale i stres, nervozita“) či pravděpodobněji vliv vlastní zkušenosti či zažité situace (např. „nic, u nás doma je rodina jen přetvářka“). Někteří z respondentů z RR uvedli pod pojmem „rodina“ nejen matku a otce, ale i přítele jednoho z nich, či nevlastního otce, nevlastní matku, nebo naproti tomu uvedli pouze toho rodiče či osoby, se kterými žijí.

U obou skupin respondentů si bylo možné všimnout projekce, promítání vlastních zkušeností do odpovědi. O projekci lze hovořit i v případech, kdy pod pojmem „rodina“ respondenti uvedli svoji rodinu, vyjmenovali jednotlivé členy apod.

Obecně si bylo možné všimnout, že respondenti od 16 let věku, z obou dvou skupin, se více rozepisují, více o pojmu přemýšlí, uvádí nejen pozitiva ale i negativa, ať už případná či zažitá.

Tabulka č. 12

B7 Kdo patří do vaší rodiny?	Četnost	Procenta
1. užší pojetí=matka+otec+sourozenci	48	22,3
2. širší pojetí=matka+otec+sourozenci+další příbuzní	123	57,2
3. jeden z rodičů a další příbuzní	13	6
4. uvedení i partnerů rodičů, nevlastních rodičů, nevlastních sourozenců	16	7,4
5. neuvedeno, nevím	8	3,7
6. ostatní	7	3,3
Celkem	215	100

Více jak polovina všech respondentů (57,2 %) uvedla, že do jejich rodiny patří rodiče, sourozenci a další příbuzní (širší pojetí rodiny). Jednotlivě všechny vyjmenovala. Ve 22,3 % případů respondenti uvedli, že do jejich rodiny patří rodiče a sourozenci, bez dalších příbuzných (užší pojetí rodiny). U 7,4 % respondentů byli ve výčtu osob, které tvoří jejich rodinu, zahrnuti i nevlastní rodiče a nevlastní sourozenci. V 6 % případů respondenti uvedli ve výčtu osob, které tvoří jejich rodinu, pouze jednoho z rodičů a další příbuzní. Téměř 4 % (3,7) všech respondentů neuvědla žádnou odpověď nebo odpověděla slovem „nevím“.

Tabulka č. 13 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		B7						Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Děti z NR	Četnost	40	99	0	0	6	5	150
	%	26,70%	66,00%	0,00%	0,00%	4,00%	3,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	8	24	13	16	2	2	65
	%	12,30%	36,90%	20,00%	24,60%	3,10%	3,10%	100,00%
Celkem	Četnost	48	123	13	16	8	7	215
	%	22,30%	57,20%	6,00%	7,40%	3,70%	3,30%	100,00%

Nejmarkantnější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly v 1., 2., 3. a 4. kategorii. Respondenti z NR častěji uváděli širší pojetí rodiny či užší pojetí rodiny. Naproti tomu respondenti z RR vedle těchto kategorií uváděli kategorii, v nichž se vedle rodičů, sourozenců, popř. dalších příbuzných, vyskytli partneři rodičů, nevlastní rodiče, sourozenci, nebo uvedli kategorii, v nichž byl zmíněn pouze jeden z rodičů, s nímž žili, popř. i další příbuzní.

Kvalitativní kategorie

Širší pojetí=matka+otec+sourozenci+další příbuzní

Respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z NR) nejčastěji uvedli, že do jejich rodiny patří *oba dva rodiče (matka a otec), sourozenci a další příbuzní jako babička, dědeček, bratranec, sestřenice, tety, strejdové, prababička, praděda, neteř, synovec (širší pojetí rodiny)*. Někteří z respondentů jmenovali i *dobré známé, přátele, kamarády, přítele či přítelkyni a jeho či její rodinu*. Většina respondentů zahrnula do své rodiny i *některé zvíře či více zvířat (domácí mazlíčky) jako je pes, kočka, andulka, želva, rybičky, pískomilové, morče, křeček, králíci*.

Užší pojetí=matka+otec+sourozenci

Dále respondenti obou dvou skupin zařadili do své rodiny pouze *oba rodiče (matku a otce) a sourozence, popřípadě i zvíře či zvířata*. Další příbuzné neuvědli.

Uvedení i partnerů rodičů, nevlastních rodičů, nevlastních sourozenců

Někteří z respondentů z RR, zařadili do své rodiny *kromě obou rodičů či jednoho rodiče, sourozenců a dalších příbuzných i partnera jednoho z rodičů, partnery obou rodičů nebo nevlastního otce, matku a nevlastní sourozence*. Uvedli například toto složení své rodiny:

Máma, táta, sestra, nevlastní bratr, tátova druhá žena, babičky, děda. Máma, táta, babička, dědeček, strejda, teta, sestřenice, bratranec, sestra, tátovy děti, babička, děda. Sourozenci, rodiče, prarodiče, partneři rodičů (mámin přítel, tátova přítelkyně) a děti rodičů (z jiného manželství). Matka, otec, bratr, ostatní příbuzní, nevlastní máma, nevlastní bráška. Sestra, mamka, tatka, babička, děda, mamčin přítel. Máma, táta, sestra, bratři, babičky, nevlastní máma, nevlastní táta. Přítel mámy, brácha, nevlastní máma, sestra. Já beru, že mám dvě rodiny. Jednu u táty a jednu u mámy. Ta od mámy je větší a jsem s ní víc, ale miluji obě.

Jeden z rodičů a další příbuzní

Někteří respondenti z RR zařadili do své rodiny pouze jednoho rodiče-toho, se kterým žili (nejčastěji matku), dále sourozence a další příbuzné, popř. zvířata. Stejně tak uvedli respondenti z obou dvou skupin pouze druhého rodiče, popř. jeho přítele, přítelkyni, dále sourozence a další příbuzné, pokud jim jeden z rodičů zemřel.

Ostatní

Někteří z obou skupin respondentů neuvodili odpověď, která by byla zařaditelná do výše uvedených kategorií. Z tohoto důvodu byla pro tyto odpovědi vytvořena kategorie nesoucí název „ostatní“. Patří sem například následující odpovědi:

Do naší rodiny patří kocour a pes (popř. jiná zvířata). T.G.M. nepokrevně. Všichni, co jsou pokrevně příbuzní. Do mé rodiny patří mí přátelé. Díky nefunkčním vztahům nemohu považovat za rodinu nikoho z nukleární rodiny.

Z výše uvedeného vyplývá, že obě skupiny respondentů zařadily ve většině případů do své rodiny kromě rodičů a sourozenců i další příbuzné, popř. i zvířata. Tento výčet se v mnoha případech shodoval s vnímáním pojmu rodinu. Uvádění jednotlivých domácích mazlíčků bylo typické pro respondenty kolem 10. roku života.

Někteří z respondentů z RR zařadili do své rodiny vedle svých rodičů, sourozenců a dalších příbuzných i partnera jednoho z rodičů, či obou, nevlastního otce, matku a sourozence. Naproti tomu však někteří z nich zařadili do své rodiny pouze toho rodiče či osoby, se kterými žili, tzn. že rodiče, v jehož péči nebyli, do rodiny nezahrnovali.

Obecně lze říci, že respondenti vnímají jako významné nejen rodiče a sourozence (užší pojetí rodiny), ale i ostatní členy rodiny, především prarodiče, a další příbuzné (širší pojetí rodiny), popř. domácí mazlíčky. Pro některé respondenty z RR jsou dále významní i partneři rodičů, nevlastní rodiče či sourozenci. Rodina je tak vnímána a pojímána komplexně, i když už dlouhou dobu jde vývoj od velké, vícegenerační rodiny k rodině malé. Respondenti vnímají svoji rodinu jako celek tvořený všemi možnými členy.

2.4.2. Krize

Liší se odpovědi dětí z RR od odpovědi dětí z NR u dotazu: **Co tě napadne, když se řekne slovo „krize“?** Pouze nepříjemné pocity, nebo i něco pozitivního, možnost změny, zlepšení? Vyskytne se u dětí v odpovědích na tyto otázky projekce? Konkrétně pak u dětí z RR (např. rozvod, hádky, negativní zkušenost, apod.)? Mají děti obecně zkušenost s nějakou krizí? Zažily někdy nějakou krizi? **Jakou konkrétní krizi** zmiňují jak děti z NR tak z RR, kterou zažily? Uvádí děti i krizi v rodině, krizi mezi rodiči, hádky, neshody rodičů apod.? Konkrétně pak děti z RR krizi týkající se rozvodu rodičů? Promítně se do jejich odpovědi osobní zkušenost – rozvod rodičů? Jak děti reagují na krizi? Jak krizi obecně prožívají? Liší se nějak **prožívání během krize** u jednotlivých druhů krizí? Objevují se nějaké typické pocity pro jednotlivé druhy krizí? Požádaly děti v době krize někoho o pomoc? Obrátily se na někoho? Lišily se **požádané osoby o pomoc** v souvislosti s druhem krize? Obracely se děti na někoho, když jako krizi uvedly rozvod-kdo jim byl na blízku? Chtěly od někoho pomoci? Kdo byl těmi osobami, na které se obrátily? **Jak dětem pomohly osoby, na které se obrátily o pomoc**, které požádaly o pomoc? Jaké formy pomoci se vyskytovaly? **Co by děti dělaly, kdyby je něco trápilo?** Jak by řešily situaci? Liší se způsoby řešení u dětí z RR a z NR? **Chtěly by od někoho pomoci?** Od koho? Liší se odpovědi dětí z RR od odpovědi dětí z NR? Vědí děti **na jaké organizace se můžou obrátit, pokud by se trápily?** Liší se informovanost dětí z RR od dětí z NR (vliv rozvodové zkušenosti)?

2.4.2.1. Pojetí krize

Tabulka č. 14

B8 Co tě napadne, když se řekne slovo „krize“?	Četnost	Procenta
1. krize související s rodinou, rodiči	19	8,8
2. krize obecně – jedno či více slov	38	17,7
3. krize jako hádky, spory	14	6,5
4. krize jako špatné období	50	23,3
5. krize jako rozvod	16	7,4
6. jeden druh krize či více krizí různého druhu	49	22,8
7. neuvedeno	20	9,3
8. nevím	9	4,2
Celkem	215	100

Ve 23,3 % respondenti uvedli pod pojmem „krize“ špatné období. Dalších téměř 23 % (22,8) všech respondentů uvedlo pod pojmem „krize“ jeden druh krize či více krizí různého druhu. V 17,7 % případů respondenti vyjádřili pojem „krize“ jedním či více slovy. V 16,2 % případů respondenti uvedli pod pojmem „krize“ krizi související s rodinou – krize v rodině, krizi mezi rodiči, nebo rozvod rodičů. V 6,5 % respondenti uvedli pod pojmem „krize“ hádky nebo spory. Ve 13,5 % případů respondenti neuvedli pod pojmem „krize“ žádnou odpověď nebo odpověděli slovem „nevím“.

Tabulka č. 15 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		B8								Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
Děti z NR	Četnost	13	29	12	30	11	37	15	3	150
	%	8,70%	19,30%	8,00%	20,00%	7,30%	24,70%	10,00%	2,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	6	9	2	20	5	12	5	6	65
	%	9,20%	13,80%	3,10%	30,80%	7,70%	18,50%	7,70%	9,20%	100,00%
Celkem	Četnost	19	38	14	50	16	49	20	9	215
	%	8,80%	17,70%	6,50%	23,30%	7,40%	22,80%	9,30%	4,20%	100,00%

Největší rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytovaly ve 2., 3., 4., 6. a 8. kategorii. Respondenti z NR častěji vyjádřili krizi jedním či více slovy, uvedli pod pojmem „krize“ jeden či více druhů krizí a hádky a spory. Naproti tomu respondenti z RR častěji uvedli pod pojmem „krize“ špatné období nebo odpověděli, že neví.

Nejmenší rozdíly mezi respondenty z RR a NR se týkaly krize související s rodinou, rodiči a krize související s rozvodem. Tyto dvě kategorie zmínily obě dvě skupiny respondentů v téměř stejném procentu, s menší převahou u respondentů z RR.

Kvalitativní kategorie

Krize jako špatné období

Nejčastěji respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z RR) uvedli, že když se řekne slovo „krize“, tak je napadne *období, situace či stav, který je charakterizován přídavnými jmény jako: špatný, nepříjemný, kritický, těžký, tíživý, náročný, vyčerpávající, či je doplněn pocity, které toto období doprovází, jako: je nám úzko, cítíme se na dně, člověk neví jak dál.*

U některých respondentů si lze všimnout projekce, uvedení vlastní zkušenosti, pocitů, například: *Cítím úzkost a napětí. Nevím, jak se z něho dostat.*

Jeden druh krize či více krizí různého druhu

Dále nejčastěji respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z NR) uvedli pod pojmem „krize“ jeden konkrétní druh krize či více krizí různého druhu.

Samostatně byly uvedeny například krize jako *problémy ve škole, šikana, úkoly, došly peníze, nedostatek financí, když rodiče nemají peníze, krize v práci, atomová bomba, přepadnutí, došlo jídlo, manželství, adolescence.* U některých respondentů si lze všimnout projekce, uvedení vlastní zkušenosti, například: *Moje občasné špatné nálady. Tři měsíce zpět. Můj život.*

V kombinaci se vyskytly například následující druhy krizí: *stres, známky a rodina, problémy doma a ve škole, peníze, domov a škola, problém v rodině a finanční, rodinná krize, manželská krize a krize v zaměstnání, životní období, kdy se vyskytnou nějaké problémy, ať už rodinné, finanční či sociální, rodiče se hádají a nemají peníze.* U některých respondentů si lze všimnout projekce, uvedení vlastní zkušenosti, například: *Když se mi nic nedaří, ať už v osobním životě, ve škole či ve fotbale.*

Krize obecně - jedno či více slov

Dále respondenti z obou dvou skupin (častěji respondenti z NR) vyjádřili pojem „krize“ buď jedním či více slovy, které ji charakterizují obecně či konkrétně, nebo některými z pocitů.

Mezi slova, ať už obecná či konkrétní, patřila například tato: *potíž, problém, průšvih, životní událost, nebezpečí, nepříjemnost, trápení, špatný čas či těžké rozhodnutí, nouze, vzpoura, úpadek, okraj propasti, špatná komunikace, bod zlomu, celkový tlak na psychiku.*

Z pocitů, jež respondenty napadly, když se řekne pojem „krize“, se jednalo například o: *strach, smutek, beznaděj, úzkost, pocit zhroucení, deprese.*

Jen velmi málo respondentů uvedlo slova jako *výzva, vývoj, přechodné období*, či blíže např. *krize je nedílnou součástí vztahů, může vztahy ucelit a posílit, lze ji překonat, krize je přechodné životní období, kdy jsou problémy.*

Krize související s rodinou

V téměř stejném počtu napadla respondenty z obou dvou skupin pod pojmem „krize“ krize související s rodinou, blíže s rodiči, mezi rodiči, mezi sourozenci apod. Respondenti uvedli například tyto odpovědi: *Když se rodiče hádají. Rodinná krize, že se rodiče na něčem nedohodnou. Rodiče se hádají nebo někdo umře. Rodinná krize, něco špatného se stalo. Když se rodiče hádají kvůli blbostem, když jsou hodně unavení a strhaní. Hádky v manželství a ve vztahu.*

U některých respondentů lze v odpovědích pozorovat projekci, vyjádření vlastní zkušenosti, například: *Jsem smutný, rodiče se hádají. Máma s tátou na sebe křičeli. Momentální stav naší rodiny, vztah mezi mámou a mnou. Máje sestra a rodiče. Když mě našťve sestra.*

Krize jako rozvod

Někteří z respondentů, jak z RR tak z NR, uvedli pod pojmem „krize“ *rozvod, rozchod, hádky, nadávky a rozvod, vypadá to na rozvod, rodiče se rozvádí.*

Lze si všimnout, že někteří respondenti z RR uvedli svoji konkrétní zkušenost z rodiny, neboť pod pojmem „krize“ uvedli např. : Když se rodiče rozváděli nebo hádali. Když se rodiče rozvedli. Vzpomenu si na období, když se naši rozváděli. Nebylo to příjemné.

Krize jako hádky, spory

V neposlední řadě obě skupiny respondentů (více respondenti z NR) uvedly pod pojmem „krize“ jednotlivá slova jako *hádky, naschvály, nadávání, hádání, výměna názorů, spor mezi lidmi, bití, neshody, nesplněná očekávání, nepokoj, nesoulad* či věty jako *někdo se pohádá, někdo je rozhádaný apod.*

Z výše uvedeného vyplývá, že obě skupiny respondentů vyjádřily pojem „krize“ velmi podobně, neboť jej charakterizovaly jako období, jež doplnily nepříjemnými pocity či uvedly pouze pocity s negativním nádechem (jako smutek, strach, úzkost, beznaděj, pocit zhroucení apod.). Jen velmi málo respondentů uvedlo slova jako výzva, vývoj, přechodné období. Lze tak říci, že respondenti vnímají krizi především v negativním slova smyslu jako období provázené řadou nepříjemných pocitů nikoliv však jako

období, které může vést ke změně, posílení, zlepšení něčeho. Vnímají ji spíše jako nebezpečí nikoliv i jako příležitost.

Dále respondenti obou dvou skupin uvedli pod pojmem „krize“ konkrétní druh krize či více druhů různých krizí, z nichž některé jsou charakteristické pro dnešní dobu jako např. krize vyplývající ze zákazu počítače, internetu či krize související s nedostatkem peněz, ztrátou zaměstnání některého z rodičů. Někteří z respondentů uvedli konkrétně krizi související s rodinou-krize mezi rodiči, s rodiči, se sourozenci či přímo rozvod, rozchod rodičů. Ve všech kategoriích někteří z respondentů promítali do svých odpovědí vlastní zkušenosti či pocity. Nejvíce to bylo patrné v kategorii, v níž respondenti, jak z RR tak z NR, uvedli krizi související s rodinou, popř. s rozvodem.

2.4.2.2. Vlastní zkušenost s krizí

Tabulka č. 16

B9 Zažil/a jsi někdy nějakou krizi?	Četnost	Procenta
1. ano	146	67,9
2. ne, vyškrtáno, neuvedeno	64	29,8
3. nevím	5	2,3
Celkem	215	100

Více než polovina respondentů (67,9 %) uvedla, že zažila někdy nějakou krizi. Téměř 30 % (29,8) respondentů buď uvedlo, že žádnou krizi nezažili, nebo neuvedli žádnou odpověď. Ve 2,3 % případů respondenti uvedli odpověď „nevím“.

Tabulka č. 17 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		B9			Celkem
		1.	2.	3.	
Děti z NR	Četnost	94	52	4	150
	%	62,70%	34,70%	2,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	52	12	1	65
	%	80,00%	18,50%	1,50%	100,00%
Celkem	Četnost	146	64	5	215
	%	67,90%	29,80%	2,30%	100,00%

Respondenti z RR odpovídali častěji než respondenti z NR, že zažili nějakou krizi.

Tabulka č. 18

B10 Čeho se týkala?	Četnost	Procenta
1. osobní krize	25	11,6
2. rodinná krize	18	8,4
3. vztahová krize	19	8,8
4. krize týkající se školy	12	5,6
5. žádná krize	59	27,4
6. nevím	6	2,8
7. neuvedeno	21	9,8
8. krize týkající se nemoci, úmrtí	14	6,5
9. více než jedna krize či jiný druh krize	24	11,2
10. krize týkající se rozvodu	17	7,9
Celkem	215	100

Více jak polovina respondentů (60 %) uvedla, čeho se krize, kterou zažili, týkala. V 11,6 % respondenti uvedli, že zažili osobní krizi a v 11,2 % respondenti uvedli více krizí, které zažili či druh krize, který nebylo možno zařadit do ostatních kategorií. Vztahovou krizi uvedlo 8,8 % respondentů. V 8,4 % respondenti uvedli, že zažili rodinnou krizi a v necelých 8 % (7,9 %) krizi týkající se rozvodu rodičů. Krizi týkající se nemoci nebo úmrtí uvedlo 6,5 % respondentů a krizi související se školou uvedlo 5,6 % respondentů. Ve 37,2 % případů respondenti uvedli, že nezažili žádnou krizi nebo neuvedli žádnou odpověď (u dotazu B9 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů).

Tabulka č. 19 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		B10										Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
Děti z NR	Četnost	16	11	16	8	49	4	16	10	20	0	150
	%	10,70%	7,30%	10,70%	5,30%	32,70%	2,70%	10,70%	6,70%	13,30%	0,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	9	7	3	4	10	2	5	4	4	17	65
	%	13,80%	10,80%	4,60%	6,20%	15,40%	3,10%	7,70%	6,20%	6,20%	26,20%	100,00%
Celkem	Četnost	25	18	19	12	59	6	21	14	24	17	215
	%	11,60%	8,40%	8,80%	5,60%	27,40%	2,80%	9,80%	6,50%	11,20%	7,90%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly ve 3., 5., 9. a 10. kategorii. Respondenti z NR častěji uváděli, že nezažili žádnou krizi. Z krizí, které zažili, častěji než respondenti z RR uváděli vztahovou krizi a více druhů krizí či takový druh krize, který nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Naproti tomu respondenti z RR uváděli, že zažili krizi týkající se rozvodu rodičů.

Menší rozdíly se vyskytovaly mezi respondenty u krize osobní a rodinné. Tyto krize častěji uváděli respondenti z RR. Téměř žádné rozdíly se nevyskytovaly u krize týkající se školy a krize týkající se nemoci či úmrtí.

Kvalitativní kategorie

Osobní krize

Někteří respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z RR) uvedli, že zažili krizi, která se nějakým způsobem dotýkala jich samotných. Z tohoto důvodu tato kategorie nese název „osobní krize“. Tyto krize se týkaly jedince samotného či jeho zájmů. Respondenti uvedli, že krize se týkala např.: *mě, lásky, změny chápání ve svém životě, krize identity v 16 letech, duševní krize, nevěděla jsem, co si vzít na sebe, zdravotních důvodů, internetu, zákazu PC, sebrali mi PC, když jsem nebyla dlouho na kroužku, bála jsem se tam jít, když jsem na podruhé neudělala řidičák, fotbalu, apod.*

Více krizi

Někteří respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z NR) uvedli více krizí, které zažili, či druh krize, který nebylo možno zařadit do ostatních kategorií, jako krize pracovní či finanční (*např. týká se peněz, měli jsme málo peněz, máme s nimi problém*).

Z kombinací více druhů krizí respondenti nejvíce uváděli kombinace *krize týkající se rodiny, vztahů s rodiči, školy, přátel, zájmů (sport, PC, fotbal), ale i stěhování, dospívání, nedostatku potravin, lásky, smrti rodiče, práce a peněz.*

Rodinná krize

Někteří respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z RR) uvedli, že zažili krizi v rodině, která se týkala buď vztahů rodičů nebo vztahů jednotlivých členů rodiny (např. *dlouhodobá krize v rodině, nebavíme se spolu, vyhýbáme se sobě, nekomunikace s rodiči, hádky v rodině, nefunkčnost vztahů v rodině, krize se týkala mámy, táty a mě, můj vlastní táta mě moc mlátil, týkala se dědečka a babičky, rozvod tety a strejdy, týkala se mé sestry nebo mého otce, dlouhodobé problémy s otcem).*

Respondenti, kteří uvedli, že krize se týkala vztahů mezi rodiči, uváděli například: *hádky rodičů, bála jsem se, aby se nerozvedli, táta neměl práci a rodiče se hádali, křik rodičů, rodiče se neustále hádají, doma nikdy není klid, rodiče se hádali a pak mamka jeden den odešla, rodiče se spolu pohádali a asi jeden rok jsme nebydleli s tátou, po čase se spolu usmířili a začali jsme spolu znovu všichni žít pohromadě, rodiče se jednou dost pohádali a týden spolu nemluvili, ale pak se všechno urovnalo a jsme šťastní a teď se k sobě chovají lépe, týkala se rozchodu rodičů, pak se k sobě vrátili.*

Lze si všimnout, že i respondenti, jejichž rodiče se nerozvedli, často uváděli *hádky rodičů, odchod jednoho z rodičů a jeho následný návrat a obavy, aby se jejich rodiče nerozvedli.*

Krize týkající se rozvodu

Respondenti z RR nejvíce uváděli, že zažili krizi týkající se rozvodu, rozchodu rodičů. Na otázku „Čeho se týkala krize, kterou zažili“ uvedli například následující odpovědi: *rozvod rodičů, drastický rozvod rodičů-období, na které budu vždycky nerada vzpomínat, teď jsou kvůli tomu rok soudy a za měsíc jdu svědčit i já, když se rodiče rozváděli, moc hezké období to nebylo, hádali se a poprali se, táta se odstěhoval z Prahy, když nám táta řekl, že už s námi nebude bydlet, naštěstí máma a táta jsou nejlepší kamarádi a vychází spolu perfektně, rozvod rodičů a rozpad druhého vztahu matky, musela jsem jít svědčit k soudu, proti jednomu z rodičů, rodiče se rozvedli, přijetí nového matčina partnera.*

Vztahová krize

Někteří respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z NR) uvedli, že zažili krizi, která se týkala *vztahů s přítelem, přítelkyní, s kamarádkou, kamarádem či kamarády, přáteli.* Z tohoto důvodu tato kategorie nese název „vztahová krize“.

Krize týkající se nemoci, úmrtí

Někteří respondenti z obou dvou skupin uvedli, že zažili *krizi týkající se úmrtí, popř. nemoci některého z členů rodiny (především rodičů – buď matky nebo otce, a prarodičů), přítele, kamaráda či zvířete (např. kocourka, psa).*

Uvádění smrti domácích mazlíčků bylo typické pro respondenty kolem 10. roku života.

Krize týkající se školy

Někteří respondenti z obou dvou skupin uvedli, že zažili krizi týkající se školy, blíže neomluvených hodin, výběru školy, šikany, psaní úkolů, dvojky z chování, známek na vysvědčení.

Z výše uvedeného vyplývá, že více jak polovina respondentů zažila někdy nějakou krizi. Více tomu bylo u respondentů z RR, častěji uváděli, že zažili nějakou krizi. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že tito respondenti zažili rozvod rodičů, tudíž je možné předpokládat, že mohli zažít krizi.

Mezi odpověďmi respondentů obou skupin se vyskytly rozdíly. Respondenti z RR nejvíce uváděli, že zažili především krizi týkající se rozvodu rodičů, dále krizi týkající se rodiny - která se týkala buď vztahů rodičů nebo vztahů jednotlivých členů rodiny. Krize týkající se rodiny se též vyskytovala i u některých z respondentů, jejichž rodiče se nerozvedli. Často zmiňovali, hádky rodičů, odchod jednoho z rodičů a jeho následný návrat a obavy, aby se jejich rodiče nerozvedli. Lze tak říci, že i přesto že nezažili přímo rozvod rodičů, tak zažili velmi podobnou atmosféru v rodině jako někteří z respondentů z RR.

V neposlední řadě respondenti obou skupin uvedli osobní krize, krize týkající se úmrtí některého člena rodiny a krizi týkající se školy. Krizi týkající se školy uvedlo jen velmi malé procento respondentů. Dále uvedli i krize, jež jsou charakteristické pro dnešní dobu jako např. krize vyplývající ze zákazu počítače, internetu či krize související s nedostatkem peněz, ztrátou zaměstnání některého z rodičů, jež se v důsledku promítnou i do vzájemných vztahů rodičů a může tak dojít ke krizi v rodině.

Obecně lze říci, že vnímání toho co je krize je individuální, co pro jednoho respondenta představuje krizi pro druhého krizi nepředstavuje.

2.4.2.3. Prožívání v době krize

Tabulka č. 20

B11 Jak ti bylo v době krize? Co jsi prožíval/a?	Četnost	Procenta
1. nepříjemně obecně, či v souvislosti s hrozícím nebo uskutečněným rozvodem rodičů	132	61,4
2. nijak, nevím, byl jsem malý, neuvědomoval jsem si to	9	4,2
3. ostatní	9	4,2
4. žádná krize	65	30,2
Celkem	215	100

Ve více jak polovině případů (61,4 %) respondenti uvedli, že v době krize obecně či blíže v souvislosti s hrozícím nebo uskutečněným rozvodem rodičů se cítili nepříjemně. Ve 30,2 % respondenti uvedli, že nezažili žádnou krizi (u dotazu B9 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů).

Tabulka č. 21 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		B11				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Četnost	86	6	6	52	150
	%	57,30%	4,00%	4,00%	34,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	46	3	3	13	65
	%	70,70%	4,60%	4,60%	20,00%	100,00%
Celkem	Četnost	132	9	9	65	215
	%	61,4%	4,20%	4,20%	30,20%	100,00%

V obou dvou skupinách respondenti ve více jak polovině případů uvedli, že se v době krize cítili nepříjemně. Častěji tak odpovídali respondenti z RR, kteří uváděli souvislost především s rozvodem rodičů.

Kvalitativní kategorie

Nepříjemně obecně či v souvislosti s hrozícím nebo uskutečněným rozvodem

Respondenti z obou skupin uváděli, že v době krize, prožívali následující pocity: *smutek, strach, zoufalství, osamělost, úzkost, beznaděj, bezmoc, bezvýchodnost, ztráta iluzí, obavy z toho, co bude dál, samota, zmatek, výčitky svědomí, stres, vztek, zlost, napětí, zklamání, nervozita, špatná nálada, nespavost, deprese, nejistota, prázdnota, lítost, nenávist, nesoustředěnost, výkyvy nálad, nedostatek akceschopnosti, pochybnosti o sobě a o životě jako takovém, klepaly se mi ruce a začala jsem mít tiky. Některým bylo do breku, jiní naopak často brečeli, utíkali pryč, do místnosti pod domem, nechtěli chodit do školy, nic nezvládali, neustále přemýšleli nad věcí, nad tím problémem, nevěděli, co mají dělat, chtěli být sami a s nikým se nebavit, nic je nebavilo.*

Respondenti, jejichž rodiče se málem rozvedli či se rozvedli, uvedli, že prožívali především: *jednak smutek, nejistotu, úzkost, lítost, bezradnost, beznaděj, zoufalost, depresi, zmatenost, obavy z toho, co bude dál a jednak vztek, zlost, naštvání, zradu, nenávist. Někteří si přáli, aby se rodiče rozvedli. Nevěděli, co mají dělat. Brečeli. Byli vyčerpaní, znavení, cítili se zrazení.*

Ostatní

Někteří z obou skupin respondentů odpověděli jinak, než že se v době krize cítili nepříjemně. Z důvodu jejich nízkého počtu byly jejich odpovědi zahrnuty do jedné kategorie nesoucí název „ostatní“. Mezi tyto odpovědi patří např.: *Nikdy jsem si nepřipustil problémy, i když existovaly. Měl jsem hlad. Těšila jsem se, až vypadnu ze školy, na změnu. Říkal jsem si, aby mě tyto negativní prožitky posílily. Nejdříve špatně, pak lépe, když člověk dospěje k řešení a smíří se s tím.*

Z výše uvedeného vyplývá, že bez ohledu na druh krize, měli respondenti krizi spojenou s nepříjemnými emocemi. Prožívali *smutek, úzkost a další pocity, jež se projevovaly na úrovni emocionální, kognitivní, tělesné, v chování a jednání. Respondenti, jež zažili krizi týkající se hrozícího rozvodu rodičů či rozvodu uskutečněného, uváděli jako typické emoce smutek, nejistotu, úzkost, lítost, bezradnost, zmatenost, obavy z toho, co bude dál, ale i vztek, zlost, naštvání, zradu, nenávist atd.*

Jen velmi málo respondentů uvedlo, že se těšilo na změnu nebo že situaci brali tak, že je negativní prožitky posílí.

2.4.2.4. Představy dětí o řešení krizové situace

Tabulka č. 22

B25 Co bys dělal/a, kdyby tě něco trápilo, kdyby sis nevěděl/a rady? Chtěl bys, aby ti někdo pomohl? Kdo?	Četnost	Procenta
1. oslovení někoho z rodiny	72	33,5
2. oslovení kamaráda	21	9,7
3. snažil bych se to vyřešit sám, nikoho bych nepožádal o pomoc	17	7,9
4. oslovení odborníka	9	4,2
5. oslovení někoho z rodiny, kamaráda a odborníka	7	3,3
6. neuvedeno, nepotřebuji pomoc	8	3,7
7. ostatní	9	4,2
8. nevím-podle situace, podle problému	15	7
9. oslovení někoho z rodiny a kamaráda	29	13,5
10. oslovení někoho - blíže nespecifikováno koho, popř. kdokoliv	28	13
Celkem	215	100

Více jak polovina respondentů (77,2 %) uvedla, že kdyby je něco trápilo, tak by se na někoho obrátili. Z těchto respondentů jich nejvíce (50,3 %) uvedlo, že by oslovili někoho z rodiny nebo někoho z rodiny v kombinaci s jinou osobou. Někoho z rodiny by oslovilo 33,5 % respondentů, někoho z rodiny a kamaráda by oslovilo 13,5 % respondentů a 3,3 % respondentů by oslovilo někoho z rodiny, kamaráda a odborníka. Ve 13 % případech respondenti uváděli, že by oslovili někoho, blíže však nespecifikovali koho, popř. uvedli, že by chtěli, aby jim pomohl kdokoliv. 9,7 % respondentů uvedlo, že by oslovili kamaráda a nejméně respondentů (4,2 %) uvedlo, že by se obrátilo na odborníka samotného či v kombinaci s další osobou.

V téměř 8 % (7,9 %) případech respondenti uváděli, že by se snažili vyřešit situaci sami. 7 % respondentů sdělilo, že neví, na koho by se obrátili, že by to záleželo na situaci. Ve 4,2 % případech respondenti uvedli takovou odpověď, kterou nebylo možné zahrnout do výše zmíněných kategorií. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zahrnuty do kategorie nesoucí název „ostatní“.

Tabulka č. 23 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		B25										Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
Děti z NR	Četn.	53	13	9	4	5	5	6	11	23	21	150
	%	35,30%	6,8 %	6,00%	2,70%	3,30%	3,30%	6,00%	7,30%	15,30%	14,00%	100,00%
Děti z RR	Četn.	19	8	8	5	2	3	3	4	6	7	65
	%	29,20%	9,20%	12,30%	7,70%	3,10%	4,60%	7,70%	6,20%	9,20%	10,80%	100,00%
Celk.	Četn.	72	21	17	9	7	8	9	15	29	28	215
	%	33,50%	9,7%	7,90%	4,20%	3,30%	3,70%	4,2%	7,00%	13,50%	13,00%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly v 1., 3., 4., 9. a 10. kategorii. Respondenti z NR častěji uváděli, že by oslovili někoho z rodiny a kombinaci někoho z rodiny a kamaráda a někoho-blíže nespecifikováno koho. Naproti tomu respondenti z RR častěji uváděli, že by s snažili problémy vyřešit sami a že by se obrátili na odborníka.

Méně výrazné rozdíly se u respondentů vyskytly u 2. kategorie. Respondenti z RR častěji uváděli, že by se obrátili na kamaráda.

Kvalitativní kategorie

Oslovení někoho z rodiny nebo v kombinaci s další osobou – kamarádem nebo odborníkem

Respondenti obou dvou skupin (více respondenti z NR) nejvíce uváděli, že kdyby je něco trápilo, tak by oslovili někoho z rodiny, nějakého rodinného příslušníka (jednoho či více) nebo někoho z rodiny v kombinaci s další osobou – kamarádem nebo odborníkem.

Z těchto kategorií nejvíce uváděli oslovení někoho z rodiny. Blíže uvedli: *že by šli, zeptali se, poradili by se, promluvili by si, svěřili by se či požádali o pomoc matku, otce, oba rodiče, sestru, bratra, babičku, sestřenici, tetu, ostatní členy rodiny, přítele či přítelkyni, blízkou osobu z rodiny*. Buď uvedli pouze jednu z těchto osob nebo více.

Dále respondenti obou dvou skupin (více respondenti z NR) uváděli, že by oslovili někoho z rodiny a kamaráda nebo v opačném pořadí tj. nejprve kamaráda a pak někoho z rodiny. Blíže respondenti opět uváděli: *že by šli, promluvili si, poradili by se, požádali o pomoc, zeptali by se, svěřili se atd. matce, otci, oběma rodičům, sestře, bratrovi, babičce, příteli, přítelkyni, někomu z příbuzných a kamarádovi, kamarádce, kamarádům, přátelům*. Opět uváděli ze zmíněných osob buď pouze dvojici např. rodiče a kamarády nebo kombinaci více osob, např. rodiče, sestru a přátele. Někteří z těchto respondentů uvedli, *že by se snažili nejprve vyřešit problém sami a pokud by to nezvládli, tak by se obrátili na své nejbližší a kamaráda*.

V neposlední řadě respondenti uvedli kromě rodinného příslušníka a kamaráda i odborníka. Tato kombinace tří osob se však u obou skupin respondentů vyskytovala nejméně. Jednalo se například a následující kombinace: *kamarádka, mamka nebo paní učitelka, máma, táta nebo paní učitelka, rodiče, kamarádka nebo rei-ki mistryně, paní učitelka nebo máma nebo táta, kamarádka, rodiče nebo Linka bezpečí, pokud by to bylo něco vážného apod*. Někteří uvedli, *že by se nejprve obrátili na rodinu a přátele, pokud by to nestačilo, vyhledali by odbornou pomoc*.

Paní učitelka byla uváděna především u respondentů kolem 10. roku věku.

Oslovení někoho-blíže nespecifikováno koho či pomoc od kohokoliv

Dále respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z NR) uvedli, že kdyby si s něčím nevěděli rady, tak by se obrátili na někoho, blíže však nespecifikovali na koho, popř. že by chtěli pomoci od kohokoliv (*od všech, komu důvěřují, od kohokoliv i cizích lidí*). Respondenti uváděli například: *že by se zeptali, šli se vypovídat, svěřili by se, poradili by se, požádali o pomoc buď pouze někoho nebo někoho, komu důvěřují, věří, který byl někdy v podobné situaci*.

Snažil bych se to vyřešit sám

Někteří z respondentů obou dvou skupin (většinou respondenti z RR) uváděli, *že by se pokusili problém vyřešit sami, pomohli by si sami, že by nechtěli pomoci od nikoho*.

Oslovení kamaráda

Dále respondenti obou dvou skupin (více respondenti z RR) uváděli, *že by se obrátili, oslovili, vypovídali se, svěřili se, požádali o pomoc kamaráda, nejlepší kamarádku či kamarády, přátele*.

Ostatní

Někteří z respondentů z obou dvou skupin uvedli na otázku „Co bys dělal, kdyby tě něco trápilo.“ *Kdyby sis nevěděl s něčím rady.* takovou odpověď, kterou nebylo možné zahrnout do výše zmíněných kategorií. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zahrnuty do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti uvedli například: *Utekla bych do místnosti pod domem a přemýšlela bych. Šla bych se někde schovat a přemýšlela tam. Nechala bych si to pro sebe. Zapnul bych si počítač a chatoval. Nic. Trápil bych se dál. Zřejmě bych nekonečně trpěla. Řešení by se časem našlo. Modlím se. Vždycky brečím a mám chuť si něco udělat, je to k ničemu. Mlátil bych hlavou o zeď a smál se. Zabila bych se. Asi bych se zavraždil.*

Oslovení odborníka

V neposlední řadě někteří z respondentů z obou skupin (většinou respondenti z RR) uvedli, že *kdyby se trápili, tak by se obrátili či by oslovili např. učitele/učitelku, psychologa, psychologku na škole, policii, sociálku, Linku bezpečí, odborníka obecně.*

Z výše uvedeného vyplývá, že obě skupiny respondentů, pokud by je něco trápilo, by chtěli pomoc od někoho z rodiny. Dále obě skupiny nejčastěji uvedli kombinaci někoho z rodiny a kamaráda – více tak bylo u respondentů z NR. Ti též častěji uváděli, že by obrátili na někoho-bez bližšího specifikování, papř. že by chtěli pomoci od kohokoliv.

Respondenti z RR častěji než respondenti z NR uváděli, že by se snažili problém vyřešit sami, nechtěli by pomoci od nikoho, či že by se obrátili na odborníky. Z odborníků respondenti uváděli například učitelku, psychologa, školní psychologku, rei-ki mistryni, policii, OSPOD či Linku bezpečí. Paní učitelka byla uváděna především u respondentů kolem 10. roku věku. I přesto se oslovení odborníka samotného či v kombinaci s jinou osobou vyskytovalo u obou skupin respondentů nejméně. Je otázka, čím je tato skutečnost způsobena-nedůvěra, neinformovanost, snaha si řešit problémy sám, poté v okruhu nejbližších, přátel a v poslední řadě využit služeb odborníků. Je též otázka, proč by respondenti z RR chtěli častěji pomoci od odborníka než respondenti z NR. Vysvětlením může být například vliv jejich zkušenosti s rozvodem rodičů.

2.4.2.5. Pomoc v době krize

Tabulka č. 24

B12 Požádal/a jsi někoho o pomoc?	Četnost	Procenta
1. ano	85	39,5
2. ne, musel jsem se s tím vyrovnat sám	66	30,7
3. žádná krize, vyškrtuto, neuvedeno	64	29,8
Celkem	215	100

Téměř 40 % respondentů (39,5) požádalo v době krize někoho o pomoc. 30,7 % respondentů uvedlo, že v době krize nepožádali nikoho o pomoc. Téměř 30 % respondentů (29,8) uvedlo, že nezažilo žádnou krizi nebo neuvedlo žádnou odpověď.

Tabulka č. 25 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		B12			Celkem
		1.	2.	3.	
Děti z NR	Četnost	53	45	52	150
	%	35,30%	30,00%	34,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	32	21	12	65
	%	49,20%	32,30%	18,50%	100,00%
Celkem	Četnost	85	66	64	215
	%	39,50%	30,70%	29,80%	100,00%

Obě skupiny respondentů nejčastěji uvedly, že v době krize požádaly někoho o pomoc. Častěji tak odpovídali respondenti z RR než respondenti z NR. I přesto obě skupiny respondentů v téměř jedné třetině nepožádali o pomoc nikoho.

Porovnání odpovědí mezi dotazy B12 a B26: B12 „Požádal jsi někoho o pomoc v době krize“ (skutečnost) x B26 „Chtěl bys, aby ti někdo pomohl, kdyby tě něco trápilo“ (představa) (Liší se skutečnost od představy, přání respondentů?)

Z tabulky č. 26 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že respondenti, kteří odpověděli na otázku „Požádal jsi někoho o pomoc v době krize“ (skutečnost) kladně, odpověděli ve většině případů (83,5 %) na otázku „Chtěl bys, aby ti někdo pomohl, kdyby tě něco trápilo“ (představa) též kladně. Záporně odpověděli pouze 4,7 % respondentů.

Respondenti, kteří odpověděli na otázku „Požádal jsi někoho o pomoc v době krize“ (skutečnost) záporně, odpověděli na otázku „Chtěl bys, aby ti někdo pomohl, kdyby tě něco trápilo“ (představa) též záporně pouze v 19,7 % a kladně v 68,2 %. To znamená, že u těchto respondentů se lišila skutečnost od představy, přání. Uvedli, že v době krize nikoho nepožádali o pomoc, ale kdyby je něco trápilo, tak by chtěli, aby jim někdo pomohl.

Nabízí se vysvětlení, že záleží na konkrétní situaci, konkrétní krizi, nebo že v době krize nikoho o pomoc nepožádali, neboť se nijak zvlášť netrápili, ale pokud by se trápili více, tak by pomoci chtěli.

Tabulka č. 27

B13 Koho?	Četnost	Procenta
1. rodinný příslušník	32	14,9
2. kamarád, popř. + odborník	24	11,2
3. příbuzný a kamarád	11	5,1
4. příbuzný a odborník	15	7
5. neuvedeno	16	7,4
6. nikoho, zvládl jsem to sám	63	29,3
7. žádná krize	54	25,1
Celkem	215	100

Ve 38,2 % respondenti uvedli osobu, kterou v době krize požádali o pomoc. V téměř 15 % (14,9) respondenti uvedli rodinné příslušníky, v 11,2 % kamarády, popř. v kombinaci s odborníkem, v 7 % uvedli kombinaci příbuzného a odborníka a v 5,1 % kombinaci příbuzného a kamaráda. Ve 32,5 % respondenti uvedli, že nezažili žádnou krizi nebo neuvedli žádnou odpověď (u dotazu B9 tomu tak bylo u

menšího počtu respondentů). Ve 29,3 % případů respondenti uvedli, že v době krize nikoho nepožádali o pomoc.

Tabulka č. 28 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		B13							Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Děti z NR	Četnost	17	15	10	9	15	42	42	150
	%	11,30%	10,00%	6,70%	6,00%	10,00%	28,00%	28,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	15	9	1	6	1	21	12	65
	%	23,10%	13,80%	1,50%	9,20%	1,50%	32,30%	18,50%	100,00%
Celkem	Četnost	32	24	11	15	16	63	54	215
	%	14,90%	11,20%	5,10%	7,00%	7,40%	29,30%	25,10%	100,00%

Největší rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly v 1., 5. a 7. kategorii. Respondenti z NR častěji neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že nezažili žádnou krizi. Respondenti z RR častěji uvedli, že v době krize požádali o pomoc někoho z rodiny. Dále respondenti z RR častěji odpovídali, že požádali o pomoc kamaráda (popř. odborníka) či příbuzného a odborníka, nebo že nepožádali o pomoc nikoho. Respondenti z NR častěji než respondenti z RR uváděli kombinaci příbuzného a kamaráda.

Kvalitativní kategorie

Rodinný příslušník samotný či v kombinaci s odborníkem nebo kamarádem

Obecně respondenti z obou dvou skupin uváděli z osob, které požádali v době krize o pomoc, nejvíce některého z rodinných příslušníků (jednoho či více) nebo rodinného příslušníka a odborníka či rodinného příslušníka a kamaráda. Častěji tomu tak bylo u respondentů z RR.

Nejvíce respondentů z obou dvou skupin (více respondenti z RR) uvedlo, že v době krize požádali o pomoc některého z následujících rodinných příslušníků či v jejich kombinaci: *matka, otec, oba rodiče, babička, dědeček, oba prarodiče, sestra, bratr, sestřenice, teta, ostatní členové rodiny, přítel*.

Respondenti (více respondenti z RR), jež uvedli kombinaci rodinného příslušníka a odborníka, uváděli například následující osoby, které v době krize požádali o pomoc: *učitel a partner, sestra a terapeut, paní učitelka a máma, blízká osoba a kněz, Psychocentrum*.

Respondenti (většinou respondenti z NR), jež uvedli kombinaci rodinného příslušníka a kamaráda uváděli například následující osoby, které v době krize požádali o pomoc: *rodiče a kamarád/kamarádka, rodiče, máma a kamarádka, bratr a kamarádi, rodina a přátelé, nejlepší kamarádka a teta, které mohou říci všechno, kamarádi a blízcí příbuzní, přítel a kamarád, přátelé*.

Kamarád

Dále respondenti z obou skupin (více respondenti z NR) uvedli jako osobu, kterou požádali v době krize o pomoc, *kamaráda či kamarády, přátele samostatně, popř. v kombinaci s odborníkem jako psychologka, Linka bezpečí, sociální péče, Psychocentrum, kněz*. Někteří z těchto respondentů k odpovědi dodali, že *by nikdy nešli za mámou, nikdy by ji nepožádali o pomoc, několikrát za ní šli a vůbec jim nepomohla*.

Zjištění souvislosti mezi dotazy B10 a B13: B10 Čeho se týkala krize? X B13 Koho jsi požádal o pomoc v době krize? (**Koho respondenti požádali o pomoc u konkrétního druhu krize?**)

Z tabulky č. 29 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že u jednotlivých druhů krizí respondenti spíše nepožádali o pomoc nikoho. V době **osobní krize** byli požádanými osobami o pomoc rodinní příslušníci nebo kamarádi, či jejich kombinace nebo kombinace příbuzného a odborníka. V období **vztahové krize** byli požádanými osobami o pomoc kamarádi, rodinní příslušníci samotní nebo v kombinaci s odborníkem. V době **rodinné krize** byli požádanými osobami o pomoc příbuzní v kombinaci s odborníkem, rodinní příslušníci či kamarádi samotní nebo jejich kombinace. Naproti tomu v době **krize týkající se rozvodu** byli požádanými osobami o pomoc rodinní příslušníci. V období **krize týkající se úmrtí nebo nemoci** byli požádanými osobami o pomoc rodinní příslušníci či kamarádi samotní nebo jejich kombinace. V době **krize týkající se školy** byli požádanými osobami o pomoc rodinní příslušníci samotní nebo v kombinaci s kamarády.

Porovnání odpovědí mezi dotazy B13 a B27: B13 „Koho požádaly děti v době krize o pomoc“ (skutečnost) x B27 „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa) (**Liší se skutečnost od představy, přání respondentů?**)

Z tabulky č. 30 uvedené v příloze č.8 vyplývá, že respondenti, kteří uvedli, že požádali v době krizi o **pomoc rodinného příslušníka** (skutečnost), uvedli rodinného příslušníka i více v jak polovině případů u otázky „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa). Odpovědělo tak 56,3 % respondentů a 12,5 % respondentů uvedlo, že by chtěli **pomoci od rodinného příslušníka a kamaráda**. Ostatní respondenti uvedli jiné osoby než rodinné příslušníky.

Respondenti, kteří uvedli, že požádali v době krizi o **pomoc kamaráda** (skutečnost), uvedli samotného kamaráda u otázky „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa) pouze v 8,3 %. Ve 41,7 % případů respondenti uvedli, že by chtěli **pomoci od rodinného příslušníka a kamaráda**.

Respondenti, kteří uvedli, že požádali v době krizi o **pomoc rodinného příslušníka a kamaráda** (skutečnost), uvedli tuto kombinaci u otázky „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa) v 18,2 %. Ostatní respondenti uvedli, že by chtěli pomoci buď pouze od rodinného příslušníka nebo pouze od kamaráda.

Respondenti, kteří uvedli, že požádali v době krizi o **pomoc rodinného příslušníka a odborníka** (skutečnost), neuvedli tuto kombinaci u otázky „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa) ani v jednom případě. Respondenti uvedli ve 13,3 %, že by chtěli pomoci **pouze od odborníka** a v ostatních případech buď **pouze od rodinného příslušníka** nebo **pouze od kamaráda** nebo **od obou dvou**.

Respondenti, kteří uvedli, že nepožádali v době krizi o pomoc nikoho (skutečnost), tak u otázky „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa) uvedli tuto odpověď pouze ve 20,6 %. Ve 25,4 % uvedli, že by chtěli pomoci od rodinného příslušníka a ve 23,8 % od kamaráda.

Z výše uvedeného vyplývá, že v řadě případů se lišila skutečnost od představy resp. skutečně požádané osoby a osoby, od kterých by respondenti chtěli pomoci, např. požádala jsem o pomoc kamaráda x chtěla bych, aby mi pomohl rodinný příslušník. Respondenti, jež uvedli, že v době krize požádali o pomoc rodinného příslušníka a odborníka, tak ani v jednom případě neuvedli tuto kombinaci u otázky „Od koho by chtěli pomoci, pokud by je něco trápilo“. Někteří z nich však, jako jediní, uvedli, že by chtěli pomoci pouze od odborníka. Z této skutečnosti lze soudit, že jejich zkušenost s odborníky byla pozitivní. Zbylí z nich uvedli, že by chtěli pomoci od rodinného příslušníka nebo od kamaráda. Odborníka již neuvedli. Obecně se často vyskytovalo přání či představa pomoci především od rodinného příslušníka. Zmíněné rozdíly lze vysvětlit například tím, že záleží na konkrétní situaci či krizi.

Tabulka č. 31

B14 Čím nebo jak ti pomohl? Co pro tebe bylo důležité?	Četnost	Procenta
podpora, utěšení, povzbuzení	23	10,7
povídání, naslouchání	41	19,1
nikoho nepožádal	61	28,4
nevím, nepamatuji si	6	2,8
neuvedeno	12	5,6
žádná krize	53	24,7
ostatní	19	8,8
Celkem	215	100

Ve 38,6 % respondenti uvedli, čím jim požádaná osoba v době krize pomohla. V 19,1 % jim požádaná osoba pomohla nejvíce tím, že si s nimi povídala a naslouchala jim. V 10,7 % uvedli, že jim pomohla tím, že je podporovala a povzbuzovala a v 8,8 % uvedli takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Mezi respondenty z RR a z NR se v těchto odpovědích nevyskytl výrazný rozdíl.

Ve 30,3 % případů respondenti uvedli, že nezažili žádnou krizi nebo neuvedli žádnou odpověď (u dotazu B9 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů). Ve 28,4 % respondenti uvedli, že v době krize nikoho nepožádali o pomoc (u dotazu B13 takto odpovědělo více respondentů). V téměř 3 % (2,8) respondenti uvedli odpověď „nevím“ nebo že si nepamatují, čím jim požádaná osoba pomohla.

Kvalitativní kategorie

Povídání, naslouchání, blízkost

Respondenti z obou dvou skupin uvedli, že jim požádaná osoba v době krize nejvíce pomohla tím, že si s nimi povídala o jejich problémech, vyslechla je, naslouchala jim, byla jim na blízku, vypovídali se jí, svěřili. To byly nejčastější odpovědi v této kategorii. Spolu s nimi se u některých respondentů vyskytovaly následující odpovědi: *důležité pro mě bylo jejich vyslechnutí, pochopení a porozumění, dali mi nový pohled na situaci, řekli mi svůj názor, věděla jsem, že na to nebudu sama, pomohlo mi to, že mám někoho, kdo mě má rád, komu na mně záleží.*

Podpora, utešení, povzbuzení

Respondenti z obou dvou skupin dále uvedli, že jim požádaná osoba v době krize nejvíce pomohla tím, že je podpořila, utěšila, uklidnila a povzbudila. Někteří z respondentů navíc uvedli například: že pro ně bylo důležité to, že je někdo objal, dal jim pocit bezpečí, řekl, že vše bude v pořádku apod.

Ostatní

Někteří z respondentů uvedli na otázku „Čím ti osoba pomohla“ takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do výše uvedených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Jedná se o konkrétní příklady pomoci především v souvislosti s krizí osobní, s krizí spojenou se školou či úmrtím a nemocí, například: zaplatil mi operaci, udělali jsme kocourkovi hrobeček, pomohli mi s úkoly, něco mi vysvětlila, poradili mi, šli to řešit do školy, pomohl mi penězi a psychickou podporou, v Psychocentru mi udělali testy a nabídli léky, teta mi pomohla tím, že mě vzala k sobě a nemusel jsem se starat o to, co teď dělají rodiče - to bylo důležité.

Lze říci, že třetina respondentů v době krize nepožádala o pomoc nikoho. Ti, kteří o pomoc požádali, nejčastěji uváděli, že se obrátili na někoho ze své rodiny nebo na někoho z rodiny a zároveň i na kamaráda, či odborníka. Z odborníků respondenti uváděli především učitele, psychologa, školní psycholožku, terapeuta, či odborné zařízení (Linka bezpečí, Psychocentrum). Dále se někteří z respondentů obraceli pouze na své kamarády samostatně či v kombinaci s příbuznými, nikoliv na někoho z rodiny. Respondenti z RR uváděli častěji než respondenti z NR některého z rodinných příslušníků, popř. někoho z rodiny v kombinaci s odborníkem. Naproti tomu respondenti z NR častěji než respondenti z RR uváděli, že v době krizi požádali o pomoc kamaráda, kamarády, popř. v kombinaci s odborníkem.

Lze tedy říci, že pokud už někoho respondenti požádali o pomoc, tak to byl někdo z rodiny, popř. kamarád. Jen velmi málo respondentů požádalo o pomoc odborníka samotného. Když už ho požádali o pomoc, tak v kombinaci s příbuzným či kamarádem. Jako vysvětlení se nabízí např. všeobecná nedůvěra v odborníky, neinformovanost, či snaha si nejprve vyřešit problémy sám, pak s někým z rodiny, pak s kamarádem a nakonec spolu s odborníkem.

Požádaná osoba respondentům nejvíce pomohla buď tím, že je vyslechla, popovídala si s nimi, byla jim na blízku nebo tím, že je podpořila, uklidnila a povzbudila. Někdy respondenti uváděli i kombinace těchto dvou kategorií, např. vyslechnutí a podpora apod.

2.4.2.6. Informovanost dětí a znalost pomáhajících organizací

Tabulka č. 32

28 Znáš nějaké organizace, na které se můžeš obrátit, když tě bude něco trápit?	Četnost	Procenta
1. ano	129	60
2. ne	49	22,8
3. nevím	12	5,6
4. neuvedeno, vyškrtuto	25	11,6
Celkem	215	100

Více jak polovina respondentů (60 %) uvedla, že zná nějaké organizace, na které se může obrátit, pokud je bude něco trápit. Ostatní respondenti uvedli v téměř 23 % (22,8), že žádné organizace neznají, v téměř 12 % (11,6) neuvodli žádnou odpověď a v téměř 6% (5,6) uvedli odpověď „nevím“.

Někteří z respondentů doplnili odpověď následujícími komentáři: *Znám, ale asi bych je nepoužil. Ano, ale nevím, jak se jmenují. Ano, ale obracet se na ně nebudu. Ano, je jich hromada, třeba v časopisech nebo na internetu. Neznám, myslím, že by mi neměly, jak pomoci. Až to budu potřebovat, tak to zjistím. Nějaké jsme si říkali, ale neberu je jako hlavní a důležité.*

Tabulka č. 33 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B28				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Cetnost	86	31	11	22	150
	%	57,30%	20,70%	7,30%	14,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	43	18	1	3	65
	%	66,20%	27,70%	1,50%	4,60%	100,00%
Celkem	Četnost	129	49	12	25	215
	%	60,00%	22,80%	5,60%	11,60%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se v této otázce vyskytly výrazné rozdíly. Respondenti z RR častěji než respondenti z NR uváděli, že znají nějaké organizace, na které se můžou obrátit, pokud by je něco trápilo. Zároveň i méněkrát odpověděli „nevím“ či neuvodli žádnou odpověď.

Porovnání odpovědí mezi dotazy A2 a B28: A2 Věk respondentů x B28 Znáš nějaké organizace, na které se můžeš obrátit, když tě bude něco trápit? (Mění se informovanost respondentů věkem?)

Z tabulky č. 34 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že s postupem věku respondentů se zpravidla zvyšuje jejich informovanost ohledně zařízení, na které se mohou obrátit, pokud by je něco trápilo. Pouze ve věkové kategorii 16-20 let dochází k menšímu poklesu kladných odpovědí. Ve věku 9-12 let uvedlo 45,9 % respondentů, že zná nějaké organizace, na které by se mohli obrátit, kdyby je něco trápilo. Ve věku 21-25 let tak odpovědělo téměř 87 % (86,7 %) respondentů.

Tabulka č. 35

B29 Jaké?	Četnost	Procenta
1. Linka bezpečí	41	19,1
2. Linka důvěry	12	5,6
3. Linka bezpečí a Linka důvěry	6	2,8
4. Linka bezpečí a další nezisková organizace a odborník	21	9,8
5. rodina či kamarádi	8	3,7
6. policie, hasiči, OSPOD	6	2,8
7. jiné neziskové organizace	15	7
8. nevím	61	28,4
9. služby psychologa	7	3,3
10. neuvedeno, vyškrtuto	38	17,7
Celkem	215	100

Ve 47,1 % případů respondenti uvedli jednu nebo více organizací, na kterou by se mohli obrátit, kdyby je něco trápilo. Nejvíce respondenti uváděli Linku bezpečí a to buď samostatně nebo v kombinaci s Linkou důvěry či jinou organizací nebo odborníkem. Samostatně Linku bezpečí uvedlo celkem 19,1 %

respondentů. V téměř 10 % (9,8) případů respondenti uváděli Linku bezpečí v kombinaci s další organizací či odborníkem. V téměř 3 % (2,8) uváděli respondenti Linku bezpečí v kombinaci s Linkou důvěry. V 7 % respondenti uvedli jiné neziskové organizace. V necelých 6 % (5,6) uvedli samostatně Linku důvěry, ve 3,3 % uvedli služby psychologa a v necelých 3 % (2,8) uvedli policii, hasiče či Orgán sociálně právní ochrany dítěte (dále OSPOD). V téměř 4 % (3,7) uvedli respondenti na tuto otázku odpověď rodina či kamarádi.

Celkem 46,1 % respondentů uvedlo odpověď „nevím“ (28,4) nebo neuvedlo odpověď žádnou (17,7) (u dotazu B 28 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů).

Tabulka č. 36 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B29										Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
Děti z NR	Četnost	25	6	4	17	1	5	13	44	6	29	150
	%	16,70%	4,00%	2,70%	11,30%	0,70%	3,30%	8,70%	29,30%	4,00%	19,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	16	6	2	4	7	1	2	17	1	9	65
	%	24,60%	9,20%	3,10%	6,20%	10,80%	1,50%	3,10%	26,20%	1,50%	13,80%	100,00%
Celkem	Četnost	41	12	6	21	8	6	15	61	7	38	215
	%	19,10%	5,60%	2,80%	9,80%	3,70%	2,80%	7,00%	28,40%	3,30%	17,70%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly v 1., 5. a 10. kategorii. Respondenti z RR častěji uváděli jako organizace rodinu a kamarády (z NR tak uvedl pouze jeden respondent) a Linku bezpečí. Respondenti z NR častěji neuvedli žádnou odpověď.

Další rozdíly se týkaly 4. a 7. kategorie, kdy respondenti z NR častěji uváděli Linku bezpečí v kombinaci s další neziskovou organizací a nějakou další neziskovou organizací samostatně. Respondenti z RR častěji uváděli Linku důvěry. V neposlední řadě respondenti z NR uváděli častěji policii, hasiče, OSPOD či psychologa.

Kvalitativní kategorie

Linka bezpečí uvedená samostatně nebo v kombinaci s jinou neziskovou organizací nebo odborníkem či v kombinaci s Linkou důvěry

Nejčastěji respondenti z obou dvou skupin (většinou respondenti z RR) uváděli, že znají *Linku bezpečí*. Někteří uvedli i její telefonní číslo.

Dále nejčastěji (většinou respondenti z NR) uváděli *kombinaci Linky bezpečí s další neziskovou organizací či nějakým odborníkem*. Z neziskových organizací se jednalo například o tyto: *Bílý kruh bezpečí, Acorus, krizová centra, např. v Bohnicích, Člověk v tísni, Naše dítě, Pomozte dětem, Emauzy, Bílá pastelka, rodinná linka, dítě v tísni, arcidiézní centrum pro mládež*. Z dalších odborníků byli uváděni například: *policie, sociálka, hasiči, tísňová čísla, psycholog, školní psycholožka, terapeut, rodinné poradny, poradny pro děti*.

Někteří z respondentů uvedli *kombinaci Linky bezpečí a Linky důvěry*. Jednalo se o však o velmi malý počet respondentů.

Jiné neziskové organizace

Respondenti z obou dvou skupin (většinou respondenti z NR) dále uváděli samostatně některou z dalších neziskových organizací jako je: *Růžová linka, DKC, FOD, BKB, Acorus, Kapka naděje, Prev-Centrum, Pomozte dětem, linka pomoci, Divoké husy, Červený kříž, Člověk v tísni, Adra, krizová centra, dětská práva.*

Rodina a kamarádi

Někteří z respondentů (většinou respondenti z RR) uvedli jako organizaci *rodinu, rodinné příslušníky jako rodiče, prarodiče, příbuzné, své nejbližší, popř. kamarády, přátele.* Někteří doslova uvedli, že *přátelé a rodina jsou organizace, na které se mohou obrátit, že ví, že se mohou spolehnout na své nejbližší.*

Služby psychologa

Jen velmi málo respondentů z obou dvou skupin (více respondenti z NR) uvedli *psychologa, školního psychologa, školu obecně, či poradny, terapeutické služby.*

Policie, hasiči, OSPOD

Velmi málo respondentů (více respondenti z NR) uvedli *Orgán sociálně právní ochrany dětí (OSPOD, sociálka), policii či hasiče.* Uvedli buď pouze některou z těchto organizací nebo více – v jejich kombinaci.

Porovnání odpovědí mezi dotazy A2 a B29: A2 Věk respondentů x B29 Jaké znáš organizace, na které by ses mohl obrátit, kdyby tě něco trápilo (Mění se znalost jednotlivých organizací věkem respondentů?)

Z tabulky č. 37 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že znalost jednotlivých organizací se mění s věkem respondentů. Respondenti ve věku 9-12 let nejvíce uváděli Linku bezpečí. Ze všech věkových kategorií nejčastěji zmiňovali policii, hasiče, popř. orgán sociálně právní ochrany dítěte (OSPOD) a nejčastěji též uváděli jako organizace rodinu či přátele. Ve velkém počtu uváděli též odpověď „nevím“.

Respondenti ve věku 13-15 let uváděli nejvíce Linku bezpečí. Kromě ní však zmiňovali i další neziskové organizace či odborníky. Respondenti ve věku 16-20 let uvedli nejčastěji Linku bezpečí a zároveň Linku důvěry. Ve velkém počtu uváděli i odpověď „nevím“. Respondenti ve věku 21-25 let nejčastěji zmiňovali Linku důvěry a Linku bezpečí v kombinaci s další neziskovou organizací či odborníkem. Ze všech věkových kategorií nejčastěji uváděli služby psychologa či terapeuta.

Z výše uvedeného vyplývá, že více jak polovina respondentů zná nějaké organizace, na které se mohou obrátit, kdyby je něco trápilo. Nejvíce respondenti z obou dvou skupin uváděli Linku bezpečí, a to buď samostatně nebo v kombinaci s další neziskovou organizací či odborníky. Dále respondenti zmiňovali nějakou z neziskových organizací – bez Linky bezpečí.

Respondenti z NR mnohem častěji než respondenti z RR uváděli některou z neziskových organizací a naproti tomu respondenti z RR mnohem častěji než respondenti z NR uváděli jako organizaci rodinu či přátele.

Jen velmi málo respondentů z obou dvou skupin zahrnulo mezi organizace či odborníky psychologa, poradny, školu, policii či OSPOD.

Dále si lze všimnout, že se stoupajícím věkem respondentů se zpravidla zvyšuje i jejich informovanost a znalost jednotlivých organizací, na které se mohou obrátit, pokud by je něco trápilo. Respondenti mladšího věku (9-12 let) častěji uváděli jako organizaci, na kterou se můžou obrátit, pouze Linku bezpečí, žádnou jinou neziskovou organizaci. Častěji než starší respondenti zmiňovali i policii, hasiče, popř. orgán sociálně právní ochrany dítěte (OSPOD) a nejčastěji uváděli jako organizace rodinu či přátele. Naproti tomu starší respondenti (od 13 let) uváděli kromě Linky bezpečí i další neziskové organizace, popř. další odborníky. Nejstarší respondenti (od 21 let) nejčastěji vedle různých neziskových organizací uváděli služby psychologa či terapeuta.

Je však nutné zmínit, že čtvrtina všech respondentů neuvedla žádnou organizaci nebo odpověděla „nevím“, popř. uvedla jako organizaci rodinu nebo přátele. Jako vysvětlení se nabízí, jak někteří respondenti uvedli, že zatím žádnou organizaci nepotřebovali, proto žádnou neznají, zároveň však dodali, že až nějakou budou potřebovat, tak si ji zjistí. Dalším vysvětlením může být skutečnost, že se více spoléhají na rodinu či přátele než odborníky.

2.4.3. Krize v rodině

Jak často uváděly děti jak z NR tak z RR, že jejich rodiče zažili krizi? Děti z NR sice přímo nezažily rozvod rodičů, ale krizi v rodině, mezi rodiči ano? Čeho blíže se krize rodičů týkala? Lišily se druhy krizí mezi rodiči u dětí z RR a dětí z NR? Jak se krize rodičů projevovala obecně? Lišily se projevy krize u rodičů, kteří se rozvedli od rodičů, kteří se nerozvedli? Co zažily děti z NR i RR? Bylo to podobné, podobná atmosféra? Jaké je to pro děti obecně, jejichž rodiče zažívají krizi? Když se jejich rodiče hádají...? Liší se prožívání dětí, jejichž rodiče zažívají krizi, ale nerozvedli se a dětí, jejichž rodiče se rozvedli? Koho děti uváděly, že odešel z rodiny obecně? Jaké situace, události, zkušenosti se vyskytly v odpovědích? Například úmrtí, rozvod, stěhování apod.? Lišily se odpovědi u dětí z RR od dětí z NR – uváděly děti z RR odchod jednoho z rodičů? Jaké uváděly pocity dětí z RR a dětí z NR, které zažívaly při odchodu někoho? Lišily se pocity prožívané např. při úmrtí člena rodiny, zvláště, odchodu rodiče z důvodu rozvodu atd.? Uváděly děti něco pozitivního, co jim odchod někoho přinesl, obecně? Konkrétně - úmrtí člena rodiny, rozvod....?

2.4.3.1. Vlastní zkušenost s krizí v rodině

Tabulka č. 38

B15 Všiml/a sis, že by tví rodiče prožili nějakou krizí?	Četnost	Procenta
1. ano	140	65,1
2. ne	55	25,6
3. nevím	9	4,2
4. neuvedeno, vyškrtnuto	11	5,1
Celkem	215	100

Více jak polovina respondentů (65,1 %) uvedla, že si všimla, že jejich rodiče prožili nějakou krizí. Ve 25,6 % respondenti uvedli, že si nevšimli, že by jejich rodiče zažili nějakou krizí. Zbylí respondenti buď neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 39 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B15				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Četnost	88	49	4	9	150
	%	58,70%	32,70%	2,70%	6,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	52	6	5	2	65
	%	80,00%	9,20%	7,70%	3,10%	100,00%
Celkem	Četnost	140	55	9	11	215
	%	65,10%	25,60%	4,20%	5,10%	100,00%

U obou skupin respondentů uvedla více jak polovina, že jejich rodiče prožili krizí. Respondenti z RR tak odpovídali mnohem častěji než respondenti z NR.

Tyto výsledky jsou celkem pochopitelné, neboť se dá předpokládat, že pokud se rodiče rozvedli, rozešli, tak s největší pravděpodobností zažili krizí. Z výše uvedeného zároveň vyplývá, že i přesto, že se rodiče respondentů nerozvedli, nerozešli, tak ve více jak polovině případů zažili nějakou krizí.

Tabulka č. 40

B16 Čeho se týkala?	Četnost	Procenta
1. vztahy mezi rodiči, hrozící rozvod, uskutečněný rozvod	79	36,7
2. peníze, práce	18	8,4
3. nic důležitého	11	5,1
4. ostatní	15	7
5. nevím	17	7,9
6. neměli krizi	55	25,6
7. neuvedeno	20	9,3
Celkem	215	100

Nejvíce respondentů (36,7 %) uvedlo, že krize mezi rodiči se týkala jejich vztahu, hrozícího či uskutečněného rozvodu. Dále respondenti uváděli, že se krize rodičů týkala peněz a práce (8,4 %), v 7,9 % případů respondenti uvedli odpověď „nevím“, v 7 % případů respondenti uvedli odpověď, kterou nebylo možné zařadit do výše uvedených kategorií nebo uvedli kombinaci více druhů krizí. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“ a v 5,1 % případů respondenti uvedli, že se krize mezi rodiči netýkala ničeho důležitého. Ve 25,6 % případů respondenti uvedli, že si

nevšimli, že by jejich rodiče zažili nějakou krizi. V 9,3 % případech respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Tabulka č. 41 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B16							Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Děti z NR	Četnost	38	15	11	10	10	49	17	150
	%	25,30%	10,00%	7,30%	6,70%	6,70%	32,70%	11,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	41	3	0	5	7	6	3	65
	%	63,10%	4,60%	0,00%	7,70%	10,80%	9,20%	4,60%	100,00%
Celkem	Četnost	79	18	11	15	17	55	20	215
	%	36,70%	8,40%	5,10%	7,00%	7,90%	25,60%	9,30%	100,00%

Nejmarkantnější rozdíly se mezi respondenty z RR a NR vyskytly v 1. a 6. kategorii. Respondenti z RR častěji uváděli, že krize mezi rodiči se týkala jejich vztahu, uskutečněného rozvodu. Respondenti z NR častěji odpovídali, že jejich rodič neměli krizi.

Další rozdíly se mezi respondenty vyskytly ve 2. a 3. kategorii. Respondenti z NR častěji uváděli, že jejich rodiče zažili krizi týkající se peněz a práce a ničeho důležitého (takto neodpověděl ani jeden respondent z RR).

Kvalitativní kategorie

Vztahy mezi rodiči, hrozící či uskutečněný rozvod

Respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z RR) nejvíce uváděli, že *krize mezi rodiči se týkala jejich vztahu, hrozícího (respondenti z NR) či uskutečněného rozvodu (respondenti z RR).*

Respondenti z NR nejčastěji uváděli, že se *krize mezi rodiči týkala jejich vztahu, toho, že si nerozumí, společného žití, chování jednoho k druhému, že se často hádali nebo spolu naopak přestali komunikovat.* Někteří z těchto respondentů uvedli, že *se jejich rodiče málem rozvedli či že spolu nějakou dobu nebydleli, rozešli se a nakonec se usmířili a všichni začali žít opět pohromadě.*

Respondenti z RR nejvíce uváděli, že se *krize mezi jejich rodiči týkala samotného rozvodu. Blíže uváděli, že se rodiče hádali a prali, nadávali si, křičeli na sebe, táta mámu bil, střídavě odcházeli z domova, došlo až k rozchodu, odstěhování otce a následně podání matky žádosti o rozvod, nebo že matka či otec si našli milence či milenku.* Někteří k odpovědi dodali, že *to bylo období, na které budou vždy neradi vzpomínat.*

Peníze, práce

Respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z NR) dále uvedli, že se *krize mezi rodiči týkala peněz nebo práce nebo obojího.* Blíže uvedli například: *rodiče se nemohli dohodnout o penězích, hádky ohledně financí, táta neměl práci a rodiče se hádali, táta je pořád v práci (vytíženost).*

Ostatní

Obě skupiny respondentů v některých případech uvedli odpověď, kterou nebylo možné zařadit do výše uvedených kategorií nebo uvedli kombinaci více druhů krizí. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi

zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti například uváděli, že krize mezi rodiči se týkala: *děti, prarodičů, sestry, nevěry, domu a práce v něm, alkoholu, táta chodil domů často opilý, táta byl alkoholik a gambler, pomluv a drbů, podvodů, výchovy, psychického týrání, domácnosti, špatného zdravotního stavu babičky*. Tyto jednotlivé druhy krizí mezi rodiči se vyskytovaly buď samostatně (např. *tatův alkohol*) či v kombinaci (např. *nevěra a pomlvy*).

Nic důležitého

Pouze respondenti z NR uvedli v určitém počtu, že *rodiče sice zažili krizi, ta se však netýkala ničeho důležitého, např. šlo o nějakou blbost či nedůležité věci*.

Tabulka č. 42

B17 Jak se projevovала krize rodičů (např. hádali se, prali se, nadávali si, křičeli na sebe,....)?	Četnost	Procenta
1. hádali se a křičeli na sebe	86	40
2. hádali se nebo spolu nemluvili	7	3,3
3. nemluvili spolu	6	2,8
4. málokdy se hádali	5	2,3
5. nevím, byla jsem malá, nepamatuji si to	14	6,5
6. nadávali se, křičeli, prali se, rozbíjeli věci	35	16,3
7. žádná krize	48	22,3
8. neuvedeno	12	5,6
9. ostatní	2	0,9
Celkem	215	100

Celkem v 65,6 % případů respondenti uvedli, jak se krize mezi rodiči projevovала. Z těchto respondentů jich nejvíce uvedlo (40 %), že krize rodičů se projevovала tak, že se rodiče hádali a křičeli na sebe. Dále respondenti uvedli (16,3 %), s velkým početním odstupem, že krize rodičů se projevovала tak, že se rodiče též hádali a křičeli na sebe, ale navíc se ještě prali a rozbíjeli věci. V 6,1 % případů respondenti uvedli, že se rodiče střídavě hádali a nemluvili spolu, nebo spolu vůbec nemluvili. V 6,5 % případů respondenti uvedli odpověď „nevím“. Ve 22,3 % případů respondenti uvedli, že si nevšimli, že by jejich rodiče zažili nějakou krizi (u dotazu B15 takto odpovědělo více respondentů).

Tabulka č. 43 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

	z	Četn.	B17									Celkem
			1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Děti NR	z	Četn.	63	6	1	4	4	16	44	11	1	150
		%	42,00%	4,00%	0,70%	2,70%	2,70%	10,70%	29,30%	7,30%	0,70%	100,00%
Děti RR	z	Četn.	23	1	5	1	10	19	4	1	1	65
		%	35,40%	1,50%	7,70%	1,50%	15,40%	29,20%	6,20%	1,50%	1,50%	100,00%
Celkem	z	Četn.	86	7	6	5	14	35	48	12	2	215
		%	40,00%	3,30%	2,80%	2,30%	6,50%	16,30%	22,30%	5,60%	0,90%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytovaly v 1., 3., 5., 6. a 7. kategorii. Respondenti z RR mnohem častěji uváděli, že krize mezi rodiči se projevovала tak, že se rodiče hádali, křičeli na sebe, prali se a rozbíjeli věci. Mnohem častěji též uvedli, že neví, jak se krize mezi rodiči projevovала, neboť byli malí. Naproti tomu respondenti z NR mnohem častěji uvedli, že jejich rodiče

žádnou krizi nezažili. Dále častěji uvedli, že krize mezi rodiči se projevovала tak, že se rodiče hádali a křičeli na sebe.

Kvalitativní kategorie

Hádali se a křičeli na sebe

Respondenti z obou dvou skupin (více respondenti z NR) nejčastěji uváděli, že krize mezi rodiči se projevovала tím, že rodiče se buď jen hádali nebo na sebe jen křičeli anebo obojí. Někteří z respondentů blíže uváděli například: *táta mámě nadával, křičel na ni i na mě, máma křičela a táta dělal, že ji neslyší, hádají se, nadávají si, vyčítají si, hádají se každý den, hádají se, když spím, dělají si naschvály, psychické týrání a omezování, hádky a citové odcizení, hádali se, nadávali si, každý si nás snažil získat, nedá se to popsat, hrozné.*

Hádali se, křičeli, prali se, rozbíjeli věci

Dále někteří z respondentů obou dvou skupin (především respondenti z RR) uvedli, že krize mezi rodiči se projevovала tím, že se rodiče hádali, křičeli na sebe, prali se a rozbíjeli věci. Ze zmíněných projevů uvedli často kombinaci některých z nich. Někteří blíže uvedli například, že *rodiče se hádali a házeli po sobě věci, hádali se, nadávali si, křičeli na sebe, táta mámu také uhodil, skoro se zabili, prali se, pomlouvali se, táta rozbíjel věci.*

Hádali se nebo spolu nemluvili

Jen velmi málo respondentů z obou dvou skupin (především respondenti z NR) uvedli, že krize mezi rodiči se projevovала tak, že se buď hádali nebo spolu naopak nemluvili, či se střídavě hádali a nemluvili spolu. Někteří blíže uvedli, že *se rodiče dříve hádali a teď už spolu vůbec nemluví, což je mnohem horší, nebo, že si přes ně (děti) posílali vzkazy.*

Ostatní

Mezi odpovědi, které nebylo možné zařadit do výše uvedených kategorií, patří následující dvě odpovědi: *Rodiče se domluvili. Že vůbec nějaká krize byla, jsem zjistila, až když mi máma oznámila, že se rozvádějí, do té doby to perfektně maskovali, já žila v domnění, že jsme ideální rodinka, o to horší byl ten šok, když jsem zjistila opak.*

Z výše uvedeného vyplývá, že více jak polovina respondentů uvedla, že jejich rodiče zažili nějakou krizi. Mnohem častěji tak odpovídali respondenti z RR, což je pochopitelné, neboť lze předpokládat, že pokud se jejich rodiče rozvedli, tak s největší pravděpodobností zažili nějakou krizi.

Respondenti obou dvou skupin nejvíce uváděli, že krize mezi rodiči se týkala jejich vzájemného vztahu. Někteří respondenti z NR blíže uvedli, že krize mezi rodiči se týkala hrozícího rozvodu, že se rodiče málem rozvedli. Více jak polovina respondentů z RR blíže uvedla, že krize mezi rodiči se týkala především uskutečněného rozvodu.

Především respondenti z NR dále uváděli krize mezi rodiči týkající se peněz (např. nedostatek peněz, hádky kvůli financím) či práce (např. táta neměl práci, táta je pořád v práci) nebo obojího. Tyto druhy krizí odpovídají současným problémům v naší společnosti.

Krize mezi rodiči se nejčastěji projevovala tím, že se rodiče hádali a křičeli na sebe. Dále, častěji však respondenti z RR, uváděli, že kromě toho, že se rodiče hádali a křičeli na sebe, se rodiče ještě prali a rozbíjeli věci. Nicméně respondenti z RR i z NR zažili podobnou atmosféru doma.

Lze tedy říci, že i přestože se rodiče respondentů z NR nerozvedli, tak jejich vztah byl takový, že v některých případech málem došlo k jeho ukončení, k rozvodu.

2.4.3.2. Prožívání dětí v době krize v rodině

Tabulka č. 44

B18 Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče hádali,.....?	Četnost	Procenta
1. nepříjemné	90	41,9
2. bylo mi to jedno	9	4,2
3. nevěděl jsem, jak se mám chovat	5	2,3
4. nevím, nechápal jsem to, byl jsem malý	14	6,5
5. žádná krize	50	23,3
6. zkušenost pro mě	7	3,3
7. ostatní	16	7,4
8. neuvedeno	24	11,2
Celkem	215	100

Ve více jak polovině případů (59,1 %) respondenti uvedli, jaké pro ně bylo, když se rodiče hádali atd., co prožívali v době krize mezi rodiči. Z těchto respondentů jich nejvíce, téměř 42 % (41,9), uvedlo, že jim bylo nepříjemné, když se rodiče hádali atd. V 7,4 % případů respondenti uvedli takovou odpověď, kterou nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“.

V 6,5 % případů respondenti uvedli, že neví, jaké to pro ně bylo, necháпали to, byli příliš malí. Dále respondenti uvedli, že jim to bylo jedno (4,2 %), že je to pro ně zkušenost (3,3 %) a že nevěděli, jak se mají chovat (2,3 %). Ve 23,3 % případů respondenti uvedli, že si nevšimli, že by jejich rodiče zažili nějakou krizi (u dotazu B15 takto odpovědělo více respondentů). V 11,2 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Tabulka č. 45 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B18								Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
Děti z NR	Četnost	61	6	2	5	43	6	12	15	150
	%	40,70%	4,00%	1,30%	3,30%	28,70%	4,00%	8,00%	10,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	29	3	3	9	7	1	4	9	65
	%	44,60%	4,60%	4,60%	13,80%	10,80%	1,50%	6,20%	13,80%	100,00%
Celkem	Četnost	90	9	5	14	50	7	16	24	215
	%	41,90%	4,20%	2,30%	6,50%	23,30%	3,30%	7,40%	11,20%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly ve 4. a 5. kategorii. Respondenti z NR mnohem častěji uvedli, že rodiče nezažili žádnou krizi a respondenti z RR častěji uvedli, že neví, jaké to pro ně bylo, protože v době krize byli malí a nechápali to.

Méně výrazné rozdíly mezi respondenty se vyskytly v 1., 3. a 6. kategorii. Respondenti z RR častěji uváděli, že jim to bylo nepříjemné a že nevěděli, jak se mají chovat. Naproti tomu respondenti z NR častěji uvedli, že to pro ně byla zkušenost. V téměř stejném procentu obě skupiny respondentů uvedli, že jim to bylo jedno.

Kvalitativní kategorie

Nepříjemné

Respondenti z obou skupin (více respondenti z RR) nejčastěji uváděli, že hádky rodičů (krize mezi rodiči) pro ně byly: *nepříjemné, smutné, hrozné, těžké, strašné, stresující, frustrující*. Dále uváděli, že jim to bylo líto, brečeli, cítili se zklamaně, bolela je z toho hlava – *hárají se skoro každý den, měli strach, strach z toho co bude dál, pocit prázdnoty, tísně, nejistoty, bezmocnosti, nesnášeli to, nevěděli, zda si rodiče neublíží, báli se, že se rozejdou, klepaly se jim ruce, nemohli nic dělat - učit se, psát úkoly, doma trávili co nejméně času, radši šli do svého pokoje, odešli rodičům z dohledu něco si dělat, utekli do místnosti pod domem, nechtěli to poslouchat*.

Ostatní

Někteří z respondentů obou dvou skupin (více respondenti z NR) uvedli takovou odpověď, kterou nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti například uvedli, že *hádky rodičů pro ně byly normální, nijaké, příjemné*. Dále uváděli například: *radši to neřeším, odseknu jim s tím, že to řešit nehodlám, doufal jsem, že se usmíří a už to bude dobré, zvykl jsem si*.

Zkušenost

Především někteří z respondentů z NR uvedli, že *když se rodiče hárají, tak je to pro ně zkušenost, vždy si říkají, že se tahle hádat se svým partnerem nechtějí, nebo uvedli, že se jednalo o období, na které budou vždy neradi vzpomínat*.

Nevěděl jsem, jak se mám chovat

Někteří z obou skupin respondentů uvedli, že v době krize rodičů *nevěděli, jak se mají chovat, co mají dělat, nevěděli na čí straně stát, komu věřit, jak pomoci k vyřešení situace*.

Z výše uvedeného vyplývá, že pro většinu respondentů z těch, kteří uvedli, co prožívali v době krize mezi rodiči, bylo toto období *nepříjemné*. Uvedli celou řadu emocí s negativním nádechem, které po tu dobu prožívali. Jen velmi málo respondentů uvedlo, že *krize mezi rodiči pro ně byla zkušeností (ve smyslu „takto ne“), či obdobím příjemným, normálním*.

2.4.3.3. Odchod někoho z rodiny

Tabulka č. 46

B19 Odešel někdo z vaší rodiny?	Četnost	Procenta
1. ano	108	50,2
2. ne	83	38,6
3. vyškrtáno, neuvedeno, nevím	24	11,2
Celkem	215	100

Polovina respondentů (50,2 %) uvedla, že někdo odešel z jejich rodiny. Téměř 39 % (38,6) respondentů uvedlo, že nikdo z jejich rodiny neodešel. V 11,2 % případech respondenti neuvedli odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 47 Rozložení u dětí z RR a z NR *

		B19			Celkem
		1.	2.	3.	
Děti z NR	Četnost	57	73	20	150
	%	38,00%	48,70%	13,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	51	10	4	65
	%	78,50%	15,40%	6,20%	100,00%
Celkem	Četnost	108	83	24	215
	%	50,20%	38,60%	11,20%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se v této otázce vyskytly markantní rozdíly. Respondenti z RR mnohem častěji uvedli, že někdo odešel z jejich rodiny a méněkrát neuvedli žádnou odpověď.

Tabulka č. 48

B20 Kdo?	Četnost	Procenta
1. úmrtí rodinného příslušníka, zvířete	42	19,5
2. odstěhování rodinného příslušníka	15	7
3. vyškrtáno, neuvedeno, nikdo neodešel	106	49,3
4. ostatní	9	4,2
5. odchod některého rodinného příslušníka v důsledku rozvodu	43	20
Celkem	215	100

Respondenti, kteří uvedli, že někdo z jejich rodiny odešel, ve 20 % uvedli odchod některého rodinného příslušníka v důsledku rozvodu. V 19,5 % respondenti uvedli úmrtí rodinného příslušníka či zvířete a v 7 % uvedli odstěhování rodinného příslušníka. V téměř polovině případů (49,3 %) respondenti uvedli, že nikdo z jejich rodiny neodešel (u dotazu B19 takto odpovědělo více respondentů).

Tabulka č. 49 Rozložení u dětí z RR a z NR *

		B20					Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	
Děti z NR	Četnost	39	13	92	6	0	150
	%	26,00%	8,70%	61,30%	4,00%	0%	100,00%
Děti z RR	Četnost	3	2	14	3	43	65
	%	4,60%	3,10%	21,50%	4,60%	66,2%	100,00%
Celkem	Četnost	42	15	106	9	43	215
	%	19,50%	7%	49,30%	4,20%	20%	100,00%

Nejmarkantnější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytovaly v 1., 3. a 5. kategorii. Respondenti z RR nejvíce uvedli, že některý z rodinných členů odešel z rodiny v důsledku rozvodu rodičů (z respondentů z NR takto neodpověděl žádný respondent). Naproti tomu respondenti z NR mnohem častěji uváděli, že odešel z jejich rodiny některý rodinný příslušník, popř. zvíře, v důsledku úmrtí.

Kvalitativní kategorie

Úmrtí rodinného příslušníka, zvířete

Obě skupiny respondentů (především respondenti z NR) uvedli jako odchod někoho z rodiny *úmrtí některého člena, členů rodiny či zvířete (pes, kočka, morče, papoušek, andulka, želva apod.), popř. jejich kombinaci*. Z členů rodiny uváděli následující: *máma, otec, sestra, babička, děda, prababička, strejda, příbuzný*.

Úmrtí zvířátek uváděli především respondenti kolem 10. roku věku.

Odchod některého rodinného příslušníka v důsledku rozvodu

Více jak polovina respondentů z RR uvedla jako odchod někoho z rodiny odchod některého rodinného příslušníka v důsledku rozvodu. Nejvíce respondenti uváděli odchod vlastního otce v důsledku rozvodu. Odpovídali tak respondenti, jež byli po rozvodu svěřeni do péče matky. Odchod matky byl uveden pouze ve dvou případech u respondentů, jež byli po rozvodu svěřeni do péče otci. V několika případech respondenti uvedli jejich odchod spolu s matkou, popř. i se sourozencem, od otce v důsledku rozvodu.

Odstěhování rodinného příslušníka

Někteří respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z NR) uváděli jako odchod někoho z rodiny *odstěhování některého z rodinných příslušníků jako je matka, sestra, bratr*. Někteří respondenti uváděli i *svůj odchod od rodičů*.

Ostatní

Někteří z obou skupin respondentů u odchodu někoho z rodiny uvedli *pouze konkrétního rodinného příslušníka (např. táta, máma, babička, děda, strýc)*, více odpověď *nespecifikovali*. Z tohoto důvodu nebylo možné tyto odpovědi zařadit do výše uvedených kategorií, neboť nebylo přesně řečeno, zda osoba zemřela, odešla a zase se vrátila či se odstěhovala. Proto byly tyto odpovědi zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“.

Z výše uvedeného vyplývá, že polovina respondentů uvedla, že někdo odešel z jejich rodiny. Mnohem častěji tak odpovídali respondenti z RR než respondenti z NR. Lze předpokládat, že tomu tak bylo z důvodu odchodu některého z rodičů v důsledku rozvodu.

Mezi odpověďmi respondentů se vyskytovaly výrazné rozdíly. Respondenti z NR nejvíce uváděli odchod některého rodinného příslušníka, popř. zvířete, v důsledku jeho úmrtí. V menším počtu pak

odchod některého z rodinných příslušníků v důsledku jeho odstěhování. Uvádění úmrtí zvířátek bylo typické pro respondenty kolem 10. roku věku.

Naproti tomu respondenti z RR ve více jak polovině případů uvedli jako odchod někoho z rodiny odchod některého rodinného příslušníka v důsledku rozvodu. Nejčastěji uvedli odchod otce. Odpovídali tak respondenti, jež byli svěřeny do péče matky. Pouze v malém počtu, oproti respondentům z NR, uvedli i úmrtí některého z rodinných příslušníků nebo jeho odstěhování.

Lze říci, že respondenti z RR mají odchod někoho z rodiny spojený především s odchodem jednoho z rodičů, především otce, v důsledku rozvodu.

Tabulka č. 50

B21 Kolik let ti bylo, když někdo odešel z vaší rodiny?	Četnost	Procenta
1. do 2 let	15	7
2. od 3 do 5 let	15	7
3. od 6 do 8 let	24	11,2
4. od 9 do 12 let	34	15,8
5. od 13 do 15 let	11	5,1
6. od 16 do 20 let	5	2,3
7. od 21 do 25 let	4	1,9
8. vyškrtáno, neuvedeno, nikdo neodešel	107	49,8
Celkem	215	100

V 50,2 % respondenti uvedli, kolik jim bylo let v době odchodu někoho z rodiny. Z těchto respondentů bylo největšímu počtu (15,8 %) 9-12 let. V 11,2 % případů bylo respondentům 6-8 let, v 7 % do dvou let a ve stejném počtu bylo respondentům 3-5 let. V 5,1 % případů respondenti uvedli, že někdo odešel z jejich rodiny, když jim bylo 13-15 let, ve 2,3 % jim bylo 16-20 let a v necelých 2 % (1,9) jim bylo 21-25 let. Téměř polovina respondentů (49,8 %) uvedla, že z jejich rodiny nikdo neodešel.

Tabulka č. 51 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B21								Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
Děti z NR	Četnost	10	4	13	18	6	4	2	93	150
	%	6,70%	2,70%	8,70%	12,00%	4,00%	2,70%	1,30%	62,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	5	11	11	16	5	1	2	14	65
	%	7,70%	16,90%	16,90%	24,60%	7,70%	1,50%	3,10%	21,50%	100,00%
Celkem	Četnost	15	15	24	34	11	5	4	107	215
	%	7,00%	7,00%	11,20%	15,80%	5,10%	2,30%	1,90%	49,80%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly ve 2., 3., 4. a 8. kategorii. Respondenti z RR mnohem častěji uváděli, že jim v době odchodu někoho z rodiny bylo v rozmezí od 3 do 12 let.

Méně výrazné rozdíly se vyskytly i u věkové kategorie 13-15 let, v níž též respondenti z RR častěji uváděli, že někdo v tuto dobu odešel z jejich rodiny. V téměř shodném procentu uvedli respondenti z RR a NR, že někdo odešel z jejich rodiny v době, kdy jim bylo nejméně, tzn. do 2 let jejich věku.

Z výše uvedeného vyplývá, že oběma skupinám respondentů bylo nejčastěji v době odchodu někoho z rodiny 6-12 let. Další skupinu tvořili respondenti do věku 5 let. Nejméně respondentům bylo v době odchodu někoho z rodiny 13 a více let.

Respondentům z RR, jež ve více jak polovině případů uvedli jako odchod někoho z rodiny odchod některého z rodinných příslušníků v důsledku rozvodu, bylo v té době nejčastěji 9-12 let. Souhrnně lze říci, že více jak polovině respondentů z RR bylo v době odchodu někoho z rodiny v rozmezí od 3 do 12 let.

Tabulka č. 52

B22 Jaké to pro tebe bylo, když z rodiny odešel?	Četnost	Procenta
1. nepříjemné	63	29,3
2. spíše příjemné, moc mi to nevadilo, úleva	11	5,2
3. nijaké, bylo mi to jedno	7	3,3
4. vyškrtáno, neuvedeno, nikdo neodešel	119	55,3
5. nevím, nepamatuji si to, byla jsem malá	15	7
Celkem	215	100

Ve 29,3 % respondenti uvedli, že pro ně bylo nepříjemné, když odešel někdo z jejich rodiny. V 7 % uvedli odpověď „nevím“ nebo uvedli, že si to nepamatují. V 5,2 % respondenti uvedli, že odchod někoho z jejich rodiny, byl pro ně spíše příjemný a ve 3,3 % případů respondenti uvedli, že to pro ně bylo nijaké nebo jim to bylo jedno. Ve více jak polovině případů (55,3 %) respondenti uvedli, že nikdo z jejich rodiny neodešel nebo neuvedli žádnou odpověď (u dotazu B19 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů).

Tabulka č. 53 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B22					Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	
Děti z NR	Četnost	39	3	3	101	3	150
	%	25,80%	1,80%	2,00%	67,30%	2,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	24	8	4	18	12	65
	%	35,90%	11,30%	6,20%	27,70%	18,50%	100,00%
Celkem	Četnost	63	9	7	119	15	215
	%	29,30%	5,20%	3,30%	55,30%	7,00%	100,00%

Nejmarkantnější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly v 1., 2., 4. a 5. kategorii. Respondenti z RR mnohem častěji než respondenti z NR uváděli, že odchod někoho z rodiny byl pro ně spíše příjemný, moc jim to nevadilo. Na druhou stranu však také mnohem častěji než respondenti z NR uváděli, že to pro ně bylo nepříjemné či že neví, jaké to pro ně bylo, neboť byli v tu dobu malí. Respondenti z NR výrazně častěji než respondenti z RR odpovídali, že nikdo z jejich rodiny neodešel.

Kvalitativní kategorie

Nepříjemné

Respondenti z obou skupin (více respondenti z RR) nejčastěji uváděli, že odchod někoho z rodiny pro ně byl: *nepříjemný, hrozný, smutný, stresující, bolestný, nečekaný*. Dále uváděli, že *jim to bylo líto, byli nešťastní, stýkalo se jim, brečeli, nechápali, co se děje, byli zmatení apod.*

Respondenti z RR, jež uvedli jako odchod někoho z rodiny odchod některého z rodičů, především otce, v důsledku rozvodu, uváděli, že to pro ně bylo: *nepříjemné, depresivní, smutné, mrzelo je to, bylo jim zle, ztratili iluze, jistotu, pocit bezpečí, měli z toho špatný pocit. Někteří z nich blíže uvedli: Byla to první velká krize. Rodina nebyla úplná, táta mi chyběl. Velice to bolelo, po tátovi zůstalo prázdné místo. Zpočátku to bylo hrozné, ale zjistila jsem, že je to pořád můj táta, ať je kdekoli, nyní se s ním často vidám. Tenkrát to nic moc nebylo, ale teď bych ho chtěla mít zpátky. Rodiče tvrdili, že otec se stěhuje jen na zkoušku a já cítila, že je to na furt.*

Spíše příjemné, moc mi to nevadilo, úleva

Někteří respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z RR) uvedli, že odchod někoho z rodiny byl pro ně spíše příjemný, moc jim to nevadilo. Respondenti z NR takto odpovídali především v souvislosti s odstěhováním sourozence. Blíže uváděli například: *Moc mi to nevadilo, protože bratra vidím skoro každý den. Chápala jsem to, bylo to v pohodě.*

Někteří respondenti z RR takto odpovídali v souvislosti s odchodem některého z rodinných příslušníků v důsledku rozvodu, nejčastěji v důsledku otce. Blíže například uváděli: *Byla to úleva, najednou klid, žádné hádky, pohoda. Byla to úleva, už se aspoň nehádali. Bylo mi úžasně, konečně klid. Bylo mi dobře, už jsem se netrápila. Ani mi to nepřišlo, byla jsem zvyklá být jen s mámou. Další životní etapa. Bral jsem to jako fakt.*

Z výše uvedeného vyplývá, že pro obě skupiny respondentů byl odchod někoho z rodiny (např. v důsledku úmrtí, odstěhování, rozvodu) především *nepříjemný*.

Zároveň však pro některé z respondentů, především pro respondenty z rozvedených rodin, byl odchod někoho z rodiny, resp. odchod otce, v důsledku rozvodu i *příjemný*, ulevilo se jim, byl klid, žádné hádky apod. To znamená, že respondenti nevnímali rozvod rodičů, odchod jednoho z rodičů, pouze negativně, ale pocítili v důsledku toho i změnu v pozitivním slova smyslu.

Tabulka č. 54

B23 Přinesl ti tento odchod něco pozitivního?	Četnost	Procenta
1. ano	52	24,2
2. ne	48	22,3
3. nevím	5	2,3
4. vyškrtáno, neuvedeno, nikdo neodešel	110	51,2
Celkem	215	100

V téměř stejném počtu uvedli respondenti, že jim odchod někoho z rodiny přinesl i nepřinesl něco pozitivního. Ve 24,2 % respondenti uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl něco pozitivního a ve 22,3 % respondenti uvedli, že jim odchod někoho z rodiny nepřinesl nic pozitivního. 2,3 % respondentů uvedlo, že neví, zda jim odchod někoho z rodiny přinesl něco pozitivního. V 51,2 % respondenti uvedli, že nikdo z jejich rodiny neodešel nebo neuvedli žádnou odpověď (u dotazu B19 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů).

Tabulka č. 55 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B23				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Četnost	20	30	3	97	150
	%	13,30%	20,00%	2,00%	64,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	32	18	2	13	65
	%	49,20%	27,70%	3,10%	20,00%	100,00%
Celkem	Četnost	52	48	5	110	215
	%	24,20%	22,30%	2,30%	51,20%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se u této otázky vyskytovaly výrazné rozdíly. Respondenti z RR mnohem častěji než respondenti z NR uváděli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl něco pozitivního. Zároveň však i častěji než respondenti z NR uváděli, že jim odchod někoho z rodiny nepřinesl nic pozitivního.

Tabulka č. 56

B24 Co?	Četnost	Procenta
1. ano přinesl-blíže nespecifikováno co	112	52,1
2. ne nepřinesl	5	2,3
3. nevím	42	19,5
4. poznání někoho nového	20	9,3
5. klid doma	17	7,9
6. zkušenost či poznání něčeho	8	3,7
7. ostatní	11	5,1
Celkem	215	100

Z respondentů, kteří uvedli, co konkrétního jim odchod někoho z rodiny přinesl, uvedli v 9,3 %, že jim odchod někoho z rodiny přinesl poznání někoho nového. Téměř 8 % (7,9) respondentů uvedlo, že jim odchod někoho z rodiny přinesl klid doma. V 5,1 % respondenti uvedli, že odchod někoho z rodiny jim přinesl něco konkrétního. Tyto odpovědi však nebylo možné zahrnout do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byla pro ně vytvořena kategorie nesoucí název „ostatní“. V necelých 4 % (3,7) případech respondenti uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl zkušenost či poznání něčeho.

Ve více jak polovině případů (52,1 %) respondenti uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl něco pozitivního, blíže však nespecifikovali co (u dotazu B23 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů). V téměř 20 % (19,5) respondenti uvedli odpověď „nevím“.

Tabulka č. 57 Rozložení odpovědí u dětí z RR a z NR *

		B24							Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Děti z NR	Četnost	97	3	25	8	3	6	8	150
	%	64,70%	2,00%	16,70%	5,30%	2,00%	4,00%	5,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	15	2	17	12	14	2	3	65
	%	23,10%	3,10%	26,20%	18,50%	21,50%	3,10%	4,60%	100,00%
Celkem	Četnost	112	5	42	20	17	8	11	215
	%	52,10%	2,30%	19,50%	9,30%	7,90%	3,70%	5,10%	100,00%

Nejvýraznější rozdíly mezi respondenty z RR a NR se vyskytly v 1., 3., 4. a 5. kategorii. Respondenti z RR mnohem častěji uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl klid doma a poznání

někoho nového a častěji též odpověděli „nevím“. Naproti tomu respondenti z NR mnohem častěji uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl něco pozitivního-bliže však nespecifikovali co.

V téměř shodném procentu uvedly obě skupiny respondentů, že jim odchod někoho z rodiny přinesl zkušenost a poznání něčeho nebo odpovědi spadající do kategorie „ostatní“.

Kvalitativní kategorie

Poznání někoho nového

Respondenti z obou dvou skupin (především respondenti z RR) uvedli, že *odchod někoho z rodiny jim přinesl poznání někoho nového*. Respondenti, jež zmínili jako odchod někoho z rodiny úmrtí jejich zvířete, uvedli, že jim tato skutečnost přinesla *poznání dalšího nového zvířátka*.

Respondenti z RR v souvislosti s odchodem rodinného příslušníka z rodiny v důsledku rozvodu blíže uvedli, že jim tato situace přinesla například: *Máminýho nového přítele, je na mě hodný a je jako můj táta. Mého nevlastního tátu, je moc fajn. Novou manželku táty, táta je šťastný, příjemná rodina. Mamka si našla přítele, překonala jsem krizi s jeho přijetím, poznala jsem, co to je opravdu rodina. Poznala jsem nové lidi a když je takhle máma šťastná, tak jsem šťastná i já. Nové kamarády. Mám více sourozenců, staršího brácha. Rozrostla se mi rodina, mám brášku, sice je nevlastní, ale zbožňuji ho.*

Klid doma

Především respondenti z RR dále uváděli, že jim odchod některého rodinného příslušníka z rodiny v důsledku rozvodu rodičů přinesl *klid doma, konec hádek, rodiče se už nehádali, zmírnění napětí, úlevu apod.* Respondenti blíže uvedli například: *Rodiče jsou klidnější a mají lepší vztah mezi sebou. Úleva od hádek, od ponižování rodičů navzájem, od nepříjemného vztahu mezi nimi. Rodiče se už nehádají, myslím, že jsou spokojenější. Do té doby jsem neusnula bez rozsvícené lampy a pořád jsem se něčeho bála, byla jsem z rodinného napětí dost vystresovaná, když se táta odstěhoval, vše přešlo.*

Ostatní

Obě skupiny respondentů uvedli, že odchod někoho z rodiny jim přinesl něco konkrétního, tyto odpovědi však nebylo možné zahrnout do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byla pro ně vytvořena kategorie nesoucí název „ostatní“. Odstěhování sourozence respondentům přineslo například to, že měli *celý pokoj pro sebe, více soukromí, více prostoru na učení, více místa pro sebe, nebo to, že je rodiče brali jako jedináčka*.

Odchod otce z rodiny v důsledku rozvodu respondentům přinesl například: *Máma byla šťastnější. Máma se mi začala víc věnovat. Můj vztah s matkou se změnil, už se nechová moc jako přísná matka, ale spíše jako kamarádka.*

Zkušenost

Někteří respondenti z obou dvou skupin uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl zkušenost či poznání něčeho.

Úmrtí někoho z rodiny respondentům přineslo následující poznání a zkušenosti. Respondenti například uváděli: *Přestal jsem mít strach ze smrti. Poznání, že už ten člověk, zvíře má klid. Vědomí, že to takhle bylo lepší pro babičku. Nechci usínat s vědomím, že jsem se s někým nepohodla, vím, že smrt může přijít kdykoliv. Poznání, že je lepší jít hned do nemocnice i s malým problémem. Dříve jsem dospěla – úmrtí otce ve 12 letech (převzala jsem větší odpovědnost za sebe i za rodinu). Nové zkušenosti.*

Z výše uvedeného vyplývá, že v téměř stejném počtu respondenti uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl i nepřinesl něco pozitivního. Lze tak říci, že respondentům odchod někoho z rodiny (např. v důsledku úmrtí, odstěhování, rozvodu) přinesl i něco pozitivního. Odpovídali tak častěji respondenti z RR.

Respondenti z NR v mnoha případech sice uvedli, že jim odchod někoho z rodiny přinesl něco pozitivního, blíže však nespecifikovali co. Z těch, kteří uvedli, co konkrétně jim odchod někoho z rodiny přinesl, uvedli například poznání někoho nového-většinou nových zvířátek, domácích mazlíčků, v důsledku jejich úmrtí, v důsledku odstěhování sourozence např. celý pokoj, více místa, prostoru, soukromí atd., a v důsledku úmrtí některého z členů rodiny nové zkušenosti a poznání něčeho.

Respondentům z RR přinesl odchod někoho z rodiny, především otce, v důsledku rozvodu především klid doma, konec hádek mezi rodiči, úlevu, zmírnění napětí atd. Dále jim tato skutečnost přinesla poznání někoho nového, nejčastěji nového partnera některého z rodičů, nové sourozence, nové kamarády apod.

2.4.4. Období rozvodu, rozchodu rodičů

Přejí si děti, aby se jejich rodiče nerozvedli, aby zůstali spolu? Jak často? Mění se to přání věkem dětí? Jak se chovali rodiče v době rozvodu? Změnilo se nějak jejich chování? Jak? Hádali se, nemluvili spolu apod.? Domluvili se spolu, pomáhali si? Byly děti přítomny konfliktům mezi rodiči v době rozvodu? Když se hádali apod.? Sdělovali rodiče dětem své problémy? Svěřovali se jim? Zajímali se rodiče o to, jak dětem je, jak se cítí, co prožívají apod.? Mluvili rodiče s dětmi o tom, co se děje, jak vše bude dál apod.? Ptali se rodiče dětí na to, co si přejí, co by chtěly? Jaké změny se odehrály v důsledku rozvodu rodičů? Co se změnilo doma v důsledku rozvodu rodičů? Jak se děti vypořádaly s těmito změnami? Jaké reakce se u dětí vyskytovaly v době rozvodu (pocity, projevy chování, popř. zdravotní potíže)? Jak jim bylo, jak se cítily, jak se chovaly, jak zvládaly školu, apod.? Měly některé z těchto potíží i v době před rozvodem? Mají některé z těchto potíží i nyní?

Tabulka č. 58

E69 Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali?	Četnost	Procenta
ano	27	41,5
ne	19	29,2
nevím, byla jsem malá	7	10,8
ano i ne	7	10,8
neuvedeno	5	7,7
Celkem	65	100

Ve 41,5 % respondenti uvedli, že si přáli, aby se jejich rodiče nerozváděli, aby zůstali spolu. Ve 29,2 % respondenti uvedli, že si nepřáli, aby se jejich rodiče nerozváděli. V 10,8 % případů uvedli, že si přáli a zároveň nepřáli, aby jejich rodiče zůstali spolu. Ve stejném procentu respondenti uvedli odpověď „nevím“.

Někteří z respondentů neodpověděli pouze „ano“ či „ne“, v odpovědi uvedli bližší komentář například: *Dříve ano, teď vím, že je to takhle lepší. Přála, ale spíš proto, že jsem nechtěla mít rozvedený rodiče, přišlo mi to jako ošklivé označení hloupých lidí. Ne, hádali by se. Ne, je to tak lepší. Předtím mi to bylo jedno, ale na jednu stranu jsem docela ráda, že se rozvedli.*

Zjištění souvislosti mezi dotazy A2 a E69: A2 Věk x E69 Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali? (Mění se přání, aby se rodiče nerozváděli, věkem respondentů?)

Z tabulky č. 59 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že respondenti ve věku 9-12 let si oproti dalším věkovým kategoriím nejčastěji přáli, aby se jejich rodiče nerozváděli, aby zůstali spolu.

Se zvyšujícím se věkem se vyrovnává poměr kladných a záporných odpovědí. To znamená, že respondenti si téměř ve stejném počtu buď přáli, aby se jejich rodiče nerozváděli, anebo si to naopak nepřáli.

Z výše uvedeného vyplývá, že někteří respondenti si přáli, aby se jejich rodiče nerozváděli, aby zůstali spolu. Nejčastěji si to přáli nejmladší respondenti, tj. respondenti ve věku 9-12 let. Se zvyšujícím se věkem si respondenti téměř ve stejném počtu buď přáli, aby se jejich rodiče nerozváděli nebo si to naopak nepřáli.

2.4.4.1. Chování rodičů v době rozvodu, rozchodu

Tabulka č. 60

D36 Jak se chovali rodiče, když se rozváděli (rozcházel), změnilo se nějak jejich chování?	Četnost	Procenta
ano	38	58,5
ne	3	4,6
nevím, byl jsem malý	10	15,4
nepamatuji si to	14	21,5
Celkem	65	100

Ve více jak polovině případů (58,5 %) respondenti uvedli, že se změnilo chování rodičů v době rozvodu. Ve 36,9 % respondenti uvedli, že si nepamatují, zda se chování rodičů změnilo v době rozvodu nebo že to neví, protože byli malí. Ve 4,6 % případech respondenti uvedli, že se chování rodičů v době rozvodu nezměnilo.

Tabulka č. 61

D37 Jak (háдали se, nemluvili spolu, dělali si naschvály, prali se,..)?	Četnost	Procenta
háдали se	6	9,2
nemluvili spolu	7	10,8
háдали se, nemluvili spolu, dělali si naschvály	10	15,4
prali se	3	4,6
vše-háдали se, nemluvili spolu, dělali si naschvály, prali se	6	9,2
nevím, nepamatuji si to, byl jsem malý	13	20
ostatní	8	12,3
neuvedeno, vyškrtnuto	12	18,5
Celkem	65	100

Z těch respondentů, kteří uvedli, že se chování rodičů v době rozvodu, rozchodu změnilo, v 15,4 % uvedli, že se jejich rodiče v době rozvodu střídavě háдали, nemluvili spolu a dělali si naschvály. Ve 12,3 % respondenti uvedli takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti uváděli například: *Rodiče byli kamarádi. Jejich chování k sobě se zlepšilo. Jejich vztah se zlepšil. Tátovo chování se změnilo v tom, že si nás začal uplácet a přetahovat na svou stranu. Máma byla víc veselá, už z ničeho nebrečela. Máma brečela, táta mlčel. Máma se odstěhovala z ložnice.* V 10,8 % respondenti uvedli, že jejich rodiče v době rozvodu spolu nemluvili, ignorovali se. V 9,2 % případů respondenti uvedli, že se jejich rodiče v době rozvodu háдали, křičeli na sebe, popř. se pomlouvali, a ve stejném procentu uvedli veškeré zmíněné chování. To znamená, že se rodiče střídavě háдали, nemluvili spolu, dělali si naschvály a navíc se spolu prali, jeden druhého bil.

Tabulka č. 62

D38 Byl/a jsi přítomen/a rozporům mezi rodiči během rozvodu, rozchodu?	Četnost	Procenta
ano (velmi často, občas)	30	46,2
ne	28	43,1
nevím, nepamatuji si to	3	4,6
neuvedeno, vyškrtnuto	4	6,2
Celkem	65	100

V téměř stejném počtu respondenti uvedli, že buď byli přítomni rozporům rodičů v době rozvodu nebo nebyli. Ve 46,2 % respondenti uvedli, že byli přítomni rozporům mezi rodiči během rozvodu, rozchodu (*např. slyšeli, jak se rodiče hádají*). Ve 43,1 % případů respondenti uvedli, že nebyli přítomni rozporům mezi rodiči v době rozvodu, rozchodu. V 10,8 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že neví, že si to nepamatuji.

Tabulka č. 63

D39 Sdělovali ti své problémy?	Četnost	Procenta
ano (popř. někdy, jen něco)	23	35,4
ne	36	55,4
nevím, byl jsem malý	3	4,6
neuvedeno, vyškrtnuto	3	4,6
Celkem	65	100

V 55,4 % respondenti uvedli, že jim rodiče nesdělovali své problémy. Ve 35,4 % uvedli, že jim rodiče své problémy sdělovali. V 9,2 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že neví.

Někteří respondenti, jež uvedli, že jim rodiče sdělovali své problémy, blíže uvedli například: *Když jsem je chtěla vědět, tak mi je řekli. Máma mi je řekla, když se rozváděli. Jen něco, třeba proč se rozcházejí. Máma nám situaci vysvětlila.*

Z výše uvedeného vyplývá, že více jak polovina respondentů uvedla, že chování rodičů se v době rozvodu změnilo, a to především v negativním slova smyslu – více se hádali, dělali si naschvály, křičeli na sebe, pomlouvali se, nebo naopak spolu nemluvili, ignorovali se. V některých případech docházelo i k fyzickým útokům, rodiče se prali. Pouze v málo případech se v době rozvodu chování rodičů zlepšilo či se zlepšil jejich vzájemný vztah.

Dále téměř polovina respondentů uvedla, že byli přítomni rozporům, konfliktům rodičů v době rozvodu a druhá téměř polovina nikoliv. Ve více jak polovině případů nesdělovali rodiče respondentům své problémy (ve třetině případů tomu tak bylo). Je jistě vhodnější, když rodiče nesdělují dětem své problémy, avšak ty si je mohou samy snadno vyvodit, pokud jsou přítomny rozporům rodičů, jejich hádkám a konfliktům. Jak tomu bylo u téměř poloviny respondentů.

Obecně lze říci, že chování rodičů v době rozvodu se shoduje s chováním rodičům v době jakékoli krize. Jak respondenti, jež uváděli chování rodičů v době rozvodu, tak respondenti, jež uváděli chování rodičů v krizi, vždy především uváděli, že se jejich rodiče v této době hádali, křičeli na sebe (popř. spolu nemluvili), prali se, rozbíjeli věci apod. Z toho vyplývá, že i respondenti, jež sice nezažili přímo rozvod rodičů, zažili období, kdy se rodiče chovali úplně stejně jako např. v době rozvodu. To znamená, že obě skupiny respondentů zažili stejné projevy chování rodičů v době jejich krize.

2.4.4.2. Komunikace rodičů s dětmi v době rozvodu, rozchodu

Tabulka č. 64

D40 Zajímali se rodiče o to, jak ti je, jak se cítíš?	Četnost	Procenta
ano (popř. občas)	36	55,4
ne	19	29,2
nevím, nepamatuji si to	7	10,8
neuvedeno, vyškrtuto	3	4,6
Celkem	65	100

Ve více jak polovině případů (55,4 %) respondenti uvedli, že se jejich rodiče v době rozvodu, rozchodu, zajímali o to, jak jim je, jak se cítí. Ve 29,2 % respondenti uvedli, že se jejich rodiče o to nezajímali. V 15,4 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“, „nepamatuji si to“.

Někteří z respondentů, jež uvedli, že se jejich rodiče zajímali o to, jak se cítí, uváděli, že *to byla matka, která se o to zajímala, která se snažila o tom s nimi hovořit*. Někteří z respondentů, jež uvedli, že se jejich rodiče nezajímali o tom, jak se cítí, blíže uváděli, že *jejich rodiče byli v době rozvodu sebestřední, že se zajímali pouze o sebe*.

Tabulka č. 65

D41 Mluvili rodiče s tebou o tom , co se děje, jak vše bude pokračovat?	Četnost	Procenta
ano (popř. občas, částečně)	28	43,1
ne	27	41,5
nevím, nepamatuji si to	7	10,8
neuvedeno, vyškrtuto	3	4,6
Celkem	65	100

V téměř ve stejném procentu respondenti uvedli, že s nimi rodiče buď mluvili anebo nemluvili o tom, co se děje a jak vše bude pokračovat. Ve 43,1 % respondenti uvedli, že s nimi rodiče mluvili o tom, co se děje a jak vše bude pokračovat. Tito respondenti uváděli především *matku jako osobu, která o tom s nimi mluvila*. Ve 41,5 % případů respondenti uvedli, že s nimi rodiče nemluvili o tom, co se děje a jak vše bude pokračovat. Tito respondenti to často vysvětlovali tím, že je rodiče *nechtěli do celé situace zatahovat*. V 15,4 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že neví, že si to nepamatují.

Tabulka č. 66

D42 Ptal se tě některý z rodičů na to, co si přeješ, co bys chtěl/a?	Četnost	Procenta
ano (popř. trochu x mnohokrát)	31	47,7
ne	24	36,9
nevím, nepamatuji si to	7	10,8
neuvedeno, vyškrtuto	3	4,6
Celkem	65	100

V téměř polovině případů (47,7 %) respondenti uvedli, že se jich oba rodiče nebo některý z rodičů (většinou matka) ptal na to, co si přejí, co by chtěli. Ve 36,9 % respondenti uvedli, že se jich žádný z rodičů neptal na to, co si přejí, co by chtěli. V 15,4 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že neví, že si to nepamatují.

Z výše uvedeného vyplývá, že v téměř stejném procentu respondenti uvedli, že s nimi rodiče buď mluvili o tom, co se děje a jak vše bude pokračovat, či nikoliv. Respondenti uváděli, že s nimi o těchto záležitostech mluvila především matka. Někteří z respondentů vysvětlovali skutečnost, že žádný z rodičů s nimi o tom nemluvil, tím, že je rodiče do celé situace nechtěli zatahovat.

Více jak polovina respondentů dále uvedla, že se jejich rodiče zajímali o to, jak jim je, jak se cítí. Většinou to byla matka, která se o jejich pocity zajímala. Někteří přímo uvedli, že rodiče v té době byli velmi sebestřední, zajímali se pouze o sebe. Stejně tak téměř polovina respondentů uvedla, že se jich oba či některý z rodičů (většinou matka) ptal na to, co si přejí, co by chtěli.

2.4.4.3. Změny v rodině v důsledku rozvodu, rozchodu rodičů

Tabulka č. 67

D43 Co se změnilo u vás doma po rozvodu, rozchodu rodičů?	Četnost
odstěhování matky	1
odstěhování otce	38
finanční potíže matky	12
finanční potíže otce	4
finanční potíže matky i otce	5
přestěhování dítěte s matkou	24
přestěhování dítěte s otcem	2
změna chování matky	8
změna chování otce	22
přetíženost matky (pomáhá jí babička)	28
přetíženost otce	8
málo času matky, kvůli práci, neměla nikdy žádný	6
málo času otce	22
méně času oba rodiče	2
více času matky	17
více času otce, otec mi věnoval všechn svůj čas	5
více času oba rodiče	1
ztráta kontaktu s tátou a jeho rodiči, s tátou, s tátou a babičkou a dědou a strejdou, se sestrou otce, s jeho rodiči, s babičkou a dědou, s příbuznými z tátovi strany, s rodinou otce	16
přestal se se mnou vidat táta a jeho rodiče, táta, táta a babička a děda a strejda, s ratrancem od otce, s jeho rodiči, s babičkou a dědou, se sestrou otce, s rodinou otce	13

Obecně lze říci, že většina respondentů uvedla kombinaci více změn v rodině, které nastaly v důsledku rozvodu rodičů. Většinou se změny týkaly matky i otce – jejich chování, času, finanční situace, kontaktu s respondenty apod.

Nejvíce respondentů uvedlo jako změnu v rodině v důsledku rozvodu *odstěhování otce z domova*. Respondenti tak zůstali s matkou v původním bytě, chodili do stejné školy, měli stejné kamarády a věnovali se svým zájmům.

Zbylí respondenti naopak uvedli, že se v důsledku rozvodu *museli společně s matkou přestěhovat z jejich původního domova*. V důsledku toho *museli změnit školu, popř. měli obtížnější dojíždění do původní školy, a často ztratili původní kamarády*.

Dále respondenti zmínili *změny na straně matky* v důsledku rozvodu. Ty se týkaly především *její přetíženosti* (v některých případech matce vypomáhala babička), *finančních potíží, změn chování*. Někteří respondenti naopak uváděli, že matka na ně měla *více času, více se jim věnovala*. Co se týká matčina chování po rozvodu, tak respondenti především uváděli, že jejich matka byla v důsledku rozvodu *veselá, spokojenější, klidnější, ulevilo se jí, měla méně zdravotních problémů, nic ji netrápilo, více byla s respondenty, více si rozuměla s otcem*. Někteří však naopak uvedli, že matka byla *hodně nervózní, často křičela a kupovala si je*.

Změny na straně otce v důsledku rozvodu se týkaly především *jeho chování, kontaktu s respondenty a jim věnovaného času*. Co se týká otcova chování po rozvodu, tak někteří respondenti uváděli, že otec se po rozvodu *cítil uvolněněji, byl hodnější, smál se, přestal pít, ulevilo se mu, měl*

respondenty více rád, snažil se s nimi být více času, více si rozuměl s matkou. Naproti tomu někteří respondenti naopak uvedli, že otec začal pít, vzal si jinou ženu, choval se povýšeně, nechoval se k respondentům hezky, neplatil na ně výživné, snažil se je kupovat dárky, uplácet výlety, jídlem a tím, že jim vše dovolil, nebo se k nim začal chovat s nezájmem a nechodil za nimi, věnoval jim méně času.

Mnoho respondentů uvedlo kromě ztráty kontaktu s otcem i ztrátu kontaktu s dalšími příbuznými ze strany otce. Respondenti se přestali po rozvodu vídat například s prarodiči, s tetou a strejdou, s bratřenci a sestřenicemi nebo s celou rodinou z otcovy strany.

Tabulka č. 68

D44 Jaké to pro tebe bylo? Jak ses vypořádával/a se změnami?	Četnost	Procenta
nepříjemné	9	13,8
spíše příjemné, vypořádali se s nimi dobře	21	32,3
nijaké	5	7,7
nevím, nevzpomínám si	7	10,8
neuveďeno	16	24,6
časem se to zlepšilo	7	10,8
Celkem	65	100

Více jak polovina respondentů (64,6 %) uvedla, jak prožívali změny v důsledku rozvodu, jak se s nimi vypořádali. Z těchto respondentů jich 32,3 % uvedlo, že změny, které nastaly v důsledku rozvodu, rozchodu vnímali dobře, spíše příjemně, byly uklidňující, vypořádali se s nimi dobře. Někteří blíže uvedli například: *Bylo to v pohodě, s tátou se vídám dost často a s mámou se už nehádají. Byla jsem ráda, že bude klid, přestěhování mělo více výhod než nevýhod. Spíš to bylo dobré, dostala jsem svůj vlastní pokoj.*

Ve 24,6 % případů respondenti uvedli, že změny v důsledku rozvodu pro ně byly nepříjemné, hrozná, náročná, museli se s nimi poprat. Někteří blíže uvedli například: *Cítil jsem ztrátu. Bylo to náročné, rodiče nešetřili situaci tak, jak bych potřebovala. Bylo to těžké, dodnes jsem se s tím nevypořádala. Uzavřela jsem se. Štvalo mě, že se musíme stěhovat. Zpočátku se mi stěhování líbilo, začalo mi to vadit až po něm. Z těchto respondentů jich 10,8 % uvedlo, že se časem jejich prožívání zlepšilo. Uvedli například: *Nemohla jsem pochopit, že bydlíme někde jinde, ze začátku se mi ani nelíbilo v nové škole, ale časem to bylo celkem dobré. Zpočátku to bylo těžké, byla jsem dost fixovaná na místo bydliště, bylo pro mě těžké vysvětlovat všechny změny svému okolí, zároveň bylo stěhování a oprava nového domu něco nového, zajímavého a nebylo zde tak napjaté prostředí.**

V 7,7 % respondenti uvedli, že změny v důsledku rozvodu pro ně byly nijaké, nijak je neprožívali, neřešili to. Ve 35,4 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že neví, že si nevzpomínají.

Obecně lze říci, že většina respondentů uvedla kombinaci více změn v rodině, které nastaly v důsledku rozvodu rodičů. Většinou se změny týkaly matky i otce – jejich chování, času, finanční situace, kontaktu s respondenty apod. Nejvíce respondentů uvedlo jako změnu v rodině v důsledku rozvodu odstěhování otce z domova. Jiní naopak uvedli, že se museli v důsledku rozvodu společně s matkou přestěhovat z jejich původního domova, museli též změnit školu, popř. měli obtížnější dojíždění do

původní školy, a často ztratili původní kamarády. Mnoho respondentů též uvedlo kromě ztráty kontaktu s otcem i ztrátu kontaktu s dalšími příbuznými či všemi ze strany otce. Někteří z respondentů uvedli, že v důsledku rozvodu se zlepšil vztah mezi rodiči, že si více navzájem rozuměli.

Všechny změny v důsledku rozvodu respondenti prožívali jak příjemně tak nepříjemně (především jejich stěhování nebo odstěhování otce z jejich domova). Téměř polovina respondentů uvedla, že změny vnímali dobře, spíše příjemně, vypořádali se s nimi dobře. Zbylí respondenti uvedli, že to pro ně bylo nepříjemné, náročné, se změnami se museli poprat. Někteří z nich dodali, že časem se to zlepšilo.

2.4.4.4. Prožívání dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

Tabulka č. 69

D45 Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče rozváděli, rozcházelí?	Četnost	Procenta
nepříjemné	27	41,5
v pohodě	6	9,2
nijaké, nic zajímavého	5	7,7
nevím, nevzpomínám si	15	23,1
neuvedeno, vyškrtuto	12	18,5
Celkem	65	100

Více jak polovina respondentů (58,4 %) uvedla, jaké to pro ně bylo, když se rodiče rozváděli. Z těchto respondentů jich 41,5 % uvedlo, že rozvod rodičů pro ně nebyl nic příjemného, bylo to *nepříjemné, smutné, hrozné, těžké, šokující, stresující, náročné*. Někteří blíže uváděli, že *jim to bylo líto, nechápali to, nevěděli, co se děje, cítili zklamání, nejistotu, byli zmatení, naštvaní, nechtěli, aby se rodiče rozešli*. Jen velmi málo respondentů uvedlo, že *to bylo sice nepříjemné, bylo jim to líto, ale na druhou stranu byli rádi, jak to dopadlo, protože se rozvodem uvolnila atmosféra*. V 9,2 % případů respondenti uvedli, že rozvod rodičů brali *v pohodě, jako fakt, nijak nestrádali, cítili úlevu*. V 7,7 % respondenti uvedli, že to pro ně bylo *nijaké, nic zajímavého*.

41,6 % respondentů neuvedlo žádnou odpověď nebo uvedlo, že neví, že si nevzpomínají (byli malí), jaké pro ně bylo, když se jejich rodiče rozváděli, rozcházelí.

Tabulka č. 70

D46 Měl/a jsi v době rozvodu, rozchodu některé z níže uvedených pocitů?	Četnost	Procenta
ano	47	72,3
ne, neprožíval jsem to	5	7,7
nevím	5	7,7
neuvedeno, vyškrtuto	8	12,3
Celkem	65	100

Tabulka č. 71

D47 Jaké?	Četnost
zmatek, zmatenost	43
zklamání	40
hněv	24
vztek	28
smutek	40
osamělost	43
lítost	40
radost	28
úlevu	28
nejistota	43
strach, obavy z toho, co se bude dít dál	44
pocity viny (např. že jsi zavinil/a rozvod, rozchod rodičů)	24
napětí, nervozita	27
podrážděnost	9
uzavřel/a ses do sebe	27

Většina respondentů (72,3 %) uvedla, že v době rozvodu rodičů měli některé z uvedených pocitů. Nejvíce respondentů uvádělo, že v době rozvodu, rozchodu rodičů, prožívali *strach, obavy z toho, co se bude dít dál, nejistotu, zmatek, osamělost, smutek, lítost a zklamání*. Dále respondenti často uváděli, že v době rozvodu byli *nervózní, uzavřeli se do sebe, měli pocity viny (např. že zavinili rozvod rodičů)*. Často respondenti prožívali *i vztek a hněv* nebo naopak *radost a úlevu*. Většina respondentů uvedla kombinaci více těchto pocitů nebo zmínila, že prožívala všechny uvedené pocity.

Ve 20 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“ a v 7,7 % uvedli, že žádné ze zmíněných pocitů neměli, že rozvod rodičů neprožívali.

Tabulka č. 72

D48 Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem?	Četnost	Procenta
ano	16	24,6
ne	27	41,5
nevím	5	7,7
neuvedeno, vyškrtuto	17	26,2
Celkem	65	100

Tabulka č. 73

D49 Jaké?	Četnost
zmatek, zmatenost	4
zklamání	15
hněv	15
vztek	15
smutek	15
osamělost	15
lítost	15
radost	0
úlevu	0
nejistota	4
strach, obavy z toho, co se bude dít dál	15
pocity viny (např. že jsi zavinil/a rozvod, rozchod rodičů)	4
napětí, nervozita	15
podrážděnost	4
uzavřel/a ses do sebe	4

Ve 24,6 % případů respondenti uvedli, že uvedené projevy měli i v době před rozvodem, rozchodem rodičů. Respondenti uváděli, že v době před rozvodem, rozchodem prožívali též *strach, obavy z toho, co se bude dít dál, smutek, lítost, zklamání, napětí, nervozitu, osamělost, či hněv a vztek*. Často uváděli kombinaci těchto pocitů.

Ve 41,5 % případů respondenti uvedli, že neměli uvedené pocity v době před rozvodem, rozchodem rodičů. Ve 33,9 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 74

D50 Máš některé uvedené projevy i nyní?	Četnost	Procenta
ano	24	36,9
ne	25	38,5
nevím	2	3,1
neuvedeno, vyškrtnuto	14	21,5
Celkem	65	100

Tabulka č. 75

D51 Jaké?	Četnost
zmatek, zmatenost	17
zklamání	17
hněv	17
vztek	17
smutek	20
osamělost	17
lítost	17
radost	17
úlevu	17
nejistota	4
strach, obavy z toho, co se bude dít dál	4
pocity viny (např. že jsi zavinil/a rozvod, rozchod rodičů)	0
napětí, nervozita	17
podrážděnost	17
uzavřel/a ses do sebe	17

Ve 36,9 % respondenti uvedli, že uvedené projevy mají i v současnosti. Respondenti uváděli, že nyní prožívají též *smutek, zmatek, zklamání, lítost, napětí, nervozitu, podrážděnost, jsou uzavření, osamělí či prožívají naopak radost a úlevu či vztek a hněv*. Někteří konkrétně uvedli, že nyní zažívají *smutek z rozvodu rodičů či naopak úlevu*. Jen ve velmi malém počtu uváděli, že by v současnosti prožívali nejistotu či strach z toho, co se bude dít dál. Pocity viny neuvedl žádný z respondentů.

Ve 38,5 % případů respondenti uvedli, že v současné době nemají uvedené pocity. Ve 24,6 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Zjišťování souvislosti mezi dotazy D46, D48 a D50 – Porovnání prožívání respondentů před rozvodem, v době rozvodu a v současné době

Lze říci, že většina respondentů zažívala uvedené pocity především v době rozvodu, neboť lze pozorovat zvýšení výskytu jednotlivých pocitů u respondentů v době rozvodu rodičů. Někteří z respondentů tyto pocity měli i v době před rozvodem nebo je mají i nyní.

Ve všech těchto třech etapách (před rozvodem, v době rozvodu, nyní) se u respondentů vyskytovaly či vyskytují především smutek, zklamání, lítost, napětí a nervozita.

Pro dobu před rozvodem a dobu rozvodu byl typický i strach, obavy z toho, co bude dál. V současnosti se tento strach už u žádného respondenta nevyskytuje.

Pro období rozvodu byly dále typické pocity jako zmatek a nejistota. U některých z respondentů se v době rozvodu i v současnosti vyskytla úleva, jež se v době před rozvodem u žádného z nich nevyskytla.

Z výše uvedeného vyplývá, že rozvod rodičů pro respondenty nebyl nic příjemného. Jen velmi málo respondentů uvedlo, že rozvod nesli dobře, že nijak nestrádali. Nejvíce respondentů uvádělo, že v době rozvodu, rozchodu rodičů, prožívali strach, obavy z toho, co se bude dít dál, nejistotu, zmatek, osamělost, smutek, lítost a zklamání apod. Někteří naopak prožívali úlevu.

Někteří z respondentů tyto pocity měli i v době před rozvodem nebo je mají i nyní. Pro dobu před rozvodem a dobu rozvodu byl typický strach, obavy z toho, co bude dál. U některých z respondentů se v době rozvodu i v současnosti vyskytla úleva, jež se v době před rozvodem u žádného z respondentů nevyskytla.

To, že někteří respondenti měli stejné pocity jako v době rozvodu rodičů i v době před rozvodem či je mají i nyní, lze vysvětlit například napjatou atmosférou v rodině již před rozvodem, či přetrvávající i v současné době, dále přetrvávajícími konflikty mezi rodiči, osobností respondentů či současnými problémy respondentů nesouvisejících s touto událostí.

2.4.4.5. Chování dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

Tabulka č. 76

D52 Měl/a jsi některé níže uvedené projevy v době rozvodu, rozchodu?	Četnost	Procenta
ano	32	49,2
ne	13	20
nevím	5	7,7
neuvedeno, vyškrtuto	15	23,1
Celkem	65	100

Tabulka č. 77

D53 Jaké?	Četnost
podrážděnost	20
agresivita vůči sobě	9
agresivita vůči okolí	9
okusování nehtů	12
tiky v obličeji	12
začal/a jsi zlobit	9
neovládal/a ses	14
neukázněnost	14
odmlouvání	26
kázeňské či výchovné problémy	14
problémy ve škole	9
potíže se soustředěním, protože ses v duchu zaobíral/a problémy ve své rodině	26
zapomínání věcí do školy (školní pomůcky, domácí úkoly)	9
zhoršení prospěchu	21

Téměř polovina respondentů (49,2 %) uvedla, že v době rozvodu rodičů měli některé z uvedených projevů chování.

Nejvíce respondentů uvádělo, že v době rozvodu, rozchodu rodičů, měli *potíže se soustředěním, protože se v duchu zaobírali problémy v rodině, odmlouvali, byli podráždění a zhoršil se jim prospěch*. Dále respondenti často uváděli, že se v době rozvodu rodičů *neovládali, byli neukáznění, měli kázeňské či výchovné problémy, okusovali si nehty a měli tiky v obličeji*. Většina respondentů uvedla kombinaci těchto projevů nebo zmínila, že se u nich vyskytly *všechny projevy týkající se školy* (potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu, zapominání věcí do školy, problémy ve škole) či naopak *všechny kromě těch týkajících se školy*.

Ve 30,8 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“ a ve 20 % uvedli, že žádné ze zmíněných projevů chování v době rozvodu neměli.

Tabulka č. 78

D54 Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem?	Četnost	Procenta
ano	10	15,4
ne	29	44,6
nevím	6	9,2
neuvedeno, vyškrtuto	20	30,8
Celkem	65	100

Tabulka č. 79

D55 Jaké?	Četnost
podrážděnost	9
agresivita vůči sobě	4
agresivita vůči okolí	4
okusování nehtů	5
tiky v obličeji	0
začal/a jsi zlobit	4
neovládal/a ses	4
neukázněnost	5
odmlouvání	9
kázeňské či výchovné problémy	0
problémy ve škole	4
potíže se soustředěním, protože ses v duchu zaobíral/a problémy ve své rodině	9
zapominání věcí do školy (školní pomůcky, domácí úkoly)	4
zhoršení prospěchu	4

V 15,4 % případů respondenti uvedli, že uvedené projevy chování měli i v době před rozvodem, rozchodem rodičů. Respondenti uváděli, že v době před rozvodem, rozchodem měli *potíže se soustředěním, protože se v duchu zaobírali problémy v rodině, odmlouvali a byli podráždění* či že měli *všechny projevy související se školou* nebo naopak ostatní *vyjma těch, které souvisejí se školou*. Často uváděli kombinaci těchto projevů.

Ve 44,6 % případů respondenti uvedli, že neměli uvedené projevy chování v době před rozvodem, rozchodem rodičů. Ve 40 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 80

D56 Máš některé uvedené projevy i nyní?	Četnost	Procenta
ano	19	29,2
ne	27	41,5
nevím	2	3,1
neuvedeno, vyškrtnuto	17	26,2
Celkem	65	100

Tabulka č. 81

D57 Jaké?	Četnost
podrážděnost	16
agresivita vůči sobě	16
agresivita vůči okolí	16
okusování nehtů	9
tiky v obličeji	0
začal/a jsi zlobit	7
neovládal/a ses	7
neukázněnost	9
odmlouvání	16
kázeňské či výchovné problémy	0
problémy ve škole	7
potíže ze soustředěním, protože ses v duchu zaobíral/a problémy ve své rodině	9
zapomínání věcí do školy (školní pomůcky, domácí úkoly)	7
zhoršení prospěchu	7

Ve 29,2 % respondenti uvedli, že uvedené projevy chování mají i v současnosti. Respondenti uváděli, že nyní jsou *podráždění, agresivní vůči sobě i vůči okolí a odmlouvají*. Dále uváděli, že mají *potíže se soustředěním, protože se v duchu zaobírají problémy v rodině, jsou neukáznění či si okusují nehty*. Často uváděli kombinaci jednotlivých projevů. Někteří přímo uvedli, že mají *všechny prajevy související se školou*. Žádný z respondentů neuvedl, že by měl kázeňské či výchovné projevy nebo tiky v obličeji.

Ve 41,5 % případů respondenti uvedli, že v současné době nemají uvedené projevy. Ve 29,3 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Zjištění souvislosti mezi dotazy D52, D54 a D56 – Porovnání chování respondentů v době před rozvodem, v době rozvodu a v současnosti

Téměř polovina respondentů měla uvedené projevy chování **především v době rozvodu**, neboť lze pozorovat zvýšení výskytu některých z projevů chování v době rozvodu. Někteří z těchto respondentů tyto projevy měli i **v době před rozvodem nebo je mají i nyní**.

Ve všech těchto třech etapách (před rozvodem, v době rozvodu, nyní) se u respondentů vyskytovaly především odmlouvání a podrážděnost.

Pro dobu před rozvodem a dobu rozvodu byly typické i potíže se soustředěním, protože se respondenti v duchu zaobírali problémy ve své rodině. Výskyt tohoto jevu se velmi zvýšil u respondentů v období rozvodu a v současnosti se vyskytuje u mnohem méně respondentů.

Pro období rozvodu bylo dále typické zhoršení prospěchu, které se u respondentů před rozvodem i v současnosti nevyskytovalo, či nevyskytuje tak často. Dále se u některých respondentů vyskytly tiky

v obličeji, které v době před rozvodem neměli a nyní je také nemají. Zvýšil se též počet respondentů, u nichž se vyskytovalo okusování nehtů. Někteří z těchto respondentů uvedli, že se toto chování u nich vyskytovalo i v době před a po rozvodu. V době rozvodu se u některých z respondentů vyskytly též kázeňské a výchovné problémy, jež se u žádného z nich nevyskytovaly v době před rozvodem nebo nevyskytují v současnosti.

V neposlední řadě si lze všimnout, že v současnosti se u většího počtu respondentů vyskytuje agresivita vůči sobě či vůči okolí, jež se v době rozvodu i před rozvodem nevyskytovala u takového počtu respondentů.

Z výše uvedeného vyplývá, že u téměř poloviny respondentů se v době rozvodu rodičů vyskytly potíže se soustředěním, protože se v duchu zaobírali problémy ve své rodině, odmlouvali a byli podrážděni. Pro období rozvodu bylo dále typické zhoršení prospěchu, které se u respondentů před rozvodem i v současnosti nevyskytovalo či nevyskytuje tak často. Někteří si okusovali nehty a u některých se vyskytly tiky v obličeji, které v době před rozvodem neměli a nyní je také nemají. Někteří zmínili, že se u nich vyskytly všechny projevy týkající se školy (potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu, zapominání věcí do školy, problémy ve škole) či naopak všechny kromě těch týkajících se školy. Někteří z těchto respondentů tyto projevy měli i v době před rozvodem nebo je mají i nyní.

To, že někteří respondenti měli stejné projevy chování jako v době rozvodu rodičů i v době před rozvodem, či je mají i v současné době, lze vysvětlit například napjatou atmosférou v rodině již před rozvodem, napjatou atmosférou v rodině i nyní, přetrvávajícími konflikty mezi rodiči, osobností respondenta či současnými problémy respondentů nesouvisejících s touto událostí.

2.4.4.6. Zdravotní problémy dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

Tabulka č. 82

D58 Začal/a jsi mít nějaké zdravotní problémy v době rozvodu, rozchodu rodičů?	Četnost	Procenta
ano	23	35,4
ne	26	40
neuvedeno, vyškrtuto, nevím	16	24,6
Celkem	65	100

Tabulka č. 83

D59 Jaké?	Četnost
potíže se spánkem	14
ztrata chuti k jídlu	9
bolest hlavy	14
bolest břicha (nevolnost)	13
noční pomočování	9

Ve 35,4 % případů respondenti uvedli, že v době rozvodu rodičů měli některé ze zdravotních problémů. Nejvíce respondentů uvádělo, že v době rozvodu, rozchodu rodičů, měli *potíže se spánkem, bolela je hlava a břicho*. Někteří *ztratili chuť k jídlu* a u některých se objevilo *noční pomočování*.

Ve 40 % případů respondenti uvedli, že v době rozvodu, rozchodu rodičů nezačali mít žádné zdravotní potíže a ve 24,6 % neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 84

D60 Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem?	Četnost	Procenta
ano	5	7,7
ne	40	61,5
nevím, nevzpomínám si	4	6,2
neuvedeno, vyškrtnuto	16	24,6
Celkem	65	100

Tabulka č. 85

D61 Jaké?	Četnost
potíže se spánkem	4
ztráta chuti k jídlu	0
bolest hlavy	0
bolest břicha (nevolnost)	4
noční pomočování	4

V 7,7 % případů respondenti uvedli, že uvedené zdravotní potíže měli i v době před rozvodem, rozchodem rodičů. Respondenti uváděli, že v době před rozvodem, rozchodem měli *těž potíže se spánkem, bolesti břicha* či se u nich vyskytovalo *noční pomočování*.

Ve více než polovině případů (61,5 %) respondenti uvedli, že neměli uvedené zdravotní potíže v době před rozvodem, rozchodem rodičů. Ve 30,8 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 86

D62a Máš některé uvedené projevy i nyní?	Četnost	Procenta
ano	11	16,9
ne	37	56,9
nevím	2	3,1
neuvedeno, vyškrtnuto	15	23,1
Celkem	65	100

Tabulka č. 87

D62b Jaké?	Četnost
potíže se spánkem	7
ztráta chuti k jídlu	7
bolest hlavy	11
bolest břicha (nevolnost)	7
noční pomočování	0

V 16,9 % respondenti uvedli, že uvedené zdravotní potíže mají i nyní. Respondenti uváděli, že v současné době mají *bolesti hlavy, břicha, potíže se spánkem a ztrátu chuti k jídlu*. Žádný z respondentů neuvedl, že by se u něj v současné době vyskytovalo noční pomočování.

Ve více jak polovině případů (56,9%) respondenti uvedli, že nyní nemají uvedené zdravotní potíže a ve 26,2 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“

Zjištění souvislosti mezi dotazy D58, D60 a D62a – Porovnání zdravotních potíží respondentů v době před rozvodem, v době rozvodu a v současnosti

Lze říci, že třetina respondentů měla uvedené zdravotní potíže **především v době rozvodu**, neboť lze pozorovat zvýšení výskytu některých z těchto potíží právě v době rozvodu rodičů.

Někteří z těchto respondentů měli tyto zdravotní potíže **i v době před rozvodem nebo je mají v současnosti**.

Ve všech těchto třech etapách (před rozvodem, v době rozvodu, nyní) se u respondentů vyskytovaly především potíže se spánkem a bolesti břicha.

Pro dobu před rozvodem a dobu rozvodu bylo typické noční pomočování. Výskyt tohoto jevu se zvýšil u respondentů v době rozvodu, v současnosti se nevykytuje u žádného z respondentů.

Pro období rozvodu byly dále typické bolesti hlavy a ztráta chuti k jídlu. Bolest hlavy a ztráta chuti k jídlu se v době před rozvodem nevyskytovala u žádného z respondentů a v současnosti tyto potíže přetrvávají pouze u některých respondentů. Dále se u některých respondentů **v současnosti** vyskytují i potíže se spánkem a bolesti břicha, avšak u menšího počtu respondentů než v době rozvodu rodičů.

Z výše uvedeného vyplývá, že u více jak třetiny respondentů se v době rozvodu rodičů vyskytly nějaké zdravotní potíže. Nejvíce respondentů uvádělo, že v době rozvodu, rozchodu rodičů, měli potíže se spánkem, bolela je hlava a břicho. Někteří ztratili chuť k jídlu a u některých se objevilo noční pomočování.

Někteří z těchto respondentů měli tyto zdravotní potíže i v době před rozvodem nebo je mají v současnosti.

Pro dobu před rozvodem a dobu rozvodu bylo typické noční pomočování. Výskyt tohoto jevu se zvýšil u respondentů v době rozvodu, v současnosti se nevykytuje u žádného z respondentů. Pro období rozvodu byly dále typické bolesti hlavy a ztráta chuti k jídlu. Bolest hlavy a ztráta chuti k jídlu se v době před rozvodem nevyskytovala u žádného z respondentů a v současnosti tyto potíže přetrvávají pouze u některých respondentů.

To, že někteří respondenti měli stejné zdravotní potíže jako v době rozvodu rodičů i v době před rozvodem, či je mají i v současnosti lze vysvětlit například napjatou atmosférou v rodině již před rozvodem, napjatou atmosférou v rodině i nyní, přetrvávajícími konflikty mezi rodiči, osobností či zdravotním stavem respondentů.

2.4.5. Období po rozvodu, rozchodu rodičů

Uklidnila se situace doma po rozvodu rodičů? Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu? Čeho se týkaly? Ptal se někdo dětí, u koho chtějí po rozvodu žít? Kdo? Některý z rodičů? Oba rodiče? Jiný příbuzný? Cizí osoba? Nějaký odborník? S kým nejčastěji děti žily po rozvodu rodičů? Komu byly svěřeny do péče po rozvodu? Setkávaly se děti po rozvodu s rodičem, v jehož péči nebyly? Jak často? Jak si děti představovaly setkávání s rodičem? Scházel jim? Jak moc? Co konkrétně jim scházelo? Měli rodiče problém dohodnout se na setkávání dětí s rodičem, v jehož péči nebyly? Jak se chovali

rodiče v době po rozvodu, změnilo se nějak jejich chování? Jak? Obou dvou? Jen rodiče, v jehož péči dítě bylo? Jen rodiče, v jehož péči dítě nebylo? **Našli si rodiče po rozvodu nového partnera? Jak přijaly děti nového partnera některého z rodičů? Jaké to pro ně bylo? Jak to vnímaly? Má vliv věk dítěte na přijetí nového partnera rodiče? Přijímají děti různého věku nového partnera různě? Mladší děti lépe?**

2.4.5.1. Chování rodičů po rozvodu, rozchodu

Tabulka č. 88

E63 Uklidnila se po rozvodu, rozchodu situace u vás doma?	Četnost	Procenta
ano (popř. částečně, trochu, po roce)	42	64,6
ne (trvalo dlouho než se vše uklidnilo)	11	16,9
nevím	6	9,2
neuvedeno	6	9,2
Celkem	65	100

Ve více než polovině případů (64,6 %) respondenti uvedli, že se u nich doma po rozvodu, rozchodu uklidnila situace. 18,4 % respondentů neuvedlo žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“. V 16,9 % respondenti uvedli, že se u nich doma situace po rozvodu, rozchodu neuklidnila.

Tabulka č. 89

E64 Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu, rozchodu (např. hádali se, uráželi, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat)?	Četnost	Procenta
ano (popř. někdy, částečně, nejdříve ano)	30	46,2
ne	24	36,9
nevím	5	7,7
neuvedeno	6	9,2
Celkem	65	100

Ve 46,2 % respondenti uvedli, že mezi rodiči přetrvávaly konflikty i po rozvodu, rozchodu. Ve 36,9 % respondenti uvedli, že mezi rodiči nepřetrvávaly konflikty po rozvodu, rozchodu. V 16,9 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“.

Zjištění souvislosti mezi dotazy E63 a E64: E63 Uklidnila se po rozvodu, rozchodu situace u vás doma?
x E64 Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu, rozchodu (např. hádali se, uráželi, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat)?

Z tabulky č. 90 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že polovina respondentů (50 %) z těch, kteří uvedli, že po rozvodu, rozchodu rodičů se u nich doma uklidnila situace, odpověděla, že mezi rodiči přetrvávaly konflikty i po rozvodu, rozchodu (popř. pouze někdy, trochu, zpočátku). Ve 42,9 % případů respondenti, kteří uvedli, že po rozvodu, rozchodu rodičů se u nich doma uklidnila situace, odpověděli, že mezi rodiči konflikty po rozvodu, rozchodu už nepřetrvávaly. *To znamená, že v některých případech, i přesto, že se po rozvodu situace doma uklidnila, tak nadále mezi rodiči přetrvávaly konflikty i po rozvodu. Naproti tomu se v některých případech v důsledku rozvodu uklidnila situace a zároveň už mezi rodiči nebyly konflikty.*

45,5 % respondentů z těch, kteří uvedli, že po rozvodu, rozchodu rodičů se u nich doma neuklidnila situace, odpověděli, že mezi rodiči i po rozvodu, rozchodu přetrvávaly konflikty. Ve stejném procentu respondenti uvedli, že mezi rodiči konflikty po rozvodu, rozchodu nepřetrvávaly. *To znamená, že v některých rodinách nedošlo ani po rozvodu k uklidnění situace a konflikty mezi rodiči nadále pokračovaly.*

Tabulka č. 91

E65 Viš, čeho se hlavně týkaly?	Cetnost	Procenta
háдали se, křičeli na sebe	8	12,3
ostatní	11	16,9
neuveďeno	11	16,9
nebyli schopni spolu mluvit	7	10,8
konflikty mezi nimi nepřetrvávaly	21	32,3
nevím	7	10,8
Celkem	65	100

Z těch respondentů, kteří blíže uvedli, čeho se konflikty mezi rodiči týkaly, uvedli v 16,9 % takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti blíže uváděli, že *konflikty mezi rodiči se týkaly například soudu, peněz, alimentů, výchovy respondenta a jeho sourozence, vzájemného názoru rodičů na sebe, jejich chování – vyčítali si navzájem, že nejsou schopní postarat se o své děti, rodinu.* Ve 12,3 % případů respondenti uvedli, že rodiče se i po rozvodu hádali a křičeli na sebe, uráželi se, pomlouvali se a nesnesli se. V 10,8 % respondenti uvedli, že rodiče spolu nebyli schopni mluvit v době po rozvodu.

Ve 32,3 % respondenti uvedli, že mezi rodiči po rozvodu nepřetrvávaly žádné konflikty (u dotazu E64 takto odpovědělo více respondentů). V 16,9 % respondenti neuvedli žádnou odpověď a v 10,8 % respondenti uvedli „nevím“.

Z výše uvedeného vyplývá, že více než polovina respondentů uvedla, že se u nich doma po rozvodu rodičů uklidnila situace. Avšak necelá polovina respondentů uvedla, že mezi rodiči přetrvávaly konflikty i po rozvodu rodičů. Z těchto dvou skutečností vyplývá, že v některých případech, i přesto, že se po rozvodu situace doma uklidnila, tak nadále mezi rodiči přetrvávaly konflikty i po rozvodu. Naproti tomu se v některých případech v důsledku rozvodu uklidnila situace a zároveň už mezi rodiči nebyly konflikty. V některých rodinách však nedošlo ani po rozvodu k uklidnění situace a konflikty mezi rodiči pokračovaly nadále.

Přetrvávající konflikty mezi rodiči po rozvodu se týkaly především vzájemného vztahu rodičů (nesnášeli se, hádali se, pomlouvali, uráželi, popř. spolu nemluvili). Dále se konflikty týkaly peněz, popř. alimentů, výchovy dětí a soudů.

2.4.5.2. Porozvodové uspořádání v rodině

Tabulka č. 92

E67 Ptal se tě někdo, u koho chceš po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet? Kdo?	Četnost	Procenta
ano	24	36,9
ne	30	46,2
nevím	4	6,2
neuvedeno	7	10,8
Celkem	65	100

Ve 46,2 % případů respondenti uvedli, že se jich nikdo neptal, u koho chtějí po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet. Blíže uváděli například, *že byli malí, takže museli k mámě, že bylo samozřejmé, že budou bydlet s mámou, že se vždy o ně více starala, či že táta o to nestál*. Ve 36,9 % respondenti uvedli, že se jich někdo ptal, u koho chtějí po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet. V 17 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Jako konkrétní osobu či osoby, které se respondentů ptaly, u koho by chtěli po rozvodu bydlet, respondenti nejčastěji uváděli oba rodiče či jednoho z nich. Blíže někteří respondenti uvedli například, *že rodiče se dohodli, že budou bydlet u matky a oni s tím plně souhlasili*. Velmi málo respondentů uvedlo, že se jich na tuto skutečnost ptala „sociálka“, „nějaká paní“, či soudní psycholožka.

Co se týká věku, tak nejméně byli na tuto skutečnost tázáni respondenti ve věku 9-12 let.

Tabulka č. 93

E70 S kým jsi po rozvodu rodičů žil/a? Komu jsi byl/a svěřen do péče?	Četnost	Procenta
matka	58	89,2
otec	4	6,2
oběma rodičům	3	4,6
Celkem	65	100

V 89,2 % respondenti uvedli, že po rozvodu rodičů byli svěřeni do péče matky. V 6,2 % případů respondenti uvedli, že byli svěřeni do péče otce a ve 4,6 % případů uvedli, že byli svěřeni do péče oběma rodičům – formou střídavé péče nebo z důvodu, že rodiče bydleli i po rozvodu společně.

Tabulka č. 94

E71 Scházel ti rodič, v jehož péči jsi nebyl/a? Stýskalo se ti po něm? Čbčas, často.....?	Četnost	Procenta
ano (jak kdy, občas, často, trochu, pořád atd.)	33	50,8
ne	15	23,1
tátu vídám často	4	6,2
ostatní	7	10,8
neuvedeno	6	9,2
Celkem	65	100

V 50,8 % případů respondenti uvedli, že jim scházel rodič, v jehož péči nebyli (tzn. většinou otec), stýskalo se jim po něm. Ve 23,1 % respondenti uvedli, že jim rodič, v jehož péči nebyli, nescházel. V 6,2 % respondenti uvedli, že *tátu vídají často, pravidelně k němu jezdí, takže se jim nestýská*.

V 10,8 % respondenti uvedli takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Tito respondenti

například uvedli, že *zatím bydlí s oběma rodiči, či že by chtěli matku, ale jinou nebo že neví*. V 9,2 % respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Respondenti, kteří uvedli, jak moc jim scházelo rodič, jemuž nebyli svěřeni do péče (většinou otec) nejvíce uváděli, že jim scházelo občas, někdy, trochu nebo často, velmi často či pořád. Zbylí respondenti uvedli například: *že jim rodič chyběl, ale potom už to bylo čím dál tím méně, sláblo to, bylo to ovlivněno chováním otce, či že zatím bydlí s oběma rodiči nebo že by chtěli matku, ale jinou*.

Tabulka č. 95

E73 Co ti scházelo?	Četnost	Procenta
otec	18	27,7
rodina, oba rodiče	5	7,7
ostatní	13	20
nevím	5	7,7
neuvedeno	8	12,3
nic, nescházelo mi	16	24,6
Celkem	65	100

Ve více jak polovině případů (55,4 %) respondenti uvedli, co konkrétního jim scházelo v důsledku toho, že žili pouze s jedním z rodičů (v téměř všech případech s matkou). Nejvíce respondentů (27,7 %) uvedlo, že to, co jim scházelo, byl otec. Respondenti buď napsali samotné slovo „otec“ nebo například *otcovská láska a opora, láska táty, přítomnost táty, role otce, otec a naše neplánované výlety do neznáma, hry s tátou, společné zájmy, to, co má kluka učit táta, to, co se s tátama dá dělat-výlety, lumpárny atd.* Pouze jeden respondent, jež byl svěřen do péče otce, uvedl, že mu *scházela máma, její přítomnost*.

Ve 20 % respondenti uvedli odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Tito respondenti například uváděli, že jim scházela *zábava, radost, soukromí, jistota, peníze, mužský vzor, otec, který by se k nim choval jako otec, avšak i sourozenec či pes, který zůstal u táty*.

V 7,7 % respondenti uvedli, že to, co jim scházelo, byla *rodina, oba rodiče, láska obou rodičů najednou, že rodiče nežijí spolu, že nemůžou jezdit na společné dovolené*.

Ve 24,6 % případů respondenti uvedli, že jim rodič, jemuž nebyli svěřeni do péče, nescházelo, že jim nic nescházelo (u dotazu E71 tomu tak bylo u menšího počtu respondentů). Ve 12,3 % neuvedli respondenti žádnou odpověď. V 7,7 % případů respondenti uvedli „nevím“.

Z výše uvedeného vyplývá, že téměř polovina respondentů se nikdo neptal, u koho by chtěli po rozvodu rodičů bydlet. Respondenti, jež uvedli, že se jich na tuto skutečnost někdo ptal, nejvíce uváděli, že se jich na to ptali buď oba rodiče nebo jeden z nich. V některých případech respondenti uvedli, že se jich na to ptala sociální pracovnice, soudní psychologka či „nějaká paní“. Nejméně byli na tuto skutečnost tázáni respondenti ve věku 9-12 let.

Co se týká porozvodové péče, tak téměř v 90 % byli respondenti svěřeni do péče matce. Zbylí respondenti byli svěřeni do péče otci (4 respondenti, jejichž matka buď zemřela nebo od nich odešla)

nebo do péče oběma rodičům formou střídavé péče nebo z důvodu, že rodiče bydleli i po rozvodu společně. Rozložení porozvodového uspořádání tak odpovídá rozložení v populaci.

Dále polovina respondentů uvedla, že jim scházel rodič, jemuž nebyli svěřeni do péče, stýskalo se jim po něm. V téměř všech případech se jednalo o otce. Některým scházel občas, trochu, přiměřeně, jiným často, velmi často či pořád. Z respondentů, kteří uvedli, že jim nescházel, to někteří vysvětlili tím, že se s ním pravidelně či často vidali, či vidají.

To, co respondentům scházelo, byl především samotný otec, jeho přítomnost, láska, opora, role, společné zájmy, hry, neplánované výlety do neznáma, lumpárny, to, co má kluka učit táta atd. Jeden respondent, jež byl svěřen do péče otce, uvedl, že mu scházela máma. Někteří respondenti dále uvedli, že jim scházel sourozenec či pes, který zůstal u táty. Některým respondentům scházela rodina jako taková, oba rodiče, láska obou rodičů najednou, to, že rodiče nežijí spolu, společně trávený čas apod.

2.4.5.3. Styk dítěte s rodičem, kterému nebylo svěřeno do péče

Tabulka č. 96

E66 Měli podle tebe rodiče problémy dohodnout se na tvých návštěvách s druhým z nich (se kterým jsi nežil/a)?	Četnost	Procenta
ano (popř. někdy, částečně)	11	16,9
ne	41	63,1
nevím	3	4,6
neuvedeno	10	15,4
Celkem	65	100

Více jak polovina respondentů (63,1 %) uvedla, že jejich rodiče neměli problém dohodnout se na jejich návštěvách s rodičem, s nímž nežili. V této kategorii jsou zahrnuty jak odpovědi typu „neměli problém se dohodnout, mohl jsem jet k tátovi, kdykoli jsem chtěl“, tak i odpovědi typu „neměli problém se dohodnout, protože se s otcem nestýkáme“. Ve 20 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“. V 16,9 % respondenti uvedli, že jejich rodičům dělalo problém dohodnout se na návštěvách u rodiče, s nímž nežili.

Tabulka č. 97

E75 Vidával/a ses po rozvodu, rozchodu rodičů s rodičem, v jehož péči jsi nebyl/a?	Četnost	Procenta
ano	46	70,8
ne	11	16,9
nevím	2	3,1
neuvedeno, vyškrtuto	6	9,2
Celkem	65	100

Více jak polovina respondentů (70,8 %) uvedla, že se po rozvodu, rozchodu rodičů vidali s rodičem v jehož péči nebyli (v téměř všech případech s otcem). V 16,9 % respondenti uvedli, že se s rodičem v jehož péči nebyli, nevidali po rozvodu, rozchodu rodičů. Ve 12,3 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“.

Z respondentů, jež uvedli, že se po rozvodu nevidali s rodičem, v jehož péči nebyli, ve většině případů uvedli, že jim to nevadilo, že to bylo fajn či že je to uklidnilo. Zbylí respondenti uvedli, že jim to bylo nepříjemné, že si na to špatně zvykali, byli zklamaní.

Z osob, které nechtěly, aby se respondenti vídali s rodičem, jemuž nebyli svěřeni, respondenti nejvíce uváděli matku jako rodiče, který je měl v péči, dále i otce jako rodiče, jemuž nebyli svěřeni do péče, prarodiče, OSPOD, odborníka či sebe samotného.

Tabulka č. 98

E76 Jak často ses s ním vídal/a?	Četnost	Procenta
skoro každý den	15	23,1
čím dál tím méně	5	7,7
ostatní	8	12,3
každý druhý víkend	13	20
nevídali jsem se s ním	11	16,9
neuveďeno	13	20
Celkem	65	100

V 63,1 % případů respondenti uvedli, jak často se s rodičem, v jehož péči nebyli (v téměř všech případech v péči otce), vídali. Z těchto respondentů jich nejvíce (23,1 %) uvedlo, že se s rodičem, v jehož péči nebyli, vídali skoro každý den (*včetně odpovědí typu pět až šestkrát týdně, každý den, kdykoliv, obden*). Ve 20 % uvedli, že se s ním vídali každý druhý víkend (*jednou za čtrnáct dní na víkend*). Ve 12,3 % respondenti uvedli takovou odpověď, kterou nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií, z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti uvedli například, že se s rodičem, jemuž nebyli svěřeni do péče, vídali *jednou až dvakrát do dvou měsíců, jednou ročně dva týdny, jednou za rok či nepravidelně, podle toho, jak táta chtěl, když měl čas*. V 7,7 % uvedli, že se s ním vídali *čím dál tím méně, popř. nakonec už vůbec ne (např. nejprve několikrát týdně, pak jednou, nebo nejprve dvakrát za měsíc, pak jednou za měsíc na víkend, pak pouze tři hodiny za týden, časem to bylo méně pravidelné a řidší)*.

Ve 20 % respondenti neuvedli žádnou odpověď. V 16,9 % respondenti uvedli, že se s rodičem, v jehož péče nebyli, nevídali.

Tabulka č. 99

E77 Stačila ti tato setkání nebo by sis to představoval/a jinak? Jak?	Četnost	Procenta
stačila	32	49,2
nestačila	9	13,8
nevím	4	6,2
nevídali jsem se s ním	10	15,4
neuveďeno	10	15,4
Celkem	65	100

Ve 49,2 % respondenti uvedli, že jim stačila setkání s rodičem, v jehož péči nebyli. Ve 13,8 % uvedli, že jim setkání s rodičem, v jehož péči nebyli, nestačila, představovali si to jinak. Blíže uvedli buď, že *by se chtěli s rodičem vidět více, co nejčastěji, měsíc být u táty a měsíc u mámy nebo naopak vidět rodiče méně*. V 15,4 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď a ve stejném procentu uvedli, že se s rodičem, v jehož péči nebyli, nevídali (u dotazu E75 takto odpovědělo více respondentů).

Z výše uvedeného vyplývá, že ve více jak polovině případů neměli rodiče problém dohodnout se na návštěvách respondentů s rodičem, s nímž nežili. Avšak v této kategorii byly zahrnuty jak odpovědi typu „neměli problém se dohodnout, mohl jsem jet k tátovi, kdykoli jsem chtěl“, tak i odpovědi typu „neměli

problém se dohodnout, protože se s otcem nestýkáme“. Někteří z respondentů naopak uvedli, že jejich rodičům dělalo problém dohodnout se na návštěvách u rodiče, s nímž nežili.

Obecně se více jak polovina respondentů po rozvodu, rozchodu rodičů vidala s rodičem, v jehož péči nebyli (v téměř všech případech s otcem). Z respondentů, jež uvedli, že se po rozvodu nevidali s rodičem, v jehož péči nebyli, většina uvedla, že jim to nevadilo, že to bylo fajn či že je to uklidnilo. Zbylí respondenti uvedli, že jim to bylo nepříjemné, že si na to špatně zvykali, byli zklamani.

Z osob, které nechtěly, aby se respondenti vidali s rodičem, jemuž nebyli svěřeni do péče, respondenti nejvíce uváděli matku jako rodiče, který je měl v péči, dále i otce jako rodiče, jemuž nebyli svěřeni do péče, prarodiče, OSPOD, odborníka či sebe samotného.

Co se týká frekvence kontaktu respondentů s rodičem, v jehož péči nebyli, tak nejvíce respondentů uvedlo, že se s ním vidali skoro každý den. V téměř stejném počtu respondenti uvedli, že se s ním vidali každý druhý víkend. Dále někteří z respondentů uváděli, že se s rodičem, jemuž nebyli svěřeni do péče, vidali jednou až dvakrát do dvou měsíců, jednou ročně dva týdny, jednou za rok, nepravidelně, či že se s ním vidali čím dál tím méně, popř. nakonec už vůbec ne. Téměř polovina respondentů uvedla, že jim stačila setkání s rodičem, v jehož péči nebyli. Z těch, kteří uvedli, že jim setkání nestačila, blíže uvedli, že by se chtěli s rodičem vidět více, co nejčastěji, nebo naopak vidět rodiče méně.

2.4.5.4. Změna chování rodičů k dětem po rozvodu, rozchodu

Tabulka č. 100

E80 Začal se chovat k tobě rodič, u kterého jsi po rozvodu, rozchodu žil/a, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě? Jak?	Četnost	Procenta
ano (zlepšilo x zhoršilo)	8	12,3
ne	41	63,1
nevím	4	6,2
neuvedeno	12	18,5
Celkem	65	100

Více jak polovina respondentů (63,1 %) uvedla, že se k nim rodič, u kterého po rozvodu žili (ve většině případů u matky), nezačal chovat jinak. Ve 24,5 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“. Ve 12,3 % případů respondenti uvedli, že se k nim rodič, u kterého po rozvodu žili, začal choval jinak.

Z respondentů, jež uvedli, že se k nim rodič, u kterého po rozvodu žili, začal chovat jinak, jich více jak polovina uvedla, že se jeho chování zlepšilo (*např. máma byla příjemnější, víc hodná, více si mě vážila*) a zbylí uvedli, že se jeho chování zhoršilo (*např. máma mě odstrčila, táta se začal chovat chladně a příliš přísně*).

Tabulka č. 101

E82 Začal se chovat k tobě rodič, se kterým jsi po rozvodu, rozchodu nežil/a, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě? Jak?	Četnost	Procenta
ano (zlepšilo x zhoršilo)	19	29,2
ne	27	41,5
nevím, nevzpomínám si	6	9,2
neuvedeno	13	20
Celkem	65	100

Ve 41,5 % respondenti uvedli, že se k nim rodič, se kterým po rozvodu nežili (ve většině případů otec), nezačal chovat jinak. Ve 29,2 % respondenti uvedli, že se k nim rodič, se kterým po rozvodu nežili, začal chovat jinak. Ve stejném procentu respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“, „nevzpomínám si“.

Z respondentů, jež uvedli, že se k nim rodič, u kterého po rozvodu nežili, začal chovat jinak, jich více jak polovina uvedla, že se jeho chování zlepšilo (*např. táta byl ke mně tolerantnější, začal mi věnovat více pozornosti, začal se o mě zajímat víc než před tím, byl na mě hodnější, máma se začala chovat příjemněji*) a zbylí uvedli, že se jeho chování zhoršilo (*např. táta se přestal o mě zajímat, nemá o mě takový zájem, ignoruje mě*) nebo uvedli odpovědi jako *táta si nás víc kupoval, zahrnoval nás dárky, začal si hrát na hodného, starostlivého tatínka, ale spíš z vypočítavosti, či tátovi to bylo líto, často telefonoval, stýskalo se mu, brečel, že mě nemá*.

Z výše uvedeného vyplývá, že respondenti více uváděli, že se k nim *at' už rodič, u kterého po rozvodu žili (především matka) nebo rodič, se kterým po rozvodu nežili (především otec), nezačal chovat po rozvodu jinak. Častěji respondenti uváděli, že se k nim začal chovat jinak, at' už lépe či hůře, rodič, se kterým po rozvodu nežili (tzn. především otec). To znamená, že především otcovo chování k respondentům se po rozvodu změnilo. Z těch respondentů, kteří uvedli, že se k nim rodič, u kterého po rozvodu žili (především matka), začal chovat jinak, jich více jak polovina uvedla, že se jeho chování zlepšilo. Stejně tak i ti z respondentů, kteří uvedli, že se k nim rodič, se kterým po rozvodu nežili (především otec), začal chovat jinak, jich více jak polovina uvedla, že se jeho chování zlepšilo. Zbylí respondenti pak naopak uvedli, že se chování rodiče (at' už toho, u kterého žili nebo toho, u kterého nežili) zhoršilo.*

2.4.5.5. Založení nové rodiny

Tabulka č. 102

84 Našel si některý z rodičů po rozvodu, rozchodu nového partnera? Který?	Četnost	Procenta
ano (matka, otec, oba)	49	75,4
ne	5	7,7
nevím	6	9,2
neuvedeno	5	7,7
Celkem	65	100

Více jak polovina respondentů (75,4 %) uvedla, že si některý z rodičů našel po rozvodu, rozchodu nového partnera. V 7,7 % respondenti uvedli, že si žádný z rodičů nenašel po rozvodu, rozchodu nového partnera. V 16,9 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“.

Z respondentů, jež uvedli, že si po rozvodu některý z rodičů našel nového partnera, jich téměř polovina uvedla, že nového partnera si našli oba dva rodiče. Zbylí respondenti uvedli, že si po rozvodu našel pouze otec novou partnerku anebo pouze matka nového partnera. Někteří z těchto respondentů dodali, že matka či otec, či oba dva měli partnera, partnerku už před rozvodem.

Tabulka č. 103

E86 Jaké pro tebe bylo, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem?	Četnost	Procenta
nepříjemné	14	21,5
příjemné	16	24,6
neseznámil mě s novým partnerem	3	4,6
žádný si nenašel nového partnera	4	6,2
nejdřív nepříjemné potom dobré	6	9,2
nevím	4	6,2
neuveďeno	10	15,4
ostatní	8	12,3
Celkem	65	100

Ve 30,7 % respondenti uvedli, že když je některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem, tak to pro ně bylo *nepříjemné, hrozné, šokující, cítili nedůvěru, vadilo jim to, dráždilo je to, nedokázali to pochopit*. Z těchto respondentů jich 9,2 % uvedlo, že po nějaké době to bylo už dobré (*např. Po pěti letech v pohodě. Ze začátku jsem se docela bála, ale potom to bylo a je super. Hrozné, ze začátku jsem na ní byla hodně naštvaná, ale teď už je to v pohodě. Hrozné, teď už to беру tak, jak to je. U mámy šok, byla jsem nešťastná, nepřijala jsem ho hned, u táty to bylo o dost později, byla jsem ráda, že nebude sám.*).

Ve 24,6 % respondenti uvedli, že pro ně bylo *příjemné, dobré, normální, přirozené, super*, když je některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem. Někteří blíže uváděli například: *Úžasné, já ty lidi miluji. Byla jsem ráda. Normální, byla jsem smířená s tím, že nebudou žít sami. Já jim to přeji, přece nebudou sami do konce života, normální. Dobré, přeji jí to.*

Ve 21,6 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“. Ve 12,3 % uvedli respondenti takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly tyto odpovědi zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti uvedli například, že *seznámení s novým partnerem rodiče pro ně byla nová zkušenost, přibyla nová osoba do rodiny* či blíže uvedli: *Tátovu přítelkyni moc ráda nemám, máminýho přítele ráda mám, znám ho odmala. Maminku jsem s novým partnerem seznámila já. Nijaké, kvůli ní se rozvedli.*

Zjištění souvislosti mezi dotazy A2 a E86: A2 Věk x E86 Jaké pro tebe bylo, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem? (Liší se přijetí nového partnera rodiče věkem respondenta?)

Z tabulky č. 104 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že nejvíce respondentů, kterým bylo nepříjemné, když je některý z rodičů seznámil s novým partnerem, bylo ve věku 16–20 let a 9–12 let. Respondentům, kterým bylo příjemné, když je některý z rodičů seznámil s novým partnerem, bylo nejčastěji 13–15 let a 16–20 let.

Z výše uvedeného vyplývá, že u více jak poloviny respondentů si některý z rodičů nebo oba dva našli po rozvodu, rozchodu nového partnera (*popř. ho měli již před rozvodem*).

Třetina respondentů uvedla, že když je některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem, tak to pro ně bylo *nepříjemné, hrozné, šokující, cítili nedůvěru apod.* Někteří z těchto respondentů uvedli, že se to časem zlepšilo, že nejprve to bylo hrozné a nyní to je už dobré.

Naproti tomu téměř čtvrtina respondentů uvedla, že to pro ně bylo příjemné, dobré, normální, přirozené, když je některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem. Někteří respondenti uvedli, že seznámení s novým partnerem rodiče pro ně byla nová zkušenost, přibyla nová osoba do rodiny.

Nejvíce respondentů, kterým bylo nepříjemné, když je některý z rodičů seznámil s novým partnerem, bylo ve věku 16–20 let a 9–12 let. Respondenti ženského i mužského pohlaví uváděli v téměř stejném procentu, ať už že seznámení s novým partnerem rodiče pro ně bylo nepříjemné nebo naopak příjemné.

2.4.6. Potřeby dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů

Svěřily se děti v době rozvodu někomu? Komu? Pomohlo jim to? Měly nějakou osobu, která by jim byla oporou? Podporovala by je? Kdo? Navštívily děti spolu s rodiči nějakého odborníka v době rozvodu? Koho? S čím? Co dětem v době rozvodu nejvíce pomohlo? Co by potřebovaly děti od rodičů v době rozvodu rodičů?

Tabulka č. 105

F89 Svěřil/a ses někomu se svým trápením? Komu?	Četnost	Procenta
ano (např. někomu z rodiny, kamarádovi)	19	29,2
ne	22	33,8
nevím, nepamatuji si to	6	9,2
neuveďeno	14	21,5
netrápil jsem se	4	6,2
Celkem	65	100

Ve 33,8 % případů respondenti uvedli, že se nesvěřili nikomu se svým trápením. Ve 30,7 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“, „nepamatuji si to“. Ve 29,2 % respondenti uvedli, že se svěřili někomu se svým trápením. V 6,2 % případů respondenti uvedli, že se netrápili.

Z respondentů, kteří uvedli konkrétní osobu, které se svěřili se svým trápením, jich více jak polovina uvedla někoho z rodiny (např. rodiče, máma, sestra, bratr, babička, sestřenice, bratranec, přítel, příbuzní). Tyto osoby byly uvedeny buď samostatně nebo v kombinaci. V několika málo případech tyto respondenti uvedli kromě rodinného příslušníka i kamaráda a v jednom případě i psycholožku. Zbylí respondenti uvedli kamaráda, kamarádku, kamarády, přátele a kamarády z rozvedených rodin.

Téměř všichni respondenti, kteří odpověděli, že se někomu svěřili se svým trápením, uvedli, že jim to pomohlo. Někteří blíže uvedli, že jim to pomohlo hodně nebo trochu. Lze tak říci, že když už se respondenti někomu svěřili, tak jim to pomohlo než nepomohlo. Mají tak do budoucna pozitivní zkušenost.

Tabulka č. 106

F95 Měl/a jsi v době rozvodu rodičů nějakou osobu, která by ti byla oporou? Podporovala by tě? Koho?	Četnost	Procenta
ano (např. rodič, prarodiče, sourozenci, kamarádi)	33	50,8
ne	16	24,6
nevím	2	3,1
neuveďeno	14	21,5
Celkem	65	100

V polovině případů (50,8 %) respondenti uvedli, že měli v době rozvodu, rozchodu rodičů nějakou osobu, která jim byla oporou, podporovala je. Ve 24,6 % respondenti uvedli, že v době rozvodu, rozchodu rodičů neměli žádnou osobu, která by jim byla oporou. Ve stejném procentu respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Z respondentů, kteří uvedli, že v době rozvodu, rozchodu rodičů měli nějakou osobu, která by jim byla oporou, jich nejvíce uvedlo, že se jednalo o *sourozence (sestra nebo bratr)*, někteří dodávali komentář (*že si hodně navzájem pomáhali*) a *rodiče (většinou máma nebo táta, častěji máma)*. Dále respondenti uváděli *kombinaci více osob, popř. i zvířat (např. máma, táta a hlavně brácha, kamarádky a mamka, kamarádky, sestřenice a brácha, babička a ségra, snažili se nám to ulehčit všichni)*. Zbylí respondenti uvedli, že to byl *kamarád či kamarádi a prarodiče* (jeden z nich nebo oba dva).

Tabulka č. 107

F92 Navštívil/a jsi spolu s rodiči nějakého odborníka? Koho? S čím?	Četnost	Procenta
ano (např. psycholog, psychiatr, sociální pracovníce)	9	13,8
ne	39	60
nevím	3	4,6
neuvedeno	14	21,5
Celkem	65	100

Ve více jak polovině případů (60 %) respondenti uvedli, že nenavštívili spolu s rodiči žádného odborníka. Ve 26,1 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“. Ve 13,8 % respondenti uvedli, že navštívili spolu s rodiči nějakého odborníka.

Z odborníků, jež respondenti navštívili, se jednalo například *psychologa, soudního psychologa, psychiatra nebo sociální pracovníci*. Důvodem jejich návštěvy byly například *zdravotní potíže, potíže s enurézou, noční můry, návštěva v rámci rodinné terapie nebo návštěva z důvodu sdělení, u koho chce respondent po rozvodu být*.

Tabulka č. 108

F87 Co ti v době rozvodu, rozchodu nejvíce pomohlo?	Četnost	Procenta
matka	4	6,2
ostatní členové rodiny	7	10,8
kamarád, přítel	5	7,7
ostatní	8	12,3
zájmy-hudba, knihy, televize, internet	7	10,8
nevím, nepamatuji si na to	13	20
nic	11	16,9
neuvedeno	10	15,4
Celkem	65	100

V téměř polovině případů (47,8 %) respondenti uvedli, co jim v době rozvodu, rozchodu rodičů nejvíce pomohlo. Ve 12,3 % respondenti uvedli odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti blíže uváděli, že v době rozvodu jim nejvíce pomohli např. *rodiče (tím, že se nehádali, mluvili s nimi o tom, věnovali se jim, netahali je do svých sporů, vše jim vysvětlili), podpora ve škole, čas, to, že se to událo*

velice rychle, samota, dětství (nevnímali to, příliš si neuvědomovali, co se děje) či dospělost (V době rozvodu jsem byla už dospělá a nijak zvlášť jsem rozvod samotný neprožívala).

V 10,8 % respondenti uvedli, že jim v době rozvodu, rozchodu rodičů nejvíce pomohli *ostatní členové rodiny (např. máma, babička s dědou, sestra, nový partner mámy, přítel)*. Ve stejném procentu respondenti uvedli, že jim v době rozvodu, rozchodu rodičů nejvíce pomohlo *věnování se svým zájmům, např. hudba, sport, knihy, kreslení, televize, internet, plyšák či nějaké živé zvířátko*. V 7,7 % respondenti uvedli, že jim nejvíce pomohl *kamarád, kamarádi, jejich blízkost a opora* a v 6,2 % uvedli, že jim nejvíce pomohla *matka, její blízkost*.

Ve 35,4 % případů respondenti neuvodli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“, „nepamatuji si to“. V 16,9 % respondenti uvedli, že jim v době rozvodu *nepomohlo nic*.

Tabulka č. 109

F97 Co bys v době rozchodu, rozvodu rodičů nejvíce potřeboval/a?	Četnost	Procenta
klid	4	6,2
lásku	5	7,7
ostatní	8	12,3
všímavost, pozornost	4	6,2
nevím	14	21,5
nic	9	13,8
neuvedeno	15	23,1
aby se rodiče nerozváděli	6	9,2
Celkem	65	100

Ve 41,6 % případů respondenti uvedli, co by v době rozvodu, rozchodu rodičů nejvíce potřebovali. Z těchto respondentů jich 12,3 % uvedlo odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti uváděli, že by v době rozvodu rodičů nejvíce potřebovali například *mámu, mámu a tátu, prázdniny, počítač, urychlit možnost odstěhování, čas, pochopení situace, odreagování*.

Dále 9,2 % respondentů uvedlo, že by v době rozvodu, rozchodu rodičů nejvíce potřebovali, *aby se jejich rodiče nerozváděli a zůstali spolu*. V 7,7 % respondenti uvedli, že by nejvíce potřebovali *lásku obou dvou rodičů, vědět, že je mají rodiče stále rádi*. V 6,2 % případů respondenti uvedli, že by nejvíce potřebovali *klid, pohodu, aby se rodiče co nejméně dostávali do sporu, aby se neprali*. Ve stejném procentu uvedli, že by nejvíce potřebovali *všímavost a pozornost, vysvětlení, co se stalo, proč k tomu došlo, aby s nimi rodiče pořádně mluvili, věnovali se jim a netahali je do svých sporů*.

Ve 44,6 % případů respondenti neuvodli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“ a ve 13,8 % uvedli, že v době rozvodu, rozchodu rodičů *nepotřebovali nic*.

Z výše uvedeného vyplývá, že *polovina respondentů uvedla, že měli v době rozvodu rodičů nějakou osobu, která jim byla oporou, podporovala je*. Nejčastěji se jednalo o *sourozence a rodiče*. Čtvrtina respondentů uvedla, že v době rozvodu *neměla žádnou osobu, která by jim byla oporou*.

V téměř stejném počtu (v jedné třetině) respondenti uvedli, že se *někomu svěřili se svým trápením nebo naopak nesvěřili*. Jako osobu, které se svěřili, respondenti nejvíce uváděli *někoho z rodiny (buď jednu osobu nebo více) či kamaráda, kamarády, včetně kamarádů z rozvedených rodin*. Pouze jeden

respondent uvedl kombinaci kamaráda a psychologa. Téměř všem z těchto respondent, pomohla skutečnost, že se se svým trápením někomu svěřili. Mají tak do budoucna pozitivní zkušenost.

Jen velmi málo respondentů navštívilo spolu s rodiči v době rozvodu nějakého odborníka. Pokud už nějakého navštívili, jednalo se o soudního psychologa, psychiatra nebo sociální pracovníci. Návštěva odborníka vždy souvisela s rozvodem rodičů.

Téměř polovina respondentů uvedla, co jim v době rozvodu nejvíce pomohlo. Jednalo se například o to, že se rodiče nehádali, vše jim vysvětlili, nezatahovali je do svých sporů. Dále respondenti uváděli, že to byli především ostatní členové rodiny, kteří jim v době rozvodu nejvíce pomohli a dále jejich zájmy, kterým se věnovali.

Z respondentů, kteří uvedli, co by v době rozvodu rodičů nejvíce potřebovali, jich nejvíce uvedlo, že by potřebovali matku či oba rodiče, aby se rodiče nerozváděli a zůstali spolu, dále lásku obou rodičů, vědomí, že ho mají stále rádi, klid (aby se rodiče nehádali, neprali a nezatahovali je do svých sporů), všímavost a pozornost rodičů, vysvětlení celé situace, mluvení o tom atd. Zároveň někteří respondenti uvedli, že by nepotřebovali nic.

2.4.7. Postoje dětí k událostem souvisejících s rozvodem, rozchodem rodičů

Jaké mají děti postoje k rozvodu obecně? Liší se odpovědi dětí z NR a dětí z RR? Jak by chtěly, aby se k nim rodiče chovali, pokud by nastala situace rozvodu? Promítají děti z RR do odpovědi vlastní zkušenost s rozvodem rodičů? Myslí si děti, že mají rodiče s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci? Mají se ho zeptat, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat? Zajímá se o to, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem? Mají spolu rodiče zůstat kvůli dětem? Má vliv věk na odpověď dětí, zda mají rodiče zůstat spolu kvůli dětem? Přejí si to pouze mladší děti?

Tabulka č. 110

C30 Myslí si, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci?	Četnost	Procenta
1. ano	157	73
2. Ne	18	8,4
3. nevím (nikdy jsem rozvod rodičů nezažil)	13	6
4. vyškrtuto, neuvedeno	9	4,2
5. podle věku dítěte	18	8,4
Celkem	215	100

Ve více jak polovině případů (73 %) respondenti uvedli, že si myslí, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci, aby věděly, co se bude dít dál. Někteří respondenti k tomu ještě dodali, že se u toho rodiče nesmí hádat, že to mají vysvětlit v klidu, zdůraznit, že dítě za nic nemůže a že bude stále oběma rodiči milováno.

V 8,4 % případů respondenti uvedli, že si myslí, že rodiče nemají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit. Ve stejném procentu respondenti uvedli, že záleží na věku dítěte, aby tomu porozuměly (když jsou děti starší, např. nad 10 let, tak ano).

V 6 % respondenti uvedli, že neví, že nikdy rozvod rodičů nezažili. Ve 4,2 % respondenti neuvedli žádnou odpověď.

Tabulka č. 111 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR *

		C30					Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	
Děti z NR	Četnost	118	8	8	6	10	150
	%	78,70%	5,30%	5,30%	4,00%	6,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	39	10	5	3	8	65
	%	60,00%	15,40%	7,70%	4,60%	12,30%	100,00%
Celkem	Četnost	157	18	13	9	18	215
	%	73,00%	8,40%	6,00%	4,20%	8,40%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se u této otázky vyskytly výrazné rozdíly. Respondenti z NR častěji uváděli, že si myslí, že rodiče mají s dětmi o rozvodu mluvit, vysvětlit jim situaci. Naproti tomu respondenti z RR oproti respondentům z NR častěji uváděli, že záleží na věku dítěte.

Obecně lze říci, že do odpovědí respondentů z RR se mohla promítat vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.

Zjištění souvislosti mezi dotazy C30 a D41: C30 Myslíš si, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci? x D41 Mluvili rodiče s tebou o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat? (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

Z tabulky č. 112 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že z respondentů z RR, kteří uvedli, že si myslí, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci, jich 61,5 %, uvedlo, že i s nimi rodiče v době rozvodu mluvili o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat. Ve 35,9 % respondenti uvedli, že s nimi rodiče v době rozvodu nemluvili o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat. Myslí si však, že by rodiče s dětmi o tom měli mluvit. *Do těchto odpovědí tak respondenti mohli promítat vlastní zkušenost z rozvodem rodičů.*

Z respondentů z RR, kteří uvedli, že si myslí, že rodiče nemají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci, jich 60 % uvedlo, že i s nimi rodiče v době rozvodu nemluvili o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat. Ve 20 % respondenti uvedli, že s nimi rodiče v době rozvodu mluvili o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat. *I do těchto odpovědí tak respondenti mohli promítat vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.*

Tabulka č. 113

C31 Myslíš si, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat?	Četnost	Procenta
1. ano (spíše ano, určitě ano)	166	77,2
2. ne	14	6,5
3. nevím	11	5,2
4. neuvedeno	8	3,7
5. podle věku dítěte	16	7,4
Celkem	215	100

Ve více jak polovině případů (77,2 %) respondenti uvedli, že si myslí, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat. Někteří dodali, že *to má být rozhodnutí dítěte, či že existují i případy, kdy by to nebyl dobrý nápad*. V 7,4 % respondenti uvedli, že záleží na věku dítěte (*staršího dítěte ano*) a v 6,5 % respondenti uvedli, že si myslí, že rodiče se nemají zeptat dítěte, u kterého

z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat. Někteří dodali, že *dítě má oba rodiče rádo stejně a nechce žádného zranit či že rozhodnutí rodičů je lepší nebo že má rozhodnout soud*. V 8,9 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“.

Tabulka č. 114 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		C31					Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	
Děti z NR	Četnost	114	12	9	5	10	150
	%	76,00%	8,00%	6,00%	3,30%	6,70%	100,00%
Děti z RR	Četnost	52	2	2	3	6	65
	%	80,00%	3,10%	3,10%	4,60%	9,20%	100,00%
Celkem	Četnost	166	14	11	8	16	215
	%	77,20%	6,50%	5,10%	3,70%	7,40%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se vyskytly u této otázky rozdíly. Respondenti z RR častěji než respondenti z NR uváděli, že si myslí, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu zůstat. Častěji též uváděli, že záleží na věku dítěte.

Obecně lze říci, že do odpovědí respondentů z RR se mohla promítat vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.

Zjištění souvislosti mezi dotazy C31 a E67: C31 *Myslíš si, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat?* x E67 *Ptal se tě někdo, u koho chceš po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet? (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)*

Z tabulky č. 115 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že z respondentů z RR, kteří uvedli, že si myslí, že rodiče se mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat, jich 40,4 % uvedlo, že i jich se někdo (především rodiče) ptal, u koho chtějí po rozvodu, rozchodu bydlet. Naproti tomu ve 48,1 % uvedli, že se jich nikdo neptal, u koho chtějí po rozvodu rodičů bydlet. *Do těchto odpovědí tak respondenti mohli promítat vlastní zkušenost z rozvodem rodičů.*

Tabulka č. 116

2 Myslíš si, že se rodiče mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem?	Četnost	Procenta
1. ano	194	90,2
2. ne	4	1,9
3. nevím	9	4,2
4. neuvedeno	8	3,7
Celkem	215	100

Ve většině případů (90,2 %) respondenti uvedli, že si myslí, že se rodiče mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem rodičů. Někteří blíže uvedli, že *rodiče mají dítěti pomáhat zvládnout situaci, utěšit ho, avšak ne moc přehnaně, aby se necítilo ještě hůře*. V 1,9 % respondenti uvedli, že si myslí, že rodiče se o to nemají zajímat, popř. *že je to pro dítě smutné a ranilo by ho to*. V 7,9 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Tabulka č. 117 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		C32				Celkem
		1.	2.	3.	4.	
Děti z NR	Četnost	140	3	4	3	150
	%	93,30%	2,00%	2,70%	2,00%	100,00%
Děti z RR	Četnost	54	1	5	5	65
	%	83,10%	1,50%	7,70%	7,70%	100,00%
Celkem	Četnost	194	4	9	8	215
	%	90,20%	1,90%	4,20%	3,70%	100,00%

I přesto že respondenti z obou dvou skupin ve většině případů uvedli, že si myslí, že se rodiče mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem rodičů, tak mezi respondenty z RR a NR se u této otázky vyskytly menší rozdíly. Respondenti z NR takto odpověděli častěji než respondenti z RR. Respondenti z RR častěji neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nevím“.

Obecně lze říci, že do odpovědí respondentů z RR se mohla promítat vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.

Zjištění souvislosti mezi dotazy C32 a D40: C32 „Myslíš si, že rodiče se mají zajímat o to, co dítě cítí, prožívá v souvislosti s rozvodem“ x D40 „Zajímali se rodiče o to, jak ti je, jak se cítíš“ (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

Z tabulky č. 118 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že z respondentů z RR, kteří uvedli, že si myslí, že rodiče se mají zajímat o to, co dítě cítí, prožívá v souvislosti s rozvodem, jich 57,4 % uvedlo, že i u nich se rodiče zajímali o to, jak jim je, jak se cítí v době rozvodu. Ve 29,6 % respondenti uvedli, že se jejich rodiče v době rozvodu nezajímali o to, jak jim je, jak se cítí. Tito respondenti si však myslí, že by se rodiče měli o to zajímat. *Do těchto odpovědí tak respondenti mohli promítat vlastní zkušenost z rozvodem rodičů.*

Tabulka č. 119

C33 Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem?	Četnost	Procenta
1. ano	63	29,3
2. ne	91	42,3
3. nevím	19	8,8
4. podle krize, situace	18	8,4
5. neuvedeno	7	3,3
6. ano i ne, podle věku dítěte	17	7,9
Celkem	215	100

Ve 42,3 % případů respondenti uvedli, že si myslí, že rodiče spolu nemají zůstat kvůli dětem. Někteří blíže uvedli, že *by to bylo horší, protože by se pořád hádali, že je lepší se rozejít než se před dětmi pořád hádat, že rozchod může být pro dítě lepší, že dítě stejně vycítí, jestli spolu rodiče chtějí žít nebo ne.*

Ve 29,3 % respondenti uvedli, že si myslí, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem. Někteří blíže uvedli, že *by se ze začátku o to měli rodiče pokusit a až kdyby to opravdu nešlo, tak by se měli rozejít, či že by spolu rodiče měli vydržet až dítěti bude 15-18 let a pak se rozejít, že dítě to už pochopí snáze.*

V 8,4 % respondenti uvedli, že záleží na krizi a situaci a v 7,9 % uvedli, že záleží na věku dítěte, např. *dokud dětem nebude více let*. Ve 12,1 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli „nevím“.

Tabulka č. 120 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		C33						Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Děti z NR	Četnost	47	58	11	16	4	14	150
	%	31,30%	38,70%	7,30%	10,70%	2,70%	9,30%	100,00%
Děti z RR	Četnost	16	33	8	2	3	3	65
	%	24,60%	50,80%	12,30%	3,10%	4,60%	4,60%	100,00%
Celkem	Četnost	63	91	19	18	7	17	215
	%	29,30%	42,30%	8,80%	8,40%	3,30%	7,90%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se u této otázky vyskytly výrazné rozdíly. Respondenti z RR častěji uváděli, že si myslí, že rodiče nemají spolu zůstat kvůli dětem. Někteří blíže uváděli, *že by to bylo pro dítě horší, více by se trápilo, že by se tím nic nevyřešilo, že děti jsou radši, když se rodiče nehádají*. Naproti tomu respondenti z NR častěji než respondenti z RR uváděli, že si myslí, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem a častěji též zmínili, že záleží na věku dítěte nebo na dané krizi, situaci.

Obecně lze říci, že do odpovědí respondentů z RR se mohla promítat vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.

Zjištění souvislosti mezi dotazy C33 a E69: C33 Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem? x E69 Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali? (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

Z tabulky č. 121 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že z respondentů z RR, kteří uvedli, že si myslí, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem, jich 68,8 % uvedlo, že si přáli v době rozvodu rodičů, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali. *Do těchto odpovědí tak respondenti mohli promítat vlastní zkušenost z rozvodem rodičů.*

Z respondentů z RR, kteří uvedli, že si myslí, že rodiče spolu nemají zůstat kvůli dětem, jich 48,5 % uvedlo, že si v době rozvodu rodičů nepřáli, aby se rodiče nerozváděli, aby zůstali spolu. *Do těchto odpovědí tak mohli respondenti promítat vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.* Naproti tomu 27,3 % respondentů uvedlo, že si přáli, aby se jejich rodiče nerozváděli, aby zůstali spolu a 15,2 % si to přáli i nepřáli. *To znamená, že tyto respondenti též mohli vycházet ze svých zkušeností (negativních) s rozvodem rodičů.*

Zjištění souvislosti mezi dotazy A2 a C33: A2 Věk x C33 Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem? (Mění se tento postoj respondentů jejich věkem?)

Z tabulky č. 122 uvedené v příloze č. 8 vyplývá, že názor respondentů, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem se mění s jejich věkem. Se vzrůstajícím věkem se snižuje počet respondentů zastávající tento názor. Nejvíce tento názor zastávali respondenti ve věku 9-12 let (54 %). Respondenti ve

věku 13-15 let zastávali tento názor ve 30,2 %, respondenti ve věku 16-20 let v 11,1 % a respondenti ve věku 21-25 let pouze ve 4,8 %.

Dále si lze všimnout, že respondenti ve věku od 13 do 20 let nejvíce uváděli, že záleží na krizi mezi rodiči a na celé situaci a respondenti ve věku 9 až 17 let nejvíce uváděli, že záleží také na věku dítěte.

Z výše uvedeného vyplývá, že obě skupiny respondentů mají podobné či shodné postoje k událostem souvisejících s rozvodem rodičů. I přesto se však mezi respondenty z RR a NR vyskytovaly rozdíly týkající se frekvence souhlasu či nesouhlasu s danou otázkou. To znamená, že s daným názorem souhlasili v určitých případech častěji respondenti z RR nebo naopak respondenti z NR. Dále u všech těchto otázek někteří respondenti z obou dvou skupin uváděli i další okolnosti, na kterých závisí, jako je věk dítěte, krize rodičů apod.

Většina (90 %) respondentů zastává názor, že rodiče se mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem. I přesto toto častěji uváděli respondenti z NR oproti respondentům z RR. Ti častěji neodpověděli nebo uvedli, že neví.

Téměř tři čtvrtiny respondentů z obou dvou skupin zastávají názor, že rodiče mají s dětmi o rozvodu mluvit, vysvětlit jim situaci. Avšak častěji tento názor zastávali respondenti z NR oproti respondentům z RR. Tuto skutečnost lze vysvětlit možným vlivem vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů respondentů z RR.

Více jak tři čtvrtiny respondentů z obou skupin respondentů zastávají též názor, že rodiče se mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu zůstat. Tento názor zastávali častěji respondenti z RR než respondenti z NR. I zde se mohla promítnout jejich vlastní zkušenost s rozvodem rodičů.

Téměř třetina všech respondentů zastává názor, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem. U tohoto názoru se vyskytly výrazné rozdíly mezi respondenty z RR a z NR. Respondenti z RR častěji uváděli než respondenti z NR, že rodiče spolu nemají zůstat kvůli dětem. Lze předpokládat vliv jejich vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů, neboť někteří z nich blíže uvedli, že by to pro dítě bylo horší, nic by se tím nevyřešilo apod. Dále lze říci, že tento názor se obecně mění s věkem respondentů. Nejvíce tento názor zastávali nejmladší respondenti, tj. 9-12 let. Se vzrůstajícím věkem respondentů se snižoval počet respondentů zastávajících tento názor.

2.4.8. Doporučení dětí rodičům a dětem, které prožívají rozvod, rozchod

Co děti doporučují rodičům, jež se rozvádí, a mají děti? Liší se doporučení dětí z RR a dětí z NR? Promítají děti z RR do doporučení vlastní zkušenost s rozvodem rodičů? Co děti doporučují dětem, jejichž rodiče se rozvádí? Liší se doporučení dětí z RR a dětí z NR? Promítají děti z RR do doporučení zkušenost s rozvodem rodičů?

Tabulka č. 123

C34 Co bys chtěl/a poradit (doporučit) rodičům, kteří se rozvádějí, rozcházejí a mají děti?	Četnost	Procenta
1. klidný rozvod	27	12,6
2. dovolit návštěvy rodiče, v jehož péči dítě není	15	7
3. aby brali ohled na děti	13	6
4. vysvětlit dětem situaci	35	16,3
5. aby se nerozváděli	34	15,8
6. nevím-nezažil jsem rozvod rodičů	31	14,4
7. aby se raději rozvedli	2	0,9
8. ostatní + doporučení odborníka	12	5,6
9. nic, neuvedeno	23	10,7
10. aby si to rozmysleli	23	10,7
Celkem	215	100

Ve více jak polovině případů (74,9 %) respondenti něco poradili, doporučili rodičům, kteří se rozvádějí, rozcházejí a mají děti. Z těchto respondentů jich 16,3 % doporučilo rodičům, aby dětem vysvětlili situaci. V 15,8 % respondenti doporučili rodičům, aby se nerozváděli. Ve 12,6 % doporučili klidný rozvod, v 10,7 % doporučili, aby si to rozmysleli, v 7 % poradili rodičům, aby dovolili dítěti návštěvy rodiče, v jehož péči dítě není. V 6 % případů respondenti rodičům doporučili, aby brali ohled na děti. V 5,6 % uvedli respondenti takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. V 0,9 % doporučili, aby se raději rozvedli.

Ve 14,4 % případů respondenti uvedli, že neví, co by doporučili rodičům, kteří se rozvádějí, rozcházejí a mají děti, neboť nezažili rozvod rodičů. V 10,7 % respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nic“.

Tabulka č. 124 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		C34										Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
Děti z NR	Četn.	18	11	7	24	26	24	1	7	11	21	150
	%	12,00%	7,30%	4,70%	16,00%	17,30%	16,00%	0,70%	4,70%	7,30%	14,00%	100,00%
Děti z RR	Četn.	9	4	6	11	8	7	1	5	12	2	65
	%	13,80%	6,20%	9,20%	16,90%	12,30%	10,80%	1,50%	7,70%	18,50%	3,10%	100,00%
Cel.	Četn.	27	15	13	35	34	31	2	12	23	23	215
	%	12,60%	7,00%	6,00%	16,30%	15,80%	14,40%	0,90%	5,60%	10,70%	10,70%	100,00%

Mezi respondenty se vyskytly výrazné rozdíly u 3., 5., 6., 9. a 10. kategorie. Respondenti z NR častěji uváděli, že by rodičům doporučili, aby si to rozmysleli nebo aby se nerozváděli. Častěji též odpověděli, že neví, co by rodičům doporučili, neboť rozvod nezažili. Naproti tomu respondenti z RR častěji než respondenti z NR uvedli, že by rodičům nedoporučili nic, či že by jim doporučili, aby brali ohled na děti.

V dalších kategoriích se mezi oběma skupinami nevyskytovaly tak výrazné rozdíly. Respondenti rodičům doporučovali klidný rozvod, dovolit návštěvy u rodiče, v jehož péči dítě není, vysvětlit dětem situaci. Pouze u kategorie „ostatní“ byla větší převaha odpovědí respondentů z RR.

Kvalitativní kategorie

Vysvětlit dětem situaci

Obě skupiny respondentů uvedli, že by chtěli rodičům, jež se rozvádějí, rozcházejí, doporučit či poradit, *aby dětem vysvětlili situaci, mluvili s nimi o tom, co se děje, aby jim nic netajili*. Někteří respondenti blíže uvedli, *aby rodiče dětem vysvětlili například: že rozvodem neztrácejí rodiče a že tu pro ně vždy budou, akorát nebudou žít společně, že nejsou příčinou rozvodu, že to není kvůli nim*. Dále někteří respondenti blíže uvedli: *aby rodiče dětem řekli, co bude dál, aby nebyly v nejistotě, aby s dítětem o všem mluvili, aby dítě situaci pochopilo, ať se dětem co nejvíce věnují, nezatahují je do hádek a netahají je na svoji stranu, ať si problémy vyřeší sami mezi sebou*.

Aby se nerozváděli

Dále respondenti obou dvou skupin (více respondenti z NR) uvedli, že by rodičům doporučili, *aby se nerozváděli, aby zůstali spolu, usmířili se*. Někteří respondenti blíže uvedli, že by rodičům doporučili: *aby to zkusili na novo, překonali krizi, nerozcházel se hned, někde se poradili, zůstali spolu a pokusili se o dítě či aby se nerozváděli, protože by děti byly strašně smutné, aby své problémy neřešili rozvodem ale slovy, jestli je dítě malé, tak by měli s tím rozchodem počkat pár let, dokud děti nedospějí do věku, ve kterém to pochopí*.

Klidný rozvod

Obě skupiny respondentů (více respondenti z RR) dále uvedli, že by rodičům, jež se rozvádějí, rozcházejí, doporučili *klidný rozvod, aby se rozvedli v klidu, nehádali se, žádné násilí, agrese, nepoštvovali dítě jeden proti druhému, byli ohleduplní a neházeli na sebe špínu, neshazovali partnera před dítětem, aby se to dotklo dětí co nejméně, aby si nedělili děti stejně jako majetek, ať se o něj neperou, nepřetahují a domluví se na nějakém vhodném řešení společné péče, vytvořili vzájemnou dohodu, aby je nepohltila nenávist*.

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Aby si to rozmysleli, popř. pořádně promysleli

Především respondenti z NR uvedli, že by rodičům doporučili, aby si to dobře *rozmysleli, zvážili to ještě, aby u toho mysleli i na děti, promysleli, co doopravdy rozvod znamená, jak pro ně tak pro děti*. Někteří respondenti blíže uvedli například: *Ať si zavzpomínají na staré časy, na mládí, jak se dávali dohromady, ať si připomenou, co si řekli u svatby. Aby se zamysleli, jestli je rozvod určité nutný*.

Dovolit návštěvy rodiče, v jehož péči dítě není

Obě skupiny respondentů uvedly, ať již samostatně nebo v kombinaci s nějakou další kategorií, že by rodičům doporučily, aby dovolili návštěvy dítěte u rodiče, v jehož péči není. Někteří respondenti blíže uvedli: *aby se oba s dítětem stýkali i po rozvodu, domluvili se na tom, u koho bude dítě v péči, kdy se s ním bude moci vidat druhý rodič, u kterého dítě nebydlí, aby dítěti moc nepřišlo, že už spolu nežijí, aby dítě trávil čas s oběma rodiči*.

Aby brali ohled na děti

Respondenti obou dvou skupin (více respondenti z RR) uvedli, že by rodičům doporučili, aby *brali ohled na děti, byli ke svým dětem všímaví*. Někteří blíže uvedli: *aby rodiče mysleli na děti, starali se o jeho psychický stav, nebrali děti jako nástroj manipulace, aby se ptali dětí, s kým chtějí zůstat, jak to cítí, co chtějí, aby to děti odnesly co nejméně*.

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Ostatní

Někteří respondenti (více respondenti z RR) uvedli takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Respondenti uvedli například: *aby zůstali alespoň jako kamarádi, vše urovnali co nejdříve, příště si lépe vybírali partnera, aby se o dítě postaral majetnější, aby nebyli sobečtí a egoističtí, protože dítě není nástroj jejich vzájemné nenávisti, aby nerozdělovali sourozence*.

Do této kategorie spadají i odpovědi, kdy respondenti doporučovali rodičům navštívit různé odborníky či organizace, například *manželské poradny, pedagogicko-psychologickou poradnu, mediátora, psychologa, terapeuta, rodinného terapeuta*. Někteří respondenti blíže uvedli, že *s odborníky by si rodiče měli o všem promluvit, zvážit, zda je rozchod jediným možným řešením a pokud ano, tak by společně měli naplánovat průběh rozvodu tak, aby byl co nejméně zatěžující pro děti*.

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Z výše uvedeného vyplývá, že v některých doporučeních rodičům, kteří se rozvádí a mají děti, se respondenti z RR a NR shodují více či méně a v některých se naopak výrazně liší.

Obě skupiny respondentů se nejvíce shodly v tom, že by rodičům doporučily *klidný rozvod, aby se nehádali, byli ohleduplní, aby dětem vysvětlili situaci, mluvili s nimi o tom, co se děje a co se bude dít dál a aby dovolili dítěti navštěvovat rodiče, v jehož péči nebude*.

Respondenti z NR častěji než respondenti z RR uváděli, že by rodičům doporučili, aby si rozvod *rozmysleli, popř. vše promysleli, či aby se nerozváděli*. Častěji též uváděli, že *neví, co by rodičům doporučili, neboť rozvod nezažili*. Naproti tomu respondenti z RR častěji než respondenti z RR uváděli, že by rodičům *nedoporučili nic, anebo, že by jim doporučili, aby brali ohled na děti, byli k nim všímaví*.

Lze říci, že v některých odpovědích respondentů z RR bylo patrné promítání vlastních zkušeností s rozvodem rodičů.

Tabulka č. 125

C35 Co bys chtěl/a poradit (doporučit) dětem, jejichž rodiče se rozvádějí, rozcházejí?	Četnost	Procenta
1. vydržet celou situaci	27	12,6
2. bavit se o tom s rodiči	16	7,4
3. pochopit rodiče	20	9,3
4. nic, neuvedeno	38	17,7
5. nevím	30	14
6. nemluvit do toho rodičům	13	6
7. rozmluvit to rodičům	13	6
8. navštívit odborníka	6	2,8
9. ostamí	20	9,3
10. pozitivní poslání. víra. že to bude lepší	32	14,9
Celkem	215	100

Ve více jak polovině případů (68,3 %) respondenti něco poradili, doporučili dětem, jejichž rodiče se rozvádějí, rozcházejí. Z těchto respondentů jich 14,9 % uvedlo nějaké pozitivní poslání, víru, že to bude lepší, ve 12,6 % doporučili respondenti dětem, aby vydržely celou situaci. V 9,3 % případů respondenti uvedli takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“. Ve stejném procentu respondenti doporučili dětem, aby pochopily rodiče. V 7,4 % respondenti dětem poradili, aby se o tom s rodiči bavily. V 6 % respondenti doporučili dětem, jejichž rodiče se rozvádějí, rozcházejí, aby jim to rozmluvily a ve stejném procentu naopak doporučili, aby do toho rodičům nemluvily. V 17,7 % případů respondenti neuvedli žádnou odpověď nebo odpověděli „nic“. Ve 14 % respondenti uvedli, že neví, co by dětem doporučili. Blíže uvedli, že nedokáží poradit, protože to neprožili nebo že je to individuální, že záleží na mnoha okolnostech.

Tabulka č. 126 Rozložení odpovědí u dětí z RR a NR

		C35										Celkem
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
Děti z NR	Četn.	17	13	15	20	24	7	10	3	13	28	15
	%	11,30%	8,70%	10,00%	13,30%	16,00%	4,70%	6,70%	2,00%	8,70%	18,70%	100,00%
Děti z RR	Četn.	10	3	5	18	6	6	3	3	7	4	6
	%	15,40%	4,60%	7,70%	27,70%	9,20%	9,20%	4,60%	4,60%	10,80%	6,20%	100,00%
Cel.	Četn.	27	16	20	38	30	13	13	6	20	32	21
	%	12,60%	7,40%	9,30%	17,70%	14,00%	6,00%	6,00%	2,80%	9,30%	14,90%	100,00%

Mezi respondenty z RR a NR se nejvýraznější rozdíly vyskytly ve 4., 5. a 10. kategorii. Respondenti z NR častěji než respondenti z RR uvedli nějaké pozitivní poslání, víru, že to bude lepší. Častěji též odpověděli, že neví, co by dětem doporučili, neboť rozvod nezažili. Naproti tomu respondenti z RR častěji neuvedli žádnou odpověď nebo uvedli, že by dětem nedoporučili nic.

Další výraznější rozdíly mezi respondenty byly v 1., 2., 3. a 6. kategorii. Respondenti z NR častěji uváděli, že by dětem doporučili, aby se o tom s rodiči bavily a aby rodiče pochopily. Naproti tomu respondenti z RR častěji dětem doporučili, aby celou situaci vydržely a aby do toho rodičům nemluvily. Ve zbylých kategoriích se mezi respondenty vyskytly nepatrné rozdíly.

Kvalitativní kategorie

Pozitivní posláním, víra, že to bude lepší

Především respondenti z NR uvedli nějaké posláním dětem (především pozitivní), jejichž rodiče se rozvádějí, víru, že to bude dobré, či upozornili i na pozitivní stránky této události. Tito respondenti uvedli, že by dětem doporučili například: *aby byly silné a věřily, že to bude dobré, že se budou s oběma rodiči stýkat, ať nebrečí a zkusí to překonat, vše má i pozitivní stránky, ať se s tím smíří a berou to jako dobrou věc, vždycky se může najít někdo jiný, lepší, ať se snaží s tím psychicky vyrovnat a věřit že se budou pořád stýkat s rodiči, že to pro ně po rozvodu bude lepší než hádky.* Dále někteří respondenti blíže uvedli: *Věřte, že až si najdou jiného partnera, partnerku, bude to lepší jak pro ně, tak pro vás. Rozvod je věc dospělých a oni si to musí vyřešit sami, uvidíš, že vše bude nakonec lepší. Není to konec světa, nejste první ani poslední, po rozvodu to bude lepší. Vztah rodičů se po rozvodu zlepší. Rodiče budou šťastnější a otevřenější, to pomůže i vám. Po rozvodu to bude lepší.*

Vydržet celou situaci, utěšení

Obě skupiny respondentů (více respondenti z RR) uvedli, že by dětem, jejichž rodiče se rozvádí, doporučili, aby celou situaci vydržely, *aby se držely, byly silné, zatly zuby, přestály to, braly to sportovně.* Někteří z těchto respondentů též uvedli utěšení jako *bude to dobré, zachovejte klid, zůstaňte klidní, nebuďte smutní, netrapte se, svět se nezboří, časem to přejde, to, že už se rodiče nemají tak rádi, neznamená, že nemají rádi vás.*

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Ostatní

Někteří respondenti (více respondenti z RR) uvedli takové odpovědi, které nebylo možné zařadit do vytvořených kategorií. Z tohoto důvodu byly zařazeny do kategorie nesoucí název „ostatní“.

Respondenti uvedli, že by doporučili dětem například: *aby si vybraly, s kým chtějí žít, aby chtěl být týden s mámou a další týden s tátou, zůstaly s mámou a k tátovi chodily, nenechaly se naočkovat špatnými informacemi od jednoho rodiče proti druhému, hlavně ať si nic neudělají, aby si neničily zdraví, aby nedělaly blbost např. neskákaly z mostu, neutíkaly z domova, ať jdou za kamarády a popovídají si nebo za rodiči, ať se poučí a nedělají stejnou chybu jako jejich rodiče.*

Někteří z respondentů z RR přímo uvedli: *Vydržet soudní řízení, snažit se před soudními znalci chovat slušně a vyjadřovat, jak moc chtějí zůstat u druhého rodiče a případně i vyjadřovat, jak moc mu chybí sourozenec. Aby se zatvrdily, když si to nepřipustí k tělu, nebude to tolik bolet. Ať se nevzpouzí a emočně rodiče nevydírá, či se jinak nepokouší rozvodu zabránit - stejně s tím nic nenadělá. Nesmí si myslet, že je to jejich vina.*

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Pochopit rodiče

Obě skupiny respondentů (více respondenti z NR) uvedli, že by dětem doporučili, aby rodiče se rozvádí, doporučit, *aby pochopily rodiče, nevyčítaly jim to, respektovaly je, podporovaly je, pomáhaly jim, neztěžovaly jim to, či aby se jim do toho moc nepletly*. Někteří respondenti blíže uvedli, že by dětem doporučili například: *aby se vžily do toho, co prožívají rodiče, aby to pochopily, neobviňovaly rodiče, že jim kazí život, aby se nenaštvaly na rodiče, protože by to měli ještě těžší, já jsem třeba na ně byla naštvaná a teď mi to je líto, protože to měli hodně těžké, a aby to nebraly jako zradu rodičů*.

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Bavit se o tom s rodiči

Především respondenti z NR uvedli, že by dětem doporučili, aby se o celé situaci s rodiči bavily, *mluvily s nimi o tom, požádaly je, aby jim to vysvětlili, aby se jich zeptaly, co se děje, aby řekly, co cítí a co by chtěly*.

Někteří respondenti blíže uvedli, že by dětem doporučili například: *aby rodičům řekly svůj názor, nenechaly se nijak ovlivňovat, daly najevo nesouhlas, řekly, u koho chtějí být, povídaly si s rodiči o tom, co prožívají a jaké to pro ně je, řekly své obavy a nejasnosti, mluvily o tom s rodiči, anebo pokud to nejde, tak aby se svěřily okolí, kamarádům*.

Rozmluvit to rodičům

Obě skupiny respondentů (více respondenti z NR) uvedli, že by dětem doporučili, aby to rodičům rozmluvily, *aby je přemluvily, snažily se je dát dohromady, usmířily je, nedovolily jim se rozejít, mluvily do toho rodičům*.

Nemluvit do toho rodičům

Obě skupiny respondentů (více respondenti z RR) naopak uvedli, že by dětem doporučili, aby do toho rodičům nemluvily, *nechaly to na rodičích, nepletly se jim do toho*.

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Navštívit odborníka

Celkově nejméně respondentů z obou dvou skupin uvedlo, že by dětem doporučili, aby navštívily odborníka buď samy nebo spolu s rodiči. Tito respondenti blíže uvedli, že by dětem doporučili například: *aby navštívily psychologa a pořídily si nějaké zvířátko, našly si nějakou blízkou osobu, takovou vrbu, která se zajímá, dokáže vyslechnout, pochopit, poradit a i pomoci, je-li třeba, někoho, kdo není zaujatý proti jednomu z rodičů a dokáže v otázce rozvodu rodičů zaujímat neutrální postoj, aby nezůstaly samy, našly si někoho, kdo je podrží*.

V doporučení respondentů z RR tak bylo možné pozorovat vliv vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů.

Z výše uvedeného vyplývá, že doporučení dětem, jejichž rodiče se rozvádí, se u obou skupin respondentů více či méně liší.

Respondenti z NR častěji než respondenti z RR uvedli nějaké pozitivní posláni, víru, že to bude po rozvodu lepší. Jinými slovy řečeno, doporučili dětem, aby se na rozvod dívaly i z pozitivní stránky. Častěji než odpovídali, že neví, co by dětem doporučili, neboť rozvod nezažili. Naproti tomu respondenti z RR častěji uváděli, že by dětem, jejichž rodiče se rozvádí, nedoporučili nic a častěji též neuvedli žádnou odpověď.

Obě skupiny respondentů (častěji však respondenti z NR) doporučily dětem, aby se o celé situaci s rodiči bavily, aby se je snažily pochopit či aby jim to rozmluvily. Naproti tomu respondenti z RR častěji než respondenti z NR uváděli, že by dětem doporučili, aby celou situaci vydržely a aby do toho rodičům nemluvily.

Lze říci, že v některých odpovědích respondentů z RR bylo patrné promítání vlastních zkušeností s rozvodem rodičů.

2.5. Závěry a diskuse

Analýza jednotlivých dotazníků z větší části potvrdila již dříve popsané skutečnosti. V následujících řádcích jsou okomentovány hlavní výsledky a uvedena úskalí vyhodnocování dotazníků. V průběhu či v závěru jsou zmíněna doporučení pro další praktické zpracování dané problematiky.

V odborné literatuře se vyskytuje nespočet různých definic, pojetí rodiny. I přesto se autoři shodují na tom, že se jedná vždy o vztahy či vazby blízkých lidí. Tato skutečnost byla potvrzena analýzou jednotlivých dotazníků, v nichž respondenti pod pojmem rodina uváděli především všechny možné členy rodiny, ať už v pojetí užší rodiny – pouze subsystém rodič-dítě a sourozenecký subsystém, nebo v pojetí širší rodiny – další příbuzní (především prarodiče, dále tety, strejdivé, bratřenci a sestřenice a další). Někteří z respondentů zahrnovali do své rodiny i zvířata, domácí mazlíčky. Lze tak říci, že většina respondentů vnímá rodinu jako celek skládající se z jednotlivých členů bližších i vzdálenějších, včetně domácích mazlíčků. **Rodina je vnímána a pojímána komplexně**, i když už dlouhou dobu jde vývoj od velké, vícegenerační rodiny, k rodině malé.

V této souvislosti je nutné zdůraznit, že někteří z respondentů z rozvedených rodin uvedli vedle rodičů, sourozenců a dalších příbuzných, popř. domácích mazlíčků, **i partnera jednoho z rodičů, partnery obou rodičů nebo nevlastního otce, matku a nevlastní sourozence**. Toto zjištění odpovídá Kramerově (1980) pojetí rodiny jako skupině lidí, jejíž členové jsou často (ne však nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. To znamená, že **kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina**.

Stejně tak jako u pojetí rodiny existují v odborné literatuře i různé pohledy na pojem krize. I přesto se autoři shodují na několika charakteristikách tohoto pojmu, především na tom, že krize je, jak obdobím provázeným řadou nepříjemných pocitů, tak i obdobím, jež může vést ke změně, ke zlepšení. Krize je tedy i příležitostí ne pouze nebezpečím. Téměř všichni respondenti pod pojmem krize uvedli pouze její „negativní“ stránku, nezmínili možnost jejího pozitivního vlivu. Krizi charakterizovali jako **období provázené nepříjemnými pocity** nebo uvedli pouze **pocity s negativním nádechem**. Jen velmi málo respondentů uvedlo slova jako **výzva, vývoj, posílení a ucelení vztahů, přechodné období**, jež lze překonat. **Krize je tedy vnímána především jako nebezpečí nikoliv i jako příležitost**.

Tak jako v odborné literatuře jsou uvedeny různé typologie krizí, tak i u respondentů se vyskytovaly různé druhy krizí. Jednalo se především o **situační krize** (např. nemoc, úmrtí člena rodiny, rozvod, stěhování apod.), **krize tranzitorní** (např. zamilování, dospívání apod.) a **krize pramenící z náhlého traumatizujícího stresoru** (např. náhlé úmrtí blízké osoby). Tyto druhy krizí odpovídají Baldwinovu klasifikačnímu systému (in VODÁČKOVÁ: 2002), v němž jsou krize řazeny od méně závažných k více závažným a od vnějšího zdroje stresu k vnitřnímu. Platí to, co je v literatuře uváděno, že **krize je definována jedincem**. To, co jeden vnímá jako krizi, druhý tak nevnímá.

Odborná literatura se shoduje v tom, že krize obecně člověku přináší smutek, bolest, trápení a další nepříjemné pocity. Jejich intenzita závisí na mnoha faktorech jako je například emocionální vazba jedince

ke ztracenému objektu, předmětu nebo činnosti, dispozice jedince, způsoby vyrovnávání se zátěží apod. Tato skutečnost se potvrdila, neboť respondenti, bez ohledu na druh prožité krize, ji měli spojenou s emocemi s negativním nádechem. Reagovali na krize tak, jak uvedla například N. Špatenková (2004). Prožívali **smutek, úzkost a další pocity, jež se projevovaly na úrovni emocionální, kognitivní, tělesné, v chování a jednání**. Jen velmi málo respondentů uvedlo, že se těšilo na změnu nebo že situaci brali tak, že je negativní prožitky posílí.

V odborné literatuře se hovoří o tom, že život v rodině je plný krizových situací a rodina tak může být ohrožena rozvodem. V této souvislosti Z. Matějček (1994) rozlišuje „**nedeklarovaný rozpad rodiny**“, kdy rodina sice žije formálně pohromadě, avšak rozkol mezi manželi se stává stresem pro všechny členy rodiny, a „**rozvod**“ jako formálně právní ukončení manželského svazku, v důsledku něhož manželé již nežijí společně. Toto členění se ukázalo jako velmi významné, neboť **většina respondentů, bez ohledu na to, zda zažili rozvod rodičů či nikoliv, uvedla, že zažila krizi v rodině resp. krizi mezi rodiči**. Respondenti, jejichž rodiče se nerozvedli, uváděli shodné projevy chování rodičů jako respondenti, jejichž rodiče se rozvedli. Zmiňovali hádky rodičů, odchod jednoho z rodičů a jeho následný návrat a obavy, aby se jejich rodiče nerozvedli. Lze tedy říci, že **i přestože se rodiče respondentů z nerozvedených rodin nerozvedli, tak jejich vztah byl takový, že v některých případech málem došlo k jeho ukončení, k rozvodu**. To znamená, že i přesto, že respondenti nezažili přímo rozvod rodičů, ale „**nedeklarovaný rozpad rodiny**“, zažili velmi podobnou atmosféru v rodině jako někteří z respondentů, jež zažili rozvod rodičů.

Krizi v rodině měli respondenti spojenou především s **emocemi s negativním nádechem**. Reagovali na krizi emocemi tak, jak je uváděno v odborné literatuře (např. N. Špatenková: 2004). Krize mezi rodiči pro ně byla **nepříjemná, stresující, bylo jim smutno, měli strach, obavy z toho, co bude dál, nemohli se učit, doma trávili co nejméně času** apod. Jen velmi málo respondentů uvedlo, že krize mezi rodiči pro ně byla **zkušeností (ve smyslu „takto ne“), či obdobím příjemným, normálním**.

Další podrobnější analýza se týkala těch částí dotazníku, které byly vytvořeny pouze pro respondenty, jež zažili rozvod rodičů, a jim byly také zadány. To znamená, že podrobné informace týkající se krize v rodině-konkrétně rozpadu rodiny formou rozvodu rodičů, jsem měla k dispozici pouze od těch respondentů, kteří zažili rozvod. Při zpětném hodnocení této volby docházím k závěru, že části dotazníku zadané pouze respondentům z rozvedených rodin, mohly být zadány i respondentům, jejichž rodiče se nerozvedli, neboť jak vyplývá z analýzy, v mnoha rodinách docházelo k nesouladu mezi manželi a respondenti tak mnohdy zažívali atmosféru podobnou či shodnou s atmosférou v rodině, kde došlo k rozvodu rodičů. U těchto částí dotazníku by bylo nutné pouze přeformulovat otázky tak, aby tam nebylo uvedeno přímo slovo „**rozvod**“ či „**rozchod**“ rodičů. Měla bych tak k dispozici více dat ohledně krize v rodině obecně, nikoliv jen konkrétně o rozvodu rodičů. Je však pravdou, že hlavním tématem této práce je problematika rozvodu, rozchodu rodičů z pohledu dětí, jak těch, které tuto událost zažily, tak těch, které ji nezažily.

Odborníci se shodují v tom, že rozvod jako událost patří k velmi zátěžovým, jež všichni účastníci prožívají jako stresovou. Tato skutečnost byla potvrzena i analýzou dotazníků, neboť respondenti často

uváděli, že rodiče se během rozvodu mnohem více hádali, křičeli na sebe apod. Jen velmi málo respondentů uvedlo, že se v době rozvodu chování rodičů zlepšilo, či že se zlepšil jejich vzájemný vztah. Smutné je, že se potvrzuje i dále uváděná skutečnost v literatuře, že mnohdy jsou děti přítomny konfliktům rodičů. Pozitivní zjištění analýzy je, že tomu tak nebylo u všech respondentů.

Dále respondenti uvedli většinu odborníky zmiňovaných změn v rodině v důsledku rozvodu. Jednalo se o změnu v uspořádání života všech členů rodiny. Blíže bydlení, resp. odstěhování či přestěhování, méně intenzivní kontakt dítěte s rodičem (především s otcem), jemuž nebylo svěřeno do péče, řidší či vůbec žádný kontakt s dalšími příbuznými (především ze strany otce), změna školy, ztráta kamarádů, finanční situace, ale i chování rodičů. Někteří z respondentů uvedli, že jeden z rodičů či oba dva byli po rozvodu veselejší, uvolněnější, spokojenější. Někteří dodali, že vzájemný vztah rodičů se po rozvodu zlepšil. Z toho vyplývá, že i rodiče cítili úlevu po rozpadu jejich napjatého vztahu. Důležité zjištění plynoucí z analýzy dat je, že tyto změny respondenti vnímali i dobře, prožívali je i příjemně, dobře se s nimi vypořádali, popř. časem se vše zlepšilo.

Odborná literatura se dále shoduje v tom, že rozvod manželů, popř. vleklé spory pokračující i po rozvodu, mají pro děti důsledky v různých oblastech. Zároveň však předpokládá existenci různých faktorů (např. věk, pohlaví dítěte, vztahy s rodiči, výhradní péče, styk s druhým rodičem, odolnost jedince, podpůrná síť apod.), na nichž závisí účinky těchto událostí. Analýza dotazníků potvrdila, že rozvod rodičů a pokračující konflikty mezi rodiči i po rozvodu mohou mít na děti vliv v různém věku a že mohou vést ke vzniku potíží dítěte v různých oblastech.

V literatuře uváděné pocity, jimiž děti reagují na rozvod rodičů, se vyskytly více či méně u všech respondentů. Jednalo se především o strach, obavy z toho, co bude dál, nejistotu, zmatek, osamělost, smutek, lítost a zklamání, pocity viny (např. že zavinili rozvod rodičů), napětí a nervozitu, apod. Strach, obavy z toho, co bude dál, byl typický i pro dobu před rozvodem rodičů. U některých respondentů se v době rozvodu vyskytly tiky v obličejí, které v době před rozvodem neměli a nemají je ani v současnosti. V době rozvodu se též zvýšil počet respondentů, jež uváděli, že se u nich vyskytlo okusování nehtů. Lze tak říci, že děti měly často neurotické projevy v době rozvodu, což se shoduje s názorem některých odborníků (např. Z. Matějček, Z. Dytrych: 2004), že klinický obraz stavu dítěte v období rozvodu a popř. po rozvodu má obvykle charakter neurózy. Na druhou stranu někteří z respondentů uvedli, že cítili úlevu, že to bylo sice nepříjemné, bylo jim to líto, ale na druhou stranu byli rádi, jak to dopadlo, protože se rozvodem uvolnila atmosféra.

Většina respondentů reagovala na rozvod rodičů v různé míře i změnami v chování uváděnými v odborné literatuře. Jednalo se především o potíže se soustředěním, neboť se respondenti v duchu zaobírali problémy ve své rodině, odmlouvání a podrážděnost. Pro období rozvodu bylo dále typické zhoršení prospěchu, které se u respondentů před rozvodem nevyskytovalo, či se v současnosti nevyskytuje tak často. Někteří respondenti přímo zmínili, že se u nich v době rozvodu vyskytly všechny projevy týkající se školy (potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu, zapomínání věcí do školy, apod.). Čet se tak potvrzuje souvislost mezi rodinou a školou uváděná mnoha odborníky. Neboť analýza

potvrdila, že změny chování a prožívání dítěte v důsledku rozvodu lze velmi dobře pozorovat u dítěte ve školním prostředí.

U některých respondentů se též vyskytly některé ze zdravotních (psychosomatických) potíží uvedených v odborné literatuře. Jednalo se především o **potíže se spánkem, bolesti hlavy a bolesti břicha, ztrátu chuti k jídlu**. Někteří též uváděli **noční pomočování**, které bylo typické pro dobu před rozvodem a dobu rozvodu. V současnosti se tento jev nevykytuje u žádného z respondentů. Analýza tak potvrzuje zjištění pediatriů a psychologů, jež u dětí starších pěti let nacházejí v anamnéze dlouhotrvající konflikty v rodičovských vztazích, které jedinec adaptivně nezvládá (R. Jedlička: 2004). U dětí, jež zažily rozvod rodičů v předškolním věku, lze tuto skutečnost vysvětlit pojetím R. A. Warshaka (1996), který vysvětluje tento jev „regresí“ jako reakcí na stres z odloučení a rozvodu. Vzhledem k tomu, že respondenti neuvedli, že by noční pomočování bylo důsledkem nějaké zdravotní komplikace, lze předpokládat výše zmíněné závěry.

Uspořádání porozvodové péče odpovídá rozložení v populaci. V 90 % byli respondenti svěřeni do péče matky. Z důvodu nevyváženého zastoupení jednotlivých porozvodových uspořádání, nebylo možné se podrobně zabývat rolí pohlaví dítěte a pečujícího rodiče (shodné a rozdílné pohlaví rodiče a dítěte). Nicméně si bylo možné všimnout významné skutečnosti a to, že respondenti z rozvedených rodin mají **odchod někoho z rodiny spojený především s odchodem jednoho z rodičů, především otce, v důsledku rozvodu**. Z analýzy dat vyplynulo, že stejně tak jako některým respondentům otec po rozvodu scházel, tak stejně tak některým nescházel. Respondenti blíže uvedli, že se jim ulevilo, že byl doma klid, žádné hádky, zmírnění napětí apod. To znamená, že respondenti nevnímali rozvod rodičů, odchod jednoho z rodičů, pouze negativně, ale pocítili v důsledku toho i změnu v pozitivním slova smyslu.

Zároveň se potvrdily i poznatky I. Sobotkové (2001), že děti po rozvodu rodičů resp. následně v nevlastních rodinách nelze vnímat pouze jako oběti situace. Jak již bylo uvedeno, někteří respondenti po rozvodu viděli své **rodiče šťastnější a klidnější, zlepšil se jejich vzájemných vztah**. Z těch respondentů, kteří uvedli, že se k nim rodič, popř. rodiče, začali chovat po rozvodu jinak, více uváděli, že se jejich chování zlepšilo. Byli **hodnější, příjemnější, vážili si více společně tráveného času** apod. Lze předpokládat, že tomu tak bylo v důsledku uvolnění celé napjaté atmosféry. U některých respondentů bylo možné pozorovat, že **pokud byli šťastní jejich rodiče, tak byli šťastní i oni samotní**. Potvrzují se tím poznatky odborníků, že adaptace dítěte na porozvodovou situaci je do značné míry ovlivněna i adaptací samotných rodičů na tuto změnu. Dále někteří respondenti uváděli, že v důsledku rozvodu **poznali nového partnera některého z rodičů, či obou, získali nové sourozence, další příbuzné či kamarády**.

Odborníci se dále shodují v tom, že dětem v době krize v rodině, rozvodu rodičů, pomáhá, pokud mají někoho, kdo jim dává jistotu a ochranu. Nějakou osobu, jež je pro dítě po nepříznivou dobu „ostrovem bezpečí“ (Trnka: 1974). Nejčastěji se jedná o jednoho z rodičů, další příbuzné či cizí osoby, kterým dítě plně důvěřuje. Tato skutečnost se v analýze dat potvrdila. Někteří respondenti **měli v době rozvodu nějakou osobu, která jim byla oporou, podporovala je**. Nejčastěji se jednalo o sourozence a

rodiče. Dále zmiňovali **prarodiče, další příbuzné či kamarády.** Respondentům, kteří se někomu z těchto osob svěřili se svým trápením, to pomohlo. Zažili tak do budoucna pozitivní zkušenost.

Jen velmi málo respondentů navštívilo spolu s rodiči v době rozvodu nějakého odborníka a pouze jeden z respondentů uvedl, že se svěřil se svým trápením týkající se rozvodu rodičů psychologovi. Je otázkou, čím je tato skutečnost způsobena. Vysvětlením může být nedůvěra v odborníky, neinformovanost, neznalost pomáhajícího prostředí, ale i snaha řešit si problémy sám, poté v okruhu nejbližších, přátel a v poslední řadě využít služeb odborníků.

Odborná literatura se dále shoduje v tom, že některým dětem může v době krize v rodině pomoci i škola, resp. učitel či učitelka, nebo vedoucí nějakého kroužku apod. Tato skutečnost se do jisté míry v analýze dat potvrdila. Neboť někteří z respondentů, jak z rozvedených tak z nerozvedených rodin, uvedli svoji představu, že **pokud by je něco trápilo, tak by se obrátili na paní učitelku, školní psycholožku, rei-ki mistryni.** Častěji však respondenti uváděli nějakého rodinného příslušníka či kamaráda. Je však nutné říci, že třetina respondentů dále uvedla, že ve skutečnosti nepožádala o pomoc nikoho, když je něco trápilo.

V odborné literatuře jsou zároveň uváděny i představy učitelů o jejich roli ve škole, že jejich posláním je vyučovat. Nemyslím si, že učitelé by měli suplovat rodiče, sociální pracovníci či psychologa. Je však pravdou, že učitelé jsou většinou prvními osobami, mimo rodinu, které mohou zaznamenat nějaké změny u dítěte, ať už v oblasti prožívání či chování. Mohou tak být v roli zprostředkovatele dalšího odborníka či organizace, která bude s dítětem či rodinou v kontaktu. Někteří z učitelů či škola se i přesto stanou pro některé děti útočištěm, místem, kde se cítí bezpečně a kde může „zapomenout“ na problémy v rodině.

Z pomáhajících organizací, které respondenti znají, se jedná **především o Linku bezpečí.** Dále respondenti uváděli další neziskové organizace. **Jen velmi málo** respondentů z obou dvou skupin zahrnuje mezi organizace či odborníky **psychologa, školního psychologa, učitele, či školu obecně, poradny, policii či OSPOD.** Se stoupajícím věkem respondentů se zpravidla zvyšovala i jejich informovanost a znalost jednotlivých organizací. Je otázkou, čím je tato skutečnost způsobena. Zda, když se řekne slovo „organizace“, tak děti napadnou především instituce, nikoliv jednotlivé osoby.

Odborná literatura se dále shoduje v tom, že **rodiče by měli s dětmi mluvit o tom, co se děje a co se bude dít dál, vysvětlit jim celou situaci, zajímat se o to, jak jim je.** Většina respondentů z obou dvou skupin zastává stejný názor. Je však nutné říci, že častěji tento názor zastávali respondenti z nerozvedených rodin oproti respondentům z rozvedených rodin. Tuto skutečnost lze vysvětlit možným vlivem vlastní zkušenosti (zřejmě ne příliš pozitivním). Naproti tomu respondenti z rozvedených rodin častěji než respondenti z nerozvedených rodin zastávají názor, že **rodiče se mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu zůstat.** Do tohoto postoje mohli promítat vlastní zkušenost, neboť téměř polovina respondentů se nikdo neptal, u koho by chtěli po rozvodu rodičů bydlet.

Odborníci dále zastávají názor, že **rodiče spolu nemají zůstat kvůli dětem,** že se dětem daří mnohem lépe v neúplně harmonické rodině než v rodině úplně avšak konfliktní. Dále zmiňují, že děti si však rozvod ve většině případů nepřejí. Drží se touhy obnovit původní úplnou rodinu. Fantazie, že se

rozvedení rodiče k sobě zase vrátí zvláště platí pro děti, které jsou velmi malé, když se jejich rodiče rozvádí. Starší děti se takového přání usmíření vzdávají snadněji. Tato skutečnost se v analýze potvrdila. Názor, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem, zastávali nejvíce nejmladší respondenti, tzn. ve věku 9-12 let. Se vzrůstajícím věkem respondentů se snižoval počet respondentů zastávajících tento názor. Dále i respondenti z rozvedených rodin častěji než respondenti z nerozvedených rodin uváděli, že **rodiče spolu nemají zůstat kvůli dětem**. Lze tak předpokládat vliv jejich vlastní zkušenosti s rozvodem rodičů, neboť někteří z nich blíže uvedli, že by to pro dítě bylo horší, nic by se tím nevyřešilo apod.

Další významné zjištění plynoucí z analýzy dat je, že respondenti z obou dvou skupin uvedli taková doporučení rodičům, jež se rozvádí a mají děti, která jsou uváděná v odborné literatuře. Již zmíněné doporučení, aby se rodiče s dětmi o situaci bavili, vysvětlili jim, co se děje a co se bude dít dál. Dále uváděli, **aby se rozvedli v klidu, nehádali se, aby brali ohled na děti, aby dovolili dítěti navštěvovat rodiče, v jehož péči nebude, nebrali děti jako nástroj manipulace, aby se ptali dětí, s kým chtějí zůstat**. Někteří doporučovali rodičům **navštívit různé odborníky či organizace**. Respondenti z nerozvedených rodin častěji než respondenti z rozvedených rodin uváděli, že by rodičům doporučili, **aby si rozvod rozmysleli, popř. vše promysleli, či aby se nerozváděli**. Naproti tomu respondenti z rozvedených rodin častěji než respondenti z nerozvedených rodin uváděli, že by **rodičům nedoporučili nic, anebo, že by jim doporučili, aby brali ohled na děti, byli k nim všímaví**. Lze říci, že v některých odpovědích respondentů z rozvedených rodin bylo patrné promítání vlastních zkušeností s rozvodem rodičů. Respondenti z rozvedených rodin uváděli, že v době rozvodu rodičů jim nejvíce pomohlo, když se rodiče nehádali, vše jim vysvětlili, nezatahovali je do svých sporů, dále uváděli lásku obou rodičů, vědomí, že ho mají stále rádi, že to byli především ostatní členové rodiny, kteří jim v době rozvodu nejvíce pomohli či jejich zájmy, kterým se věnovali. Tímto se potvrzuje skutečnost uváděná mnoha odborníky, že zvládání náročného období usnadní kontakt s lidmi, kterým jedinec důvěřuje, jejich blízkost, zároveň však i věnování se činnosti, která jedince baví, v níž zažívá úspěch a ocenění.

V doporučení dětem, jejichž rodiče se rozvádí, se u obou skupin respondentů vyskytly více či méně rozdíly. Respondenti z nerozvedených rodin uvedli nějaké **pozitivní poslání, víru, že to bude po rozvodu lepší**. Jinými slovy řečeno, doporučili dětem, **aby se na rozvod dívaly i z pozitivní stránky**. Častěji též dětem doporučovali, **aby pochopily rodiče, bavily se s nimi o tom a aby to rodičům rozmluvily**. Naproti tomu respondenti z rozvedených rodin častěji uváděli, že by dětem, jejichž rodiče se rozvádí, **nedoporučili nic a častěji též neuvedli žádnou odpověď, aby celou situaci vydržely a aby do toho rodičům nemluvily**. Lze říci, že v některých odpovědích respondentů z rozvedených rodin bylo patrné promítání vlastních zkušeností s rozvodem rodičů.

Lze si všimnout, že jednotlivá data by bylo možné více kvalitativně zpracovat, zjišťovat mezi nimi více souvislostí a vztahů. U jednotlivých kvalitativních kategorií by bylo možné jít více do hloubky, všimnout si kontextu a klást si různé otázky, například „Kteří z respondentů uvedli i druhou stránku krize – vývoj, změna, posílení?“ „Ti, co mají pozitivní zkušenost s obdobím krize?“ „Kteří z respondentů uvedli pouze krizi v její negativní podobě?“ „Ti, co mají pouze negativní zkušenosti s krizí,

nedošlo v důsledku krize ke změně, zlepšení apod.?“. Takto by bylo možné postupovat u konkrétních respondentů, u nichž je patrné promítání vlastních zkušeností do odpovědí.

Vzhledem k tomu, že v průběhu zpracování dat vystupovalo stále více zajímavých informací na povrch, lze tuto analýzu pojímat jako komplexní zpracování dané problematiky, v němž se vyskytla řada zajímavých odpovědí, názorů, postojů či doporučení respondentů, kterým by bylo však dobré věnovat více pozornosti. Tato práce je však limitovaná svým obsahem, který už nyní přesahuje. Z tohoto důvodu nebylo možné se těmto zajímavým poznatkům blíže věnovat, nyní a zde. Domnívám se, že bez tohoto uceleného komplexního zpracování by nebylo možné zjistit výše uvedené poznatky. V budoucnosti by bylo jistě zajímavé se věnovat především podrobnějšímu zpracování jednotlivých dat u konkrétních respondentů. Zjišťovat více souvislosti a kontext. Více tak porozumět názorům, postojům, či doporučením jednotlivých respondentů. Dále by bylo zajímavé více propracovat oblast faktorů ovlivňující zvládnutí krize. Těm, které respondentům období krize, resp. rozvodu, usnadnily. Zároveň by bylo zajímavé se více věnovat pozitivním stránkám a přínosu krize jedinci. Více tyto skutečnosti zdůraznit, i když nejsou tak často uváděny.

Je však nutné zmínit, že použití dotazníku ke sběru dat a jeho následné vyhodnocení má i mnoho úskalí. Ne všichni respondenti na dané otázky odpověděli a ne všechny odpovědi lze brát vážně. Celá řada faktorů ovlivňuje vyplňování dotazníku. Jako příklad lze uvést situaci, kdy vedle sebe sedí dva patnácti letí chlapci a vzájemně si koukají pod ruku, co který z nich píše, a smějí se u toho. Lze tak říci, že respondenti mohli napsat, co chtěli. I přesto jsem si jista, že mnoho respondentů přistupovalo k vyplňování dotazníku zodpovědně a vyplnili dotazník na základě svých zkušeností. Domnívám se, že pro více vypovídající výsledky by bylo lepší zvolit metodu rozhovoru, či kombinaci dotazníku s rozhovorem. Neboť rozhovor především umožňuje doptávat se a reagovat na konkrétní odpovědi respondentů apod. Realitou však je, že jen ztěžka lze získat děti pro průzkum na toto téma. Jak vyplývá i z mé zkušenosti s pouhým dotazníkem. Na některých školách mi vedení oznámilo, že dotazník na toto téma nemůžu zadávat, neboť se jedná o osobní téma dětí, a se zadáváním dotazníku by tak museli souhlasit i rodiče dětí. Snáze by se dalo získat jediné respondenty dospělého věku a zjišťovat u nich zpětně jejich prožívání, reakce, vnímání krize v rodině, popř. rozvodu rodičů.

Závěr

Tato práce přinesla mnoho témat, kterým by bylo dobré věnovat větší pozornost. Je zřejmé, že nepříznivá rodinná atmosféra, popř. rozvod rodičů, může být pro dítě rizikovým faktorem v mnoha oblastech. Rozhodujícím faktorem je však spíše atmosféra (klíma) v rodině než samotný rozvod rodičů. Větší škodu mohou způsobit nezdravé vztahy v rodině než rozvod, rozchod rodičů. Úplná harmonická rodina je pro děti pochopitelně nejlepší, na druhou stranu harmonické prostředí rozvedené rodiny je pro jejich další vývoj prospěšnější než disharmonická úplná rodina. Z tohoto důvodu nelze problémy vyskytující se u dítěte přičítat vždy samotnému rozvodu rodičů. Tím dochází ke zjednodušení a zároveň k zavádějící představě, že všechny děti, jejichž rodiče se rozvedli, jsou problémové. Jistě je pravdou, že u nich může díky této situaci nastat zvýšené riziko vzniku různých potíží, ale stejně tak může být ohroženo mnoho dalších dětí, jejichž rodiče rozvedeni nejsou, ale doma panuje nepříznivá atmosféra atd. V některých případech mohou být důsledky rozvodu dokonce i pozitivní, jak vyplývá i z výše uvedené analýzy.

Záleží vždy na mnoha faktorech. Především na tom, zda přetrvávají konflikty i nadále mezi bývalými partnery. Dále záleží i na osobnosti a odolnosti dítěte, na prostředí, osobách, které dítěti mohou být v době krize v rodině oporou, záchytným bodem, útočištěm. Kromě rodičů mohou těmito osobami být i další příbuzní, především prarodiče a sourozenci, kteří mohou dětem poskytnout podporu v době, kdy toho rodiče nejsou schopni. Často je však důležitá, ba dokonce v některých případech nezbytná pomoc lidí mimo okruh rodiny. Významným místem se ukazuje škola či nějaký zájmový kroužek. V případě, že svépomoc či laická pomoc od rodiny či přátel a jiných osob v krizi nestačí, je možné vyhledat odbornou pomoc. Z tohoto důvodu je důležitá informovanost a znalost pomáhajícího prostředí, organizací, jež poskytují služby jedinci a rodině v krizi. Děti by měly vědět, na koho se mohou v těžkých chvílích obracet, pokud nikoho takového nemají v rodině nebo ve svém okolí. Nutná je však i spolupráce jednotlivých zařízení a vzájemné povědomí o sobě.

Je nutné však říci, že krize sice vnáší do života jedince mnoho nepříjemných pocitů. Nelze však zapomínat i na její druhý rozměr. Krize vždy představuje určitou šanci, příležitost, možnost. Může to být jedinečná a třeba neopakovatelná šance ke změně, příležitost začít něco nového. Může to být čas, kdy člověk nechá minulost minulostí a začne znovu, jinak – a třeba lépe.

Resumé

This graduation thesis topic is „Crisis- family break up- from a child's view“. As the name prompts, this paper is focused at the crisis in general, at the crisis in family and also? in detail? at the situation of family break up (or divorce) from a child's view.

It is without doubt that the family plays a key role in child's development. It is the first community that a child meets in its life and from which it receives main ways of behavior which are necessary for its social existence. At the same time family is also a place, which is predisposed for getting into crises. Family crisis is a period of explosive atmosphere and the family is more endangered by break up. At present, divorce or family break up are widespread in our society. Beside divorce or partners break up also informal family break up exists husbands or partners still live together but their mutual relationship is very conflictful. Therefore it is possible to say that many children are endangered by disadvantageous situation in the family.

In this work attention is aimed to children behavior during family crises, childrens' ideas about solving critical situations and knowledge of supportive measures. Closer attention is also given to children reactions to parents divorce, parents break up, forms of communications between children and their parents in time of divorce, changes caused by divorce, but also the children needs in the time of divorce. Also are followed opinions, attitudes and statements of children concerning the crisis and their recommendations for both parents and children who are in process of divorce. Above mentioned phenomena are explored via questionnaire.

Analysis of the questionnaires confirmed facts that were already described above. It showed that divorce can influence the child and that it can lead to various problems. Experts agree on the fact that divorce is a risk factor which can invoke many consequences for all the people concerned, but mainly for the child. Analysis of the questionnaires showed that not only parents divorce is a risk factor, but also family atmosphere in general. That is because there exists dissonance between husbands in many families and therefore children often experience atmosphere similar or the same as in families which were divorced. Many children claimed that they perceived parents divorce as a relief because the oppressive atmosphere and arguments ended up. Some of them also mentioned profits they gained by parents divorce. It was also possible to see that children from divorced families project their experience with parents divorce into their responses about their attitudes and opinions about parents divorce. It is possible to say that effects of divorce are not the same for all the divorced parents and their children. It is always necessary to take into account specific facts. Every divorce is different, caused by different reasons and running under different conditions. Above all it is important how the parents manage the whole divorce situation. But it is necessary to mention that using questionnaire for getting the data and its analysis brings many difficulties. The data collected might be analyzed more in depth by qualitative methods so that more relations and connections would be found. This work was aimed at getting complex insight into the problem and getting as much useful data from various fields as possible. It was also aimed at pointing out interesting findings in various fields.

Seznam literatury

- Bakalář, E., Novákovi M. a D. a kol.: Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné. Praha: Lidové noviny, 1996, ISBN 80-7106-157-3.
- Bakalář, E.: Nové pohledy na rozvodovou tematiku. Praha: MPSV, 1993, ISBN 80-85529-06-8.
- Bakalář, E.: Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Praha: Vyšehrad, 2002, ISBN 80-7021-605-0.
- Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1089-2.
- Čáp, J., Dytrych, Z.: Utváření osobnosti v náročných životních situacích. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.
- Dunovský, J.: Dítě a poruchy rodiny. Praha: Avicenum, 1986.
- Eis, Z.: Volejte linku důvěry! (Co s krizemi, které nás potkávají). Praha: H&H, 1992, ISBN 80-85467-20-8.
- Elliot, J., Place, M.: Dítě v nesnázích. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0182-0.
- Everett, C., Volgy Everett, S.: Zdravý rozvod pro rodiče a děti. Praha: Talpress, 2000, ISBN 80-7197-169-3.
- Gardner, R. A.: Syndrom zavrženého rodiče. Praha: MPSV, 1996, ISBN 80-85529-22-X.
- Gardner, R. A.: The international handbook of Parental Alienation Syndrome. USA: Thomas books, 2006, ISBN 0-398-07647-2.
- Gjuričová, Š., Kubička, J.: Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy. Praha: Grada, 2003, ISBN 80-247-0415-3.
- Holá, L.: Mediace způsob řešení mezilidských konfliktů. Praha: Grada Publishing, 2003, ISBN 80-247-0467-6.
- Honzák, R., Novotná, V.: Krize v životě, život v krizi. Praha: Road, 1994, ISBN 80-83385-60-00.
- Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004, ISBN 80-7312-038-0.
- Kastová, V.: Krize a tvořivý přístup k ní. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-365-X.
- Klapilová, S.: Kapitoly se sociální pedagogiky. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, ISBN 80-7067-669-8.
- Kratochvíl, S.: Manželská terapie. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-332-3.
- Langmeier, J., Krejčířová, D.: Vývojová psychologie. Praha: Grada, 1998, ISBN 80-7169-195-X.
- Mach, J., Šmolka, P.: Když vás trápí někdo blízký. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-337-4.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči. Praha: H&H, 1992, ISBN 80-85467-53-4.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994, ISBN 80-85824-06-X.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Praha: Grada, 1999, ISBN 80-7169-897-0.
- Matějček, Z.: Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992, ISBN 80-04-25236-2.

- Matějček, Z., Langmeier, J.: Psychická deprivace v dětství. Praha: SZN, 1968.
- Matějček, Dytrych: Krizová situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0332-7.
- Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Slon, 1993, ISBN 80-901424-7-8.
- Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-226-2.
- Novák, T., Průchová, B.: Předrozvodové a rozvodové poradenství. Praha: Grada, 2005, ISBN 978-80-247-1449-3.
- Plaňava, I.: Manželství a rodiny. Brno: Doplněk, 2000, ISBN 80-7239-039-2.
- Porterfieldová, K.: Jak se vyrovnat s následky traumatu. Praha: Lidové noviny, 1998, ISBN 80-7106-262-6.
- Sauzède, J. P., Sauzède-Large, A.: Spokojené soužití v nové rodině. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-295-9.
- Schaffer, R.: Rozhodujeme o dětech. Praha: Copyright, 1994, ISBN 80-85529-10-6.
- Simon, F.: Slovník rodinné terapie. Hradec Králové: Konfrontace, 1995, ISBN 80-901773-1-X.
- Singly, F.: Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-249-1.
- Smith, H.: Děti a rozvod, Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-906-2.
- Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-559-8.
- Strauss-J. Corbinová, A.: Základy kvalitativního výzkumu. Brno: Podané ruce, 1999, ISBN 80-85834-60-X.
- Špatenková, N. a kol.: Krizová intervence pro praxi. Praha: Grada, 2004, ISBN 80-247-0586-9.
- Špatenková, N.: Jak řeší rodinné krize moderní žena. Praha: Grada, 2006, Praha, ISBN 80-247-1567-8.
- Teyber, E.: Děti a rozvod. Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů. Praha: Návrat domů, 2007, ISBN 978-80-7255-163-7.
- Trnka, V.: Děti a rozvody. Praha: Avicenum, 1974.
- Vágnerová, M.: Psychologie školního dítěte. Praha: Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-487-X.
- Vaníčková, E.: Stres dítěte v rozvodové a porozvodové situaci. Praha: Růžová linka 1999.
- Vodáčková, D. a kol.: Krizová intervence. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-696-9.
- Vymětal, J.: Duševní krize a psychoterapie. Hradec Králové: Konfrontace, 1995, ISBN 80-901773-4-4.
- Výrost, J.: Aplikovaná sociální psychologie. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-269-6.
- Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-089-8.
- Warshak, R. A.: Rozvodové jedy. Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-439-X.

Zdroje na Internetu

www.csu.cz

www.lukanv.com

www.rodinnaterapie.cz

www.ditekrize.cz

www.linkabezpeci.cz

www.dumtriprání.cz

www.fod.czwww.iustin.cz

Přílohy

- Příloha č. 1:** *Rozvody podle příčiny rozvratu manželství*
- Příloha č. 2:** *Sňatečnost a rozvodovost*
- Příloha č. 3:** *Rozvody podle počtu nezletilých dětí*
- Příloha č. 4:** *Rozhodnutí opatrovnických soudů o svěření dítěte*
- Příloha č. 5:** *Přehled institucí poskytujících služby rodinám či jednotlivci o náročné životní situaci*
- Příloha č. 6:** *Kasuistiky*
- Příloha č. 7:** *Dotazník*
- Příloha č. 8:** *Tabulky týkající se analýzy dat*
- Příloha č. 9:** *Přehled odpovědí respondentů u jednotlivých kategorií*

Příloha č. 1: Rozvody podle příčiny rozvratu manželství

Rok	Příčina na straně muže (%)			Příčina na straně ženy (%)		
	Alkoholismus	Rozdíly povah, názorů, zájmů	Nevěra	Alkoholismus	Rozdíly povah, názorů, zájmů	Nevěra
1989	10,8	37,3	15,8	1	37,3	14,7
1990	10,3	40,5	15	1,4	49,1	16,8
1991	10	40,8	14,8	1	40,8	13,6
1992	10	43,4	14,8	1	43,4	13,4
1993	9,5	48,4	14,1	0,8	48,4	12,1
1994	9,2	49,1	13,7	0,8	49,1	11,5
1995	9,4	48,8	12,9	0,7	49,9	10,5
1996	8,8	49,3	12,4	0,7	50,3	9,5
1997	8,7	49,2	12,3	0,8	50,5	9
1998	8,1	50,7	12	0,8	51,7	8,4
1999	6,4	44,9	8,9	0,7	47,1	6,4
2000	5,8	47	8	0,5	49,1	5,6
2001	5,2	46,5	7,2	0,5	47,4	4,7
2002	4,9	49,1	6,5	0,5	49,6	3,9
2003	4,4	50,6	6,3	0,45	50,27	4
2004	4,2	51,3	6,1	0,4	51,0	4,0
2005	4,3	52,1	5,9	0,6	50,5	3,7
2006	-	54,6	-	-	52,8	-

Zdroj: www.csu.cz

Příloha č. 2: Sňatečnost a rozvodovost

Rok	Počet sňatků	Počet rozvodů
1989	81 262	31 376
1990	90 953	32 055
1991	71 973	29 366
1992	74 060	28 572
1993	66 033	30 227
1994	58 440	30 939
1995	54 956	31 135
1996	53 896	33 113
1997	57 804	32 465
1998	55 027	32 363
1999	53 523	23 657
2000	55 321	29 704
2001	52 374	31 586
2002	52 732	31 758
2003	48 943	32 824
2004	51 447	33 060
2005	51 829	31 288
2006	52 860	31 415

Zdroj: www.csu.cz

Příloha č. 3: Rozvody podle počtu nezletilých dětí

Rok	Počet nezletilých dětí (%)				
	0 (bez nezletilých dětí)	1 dítě	2 děti	3 a více dětí	S nezlet. dětmi celkem
1989	27,9	39,3	27,9	4,9	-
1990	27,8	39,7	27,9	4,6	-
1991	28,3	39,6	27,5	4,6	-
1992	28,3	39,8	27,5	4,4	-
1993	28	41	26,9	4,1	72,0
1994	28	41,7	26,2	4,1	-
1995	29	41,4	25,7	3,9	-
1996	29,2	41,3	25,7	3,8	70,8
1997	30,4	40,9	25,1	3,6	-
1998	33,1	39	24,1	3,8	-
1999	40,1	34,6	22,2	3,1	59,9
2000	35,8	37,3	23,6	3,3	64,2
2001	35	37,8	24	3,2	65,1
2002	35,7	37,02	24,1	3,1	64,3
2003	37	35,8	24,1	3,1	63,1
2004	37,1	35,7	24,2	3,0	62,9
2005	38,6	34,7	23,6	3,1	61,4
2006	-	-	-	-	60,5

Zdroj: www.csu.cz

Rok	Počet nezletilých dětí (absolutní hodnoty)				
	0 (bez nezletilých dětí)	1 dítě	2 děti	3 a více dětí	S nezlet. dětmi celkem
1993	8 467	12 415	8 119	1 226	21 760
1996	9 675	13 690	8 504	1 244	23 438
1999	9 480	8 199	5 248	730	14 177
2000	10 637	11 084	7 015	968	19 067
2001	11 037	11 940	7 586	1 023	20 549
2002	11 346	11 756	7 667	989	20 412
2003	12 119	11 748	7 929	1 028	20 705
2004	12 255	11 802	7 993	1 010	20 805
2005	12 078	10 872	7 376	962	19 210
2006	12 412	11 004	7 085	914	19 003

Zdroj: www.csu.cz

Příloha č. 4: Rozhodnutí opatrovnických soudů o svěření dítěte

Rozhodnutí soudu	1990		1994		1996		1998		2000	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dítě svěřeno nebo ponecháno										
otci	3 846	7,8	3 951	8,0	4 084	7,9	3 994	7,6	4 565	7,7
matce	43 841	89,1	43 942	89,3	46 092	89,4	47 084	89,6	52 767	89,6
jiné osobě	1 470	2,9	1 308	2,6	1 344	2,6	1 456	2,7	1 576	2,7

Zdroj: Bakalář: Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Vyšehrad, Praha 2002. str. 193

Příloha č. 5: Přehled institucí poskytujících služby rodinám či jednotlivci o náročné životní situaci

1. Oddělení sociálně právní ochrany dětí

Oddělení sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) spadají většinou pod Odbor sociálních věcí a zdravotnictví Obecního úřadu obce s rozšířenou působností resp. Úřadu městské části.

Pracují zde sociální pracovníci, jejichž činností je buď sociálně právní ochrana, náhradní rodinná péče, problematika syndromu týraného, zneužívaného dítěte nebo zprostředkování dávek sociální péče.

Zaměstnanci poskytují poradenskou pomoc rodičům a dětem v jejich obtížných rodinných, sociálních i osobních situacích. Zprostředkovávají pomoc odborných poradenských, zdravotnických a jiných pracovišť.

Úlohou tohoto orgánu v rozvodovém řízení je, v roli kolizního opatrovníka, zastávat zájmy a práva dítěte před soudem. Sociální pracovníci oddělení, která dostane případ k vyřízení, musí zpracovat zprávu o poměrech v rodině, životním prostředí dítěte a výchovných předpokladech rodičů. Podklady pro zprávu získává návštěvou v rodině a rozhovorem s rodiči. Mimo to zjišťuje také informace ze školy dítěte a od jeho dětského lékaře. V závěru zprávy by mělo být doporučení svěření dítěte jednomu z rodičů, případně oběma do střídavé péče. Zpravidla zpráva obsahuje i návrh rozsahu styku s rodičem, jemuž dítě nebude svěřeno do péče. Stává se, že rozhodnutím soudu o svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů a vymezením styku s dítětem pro druhého porozvodové spory o děti nekončí. Jeden z rodičů někdy nerespektuje stanovenou úpravu poměrů a neumožňuje dětem kontakt s druhým rodičem. Oddělení sociálně právní ochrany dětí hájí zájmy dítěte i v případech pokračujících sporů o výchovu dítěte. Sociální pracovníci tak musí znovu zanalyzovat situaci a zhodnotit výchovné poměry dítěte. Na základě zjištěných údajů použije opatření stanovená zákonem, která mají vést ke zlepšení situace.

2. Poradenská pracoviště

Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy

Poradny pro rodiny, manželství a mezilidské vztahy jsou v současné době zařízení sociální intervence a za jejich služby nelze vyžadovat úhradu. Jsou zřízeny téměř v každém kraji krajským úřadem, někde městským úřadem, v Praze MCSSP. Jejich pracovníci jsou odborní manželští a rodinní poradci, většinou psychologové a sociální pracovníci, někdy jako externisté právníci, psychiatři, sexuologové, kteří poskytují konzultace klientům, kteří mají problémy v osobních, partnerských a mezilidských vztazích nebo žijí osaměle.

Zaměstnanci poskytují klientům poradenství, psychologická (podle potřeby též lékařská) vyšetření a sociální či právní konzultace při narušených partnerských nebo rodinných vztazích. Poradna poskytuje různé druhy intervence dle konkrétního případu. Cílem práce s klientem je nacházet co nejuspokojivější řešení při narušení, krizi nebo rozpadu výše uvedených vztahů. Problematiku, jíž se poradna zabývá lze rozdělit do dvou základních skupin: 1. předmanželská problematika (prognóza vztahu, obava z rozchodu, nevěra, poruchy komunikace) a 2. manželská problematika (poruchy komunikace a hádky, nezájem partnera, bezradnost ve vztahu k partnerovi, problémy rozvodové, týkající se úpravy styků s dětmi a majetkového vypořádání, spory o děti).

Pedagogicko – psychologická poradna

Pedagogicko-psychologické poradny jsou zařízení, která poskytují služby výchovného poradenství pro děti a jejich rodiče, diagnostiku a poradenství při školních obtížích a specifických vývojových poruchách učení a chování, poradenství při volbě povolání a odborná vyšetření. Dále zaměstnanci poskytují metodickou pomoc rodičům, učitelům a výchovným poradcům. Pracují zde psychologové, speciální pedagogové, sociální pracovníci. Některé poradny rozšiřují své služby také o práci s celou rodinou. Zde se jejich činnost dost blíží tomu, co poskytují poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. V centru pozornosti však většinou zůstává dítě.

3. Pracoviště krizové pomoci, služeb a intervence

Mezi pracoviště krizové pomoci obecně patří krizové centrum ambulantního typu nebo i s lůžkovým programem, pracoviště jinak zaměřené s krizovým programem, tzn. instituce, v jejíž kompetenci je poskytování krizové intervence sekundárně (např. ambulance psychoterapeutických pracovišť, psychiatrické ordinace, ordinace klinického psychologa, poradna pro rodinu apod.) a Linka důvěry jako jeden z programů krizového centra nebo jako součást pracoviště s krizovým programem či jako samostatné pracoviště v regionu. Z konkrétních institucí lze jmenovat například Krizová centra v regionech, Centrum krizové intervence, Riaps (Regionální institut psychiatrických a psychosociálních služeb), jehož jedním z programů je Linka důvěry pro dospělé a Linka důvěry pro mládež. Dále Dětské krizové centrum či Linka bezpečí, kterým je v následujících řádcích věnováno více pozornosti.

Dětské krizové centrum v Praze

Občanské sdružení Dětské krizové centrum (DKC) bylo založeno jako první zařízení zabývající se problematikou týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí v České republice v roce 1992. Od té doby zajišťuje komplexní psychosociální pomoc dětem, dospívajícím a jejich rodinám.

Zaměstnanci tvoří psychologové, sociální pracovníci, terapeuti. Zařízení spolupracuje i s dalšími odborníky, například s pediatry, dětskými psychiatry i psychiatry pro dospělé, gynekology, sexuology, orgány sociálně právní ochrany dětí, kriminalisty, vyšetřovateli, soudci a s dalšími.

Podle odborníků „syndromu CAN“ - syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte zahrnuje jak týrání fyzické, tak i psychické, ale i sexuální zneužívání. Obsáhlou diagnostickou kategorií tvoří psychické týrání v souvislosti s předrozvodovou, rozvodovou a porozvodovou situací rodičů, kdy bývá dítě vystaveno dlouhodobé a nepřiměřené zátěži vzniklé v souvislosti s rozvodem. Tato problematika zahrnuje především zatahování dítěte do konfliktů mezi rodiči, zneužívání dítěte jako „svědka“, získávání dítěte na svou stranu, negativní ovlivňování dítěte proti rodiči, bránění ve styku dítěte s druhým rodičem, nepřipravení dítěte žádoucím způsobem na styk s druhým rodičem.

V oblasti rozvodové a porozvodové problematiky nabízí DKC společná setkání rodičů či mediaci, kdy zaměstnanci DKC působí jako zprostředkovatelé komunikace o společném dítěti, případně facilitují uzavření dohody mezi rodiči s přihlédnutím na zájmy dítěte. Specifikem práce s rodinou je dále realizace řízeného styku rodiče s dítětem. Jedná se o vedení či facilitování styku dítěte s rodičem v případech, kdy

byl jejich vzájemný vztah zpřetrhán, devalvován, hluboce narušen či nebyl dosud vytvořen. Důvodem může být také nízký věk dítěte nebo odmítání rodiče dítětem.

Od roku 1996 funguje při DKC Linka důvěry, jejímž posláním je nepřetržitě dostupná odborná pomoc v krizi pro děti a dospělé, kteří se v nějaké podobě setkali s problematikou syndromu CAN, ať již jako přímé nebo nepřímé oběti ve své vlastní rodině nebo v bezprostředním okolí.

Sdružení Linka bezpečí

Toto sdružení bylo založeno za účelem pomoci dětem a mladým lidem nejen v jejich obtížných životních situacích, ale i při jejich každodenních starostech a problémech.

Linka bezpečí je bezplatná telefonická linka krizové intervence pro děti a mladistvé (do 18 let, studenti do 26 let). Je v provozu 24 hodin denně po celý rok a je dostupná z celé České republiky zdarma jak z pevné linky, tak i z mobilních telefonů. Pomáhá dětem a dospívajícím řešit těžké životní situace. Slouží především těm, kteří si nevědí rady se svými problémy, cítí se ohroženi, jsou osamělí, zrazení, zmatení a z nejrůznějších důvodů se nechtějí nebo nemohou svěřit někomu ze svého okolí. Přesto však potřebují pochopení, podporu, důvěru a zároveň kvalifikovanou radu a pomoc. Dětem a mladistvým je dáván dostatečný prostor k tomu, aby mohli hovořit s konzultantem o své situaci a dospět společně k nějakému možnému řešení. Často mají volající snahu své problémy řešit sami, ale např. nevědí, na koho se mohou obrátit. V tom případě jim konzultanti poskytnou potřebné informace. Linka bezpečí disponuje rozsáhlou databází odkazů na různá zařízení zabývající se ochranou dětí, každý dětský klient tak od konzultantů může získat potřebné adresy a telefony. Na Lince bezpečí se zaměstnanci setkávají s velmi rozmanitou škálou problémů volajících. Dlouhodobě převažují problémy v rodině a partnerských vztazích. Konzultante jsou osoby se středoškolským nebo vysokoškolským studiem, kteří úspěšně absolvují výcvik v telefonické krizové intervenci (TKI) akreditovaný MPSV. Dále na Lince bezpečí pracující odborníci z řad psychologů a sociálních pracovníků.

Další službou, kterou zařízení poskytuje je „Rodičovská linka“, která poskytuje telefonickou krizovou intervenci a poradenství především rodičům, prarodičům a ostatním členům rodiny z celé České republiky. Nabízí jim pomoc v krizové situaci, která se týká jejich dětí. V případě problémů v rodinných vztazích zajišťuje služby v podobě výchovného, rodinného a sociálně právního poradenství. Zároveň nabízí výchovné poradenství pro pedagogy mateřských, základních a středních škol.

Děti a dospívající, kteří nemají možnost využít telefonu, ale mají přístup k internetu, se mohou na Linku bezpečí obrátit přes e-mail, využít „E-mailovou poradnu“ Linky bezpečí a konzultovat zde svoje problémy.

4. Psychologická pomoc ve zdravotnictví

Psychologickou pomoc ve zdravotnictví poskytují psychologové a lékaři, a to nejen na psychiatrických odděleních. Ve zdravotnických zařízeních jsou tyto služby poskytovány zdarma v rámci zdravotního pojištění. V následujících řádcích bude blíže charakterizována činnost Dětské psychiatrické kliniky v Motole, kde mohou být klienty i děti, u kterých došlo v důsledku rozvodu, rozchodu rodičů k ohrožení jejich psychosociálního vývoje.

Dětská psychiatrická klinika

Dětská psychiatrická klinika v Motole, jejíž součástí je i Centrum rodinné terapie, se zabývá diagnostikou a terapií duševních poruch u dětí a dospívajících ve věku od 3 do 18 let. Klienty jsou děti a dospívající z celé České republiky. Pracují zde lékaři, psychiatři, psychologové, zdravotní sestry, sociální pracovníci, speciální pedagogové a další. Zařízení je zaměřeno na komplexní pedopsychiatrickou péči jak ambulantní, tak lůžkovou. Pobyt na lůžkovém oddělení trvá dva až tři měsíce. Klinika je známá zejména svými výsledky v diagnostice a terapii dětského autismu a poruch příjmu potravy. Klienty jsou však i děti, na jejichž potížích mají velký podíl i konflikty v rodině, nepříznivá rodinná atmosféra. Někteří lékaři a psychologové kliniky jsou rovněž soudními znalci v oboru dětské a dorostové psychiatrie a klinika je pověřována vypracováním revizních soudně znaleckých posudků a to i v rámci porozvodové péče rodičů o děti.

5. Neziskový sektor

Mezi neziskové organizace poskytující služby rodinám či jednotlivci v krizi, blíže v období rozvodu, rozchodu rodičů či v období porozvodovém, porozchodovém, patří například občanské sdružení Dům tří přání, Centra mediace, Fond ohrožených dětí a různé „otcovské organizace“ a již zmíněné Dětské krizové centrum.

Občanské sdružení Dům tří přání

Dům tří přání o.s. je nestátní nezisková organizace, jejímž posláním je zřizování a provoz azylových domů pro děti. V současné době je v provozu Azylový dům pro děti Přemysla Pittra.

Snahou zařízení je umožnit dítěti návrat do stabilizovaného rodinného prostředí. Nezbytná je komplexní profesionální podpora s ohledem na všechny aspekty krize, ve které se rodina ocitla. Rodina je vnímána jako celek a podpora je poskytována nejen dítěti, ale i ostatním členům rodiny, kteří se stávají klienty ambulance. Pracuje zde psychoterapeutka, sociální pracovníci, pedagogičtí pracovníci včetně speciálních pedagogů, vychovatelé a externě psychologka a psychiatricka.

Služby jsou poskytovány rodinám v přechodné krizi (existenční, vztahové, zdravotní problémy dočasného rázu), v dlouhodobé krizi (rodiny dysfunkční, sociálně slabé, neúplné či jinak dlouhodobě hendikepované), rodinám s potřebou respitní (odlehčovací) péče, rodinám s dětmi spadajícími do „syndromu CAN“ (dětí vystavené domácímu násilí, těžkým konfliktům mezi rodiči, dlouhodobým rozvodovým sporům rodičů, děti rodičů alkoholiků či jinak závislých), rodinám s dětmi s poruchami chování, výchovnými problémy, a rodinám s dětmi s průběhem vývojových krizí v pubertě a adolescenci. Zařízení spolupracuje jak se státním tak nestátním sektorem.

Centra mediace

O mediaci se v České republice začíná hovořit počátkem 90. let minulého století. V této době se objevují první iniciativy v oblasti uplatňování mediace. Instrukce, které mají velký podíl na šíření mediace u nás, je Centrum dohody a České centrum pro vyjednávání a řešení konfliktů. Avšak v České republice není dosud mediace tolik rozšířená. Dále existuje Asociace mediátorů České republiky, jako samosprávná

profesní organizace, která má vytvořeny a schváleny standardy poskytování mediačních služeb, etický kodex mediátorů a systém vzdělávání mediátorů a jejich kontroly a supervize.

V současnosti se mediace (podle L. Holé, 2003 je mediace metoda řešení konfliktu komunikací, při níž neutrální kvalifikovaná osoba pomáhá účastníkům konfliktu ve vzájemném dorozumívání, jehož cílem je dosažení jejich spokojenosti s procesem a výsledkem řešení konfliktu) nejvíce uplatňuje v oblasti rodinných konfliktů a v oblasti justice. V rodinných konfliktech lze rozlišit mediaci rodinnou – zabývající se řešením konfliktů vzniklých ve vzájemném soužití členů rodiny (rodičů, dětí, prarodičů atd.) a mediaci rozvodovou – zabývající se řešením konfliktů v rámci rozvodového řízení manželů. Protože o rozvodu manželů rozhoduje soud, spojuje se v ní mediace rodinná s mediací v justici. Rozvodová mediace je součástí mediace rodinné. Rozvodová mediace řeší především otázky jako svěření dítěte do péče a formy jeho výchovy, kontakt dítěte s rodičem, v jehož péči není, finanční a majetkové uspořádání, kontakty se širším příbuzenstvem apod.

Cílem rodinné mediace je stabilizace poměrů rodičů a dětí. Děti jsou pak vystaveny menšímu množství konfliktů mezi rodiči a rodiče se vyhnou psychickým problémům, které z boje o svěření dítěte nutně plynou. Mediační služby při rozvodových sporech případně i společná porozvodová péče o děti mohou snížit porozvodové napětí a komplikace.

Fond ohrožených dětí

Fond ohrožených dětí je občanské sdružení na pomoc týraným, zanedbávaným, zneužívaným, opuštěným nebo jinak sociálně ohroženým dětem, s působností na celém území České republiky. Zaměstnanci tvoří sociální pracovníci, vychovatelky („tety“) a psychologové.

Mezi hlavní činnosti patří pomoc dětem týraným i jinak sociálně ohroženým, se zaměřením na terénní sociální práci, vyhledávání náhradních rodin pro obtížně umístitelné děti, zřizování „Klokánků“ (typ rodinné péče místo ústavní výchovy). Zaměstnanci též realizují asistovaný styk rodiče s dítětem.

Otcovské organizace

V České republice se v současné době nachází několik institucí, které nabízí své služby otcům v oblasti rozvodových a porozvodových problémů. Jedná se například o Unii otců – Otcové za práva dětí, Sdružení za dodržování práv dětí a rodičů a Spravedlnost dětem – Sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů. Dále existuje Poradna pro rozvodové problémy s dětmi v Praze, jejíž vedoucí je E. Bakalář. Tyto organizace nabízí především poradenské služby otcům nezletilých dětí, kteří se ocitli v krizové situaci v důsledku rozvodového řízení. Nejčastěji přichází otcové, kteří po rozvodu ztrácejí kontakt s dětmi.

6. Soukromá psychologická praxe

Psychologickou pomoc lze poskytovat i soukromě, na základě živnostenského oprávnění. Služby mohou poskytovat psychologové, poradci, psychoterapeuti ale i psychiatři a další odborníci. Existují různé portály na internetu, které sdružují tým odborníků z různých oblastí. Ti mohou osobám pomoci např. při řešení osobních, partnerských či manželských, rodinných problémů a krizí. Někteří nabízejí i spolupráci při řešení sporů a konfliktů formou mediace.

Příloha č. 6: Kasuistiky

Kasuistika č. 1

Definování případu

Díky praxi na Vyšší odborné škole sociálně právní jsem měla možnost blíže poznat práci v Pedagogicko-psychologické poradně v Praze 2, v ulici Hostivítova 5. Během vykonávání praxe mě zaujal případ rodičů a jejich dvou nezletilých synů v době po rozvodu. Děti byly soudem svěřeny do péče matky. Otcí byl určen styk s dětmi jednou za čtrnáct dní na víkend. Během odloučení synů od otce došlo ke změně vztahu mezi jimi a otcem. Vzhledem k tomu, že se rodičům nedařilo zlepšit vztah mezi dětmi a otcem, požádali o pomoc poradnu. Rodiče poradnu žádali, aby se pokusila navázat přerušovaný kontakt otce se syny. V době návštěv do poradny podal otec návrh k soudu na střídavou péči dětí, aby se tak mohl více podílet na výchově svých synů.

Popis použitých metod a technik

Jedná se o strukturovanou případovou studii, jelikož údaje uvedené v kasuistice byly získány z různých zdrojů. Úvodní část kasuistiky obsahuje údaje o rodině a osobní anamnézu dětí. Tyto údaje byly čerpány ze sociální anamnézy vypracované v poradně. Záznamový arch vyplňovala sociální pracovníce spolu s rodiči. Dále následuje vývoj případu, který vychází z vyjádření Orgánu sociálně právní ochrany dětí, z vyšetření soudním znalcem a ze spolupráce rodiny s pedagogicko-psychologickou poradnou. Orgán sociálně právní ochrany dětí provedl na základě žádosti soudu analýzu situace v rodině, ve škole a u dětského lékaře. Soudní znalec vypracoval na podnět soudu znalecký posudek ohledně vhodnosti střídavé péče. Pedagogicko-psychologická poradna se snažila pomoci rodičům splnit jejich zakázku – navázat kontakt dětí s otcem. Veškeré údaje o spolupráci rodičů s poradnou byly čerpány metodou obsahové analýzy (ze zpráv a z rozhovorů s psychologem a sociální pracovnící). V závěru případové studie se nachází prognóza případu, která vychází ze závěrů poradny. Jména uvedená v kasuistice jsou smyšlená.

Údaje čerpány ze sociální anamnézy

Osobní anamnéza

Oliver

Chlapeček je 11 let, žije u matky a je žákem 5. třídy základní školy. Byl plánované a chtěné dítě. Rodiče nepreferovali pohlaví dítěte. Matka neměla v těhotenství žádné úrazy ani nemoci. Při porodu se nevyskytly žádné komplikace. Oliver se narodil v očekávaném termínu. Vážil 3600 g, měřil 51 cm. Byl kojeno do 12 měsíců. Žádné vážné nemoci ani úrazy se u něj v dětství nevyskytly. Je alergický na pyl a prach.

Oliver je přeúčený z leváka na praváka. V šesti letech u něj byla diagnostikována lehká mozková dysfunkce a dyslexie. Zadrhává se v řeči, je roztěkaný, nesoustředěný. Někdy má neklidný spánek. Stává se, že mluví ze spaní, potí se a odkopá se. V noci se nepomočuje.

Do mateřské školy chodil od 5 let. Ve školce nebyly žádné těžkosti. V kolektivu dětí byl oblíbený.

Oliver měl odklad školní docházky. Nyní navštěvuje 5. třídu základní školy. Ve škole má kamarády. Chování je dobré. Učení bez problémů. Ve škole prospívá velmi dobře (jedničky a dvojky). Ukoly si dělá sám, matka mu je pouze kontroluje. Do školy ho vypravuje a svačiny mu připravuje matka. Spát chodí mezi osmou a devátou hodinou. Vstává kolem půl sedmé.

Oliver je citlivý, tvrdohlavý, citižadostivý, společenský, zodpovědný, mírumilovný, někdy bývá podobný otci – prosazuje si svou.

Mezi jeho zájmy patří počítač, plavání, lego, četba encyklopedií. Rád se stará o zvířata. Víkendy tráví na chalupě, u babičky nebo doma s matkou a bratrem. Hraje si se zvířaty, jezdí na kole. Rád navštěvuje výstavy a chodí na procházky. Doma pomáhá matce, chodí na nákup, vynáší odpadky.

Na tábory nejedí, protože na ně jezdit nechce. Chtěl by být soudcem.

Marek

Chlapec je 8 let, žije u matky a je žákem 2. třídy základní školy. Matka porodila předčasně ve 38. týdnu. Marek byl po porodu přidušený, vdechl plodovou vodu. Vážil 3600 g, měřil 51 cm. Byl kojen do 8 měsíců. Od 2. měsíce věku dítěte chodil na rehabilitaci kyčlí. Žádné vážné nemoci, úrazy nebo operace se v průběhu dětství u Marka nevyskytly. Bojí se tmy, křiku a hádek.

Chodil od tří let do mateřské školy. Na školku se dobře adaptoval. Nevyskytly se žádné problémy. Ve školce se mu líbilo.

Na základní škole se doposud nevyskytly žádné problémy. Nyní navštěvuje 2. třídu. Prospěch má výborný. Ve škole má mnoho kamarádů. Doma se s ním učí matka. Do školy ho vypravuje a připravuje mu svačiny matka. Spát chodí mezi osmou a devátou hodinou. Vstává kolem půl sedmé.

Marek je klidný, někdy výbušný, citlivý, špatně snáší neúspěch, je společenský, ovlivnitelný a tvůrčí.

Mezi jeho zájmy patří počítač, fotbal, hokej, lego, autíčka, encyklopedie, skateboard, kolečkové brusle. Dle otce baví Marka téměř vše, především pohybové aktivity.

O víkendech jezdí na chalupu, k babičce, nebo je s matkou a bratrem, a někdy s otcem. Rád jezdí na kole, má rád zvířata, sportuje. Doma pomáhá matce, například utírá prach.

Chtěl by být hokejistou.

Rodinná anamnéza

Matka

Matce je 39 let. Má ukončenou střední ekonomickou školu, nyní pracuje jako účetní. Mezi její zájmy patří sport, výstavy. Ve výchově dětí není tak důsledná jako otec dětí, nechá se někdy dětmi oblomit. Děti trestá výjimečně, a to zákazem počítače. Zdravotní stav matky je dobrý.

Nyní má přítele, který je rozvedený a má šestnáctiletou dceru. Nežijí spolu ve společné domácnosti. Děti mají k jejímu příteli dobrý vztah.

Otec

Otci je 45 let. Nejprve se vyučil zámečnickem a strojníkem na středním odborném učilišti. Poté studoval na ČVUT a na FTVS. Nyní je zaměstnán jako úředník u zahraniční firmy. Ve výchově dětí je důsledný. Mezi jeho zájmy patří výchova dětí a sport. Zdravotní stav otce je dobrý.

Vývoj rodiny

Manželství bylo uzavřeno roku 1991 po několikaměsíční známosti. Oliver se narodil v roce 1992 a Marek v roce 1995. Po narození prvního syna vznikly mezi manželi neshody. Manžel si myslel, že ženu převychová. Manželka měla velkou vazbu na svoji primární rodinu (rodina, ve které vyrůstala). Neuměla hovořit o problémech a jednotně postupovat při výchově dětí.

Návrh na rozvod manželství podala manželka v roce 1998. Jako důvod rozvodu uvedla, že manžel nepomáhá v domácnosti, nestará se o rodinu, svůj čas věnuje pouze svým zájmům, a již několik měsíců se stýká s jinou ženou. Od roku 1997 spolu manželé nežili, matka se s dětmi přestěhovala do bytu po svých příbuzných.

Soud manžele rozvedl v r. 1999 a schválil jejich dohodu, podle níž se nezletilí svěřují po dobu po rozvodu do péče matky. Styk otce s nezletilými stanovil jednou za čtrnáct dní od pátku do neděle, dále dle dohody rodičů. Soud stanovil otci platit výživné ve výši 2000 Kč na oba nezletilé měsíčně.

Otec v roce 2000 podal návrh k soudu na střídavou péči. Jako důvod uvedl, že mu bývalá manželka neumožňuje styk s dětmi, čímž negativně narušuje psychický vývoj dětí. Dále uvedl, že bydlení u matky je pro děti nevhodné, protože nemají vlastní pokoj. Považuje výchovu matky za nedostačující. Má obavy o řádný vývoj dětí. Chce se na výchově nezletilých podílet. Chce, aby jejich výchova byla důsledná. Otec žije v bytě 3+1, nově zařízeném, děti by měly vlastní pokoj. Soud nechal výše uvedené skutečnosti prošetřit Orgánem sociálně právní ochrany dětí.

Údaje vyplývající z vyjádření Orgánu sociálně právní ochrany dětí

Dle matky Oliver těžko snášel neshody mezi jí a otcem. Má strach z násilí, agresivity, urážek ze strany otce. Otec ho nepochválí, dává přednost mladšímu synovi, který se mu podřídí. Oliver není tak sportovně nadaný jako Marek. Arogantní chování otce má podle matky špatný vliv na obě děti.

O prázdninách otec Olivera urážel a zbil, od té doby se Oliver nechtěl s otcem stýkat. Marek navštěvuje otce jednou za čtrnáct dní od pátku do neděle. Matka dětem ve styku s otcem nebrání. Se střídavou péčí nesouhlasí, chce, aby děti měly jeden domov. Domnívá se, že otec by se synům nemohl dostatečně věnovat, protože má mnoho zájmů a není často doma. Otec prosazuje jen své názory, dává příkazy, chce úspěchy synů. Je nešťastná, snaží se děti chránit před stresem a napětím, které nyní zažívají. Matka má ráda oba syny. Chce je vychovávat.

Matka bydlí s nezletilými v 1+1, I. kategorie. Děti spí na palandách. Byt je v pořádku, čistotě. Otec bydlí v 3+1, I. kategorie. Nezletilí zde mají vlastní pokoj. Byt je standardně zařízen.

Podle školy, kterou nezletilí navštěvují, je péče matky dobrá. Matka jeví zájem o učení svých dětí. Nezletilé připravuje do školy.

Podle dětského lékaře, kterého nezletilí navštěvují, je jejich zdravotní stav dobrý. S dětmi dochází většinou matka, do rozvodu někdy i otec. Péče matky o nezletilé je velmi dobrá. Otec je náročnější na fyzickou zdatnost, snaží se vést děti ke sportu.

Soud stanovil soudního znalce z oboru psychiatrie, aby zjistil, zda je vhodná střídavá péče dětí.

Údaje vyplývající z výsledků vyšetření soudním znalcem

Matka

Matka je klidnější, vyrovnanější, nedominantní. Poskytuje dětem citové zázemí. Nebrání dětem ve styku s otcem, střídavou péči však odmítá. Její přístup k dětem je klidný. Má k nim velmi dobrý citový vztah, bere děti takové, jaké jsou. Stimuluje je pochvalou, ojediněle děti trestá nebo jim něco zakazuje. Její vztah k synům je kladný a vřelý. Vztah k otci je kritický, ale nejedná se o averzi. Matka neovlivňuje negativně děti, s pedagogicko-psychologickou poradnou spolupracuje.

Otec

Otec je nevyrovnaná, neurotická osobnost. Objevují se u něj rysy perfekcionismu, egocentrismu, vztahovačnosti, dominance, ambicióznosti. Upřednostňuje své názory. U matky nezletilých vidí jen negativa. Dochází z jeho strany k devalvaci matky nezletilých. Označuje se za nejlepšího vychovatele. Nachází se u něj preference mladšího syna – jmenuje ho častěji zdobně ve jménu. Otec má zájem o syny, spolupracuje s různými odborníky zabývající se rodinnou problematikou.

Oliver

Oliver je přátelský. Lze u něj pozorovat lehký neklid, menší výdrž v čase, zadržování se a zakoktávání se v řeči, tiky v obličejí, zvláště v tenzi. Má rysy lehké mozkové dysfunkce a neurotické rysy a projevy.

Jeho vztah je dobrý k oběma rodičům s preferencí matky. U matky cítí komplexní přijetí sebe, může se jí se vším svěřit.

Ve vztahu k otci došlo k zablokování, s pomocí pedagogicko-psychologické poradny se snaží znovu navázat kontakt s otcem. Jeho vztah k němu je méně úzký než k matce, vnímá ho jako přísnějšího.

Chtěl by žít u matky spolu s Markem a otce chodit občas navštěvovat. „S matkou se lépe domluví, ta nekřičí jako otec,“ jak sám říká. Odmítá střídavou péči.

Vztah k bratrovi je dobrý, úzký. S prarodiči ze strany matky i otce udržuje též dobrý vztah.

Marek

Marek je klidnější než Oliver. Lze u něj pozorovat občasné zakoktání se. Ve všem spoléhá na staršího bratra.

Marek má dobrý vztah k oběma rodičům, jako přísnějšího vnímá otce. S otcem se stýká jednou za 14 dní, někdy i více.

Ke staršímu bratrovi má velmi dobrý vztah. S prarodiči ze strany matky i otce udržuje též dobrý vztah.

Závěry soudního znalce

Soudní znalec dospěl k závěru, že rodiče se osobnostně velmi liší. Otec má více výhrad vůči matce. Osobnost matky je vyzrálejší, klidnější, reálnější v péči o děti. Péči pojímá komplexně, kromě materiální péče, péče o školní povinnosti, poskytuje dobré citové zázemí, bere děti takové jaké jsou, pochválí je, nemá na ně nároky. Otec má menší schopnost empatie, menší míru citovosti a ohledu na děti takové jaké jsou, nikoliv jaké by měly být a co by měly dle něj splňovat.

Oliver má zřetelné neurotické rysy a rysy lehké mozkové dysfunkce. Je labilnější, citlivý a citový. Potřebuje k dalšímu vývoji klidné, trpělivé, laskavé vedení, pochvalu. Je zapotřebí přihlídnout k jeho určitým úzkostnějším projevům a ty nepřekonávat silou (strach ze tmy apod.).

Marek má dílčí neurotické rysy a projevy. Potřebuje též klidné prostředí, bez přílišných změn, pochopení a citovost.

Jako přísnějšího vnímají oba otce.

Oliver odmítá otce z důvodu hádek mezi rodiči a dominantnosti otce. Oliver chce být u matky. Marek nejprve neví, potom řekne, že chce, aby to bylo tak, jak to je nyní. Není vhodné sourozence od sebe oddělovat z důvodu dobré sourozenecké vazby.

Soudní znalec nezjistil žádné známky negativního ovlivňování rodiči. Nedoporučuje střídavou péči, jen styk otce s dětmi. Doporučuje obvyklou úpravu styku s otcem, jednou za čtrnáct dní víkend, prázdniny, svátky apod. a pokračování v terapii v pedagogicko-psychologické poradně. V případě neurotizace i péči dětského psychiatra.

Údaje vyplývající ze spolupráce s Pedagogicko-psychologickou poradnou

Rodiče požádali pedagogicko-psychologickou poradnu, aby se pokusila o navázání přerušného kontaktu mezi otcem a syny. Otec nebyl spokojen s četností kontaktů se svými syny, žádal o střídavou péči. Poradna vyšla rodičům vstříc. Uzavřeli společnou zakázku, jejímž cílem bylo pokusit se navázat kontakt otce se syny a umožnit setkání rodičů a dětí v prostorách poradny. Rodiče byli upozorněni, že navázání takto narušeného vztahu je dlouhodobá záležitost a nelze řešit nějakými donucovacími prostředky.

Během roku 2000 se konalo v poradně celkem 8 setkání rodičů a dětí. Na společných setkání se řešil problém styku otce se syny a náplň programu společných setkání v poradně a mimo ni. Oliver nejprve odmítal navázat jakýkoli kontakt s otcem. Do kresby rodiny nechtěl otce nakreslit. Domníval se, že ho otec nemá rád. Vztah mezi Markem a otcem nebyl tak narušený, Marek se s otcem občas stýkal. Otec měl vždy radost, že chlapce vidí. Synům nabízel širokou nabídku aktivit, které by zajišťoval. Výchovu matky kritizoval a negativně hodnotil. Dle otce matka vychovává syny v úzkosti a strachu, v opozici vůči němu.

Společná setkání vyústila v dohodu, dle které bude otec s dětmi nejprve komunikovat prostřednictvím mobilního telefonu. Po čase se rodiče dohodli na společných návštěvách dětí u otce

v týdnu a o víkendech. Tato dohoda se zpočátku týkala pouze styku otce s Markem, protože Oliver se odmítal s otcem stýkat. Během dalších setkání se podařilo zlepšit komunikaci mezi oběma rodiči. Oliver začal postupně navštěvovat otce. Rodiče následně sepsali dohodu o návštěvách obou synů u otce. Tuto dohodu se rodičům dařilo nějaký čas plnit, proto přestali poradnu nadále navštěvovat.

V roce 2002 se rodiče na poradnu opět obrátili s tou samou zakázkou. Nepodařilo se jim smlouvenou dohodu plnit. V poradně se konalo několik setkání rodičů s dětmi, avšak zakázku rodičů se již nepodařilo realizovat.

Závěr

Z dosud zjištěných skutečností vyplývá, že obě děti jsou dlouhodobě komplikovanými vztahy mezi rodiči vážně neurotizovány. Marek se jeví méně zasažený popisovanou situací než jeho bratr. Oliver je více úzkostný. Z tohoto důvodu poradna doporučila rodičům řešit jejich situaci intenzivní rodinnou terapií, kde by terapeutem byl muž. Matka ani otec se další spolupráci s odborníky nebránili, a tak jim poradna poskytla kontakty na zařízení, která by jim mohla pomoci v řešení jejich situace.

Kasuistika č. 2

Definování případu

Během studia na Vyšší odborné škole jsem dále absolvovala praxi na Dětské psychiatrické klinice FNM v Praze 5, ulice V Úvalu 84. Zde mne zaujal případ chlapce, u něhož probíhalo šest let opatrovnícké řízení o tom, kterému z rodičů bude svěřen do péče. Rodiče se sice nejprve dohodli na výhradní péči matky, avšak otec se po krátké době na to snažil získat syna do výhradní péče nebo alespoň prosadit střídavou péči. Po šesti letech byl syn nakonec svěřen do jeho péče. Chlapec během této doby absolvoval několik vyšetření soudním znalcem. Na Dětskou psychiatrickou kliniku se dostal z důvodu depresivního prožívání. Chlapec začal mít potíže nejen v rodině, ale i ve škole. Objevilo se u něj záškoláctví, zhoršený prospěch ale i agresivní chování. Na Dětské psychiatrické klinice se lékaři snažili zlepšit jeho stav a situaci, ve které se nacházel.

Popis použitých metod a technik

Vzhledem k tomu, že údaje v této kasuistice byly získány z různých zdrojů, jedná se o strukturovanou případovou studii. V úvodní části kasuistiky můžeme nalézt osobní anamnézu chlapce a údaje týkající se rodičů a vývoje jejich vztahu. Údaje o chlapci byly získány především ze sociální anamnézy, kterou vypracovala sociální pracovníce spolu s rodiči při příjmovém pohovoru na Dětské psychiatrické klinice a údaje ohledně školního vývoje chlapce byly doplněny ze zpráv Pedagogicko-psychologické poradny. Vývoj případu je v jednotlivých etapách soudního řízení dokreslován výsledky soudních znalců. Poslední část kasuistiky je věnována současnému stavu chlapce a jeho pobytu na Dětské psychiatrické klinice. Tyto údaje byly získány metodou obsahové analýzy – studiem spisové dokumentace a rozhovorem se sociální pracovníci. V závěru případové práce se nachází zhodnocení

pobytu chlapce na Dětské psychiatrické klinice a doporučení lékařů. Jména uvedená v kasuistice jsou smyšlená.

Údaje čerpány ze sociální anamnézy a z vyšetření Pedagogicko-psychologickou poradnou

Osobní anamnéza

David

Chlapeček je 15 let, od února roku 2001 žije u otce a je žákem 8. třídy základní školy zaměřené na sport. Byl plánované a chtěné dítě. Při porodu se nevyskytly žádné komplikace. David se narodil v očekávaném termínu. Vážil 3550 g, měřil 52 cm. Byl kojen 3 měsíce. Žádné vážné úrazy ani nemoci neměl, vyskytly se u něj pouze běžné dětské nemoci.

Mateřskou školu navštěvoval od 4 let. Dobře se tam adaptoval, nevyskytly se žádné potíže.

Matka chtěla, aby měl David odklad školní docházky o jeden rok, otec s tím však nesouhlasil. Rodiče se kvůli tomu pohádali u zápisu. Na základě vyšetření školní zralosti byl Davidovi nakonec doporučen odklad školní docházky o jeden rok. Podle otce matka rozhodla o odkladu školní docházky, aby synovi prodloužila dětství.

Do základní školy nastoupil David v 7 letech. V první třídě byla u něj diagnostikována specifická porucha učení – dyslexie, dysgrafie a dysortografie. První a druhou třídu absolvoval na klasické základní škole. Školu navštěvoval rád, bavilo ho čtení, psaní mu moc nešlo. Ve škole měl jen dva kamarády, ostatní se s ním nechtěli kamarádit a on s nimi také ne.

Vzhledem ke specifickým poruchám učení, k pomalejšímu psychomotorickému tempu a kolísání pozornosti doporučovala Pedagogicko – psychologická poradna přeřazení Davida do specializované třídy s menším počtem žáků, která by tolerovala handicapované žáky. Zařazení zpět do klasické třídy doporučovala od šesté třídy. Matka toto doporučení akceptovala, protože nechtěla, aby byl David zbytečně přetěžován a znovu trpěl psychosomatickými obtížemi. Otec však se zařazením do specializované třídy nesouhlasil. Nechtěl, aby byl David označován jako problémový žák a nesl si s sebou tuto nálepku. Otec připisoval výchovné obtíže nevhodnému rodinnému prostředí a nedostatečnému výchovnému působení matky. Říkal, že pedagogický proces probíhal bez jeho aktivní účasti.

I přes nesouhlas otce David chodil od třetí do páté třídy do specializované třídy pro děti s poruchami učení. Zařazení do specializované třídy Davidovi prospělo, ustoupily psychosomatické obtíže, bolest hlavy a nevolnost. David nebyl tak nervózní jako dříve a lépe se přizpůsoboval změnám.

Ve 4. třídě se však David zhoršil v chování, hůře se soustředil a byl lhostejný ke školním výsledkům. David byl vyšetřen v Pedagogicko-psychologické poradně, která dospěla k závěru, že u Davida lze pozorovat v chování psychomotorický neklid, výkyvy pozornosti a zvýšené napětí. V zájmu dítěte doporučovala rodičům brzké ukončení vleklého sporu a stabilizaci rodinného prostředí.

V 6. třídě přestoupil David na sportovní školu, kterou mu zařídil otec, nyní je na této škole v 8. třídě. Je zde spokojený, přiznává však, že sportovní zaměření je pro něj náročné.

V prvním pololetí 7. třídy se u Davida velmi zhoršil prospěch, obdržel dvě čtyřky. Ve škole začal být bez zájmu, učení ho nebavilo, objevilo se u něj záškoláctví, osm dní nebyl vkuse ve škole, toulal se venku. Třídní učitel sdělil, že David je velmi pasivní, zakřiknutý, často se cítí sám. Ve třídě byl nejpomalejší. Tuto situaci řešila výchovná komise, která došla k závěru, že otec bude pravidelně konzultovat s třídní učitelkou stav Davidovy přípravy a úspěšnosti ve škole. Bude se snažit zajistit synovi klidné zázemí. V druhém pololetí začal propadat z více předmětů, hrozilo mu opakování ročníku. O prázdninách dělal opravné zkoušky, ve kterých uspěl. Sděluje, že škola mu nevádí, na známkách mu nezáleží a více snažit se nechce. Sportovní třídu navštěvuje na otcovo přání, podle sebe však není sportovní typ a nebaví ho to.

V prvním pololetí 8. třídy propadl z českého jazyka a obdržel ředitelskou důtku pro urážku ředitelky. Ráno nechce vstávat do školy, rozbíjí CD a rozhazuje věci.

Ve volném čase jezdí na koloběžce, hraje hry na počítači, sleduje televizi nebo poslouchá hudbu. Když bydlel u matky měl mnoho zvířat, nyní, když žije s otcem, nemá žádná.

Od roku 1995 do roku 2001 probíhalo opatrovnické řízení rodičů o svěřeni Davida do péče. Během této doby žil David nejprve s matkou a dvěma staršími bratry. Po několika letech se oba bratři odstěhovali a David žil pouze s matkou do doby, než si matka našla nového partnera, který s nimi nakonec začal žít. Otec se snažil získat syna do své péče nebo prosadit alespoň střídavou péči, která by byla možná vzhledem k blízkosti bydlišť obou rodičů, David by tak mohl plnit školní docházku na stejné škole. David byl během tohoto řízení několikrát vyšetřen soudním znalcem. Nakonec v roce 2001 byl David soudem svěřen do péče otce, u kterého je dodnes. Matku a dospělé bratry navštěvuje dle svého uvážení.

Rodinná anamnéza

Matka

Matce je 49 let. Má ukončenou Vysokou školu zemědělskou, nyní pracuje jako úřednice ve státní správě.

Její rodiče se rozvedli, když jí byly 2 roky. Otec se znovu oženil a přestal o ni projevovat zájem. Její matka se znovu provdala, když jí bylo 8 let, s nevlastním otcem má dobrý vztah.

Ve dvaceti letech uzavřela první manželství, které bylo po 13 letech rozvedeno. Z tohoto manželství má dva syny, kteří jí byli svěřeni do péče. Poté měla vztah s otcem Davida, který v roce 1995 skončil. Nyní s ní žije přítel, který je v rozvodovém řízení, má 20 letou dceru a 15 letého syna. David se s nimi nezná. Vztah syna a jejího přítele je dle matky dobrý.

Mezi její zájmy patří sport, četba, ráda navštěvuje divadla. Zdravotní stav matky je dobrý.

Otec

Otci je 59 let. Má ukončenou Vysokou školu technickou, nyní pracuje jako ministerský rada. Jeho otec již zemřel, matka žije. Má jednu sestru, se kterou udržuje kontakt.

Ženatý nikdy nebyl, měl dvě dlouhodobé známosti. Ze třetí známosti se narodil syn David, s jehož matkou od roku 1995 nežije. Otec má v současné době přítelkyni, která s ním však nežije ve společné domácnosti, má svůj byt.

Mezi jeho zájmy patří cestování, hudba, myslivost a motorismus. V současné době je léčen pro karcinom prostaty.

Sourozenci

Dva bratři z prvního manželství matky. Jsou 33 a 30 let starší. Žijí již samostatně. Vtáh s Davidem mají dobrý.

Vývoj rodiny

Otec se seznámil s matkou v roce 1988. Matka byla v té době čerstvě rozvedená. Jemu bylo tehdy 43 let, uvědomil si, že je nejvyšší čas mít děti. Matka měla z prvního manželství dva syny, kterým bylo tehdy 13 a 16 let. Oba synové byli soudem svěřeni do její péče. Otec se nastěhoval k matce, kde spolu žili 7,5 let do roku 1995. V roce 1989 se z jejich nesezdaného vztahu narodil syn David. Když byly synovi tři roky, došlo v jejich vztahu ke změně. Podle matky začal otec zasahovat do výchovy jejích dětí. David mohl vše, její děti nic. Otec přicházel a odcházel, kdy chtěl. Podle otce se neshody s matkou stupňovaly od roku 1992, kdy matka zapadla do „chlustajících“ party a navazovala jednorázové intimní vztahy s muži. V roce 1995 se odstěhoval ke své matce. Od roku 1995 do roku 2001 probíhal opatrovnický spor o syna.

V únoru 1995 se matka a otec dohodli, že David bude svěřen do výchovy matce a otec bude přispívat na jeho výživu 1500 Kč měsíčně. S touto dohodou se obrátili na soud, který ji schválil.

Za dva měsíce se otec vůči rozsudku soudu odvolal, neboť dle něj došlo ke změně poměrů na straně jeho bývalé partnerky. Otec sdělil, že péče matky o syna je problematická, že každé pondělí a středu je v práci do 18 hodin. Matka navazuje vztahy s novými přáteli, navštěvuje restaurační zařízení. Syn je často odkládán do péče starších sourozenců z prvního manželství matky. Matka mu určuje, kdy si smí vzít syna. Otec navrhoval, aby byl syn svěřen do jeho péče a aby matka platila výživné 800 Kč měsíčně.

V červenci 1995 soud zrušil rozsudek soudu a věc vrátil k dalšímu řízení.

V listopadu 1995 soud svěřil syna opět do péče matky a otcovi uložil hradit výživné ve výši 1500 Kč.

V dubnu 1996 se otec proti tomuto rozsudku odvolal. Jako důvody uvedl nedostatečnou péči matky a péči starších sourozenců, která navozuje u syna snížené sebehodnocení, střídání nálad, rozvoj deprese a lítostivosti. Otec upozorňoval na podjatost sociální pracovníce Orgánu sociálně právní ochrany dětí, která pracuje na stejném úřadě jako matka. Navrhoval zrušit předchozí rozsudek a zabývat se podmínkami zdárného psychického vývoje syna a výchovnými schopnostmi rodičů. Otec předložil soudu posudek soudního znalce se slovy, že ve výchově existují rizika. Soud opět toto odvolání zamítl a nechal syna v péči matky.

Údaje vyplývající z výsledků vyšetření soudním znalcem z roku 1996

V roce 1996 na žádost otce provedl soudní znalec z oboru psychiatrie posouzení otce, jeho syna a jejich vzájemných vztahů.

David

U Davida lze pozorovat v průběhu rozhovoru i při testech neklid a nervozitu, hraje si s prsty rukou a mrká.

Z testového vyšetření vyplývá, že David je osobnost s nadprůměrnou inteligencí. Má velmi dobrou úroveň slovní zásoby a všeobecných znalostí. Je vnímavý vůči vnějším podnětům. Snaží se překonat pocity prázdnoty a citové vzdálenosti od blízkých. Projevuje u něj úsilí v dosažení úspěchu a zploštělost emocionálního prožívání.

V projektivní kresbě rodiny lze pozorovat úzkostné prožívání a ne zcela naplněný vztah k matce. Projevuje se u něj dobrý vztah k otci, prožívání pocitu sounáležitosti s otcem, dobře vyjádřená identifikace s otcem.

Otec

Z testového vyšetření vyplývá, že otec je osobnost s výrazně nadprůměrnou inteligencí. Avšak lze u něj pozorovat neurotický vývoj osobnosti. Projevuje se u něj jistota, cílevědomost, dobře vypracovaná struktura sebevědomí, přiměřeně dobrá schopnost sociálního kontaktu.

Vyšetření vztahu otce a syna

Otec a syn měli společně postavit z dětských kostek dům, ve kterém by se jim příjemně žilo. Interakční vzorec chování otce a syna se jeví jako dynamicky naplněný vztah. Otec syna vede, vzdělává, vychovává a zprostředkovává mu reálný kontakt s vnějším světem tak, aby syn byl posléze schopen samostatného kontaktu s realitou. Syn se identifikuje s otcem, přijímá ho jako autoritu, respektuje jeho rady a příkazy. Po celou dobu vyšetření spolupracovali.

Závěry soudního znalce

Otec intenzivně prožívá současnou nepříjemnou situaci. Má tendenci vybudovat stabilní a citově naplněný vztah. Projevuje zájem nynější situaci řešit.

Vzhledem k situaci, ve které se David nachází, by mohl být v budoucnu vývoj jeho osobnosti narušen již probíhajícím neurotickým vývojem.

Otec má k synovi nadprůměrně dobrý a otcovský vztah, naplněný racionální výchovnou složkou a hlubokým prožíváním pozitivního citového vztahu k synovi.

Syn má k otci dobrý synovský vztah, obdivuje ho a velmi dobře se s ním identifikuje.

V roce 1997 byl David vyšetřen psychiatrem na žádost otce, který měl obavy o syna, protože se mu jevil lítostivý, zmiňoval se o sebevraždě, zbytečnosti života a útěku.

Údaje vyplývající z pedopsychiatrického vyšetření z roku 1997

David

David sděluje, že bydlí s matkou a jedním bratrem, druhý s nimi už nebydlí. S otcem tráví jen některé soboty a neděle. Davidovi se to zdá málo, chtěl by s ním být více. Chtěl by vidět otce týden a soboty a neděle a matku také tak. Na otázku, jak by si to skutečně přál, kdyby neměl hledět na rodiče,

odpovídá, že by chtěl být s otcem dva měsíce a s matkou jen jeden. Matka je hodná, někdy však přísná, rozzlobí se, když přijdou s otcem pozdě. Otec je hodný, někdy se také naštve.

Na otázku „Koho by si s sebou vzal na pustý ostrov“ odpovídá, že na pustý ostrov by si jako jediného člověka vzal tátu.

Jako nejhezčí vzpomínku uvádí výlet s otcem do Egypta.

V testu nedokončených vět uvedl například následující věty: „Někdy si o mamince myslím, že mě nemá ráda.“ „Myslím si, že mě tatínek asi nedá.“ „Někdy bych nejraději udělal to, že bych odletěl pryč.“

Závěry psychiatra

U Davida je zpočátku patrná úzkost, která se postupem času zmírňuje, a hyperkinetický neklid. David je osobnost s nadprůměrným intelektem. V prožívání se projevuje úzkost. David se snaží vyvažovat situaci mezi oběma rodiči, což ho psychicky přetěžuje a obsazuje pocity viny a prázdnoty. Má pozitivní vztah k oběma rodičům s potřebou se identifikovat s otcem jako s mužským vzorem, vnímá ho jako autoritu a respektuje ho.

Psychiatr doporučil strukturovat kontakt dítěte s rodičem.

V roce 1998 byl David opět vyšetřen soudními znalci, kteří měli zjistit, zda má nezletilý k některému z rodičů vřelejší vztah, pokud ano, ke kterému, kdo z rodičů se jeví jako lepší vychovatel ve vztahu k nezletilému a jaký je psychický a zdravotní stav nezletilého. V roce 1998 stanovil soud soudního znalce z oboru pedopsychologie a pedopsychiatrie, který dospěl k následujícím výsledkům.

Údaje vyplývající z vyšetření soudním znalcem z roku 1998

Otec

Otec je osobnost výrazně narcistická s nadprůměrným intelektem. Má dobré řečové schopnosti. Své zájmy prosazuje málo adaptivní formou. Jeho osobnostní struktura je vyvážená, dostatečně zralá.

Jeho vztah k synovi je velmi pozitivní, snaží se mu rozšířit obzor a zájmy. Vinu za rozpad partnerského vztahu a za synovy neúspěchy přičítá matce. Matka podle něj reaguje neadekvátně, když přivede syna pozdě. Matku chápe jako nevyrovnanou osobnost, s převahou dominance a agresivity. Chtěl by rovnocenné postavení ve výchově syna například formou střídavé péče.

David

David je osobnost se značnými neurotickými rysy. Lze u něj pozorovat motorický neklid. Rodiče si přes něj řeší své nevyjasněné vztahy. Je na něj kladena zodpovědnost za vztah mezi rodiči, což je pro něj nesmírně zatěžující.

Situace mezi rodiči neumožňuje rozvoj jeho schopností. Je v roli rozhodčího, který má určit, kdo z rodičů je lepší. Jeho vývoj je tak ohrožen.

David sděluje, že se otec s matkou hádají, především když přijde od otce pozdě. Raději by byl s otcem, protože je hodnější, když něco chce, tak mu to koupí. Zároveň však říká, že u matky to není špatné. Chtěl by být asi u ní a moci se dlouho vídat s otcem.

Jako jedno ze tří přání uvádí, aby se otec s matkou dali dohromady. Na závěr říká, že chodí pořád po vyšetřeních a že je to „příšerný“.

V projektivní kresbě „naše rodina“ David umístil rodinu do levé části papíru. Nejprve nakreslil zleva otce, poté sebe, matku a dva bratry. Postavy se nedotýkaly rukama. Z toho lze vyvodit nedostatek emoční vazby a kontaktu mezi členy rodiny. Nad postavami dominoval počítač a letadlo, které by chtěl David mít. Z kresby lze pozorovat, že David je neurotický, emočně dosti deprivovaný s kompenzační aktivitou ve směru zájmu o techniku (PC). Je na něm patrné, že je na něj nakládána zodpovědnost, rozhodnutí s kým bude. Cítí, že se o něj rodiče přetahují a řeší přes něj vzájemné nevraživosti.

Matka

Matka je osobností s nadprůměrným intelektem a s neurotickými rysy, na čemž se podílí konfliktní situace s otcem Davida. Její osobnostní struktura je vyvážená, dozrávající. V myšlení se u ní projevuje vztahovačnost. Je emočně nestabilní a úzkostná. Z úzkosti může pramenit agrese, kterou odventilovává někdy na syna. Spouštěcím momentem jsou neshody s otcem dítěte, které pramení především z pozdního předávání syna otcem. Navenek působí chladně a uzavřeně. Bojí se, že jí bývalý partner vezme syna. Sděluje, že není schopna na otce reagovat nezaujatě. Má z něj pocit ohrožení.

Závěry soudního znalce

Soudní znalec dospěl k závěru, že David má vřelejší vztah k otci. Oba rodiče se snaží v rámci svých možností na syna výchovně působit. Lepším vychovatelem se jeví otec. Oba rodiče by potřebovali individuální psychoterapii.

Syn je neurotické dítě bez bližší emoční opory. Jeho adekvátní rozvoj je brzděn neshodami mezi rodiči, jejichž řešení je mnohdy přítomen. Pokud se situace mezi rodiči neupraví, je jeho psychický vývoj ohrožen.

V prosinci 2001 byl vyhlášen rozsudek, podle kterého výchova o nezletilého měla být společná, realizovaná formou jeho střídavého pobytu u každého z rodičů a to v intervalech půl roku. Téhož roku byl David opět vyšetřen soudním znalcem na žádost matky, která se odvolala proti rozsudku s tím, že chce syna svěřit do své péče. Soud její odvolání zamítl a vydal nový rozsudek, kterým svěřil Davida do výchovy otce a matce uložil hladit výživné ve výši 1500 Kč.

Údaje vyplývající ze znaleckého posudku z roku 2001

V roce 2001 na žádost matky provedl soudní znalec z oboru psychiatrie posouzení matky, otce, syna a jejich vzájemných vztahů.

David

U Davida se při vyšetření projevuje nervozita a tenze. Z testového vyšetření lze pozorovat, že David je velmi citlivý, zranitelný, hyperaktivní, neklidný a roztěkaný. Je hodně neurotický, emočně velmi deprivovaný s řadou kompenzačních aktivit.

Sděluje, že se mu nelíbí partner matky. Oba starší bratři se už odstěhovali, někdy se navštíví, moc se mu po nich nestýská. Chtěl by být napořád u otce nebo jeden týden u matky a druhý týden u otce. Otec nemá přítelkyni. Kdyby však řekl, že půjde k otci, obává se, že by to matce bylo líto. Říká, že u otce je to lepší, není tak přísný a více si rozumějí.

Nedávno rozbil venku sklo u cizího vozidla, byl kvůli tomu vyslýchán na Policii České republiky.

Jako jedno ze tří přání uvádí, aby se dali otec s matkou dohromady.

Matka

David byl svěřen do péče otce a ona se proti rozhodnutí soudu odvolala. Sděluje, že má nového partnera, který s ní žije. Kontakt syna a jejího přítele jí připadá dobrý. Pavel (přítel matky) mu kontroluje úkoly z anglického jazyka. Střídavou péči nevidí jako schůdnou. Chce mít Davida ve své péči a otcí ho bude „bohatě“ dávat.

Otec

Říká, že matka má oporu v kolizní opatrovnici, která podle něj porušuje své pravomoci. Syn měl čtyři trojky, což je špatné. Podle něj to je důsledek nového partnera matky, se kterým syn nevychází. Říká, že David chce být u něj právě kvůli příteli matky. Otec má přítelkyni, ale nežije s ní.

Závěry soudního znalce

Soudní znalec dospěl k závěru, že David má i nadále vřelejší vztah k otci. Otec nemá partnerský vztah, ve volném čase se dítěti věnuje. Naproti tomu matka má nového partnera, který s ní bydlí. David k němu nemá dobrý vztah, ale toleruje ho. Otec i matka se snaží dítě vést k dobrým školním výsledkům. Nevlastní bratři se již odstěhovali. Rodiče se nadále nebyli schopni ohledně Davida dohodnout.

Podle soudního znalce může David v rámci předpubertálního období a neurotických projevů využívat neshody rodičů ve svůj prospěch. V budoucnu může mít projevy špatné sociální adaptability a obtížně zvládnutelných emocí a impulsů.

V roce 2003 byl David dva měsíce hospitalizován na Dětské psychiatrické klinice v Motole.

Údaje vyplývající ze spisové dokumentace na Dětské psychiatrické klinice v Motole z roku 2003

David byl přijat na Dětskou psychiatrickou kliniku z podnětu lékařky pro deprese chlapce. Otec při vstupním vyšetření sdělil, že šest let probíhalo soudní řízení ve věci péče o syna. V roce 2001 získal syna do své péče. Matku David navštěvuje, podle toho, jak se mu chce, je to pouze na jeho rozhodnutí. S matkou někdy i s otcem nekomunikuje, píše vzkazy, dělá posunky. Po dobu sporu měl David problémy ve škole, byl stále ve stresu, měl obtíže i s krční páteří.

V současné době je David podle otce nedisciplinovaný ve škole, velmi se u něj zhoršil prospěch, není schopen dodržet studijní plán. Začal se vyhýbat škole, má mnoho neomluvených hodin. Ve škole kvůli těmto problémům zasedala výchovná komise.

David sdělil, že neví, proč se mu do školy nechce. Toulá se po sídlišti, baví ho chodit v parku a v přírodě. Plány do budoucna nemá. Baví ho hrát na počítači. Když se ho otec snažil omezit v hraní her, reagoval podrážděně a řekl, že nemá ani mámu ani tátu a že hry jsou jeho jediný svět, kde může žít.

Psychiatr dospěl k závěru, že David je dlouhodobě nespokojený, introvertní chlapec, s poruchami spánku a s dlouhodobými suicidiálními myšlenkami, zatím bez pokusu o sebevraždu. Stanovil následující diagnózu: depresivní porucha chování, disharmonický vývoj osobnosti a specifická vývojová porucha školních dovedností (dysgrafie, dyskalkulie, dysortografie). V plánu hospitalizace stanovil provést psychologické vyšetření a účast Davida na individuální psychoterapii, skupinové psychoterapii a arteterapii.

Údaje vyplývající z psychologického vyšetření na Dětské psychiatrické klinice v Motole z roku 2003

Z rozhovoru a pozorování vyplývá, že David je tichý a ostýchavý chlapec. Oční kontakt naváže, ale neudrží. David sděluje, že se na Dětskou psychiatrickou kliniku dostal na základě doporučení lékařky, protože byl depresivní. Čtyřikrát nešel do školy po konfliktech s otcem, který v té době podstupoval chemoterapii. Nejit do školy se bál (hlavně kvůli otcově reakci), ale situace byla neúnosná.

Ve škole propadá z několika předmětů. Na známkách mu nezáleží. Na otcovo přání navštěvuje třídu s atletickým zaměřením, podle sebe však není sportovní typ a nebaví ho to.

Na téma vztahu matky a otce sděluje, že si pamatuje hádky rodičů před rozvodem i šest let soudů. Říká, že o něj u soudu nešlo, rodiče chtěli jen jeden nad druhým vyhrát. Podle svého přání šel k otci, rozhodnutí by neměnil. S matkou i jejím přítelem a dospělými nevlastními bratry vychází dobře, navštěvuje je podle svého uvážení. S otcem má spory kvůli školním výsledkům a nadměrnému hraní počítačových her. Chtěl by být programátorem nebo hasičem. Za největší problém nyní považuje otcovu nemoc. Otec mu řekl, že má rakovinu. Byl už na operaci a na ozařování. Otec mu toho moc o svém onemocnění nesděljuje. Říká však, že už tady dlouho nebude. David by rád věděl, jak to s otcem doopravdy je a co s ním bude dál. Neví, jak by řešil situaci, kdyby otec zemřel. Musel by se asi vrátit k matce.

Nyní by šel rád domů, nevyhovuje mu dodržování nemocničního režimu. Zklidnil se zde, lépe se mu usíná. Chtěl by chodit na rodinnou terapii. Myslí si, že by rodiče chodili také. Chtěl by hovořit o otcově nemoci a své blízké budoucnosti.

Z testového vyšetření vyplývá, že David je osobnost s nadprůměrným intelektem. Podprůměrný výsledek dosáhl v matematických počtech, což je také jeho největší školní problém. Písemný projev odpovídá specifickým poruchám učení (dysgrafie, dysortografie).

Projektivní kresbu „začarovaná rodina“ nakreslil bez problémů. Potíže měl však s vytvořením kresby „naše rodina“. Obrázek nenakreslil několik dní, nevěděl, koho tam má zařadit. Na naléhání začal, ale po chvíli skončil s tím, že už ho to nebaví a zbytek rodiny dopsal rukou. Nakreslil matku a jejího přítele, začal bratra a dopsal jeho ženu, druhého bratra a jeho přítelkyni, jako předposledního připsal otce a jako posledního sebe. Všechny kresby byly barevné, bez nápadností a detailů.

Jako nejlepší zážitek uvedl výlet s otcem do Egypta a na otázku, jaký má nejhorší zážitek, neuvedl žádný konkrétní. Sdělil, že jich bylo tolik, že si nedokáže vybrat, například hádky rodičů.

Z testů vyplývá, že profily obou rodičů nejsou vyhovující, ale David vnímá matku lépe než otce. Otec jím je hodnocen jako málo pozitivní, velmi hostilní, vysoce direktivní s poskytováním nízké míry autonomie. Matku hodnotí jako méně pozitivní, spíše hostilní a direktivní, s nižší mírou poskytování autonomie. Není si jistý, zda ho vůbec má někdo na světě rád.

Závěry psychologa

Psycholog dospěl k závěru, že David je velmi úzkostný introvertní chlapec s tendencí skrývat a neventilovat své pocity a problémy. Nachází se v dlouhodobě neuspokojivém rodinném prostředí a po onemocnění otce se ocitl v krizi. Má obavy z budoucnosti, ale zároveň se odmítá aktivně podílet na řešení problémů, je apatický. Je nevyzrálou osobností, nedokáže si najít a věnovat se dlouhodobějším cílům. Touží po větší svobodě bez jakéhokoli omezování. Hostilitu a agresivitu obrací ve fantazijní formě k sobě i okolí. Má zvýšenou pohotovost reagovat nepřiměřeně a agresivně v pro něj bezvýhodné situaci. Lze u něj pozorovat depresivní poruchu chování.

Psycholog doporučil řešit tuto situaci rodinnou terapií a individuální psychoterapií.

Závěr z Dětské psychiatrické kliniky z roku 2003

Zpočátku pobytu byl David depresivní, uzavřený do sebe. Po týdnu se začal zapojovat do chodu oddělení, navštěvoval individuální a skupinovou psychoterapii, arteterapii, muzikoterapii a ergoterapii. Probíhala opakovaně sezení s otcem a matkou. Během hospitalizace měl David výkyvy v chování, objevovala se u něj velká agrese, kterou obracel proti sobě i okolí. Časem došlo ke zklidnění Davidova chování.

Na konci hospitalizace psychiatři a psychologové doporučili rodičům, aby David docházel na pravidelné kontroly do psychiatrické ambulance, aby se rodina účastnila rodinné terapie v Centru rodinné terapie FNM a všichni členové podstoupili individuální psychoterapii.

V roce 2004 byl David opět hospitalizován na Dětské psychiatrické klinice v Motole z obdobných důvodů jako v předcházejícím případě

Charakteristika průzkumného souboru

Pohlaví (A1)..... Věk (A2)..... Škola ..... Třída.....

U níže uvedených otázek vždy podtrhni hodící se odpověď (odpovědi), popř. napiš na vyznačené místo (.....) jinou než nabízenou odpověď.

U otázek bez nabídky odpovědi napiš svůj názor, co tě napadne.

1. S kým žiješ? (A3)

- s oběma rodiči
- jen s mámou
- jen s tátou
- s někým jiným, s kým .....

2. Máš sourozence? (A4)

- sestru, je jí ..... let
- bratra, je mu ..... let
- nemám

3. Žijí spolu tví rodiče? (A5)

- ano
- ne, rozvedli se
- ne, rozešli se
- ano, ale rozvádí se
- ano, ale rozchází se
- .....

Dotaz1

1. Co tě napadne, když se řekne slovo „rodina“? (B6) Třída.....

2. Kdo patří do vaší rodiny? (B7)

3. Co tě napadne, když se řekne slovo „krize“? (B8)

4. Zažil jsi někdy nějakou krizi? (B9) Čeho se týkala? (B10)

5. Jak ti bylo v době krize? Co jsi prožíval? (B11)

6. Požádal jsi někoho o pomoc? (B12) Koho? (B13)

7. Čím nebo jak ti pomohl? Co pro tebe bylo důležité? (B14)

8. Všiml sis, že by tví rodiče prožili nějakou krizi? (B15) Čeho se týkala? (B16)

Dotaz

Pohlaví ..... Věk ..... Škola ..... Třída.....

---

1. Jak se chovali rodiče, když se rozváděli (rozcházelí)? Změnilo se nějak jejich chování? (D36) Jak (hádalí se, nemluvíli spolu, dělali si naschvály, prali se,.....)? (D37)

2. Byl jsi přítomen rozporům mezi rodiči během rozvodu, rozchodu? (D38)

3. Sdělovali ti své problémy? (D39)

4. Zajímali se rodiče o to, jak ti je, jak se cítíš? (D40)

5. Mluvili rodiče s tebou o tom , co se děje, jak vše bude pokračovat? (D41)

6. Ptal se tě některý z rodičů na to, co si přeješ, co bys chtěl? (D42)

7. Co se změnilo u vás doma po rozvodu, rozchodu rodičů? (D43)

- některý z rodičů se musel odstěhovat, který.....
- některý z rodičů začal mít finanční potíže, který .....
- musel ses přestěhovat s jedním z rodičů, s kterým .....
- změnilo se chování některého z rodičů, kterého ....., uveď příklad .....
- .....
- některý z rodičů byl přetížený, byl na vše sám, který .....
- některý z rodičů měl na tebe méně času, který .....
- některý z rodičů měl na tebe více času, který .....
- přestal ses vídat s některými příbuznými. s kterými .....
- přestal se někdo z příbuzných vídat s tebou, kdo .....
- musel jsi změnit školu

9. Jak se projevovala krize rodičů (např. hádali se, prali se, nadávali si, křičeli na sebe,...)? (B17)

10. Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče hádali,.....? (B18)

11. Odešel někdo z vaší rodiny? (B19) Kdo? (B20)

12. Kolik let ti bylo, když někdo odešel z vaší rodiny? (B21)

13. Jaké to pro tebe bylo, když z rodiny odešel? (B22)

14. Přinesl ti tento odchod něco pozitivního? (B23) Co? (B24)

15. Co bys dělal, kdyby tě něco trápilo, kdyby sis nevěděl rady? (B25)

16. Chtěl bys, aby ti někdo pomohl? (B26) Kdo? (B27)

17. Znáš nějaké organizace, na které se můžeš obrátit, když tě bude něco trápit? (B28) Jaké? (B29)

- ztratil jsi kamarády kvůli přestěhování

.....

.....

8. Jaké to pro tebe bylo? Jak ses vypořádal se změnami? (D44)

9. Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče rozváděli, rozcházelí? (D45)

10. Měl jsi v době rozvodu, rozchodu některé z těchto pocitů? (D46) Jaké? (D47)

- zmatek
- zklamání
- hněv
- vztek
- smutek
- osamělost
- lítost
- radost
- úlevu
- nejistota
- zmatenost
- strach, obavy z toho, co se bude dít dál
- pocity viny (např. že jsi zavinil rozvod, rozchod rodičů)
- napětí, nervozita
- podrážděnost
- uzavřel ses do sebe

.....

.....

11. Měl jsi některé výše uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem? (D48) Jaké? (D49)

12. Máš některé výše uvedené projevy i nyní? (D50) Jaké? (D51)

13. Měl jsi v době rozvodu, rozchodu některé z těchto chování? (D52) Jaké? (D53)

- podrážděnost
- agresivita vůči sobě
- agresivita vůči okolí
- okusování nehtů
- tiky v obličeji
- začal jsi zlobit
- neovládal ses
- neukázněnost
- odmítání
- kázeňské či výchovné problémy
- problémy ve škole
- potíže ze soustředěním, protože ses v duchu zabíral problémy ve své rodině
- zapomínání věcí do školy (školní pomůcky, domácí úkoly)
- zhoršení prospěchu
- .....
- .....

14. Měl jsi některé výše uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem? (D54) Jaké? (D55)

15. Máš některé výše uvedené projevy i nyní? (D56) Jaké? (D57)

16. Začal jsi mít nějaké zdravotní problémy v době rozvodu, rozchodu rodičů? (D58)

17. Měl jsi některé z těchto potíží v době rozvodu, rozchodu rodičů? Jaké? (D59)

- potíže se spánkem
- ztráta chuti k jídlu
- bolest hlavy
- bolest břicha (nevolnost)
- noční pomočování

.....
.....

18. Měl jsi některé výše uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem? (D60) Jaké? (D61)

19. Máš některé výše uvedené projevy i nyní? (D62a) Jaké? (D62b)

- má
- má
- má

Dotaz3

Pohlaví ..... Věk ..... Škola ..... Třída.....

---

1. Uklidnila se po rozvodu, rozchodu situace u vás doma? (E63)

2. Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu, rozchodu (např. hádali se, uráželi, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat)? (E64) Víš, čeho se hlavně týkaly? (E65)

3. Měli podle tebe rodiče problémy dohodnout se na tvých návštěvách s druhým z nich (se kterým jsi nežil)? (E66)

4. Ptal se tě někdo, u koho chceš po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet? (E67) Kdo? (E68)

5. Přál sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali? (E69)

6. S kým jsi po rozvodu rodičů žil? Komu jsi byl svěřen do péče? (E70)

- mamě
  - tátovi
  - oběma rodičům (střídavá péče, společná péče)
- .....

7. Scházel ti rodič, v jehož péči jsi nebyl? Stýskalo se ti po něm? (E71) Občas, často,.....? (E72)

8. Co ti scházelo? (E73)

9. Kdo nechtěl, aby ses s ním vídal? (E74)

10. Vídal ses po rozvodu, rozchodu rodičů s rodičem, v jehož péči jsi nebyl? (E75) Jak často ses s ním vídal? (E76)

11. Stačila ti tato setkání nebo by sis to představoval jinak? (E77) Jak? (E78)

12. Jaké pro tebe bylo, že ses s rodičem, v jehož péči jsi nebyl, nevídal? (E79)

13. Začal se chovat k tobě rodič, u kterého jsi po rozvodu, rozchodu žil, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě? (E80) Jak? (E81)

14. Začal se chovat k tobě rodič, se kterým jsi po rozvodu, rozchodu nežil, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě? (E82) Jak? (E83)

15. Našel si některý z rodičů po rozvodu, rozchodu nového partnera? (E84) Který? (E85)

1. Co ti bylo pro tebe, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem? (E86)

16. Jaké pro tebe bylo, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem? (E86)

1. Co ti bylo pro tebe, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem? (E86)

1. Seznámil tě některý z rodičů se svým novým partnerem? (F87) Koho? (F88)

4. Pomohl ti některý z rodičů se svým novým partnerem? (F89)

5. Navštívil tě některý z rodičů se svým novým partnerem? (F90) Koho? (F91) S kým? (F92)

6. Měl ti některý z rodičů se svým novým partnerem, který by ti byla opora? Podporovala by tě? (F93)

Kdo?

7. Co ti bylo pro tebe, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem? (F97)

Dotaz 4

Pohlaví ..... Věk ..... Škola ..... Třída.....

---

1. Co ti v době rozvodu, rozchodu nejvíce pomohlo? (F87)

2. Chtěl jsi, aby ti v době rozvodu, rozchodu rodičů někdo pomohl, věnoval ti pozornost? (F88)

3. Svěřil ses někomu se svým trápením? (F89) Komu? (F90)

4. Pomohlo ti to? (F91)

5. Navštívil jsi spolu s rodiči nějakého odborníka? (F92) Koho? (F93) S čím? (F94)

6. Měl jsi v době rozvodu rodičů nějakou osobu, která by ti byla oporou? Podporovala by tě? (F95)
Kdo? (F96)

7. Co bys v době rozchodu, rozvodu rodičů nejvíce potřeboval? (F97)

Dotaz5

Pohlaví ..... Věk ..... Škola ..... Třída.....

---

1. Myslíš si, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci? (C30)

2. Myslíš si, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat? (C31)

3. Myslíš si, že se rodiče mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem? (C32)

4. Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem? (C33)

5. Co bys chtěl poradit (doporučit) rodičům, kteří se rozvádějí, rozcházejí a mají děti? (C34)

6. Co bys chtěl poradit (doporučit) dětem, jejichž rodiče se rozvádějí, rozcházejí? (C35)

Příloha č. 8: Tabulky týkající se analýzy dat

Tabulka č. 26

Porovnání odpovědí mezi dotazy B12 a B26:

B12 „Požádal jsi někoho o pomoc v době krize“ (skutečnost) x B26 „Chtěl bys, aby ti někdo pomohl, kdyby tě něco trápilo“ (představa)

			B26					Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím	4 vyškrtáno, neuvedeno	5 zatím to nepotřebuji	
B12	1 ano	Četnost	71	4	3	4	3	85
		%	83,50%	4,70%	3,50%	4,70%	3,50%	100,00%
	2 ne	Četnost	45	13	2	4	2	66
		%	68,20%	19,70%	3,00%	6,10%	3,00%	100,00%
	3 žádná krize, vyškrtáno, neuvedeno	Četnost	39	10	2	10	3	64
		%	60,90%	15,60%	3,10%	15,60%	4,70%	100,00%
Celkem	Četnost	155	27	7	18	8	215	
	%	72,10%	12,60%	3,30%	8,40%	3,70%	100,00%	

*

Tabulka č. 29

Zjištění souvislosti mezi dotazy B10 a B13:

B10 Čeho se týkala krize X B13 Koho jsi požádal o pomoc

			B13							Celkem
			1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
B10	1.	Četnost	6	5	1	2	3	8	0	25
		%	24,00%	20,00%	4,00%	8,00%	12,00%	32,00%	0,00%	100,00%
	2.	Četnost	1	1	1	5	1	9	0	18
		%	5,60%	5,60%	5,60%	27,80%	5,60%	50,00%	0,00%	100,00%
	3.	Četnost	2	3	0	2	2	10	0	19
		%	10,50%	15,80%	0,00%	10,50%	10,50%	52,60%	0,00%	100,00%
	4.	Četnost	2	1	2	0	0	7	0	12
		%	16,70%	8,30%	16,70%	0,00%	0,00%	58,30%	0,00%	100,00%
	5.	Četnost	1	1	1	1	2	3	50	59
		%	1,70%	1,70%	1,70%	1,70%	3,40%	5,10%	84,70%	100,00%
	6.	Četnost	1	0	1	0	0	3	1	6
		%	16,70%	0,00%	16,70%	0,00%	0,00%	50,00%	16,70%	100,00%
	7.	Četnost	5	2	2	1	4	4	3	21
		%	23,80%	9,50%	9,50%	4,80%	19,00%	19,00%	14,30%	100,00%
	8.	Četnost	3	2	3	0	1	5	0	14
		%	21,40%	14,30%	21,40%	0,00%	7,10%	35,70%	0,00%	100,00%
	9.	Četnost	3	7	0	3	3	8	0	24
		%	12,50%	29,20%	0,00%	12,50%	12,50%	33,30%	0,00%	100,00%
	10.	Četnost	8	2	0	1	0	6	0	17
		%	47,10%	11,80%	0,00%	5,90%	0,00%	35,30%	0,00%	100,00%
Celkem	Četnost	32	24	11	15	16	63	54	215	
	%	14,90%	11,20%	5,10%	7,00%	7,40%	29,30%	25,10%	100,00%	

*

B10

1. osobní krize
2. rodinná krize
3. vztahová krize
4. krize týkající se školy
5. žádná krize
6. nevím
7. nevedeno
8. krize týkající se nemoci, úmrtí
9. ostatní
10. krize týkající se rozvodu

B13

1. rodinný příslušník
2. kamarád
3. příbuzný a kamarád
4. příbuzný a odborník
5. nevedeno
6. nikoho
7. žádná krize

Tabulka č. 30

Porovnání odpovědí mezi dotazy B13 a B27:

B13 „Koho požádali děti v době krize o pomoc“ (skutečnost) x B27 „Od koho by chtěly děti pomoci, pokud by je něco trápilo“ (představa)

		B27								Celkem	
		1.	2.	3..	4..	5.	6.	7.	8.		
B13	1.	Četnost	18	1	1	0	1	3	4	4	32
		%	56,30%	3,10%	3,10%	0,00%	3,10%	9,40%	12,50%	12,50%	100,00%
	2..	Četnost	2	4	0	0	3	5	0	10	24
		%	8,30%	16,70%	0,00%	0,00%	12,50%	20,80%	0,00%	41,70%	100,00%
	3..	Četnost	2	2	0	0	4	2	0	1	11
		%	18,20%	18,20%	0,00%	0,00%	36,40%	18,20%	0,00%	9,10%	100,00%
	4.	Četnost	3	3	2	0	3	1	0	3	15
		%	20,00%	20,00%	13,30%	0,00%	20,00%	6,70%	0,00%	20,00%	100,00%
	5.	Četnost	2	4	0	0	1	6	1	2	16
		%	12,50%	25,00%	0,00%	0,00%	6,30%	37,50%	6,30%	12,50%	100,00%
	6.	Četnost	16	15	1	2	5	7	13	4	63
		%	25,40%	23,80%	1,60%	3,20%	7,90%	11,10%	20,60%	6,30%	100,00%
	7.	Četnost	15	5	0	1	2	16	9	6	54
		%	27,80%	9,30%	0,00%	1,90%	3,70%	29,60%	16,70%	11,10%	100,00%
Celkem	Četnost	58	34	4	3	19	40	27	30	215	
	%	27,00%	15,80%	1,90%	1,40%	8,80%	18,60%	12,60%	14,00%	100,00%	

*

B13

1. rodinný příslušník
2. kamarád, popř. + odborník
3. příbuzný a kamarád
4. příbuzný a odborník
5. nevedeno
6. nikoho, zvládl jsem to sám
7. žádná krize

B27

1. rodinný příslušník
2. kamarád
3. odborník
4. rodinný příslušník a odborník
5. kdokoliv
6. nevedeno, nepotřebuji pomoc
7. nikdo, problémy řeším sama
8. rodinný příslušník a kamarád

Tabulka č. 34

Porovnání odpovědí mezi dotazy A2 a B28:

A2 Věk respondentů x B28 Znáš nějaké organizace, na které se můžeš obrátit, když tě bude něco trápit?

(Mění se informovanost respondentů věkem?)

			B28				Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím	4 nevedeno	
A2	1 9 - 12 let	Četnost	28	21	5	7	61
		%	45,9%	34,4%	8,2%	11,5%	100,0%
	2 13 - 15 let	Četnost	45	13	2	11	71
		%	63,4%	18,3%	2,8%	15,5%	100,0%
	3 16 - 20 let	Četnost	30	14	3	6	53
		%	56,6%	26,4%	5,7%	11,3%	100,0%
	4 21 - 25 let	Četnost	26	1	2	1	30
		%	86,7%	3,3%	6,7%	3,3%	100,0%
Celkem		Četnost	129	49	12	25	215
		%	60,0%	22,8%	5,6%	11,6%	100,0%

*

Tabulka č. 37

Porovnání odpovědí mezi dotazy A2 a B29: A2 Věk respondentů x B29 Jaké znaš organizace, na které by ses mohl obrátit, kdyby tě něco trápilo (Mění se znalost jednotlivých organizací věkem respondentů?)

		B29										Celkem		
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.			
A2	1. 9-2 let	Četn.	8	0	4	2	5	5	4	24	0	9	61	
		%	13,10%	0,00%	6,60%	3,30%	8,20%	8,20%	6,60%	39,30%	0,00%	14,80%	100,00%	
	2. 13-15 let	Četn.	16	2	2	11	2	1	9	13	2	13	71	
		%	22,50%	2,80%	2,80%	15,50%	2,80%	1,40%	12,70%	18,30%	2,80%	18,30%	100,00%	
	3. 16-20 let	Četn.	15	4	0	2	1	0	2	19	2	8	53	
		%	28,30%	7,50%	0,00%	3,80%	1,90%	0,00%	3,80%	35,80%	3,80%	15,10%	100,00%	
	4. 21-25 let	Četn.	2	6	0	6	0	0	0	5	3	8	30	
		%	6,70%	20,00%	0,00%	20,00%	0,00%	0,00%	0,00%	16,70%	10,00%	26,70%	100,00%	
	Celkem		Četn.	41	12	6	21	8	6	15	61	7	38	215
			%	19,10%	5,60%	2,80%	9,80%	3,70%	2,80%	7,00%	28,40%	3,30%	17,70%	100,00%

B29

1. Linka bezpečí
2. Linka důvěry
3. Linka bezpečí a Linka důvěry
4. Linka bezpečí a další nezisková organizace a odborník
5. rodina či kamarádi
6. policie, hasiči, OSPOD
7. jiné neziskové organizace
8. nevím
9. služby psychologa
10. neuvedeno, vyškrtnuto

Tabulka č. 59

Zjištění souvislosti mezi dotazy A2 a E69:

A2 Věk x E69 Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali? (Mění se přání, aby se rodiče nerozváděli, věkem respondentů?)

		E69					Celkem		
		1 ano	2 ne	3 nevím	4 ano i ne	5 neuvedeno			
A2	1 9-12 let	Četnost	10	2	2	1	1	16	
		%	62,50%	12,50%	12,50%	6,30%	6,30%	100,00%	
	2 13-15 let	Četnost	7	8	3	2	1	21	
		%	33,30%	38,10%	14,30%	9,50%	4,80%	100,00%	
	3 16-20 let	Četnost	6	4	2	4	2	18	
		%	33,30%	22,20%	11,10%	22,20%	11,10%	100,00%	
	4 21-25 let	Četnost	4	5	0	0	1	10	
		%	40,00%	50,00%	0,00%	0,00%	10,00%	100,00%	
	Celkem		Četnost	27	19	7	7	5	65
			%	41,50%	29,20%	10,80%	10,80%	7,70%	100,00%

Tabulka č. 90

Zjištění souvislosti mezi dotazy E63 a E64:

E63 Uklidnila se po rozvodu, rozchodu situace u vás doma? x E64 Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu, rozchodu (např. hádali se, uráželi, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat)?

			E64				Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím	4 neuvedeno	
E63	1 ano	Četnost	21	18	1	2	42
		%	50,00%	42,90%	2,40%	4,80%	100,00%
	2 ne	Četnost	5	5	1	0	11
		%	45,50%	45,50%	9,10%	0,00%	100,00%
	3 nevím	Četnost	2	1	3	0	6
		%	33,30%	16,70%	50,00%	0,00%	100,00%
	4 neuvedeno	Četnost	2	0	0	4	6
		%	33,30%	0,00%	0,00%	66,70%	100,00%
Celkem	Četnost	30	24	5	6	65	
	%	46,20%	36,90%	7,70%	9,20%	100,00%	

*

Tabulka č. 104

Zjištění souvislosti mezi dotazy A2 a E86: A2 Věk x E86 Jaké pro tebe bylo, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem? (Liší se přijetí nového partnera rodiče věkem respondenta?)

			A2				Celkem
			1 9 - 12 let	2 13 - 15 let	3 16 - 20 let	4 21 - 25 let	
E86	1 nepřijemné	Četnost	4	1	7	2	14
		%	28,60%	7,10%	50,00%	14,30%	100,00%
	2 příjemné	Četnost	3	6	5	2	16
		%	18,80%	37,50%	31,30%	12,50%	100,00%
	3 neseznámil mě	Četnost	0	1	1	1	3
		%	0,00%	33,30%	33,30%	33,30%	100,00%
	4 žádný si nenašel	Četnost	4	0	0	0	4
		%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
	5 nejdřív nepřijemné potom dobré	Četnost	3	2	0	1	6
		%	50,00%	33,30%	0,00%	16,70%	100,00%
	6 nevím	Četnost	0	3	0	1	4
		%	0,00%	75,00%	0,00%	25,00%	100,00%
	7 neuvedeno	Četnost	2	4	2	2	10
		%	20,00%	40,00%	20,00%	20,00%	100,00%
	8 ostatní	Četnost	0	4	3	1	8
		%	0,00%	50,00%	37,50%	12,50%	100,00%
Celkem	Četnost	16	21	18	10	65	
	%	24,60%	32,30%	27,70%	15,40%	100,00%	

Tabulka č. 112

Zjištění souvislosti mezi dotazy C30 a D41:

C30 Myslíš si, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci? x D41 Mluvili rodiče s tebou o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat? (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

			D41				Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím, nepamatuji si	4 neuvedeno, vyškrtnuto	
C30	1 ano	Četnost	24	14	1	0	39
		%	61,50%	35,90%	2,60%	0,00%	100,00%
	2 ne	Četnost	2	6	1	1	10
		%	20,00%	60,00%	10,00%	10,00%	100,00%
	3 nevím	Četnost	1	2	2	0	5
		%	20,00%	40,00%	40,00%	0,00%	100,00%
	4 neuvedeno	Četnost	0	0	2	1	3
		%	0,00%	0,00%	66,70%	33,30%	100,00%
	5 podle věku dítěte	Četnost	1	5	1	1	8
		%	12,50%	62,50%	12,50%	12,50%	100,00%
	Celkem	Četnost	28	27	7	3	65
		%	43,10%	41,50%	10,80%	4,60%	100,00%

*

Tabulka č. 115

Zjistit souvislost mezi C31 a E67:

C31 Myslíš si, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat? x E67 Ptal se tě někdo, u koho chceš po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet? (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

			E67				Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím	4 neuvedeno	
C31	1 ano	Četnost	21	25	2	4	52
		%	40,40%	48,10%	3,80%	7,70%	100,00%
	2 ne	Četnost	1	1	0	0	2
		%	50,00%	50,00%	0,00%	0,00%	100,00%
	3 nevím	Četnost	0	1	1	0	2
		%	0,00%	50,00%	50,00%	0,00%	100,00%
	4 neuvedeno	Četnost	0	0	1	2	3
		%	0,00%	0,00%	33,30%	66,70%	100,00%
	5 podle věku dítěte	Četnost	2	3	0	1	6
		%	33,30%	50,00%	0,00%	16,70%	100,00%
	Celkem	Četnost	24	30	4	7	65
		%	36,90%	46,20%	6,20%	10,80%	100,00%

*

Tabulka č. 118

Zjištění souvislosti mezi dotazy C32 a D40:

C32 „Myslíš si, že rodiče se mají zajímat o to, co dítě cítí, prožívá v souvislosti s rozvodem“ x D40 „Zajímali se rodiče o to, jak ti je, jak se cítíš“ (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

			D40				Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím, nepamatují si to	4 neuvedeno, vyškrtnuto	
C32	1 ano	Četnost	31	16	5	2	54
		%	57,40%	29,60%	9,30%	3,70%	100,00%
	2 ne	Četnost	1	0	0	0	1
		%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
	3 nevím	Četnost	2	2	1	0	5
		%	40,00%	40,00%	20,00%	0,00%	100,00%
	4 neuvedeno	Četnost	2	1	1	1	5
		%	40,00%	20,00%	20,00%	20,00%	100,00%
Celkem	Četnost	36	19	7	3	65	
	%	55,40%	29,20%	10,80%	4,60%	100,00%	

Tabulka č. 121

Zjištění souvislosti mezi dotazy C33 a E69:

C33 Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem? x E69 Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali? (Má na tento postoj respondentů z RR vliv jejich zkušenost s rozvodem rodičů?)

			E69					Celkem
			1 ano	2 ne	3 nevím	4 ano i ne	5 neuvedeno	
C33	1 ano	Četnost	11	1	3	1	0	16
		%	68,80%	6,30%	18,80%	6,30%	0,00%	100,00%
	2 ne	Četnost	9	16	1	5	2	33
		%	27,30%	48,50%	3,00%	15,20%	6,10%	100,00%
	3 nevím	Četnost	2	2	2	0	2	8
		%	25,00%	25,00%	25,00%	0,00%	25,00%	100,00%
	4 podle krize, situace	Četnost	1	0	0	1	0	2
		%	50,00%	0,00%	0,00%	50,00%	0,00%	100,00%
	5 neuvedeno	Četnost	1	0	1	0	1	3
		%	33,30%	0,00%	33,30%	0,00%	33,30%	100,00%
	6 ano i ne, podle věku dítěte	Četnost	3	0	0	0	0	3
		%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
	Celkem	Četnost	27	19	7	7	5	65
		%	41,50%	29,20%	10,80%	10,80%	7,70%	100,00%

*

Tabulka č. 122

Zjištění souvislosti mezi dotazy A2 a C33:

A2 Věk x C33 Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem? (Mění se tento postoj respondentů jejich věkem?)

			A2				Celkem
			1 9 - 12 let	2 13 - 15 let	3 16 - 20 let	4 21 - 25 let	
C33	1 ano	Četnost	34	19	7	3	63
		%	54,00%	30,20%	11,10%	4,80%	100,00%
	2 ne	Četnost	11	29	33	18	91
		%	12,10%	31,90%	36,30%	19,80%	100,00%
	3 nevím	Četnost	6	6	3	4	19
		%	31,60%	31,60%	15,80%	21,10%	100,00%
	4 podle krize, situace	Četnost	1	9	7	1	18
		%	5,60%	50,00%	38,90%	5,60%	100,00%
	5 neuvedeno	Četnost	2	2	1	2	7
		%	28,60%	28,60%	14,30%	28,60%	100,00%
	6 ano i ne, podle věku dítěte	Četnost	7	6	2	2	17
		%	41,20%	35,30%	11,80%	11,80%	100,00%
	Celkem	Četnost	61	71	53	30	215
		%	28,40%	33,00%	24,70%	14,00%	100,00%

*

Priloha č. 9: Přehled odpovědí respondentů u jednotlivých kategorií

A 1	
1001	1
1002	2
1003	3
1004	4
1005	5
1006	6
1007	7
1008	8

A 2	
2001	1
2002	2
2003	3
2004	4
2005	5
2006	6
2007	7
2008	8
2009	9
2010	10
2011	11
2012	12
2013	13
2014	14

A 3	
3001	1
3002	2
3003	3
3004	4
3005	5
3006	6

A 4	
4001	1
4002	2

A 5	
5001	1
5002	2
5003	3
5004	4

Charakteristika průzkumného souboru

A 5 Žijí spolu tví rodiče?	
ano	1
ne, rozvod	2
ne, rozchod	3
nyní rozvod	4
nyní rozchod	5
ne, otec zemřel	6
ano, ale rády bychom se s mámou odstěhovaly	7
ne, máma umřela	8

A 3 S kým žiješ?	
oba rodiče	1
matka	2
otec	3
někdo jiný (s mámou a jejím přítelem)	4
s přítelem, partnerem	5
s mámou a sestrou	6
se sestrou	7
s mámou a jejím přítelem, manželem, nevlastním tátou	8
s mámou a s nevlastním tátou	9
s tátou a dědou	10
s mámou, jejím přítelem a dědou	11
s mámou, tátou a máminým přítelem	12
s tátou a jeho manželkou	13
s kamarádkami, se spolubydlíci	14

A 4 Máš sourozence?	
sestra	1
bratr	2
žádný	3
více	4
nevlastní sourozence	5
vlastní a nevlastní sourozence	6

A1 Pohlaví	
žena	1
muž	2

A2 Věk	
9 - 12 let	1
13 - 15 let	2
16 - 20 let	3
21 - 25 let	4

1. RODINA

Pojetí rodiny

B6 Co tě napadne, když se řekne slovo „rodina“?	
láska, přátelství, radost, domov, zázemí, ochrana, pohoda, pomoc, klid, spokojená a milující rodina, pospolitost, důvěra, naslouchání, bezpečí, mí nejbližší, společné chvíle, soudržnost	1
matka, otec, sourozenec, zvířata, několik lidí pohromadě, všichni jsou pohromadě, domov, postel, pokoj, pochopení, podpora, rodinné zázemí, náš byt, společná dovolená, spokojenost, láska	2
m, o, s a další příbuzní, zábava, legrace, opora, porozumění, ti, kteří mi jsou nejbližší, víkendy, kdy se celá rodina scházíme, úžasná atmosféra	3
představím si naši rodinu, máma, táta a já a bydlíme spolu, místo, kde se mám nejlépe a další příbuzní, my všichni čtyři pohromadě	4
všichni jsou spolu, celá rodina je pohromadě a drží spolu, navzájem si věří, jezdí spolu na dovolenou, starají se o sebe, štěstí, domov, harmonie	5
táta chodí do práce a máma se o nás stará	6
jen táta, mámu mám nevlastní	7
lidé žijí spolu a mají děti, lidi co spolu žijí a mají se rádi, pomáhají si, společenství, výchova dětí	8
příbuzní, ochota, kteří žijí buď spolu nebo se navštěvují, společenství lidí, kteří jsou v příbuzenském vztahu, dobře spolu vycházejí a pomáhají si, celistvost	9
nevím	10
nic (u nás doma je rodina jen přetvářka. Nic víc. Otec mi udělal takové věci, že rodinu mít ani nehodlám)	11
máma, táta, sourozenec, radost, porozumění, láska, dům, děti, pohoda	12
velká rodina, rodinné vztahy	13
máma a táta, pomoc od nejbližších, bezpečí, máta, táta, brácha	14
neuvedeno	15
lidé, kteří se mají rádi a jsou pořád spolu, fajn parta lidí, kolektiv nejbližších, pomáhají se, scházejí se, pomáhají si, žijí spolu, blízcí lidé, na kterých nám záleží, štěstí, důvěra, zázemí	16
rodiče, rodina, významné slovo	17
smích	18
to, co nám se rozpadlo, možná se snažím jí dát dohromady, ale museli by všichni chtít	19
základní jednotka státu, jednotka každé společnosti, základna pro jakýkoliv rozvoj, postup	20
pomoc, důvěra, starosti, peníze	21
někdy pohoda, přátelství a někdy taky nenávisť, trapnost, smutek a zklamání, pohoda klid ale i strach, nervozita stres	22
alkohol, láska, sex	23
finance rodinného rozpočtu	24
každý, s kým máme velmi dobré vztahy	25
místo pro návrat, jistotu, vzory, na rodinu se mohou spolehnout	26
nukleární - děti a rodiče, širší - navíc prarodiče a příbuzenstvo	27
děda a táta, prostě rodina	28
pocit, že mě někdo má rád	29
velký stůl, kde spolu všichni sedí a povídají si, jedí, pijí a smějí se	30
máma	31
maminka a všichni příbuzní	32

skupina lidí, co drží při sobě a zároveň je to něco, co si nemůžeme vybrat, s lidmi v rodině se musíme naučit žít	33
nedosažitelná, peklo	34
skupina lidí, kteří mezi sebou vytvářejí pevná pouta, rodiče nemusí být ale vlastní	35

B7 Kdo patří do vaší rodiny?	
matka, otec, sourozenec, zvíře, přítel, manžel, dobří známí	1
m, o, s a další příbuzní, zvíře (a rodinní přátelé, kamarádi) (ale od té doby, co se všichni s mamkou pohádali, tak je moc nevidám), všichni příbuzní, přítel, i nejlepší přátelé	2
TGM nepokrevně	3
kocour, pes, rybičky, křečci	4
rodiče	5
ostatní příbuzní - vynechal mámu, tátu, sourozence	6
neuveďeno, užší nebo širší?	7
všichni co jsou pokrevně příbuzní, všichni z rodiny	8
nábytek, maminka, tatínek, komp	9
máma, táta, brácha, mámy přítel, táty přítelkyně, další příbuzní (strejda, se kterým žiju)	10
máma, táta, tátovy děti, ostatní příbuzní	11
máma, mámy přítel (manžel), brácha, babička, děda, maminka, její přítel a já	12
máma, děda, babička, sestra, bratr, dědeček, papoušci, tety, strýc, sestřenice, máma a bratr	13
děda a táta, teta a strejda	14
přítel mámy, nevlastní máma, brácha, ségra	15
máma, táta, nevlastní máma, nevlastní táta, sourozenci, babičky	16
nevím	17
máma, táta, mámin přítel, prarodiče, sourozenci	18
máma, táta.....	19
máma a táta, příbuzní z máminy strany, protože nemám ráda tátovu sestru a jí podobné	20
já beru, že mám dvě rodiny, jednu u táty a jednu u mámy, miluju obě, rodiče a prarodiče + partneři a děti rodičů v jiném manželství	21
máma, táta, sourozenci, další příbuzní, nevlastní máma, nevlastní bráška, blízcí přátelé, tátova druhá žena	22
užší rodina - já, máma a bráchové, širší rodina - prarodiče, tety, strejdové, sestřenice, bratranec, sem patří i táta, blízká rodina a širší rodina (neuveďla nikde otce, uvedla otce)	23
přátelé	24
díky nefunkčním vztahům nemohu považovat za rodinu nikoho z nukleární rodiny	25

2. KRIZE

Pojetí krize

B8 Co tě napadne, když se řekne slovo „krize“?	
máma s tátou na sebe křičeli, rodiče se hádají, jsem smutný, když se rodiče hádají, potíže např. v rodině, hádky v manželství a ve vztahu, něco se stane mezi rodiči	1
nebezpečí, průšvih, průser, potíže, něco se děje, stalo, nouzi, strach, situace (problém), ze které nevím, jak se dostat, která se špatně řeší, něco s čím si nevím rady, vystrašený čl., úzkost, smutek, trápení	2
problémy ve škole	3
někdo je rozhádaný, někdo se pohádá, hádka dvou lidí, hádky, nějaký spor mezi lidmi, výměna názorů, odloučení od někoho, krize v rodině, úmrtí v rodině	4
šikana zaměřená na moji osobu	5
úkoly, peníze, domov, škola, známky, stres, rodina	6
nadávání, hádání, smutek, hádky, neshody, těžké rozhodnutí, když se mi něco nedaří, špatná komunikace, nedůvěra, člověk neví, co dál, deprese, stres, trápení, pohřeb, problém	7
ne	8
nic	9
nevím	10
nevím, co to je krize	11
smůla, okraj propasti, bod zlomu, nic moc, zlá věc, nepříjemnost, špatné nálady, trápení, nepříjemnost, deprese	12
nevedeno	13
špatné období, něco špatného, co se stalo, když se něco nedaří, jak má, těžká životní situace, chvilková potíž, kritická doba, stav bez řešení, když se cítím na dně, řešit problémy, špatný úspěch života, tíživá životní situace	14
nemít vůbec žádné peníze, někdo je bez peněz bez práce, došly peníze, problémy s penězi, došly peníze, nedostatek financí (hádky)	15
pomoc, beznaděj, situace, kdy je nám úzko, pocit beznaděje, neschopnosti a že jsem k ničemu, situace kdy věci jsou překážkou, neštěstí, pocit zhroucení se celého světa	16
atomová bomba, přepadnutí, vzpoura, úpadek	17
rodiče se hádají, nemají peníze a táta n.máma nemá práci, nebo když někdo umře	18
rozvod, že to vypadá na rozvod, rodiče se rozvádí, rozpad, dlouhá hádka, hádky, nadávky, rodiče se rozvedli, vzpomenu si na období, kdy se naši rozváděli	19
někdo je v nesnázi	20
problém, velký problém, např. doma nebo ve škole, v osobním životě, fotbalu, když se rodiče rozvádějí nebo když je problém se synem nebo dcerou, finanční apod., krize v práci, malér, úzkost	21
když mě naštvě sestra	22
rodinná krize, rodiče se na něčem nepohodnou, hádají se, když se někomu z rodiny něco stane, když jsme ve finanční tísní, dlouhodobá neshoda, něco není v pořádku v rodině	23
moje sestra a rodiče	24
životní událost, ie potřeba ji řešit, období v životě	25
nespokojenost v rodině a ne jen tam, když něco neklape, hádky, neshody, lži, bolest, utrpení	26
došlo žrádlo	27
v jakém významu?	28
hádky, bití, strach	29

problémy, celkový tlak na psychiku, stav spojený s úzkostí a napětím, náhlá změna, problém, který trvá delší dobu a je hodně náročný na zvládnutí	30
více příkladů - rodinná krize, manželská krize, krize v zaměstnání	31
je to něco, co čeho bych se nerada dostala	32
výzva, přechodné období, vývoj, je nedílnou součástí vztahů, může vztahy ucelit a posílit, může je také zbořit, lze ji překonat, přechodné životní období, kdy jsou problémy	33
tři měsíce zpět	34
vypjatá situace, kdy jsou její aktéři pod psychickým tlakem	35
momentální stav naší rodiny - vztah mezi mámou a mnou	36
partneři uvažují o tom, zda má cenu dále zůstat spolu, nebo se rozejít	37
můj život, adolescence	38

Vlastní zkušenost s krizí

B9 Zažil/a jsi někdy nějakou krizi?	
ano, teprve zažiju, každý den, asi ano	1
ne, vyškrtнуto, neuvedeno, asi ne, nevzpomínám si, žádnou zásadní krizi ne, spíše ne, nevím	2
	3

B10 Čeho se týkala?	
osobní (ininet, týkala se mně, ztráta klíčů, zákaz Pc, když jsem nebyla dlouho na kroužku, v KFC přestali prodávat biggra, bála jsem se tam jít, s mým klukem, nevěděla jsem, co si vzít na sebe, lásky, fotbalu, lži, zrady, krize identity v 16 letech, změny chápání ve svém životě, časová krize, zdravotní důvody	1
rodinná - dlouhodobá krize, v rodině se spolu nebavíme, vyhýbáme se sobě, krize mezi rodiči, rodinná krize, smrt rodiče, pracovní krize	2
vztahová vztahů s otcem a přítelem, vztahu s rodiči, často hádám s mámou	3
škola, při psaní úkolů, neomluvené hodiny ve škole, výběru školy (nemohl jsem se rozhodnout), na konci druháku, kdy jsem tuhle školu fakt nesnášela, 4 na vysvědčení, 2 z chování	4
práce	5
nevím, už si nepamatuji	6
nemoc rodičů, příbuzných	7
šikana zaměřená na moji osobu	8
žádná krize, vyškrtнуto	9
neuvedeno, nerozvádím, bylo by to na dlouho	10
všeho možného	11
týká se peněz, máme s nimi problém, málo peněz	12
táta neměl práci a rodiče se hádali	13
týkala se mámy a táty a mě, nekomunikace s rodiči	14
peněz	15
úmrtí kocourka, dědy, zvířátek, babičky, otce, psa, v rodině, kamaráda	16
rozvod tety a strejdy	17
málem jsme vjeli autem do značky	18
týkala se mámy a táty	19
otravuje mě sestra, můj otec, problémy s otcem v pubertě (jsme úplně stejní)	20
hádky mámy s tátou, rodiče se hádali (a pak mamka jeden den odešla), jeden rok jsme nebydlely s tátou, křik rodičů, rodiče se neustále hádají, doma nikdy není klid	21
peněz, rodiny a stěhování	22
bratr se hádá o PC a pak je celá rodina rozhádaná, křičí se	23

hádky v rodině a s jednou holkou - utlačovala mě	24
táta mně nechtěl dovolit pejska, brácha mi chtěl odvézt morče	25
týkala se dědečka a babičky	26
ve škole, doma (týkala se rodičů), s kamarády, ve sportu, na počítači (ve hře) - více situací, s přáteli, s mým klukem, škola, rodina, sport, buď s chlapama nebo s rodiči, školy, vztahů, rodiny	27
týkala se sestry, utíkala z domova a naši se kvůli tomu hádali	28
když jsem s kamarádem ukradl něco v obchodě	29
prkotin, byla to blbost, nic moc důležitého, samých nedůležitých věcí	30
nedostatek potravin, protože jsme zapomněli nakoupit	31
týkala se rozchodu rodičů, ale ty se k sobě vrátily	32
týkala se věcí, které bych nerozebírala	33
můj kluk se zastřelil, smrti otce a rozchodu s přítelem, nemoc a úmrtí matky	34
velká hádka s kamarádkou, na které mi záleží, půl roku jsme spolu nemluvíly	35
když jsem na podruhé neudělala řidičák	36
ztráta sestry - dvojčete a začala jsem bydlet sama	37
krátkodobá, řešitelná situace, malá krize	38
byla jsem hospitalizována na operaci a vyskytly se komplikace	39
můj vlastní táta mě moc mlátil	40
rodiče se rozvedli, když se rodiče rozváděli - hádali se a poprali se, musela jsem jí svědčit k soudu, proti jednomu z rodičů, rozpad, táta si našel milenku., hádky	41
táta se odstěhoval z Prahy, když nám táta řekl, že už s námi nebude bydlet	42
duševní krize	43
rozvod rodičů a rozpad 2. muž matky a umístění do DD, znásilnění a nefunkčnost vztahů v rodině	44
rozvod rodičů. přetížení nového matčina partnera, úmrtí vlastního táty	45

Prožívání v době krize

B11 Jak ti bylo v době krize? Co jsi prožíval/a?	
dobře	1
blbě, hrozně, bál jsem se, strach, co bude dál, smutně, samota, zmatek, bylo mi do breku, nic moc, výčitky, stres, brečím, utíkám pryč, úzkost, napětí, zklamání, zlost, nervózní, vztek, špatná nálada, nespavost, deprese, nutnost s tím něco udělat, intenzivní emoce, nejistota	2
nevím	3
snaha na to nemyslet	4
žádná krize, vyškrtuto, neuvedeno	5
nic, ale je to hrozné (protiříkání)	6
bylo mi jako před tím, protože jsme měli ještě jídlo, cítil jsem se normálně	7
nic	8
záchvat smíchu	9
k naštvání, měla jsem v sobě vztek, štválo mě to, zrada, chtěla jsem žít jen s mamkou, přála jsem si, aby se naši rozvedli	10
nic jsem nezvládala	11
velký hlad	12
bezmoc, neustálé přemýšlení nad věcí, psychicky jsem to nevydržela, člověk neustále myslí na ten problém, zoufalost, bezvýchodnost. Úzkost, smutek, strach, odcizení, zoufalství, prázdnota, deprese, potřeba podpory, lítost, nenávisť, vztek	13
chtěla jsem být sama a s nikým se nebavit	14
zhoršil se mi zdravotní stav	15

těšila jsem se, až vypadnu ze školy, na změnu	16
nesoustředěnost, výkyvy nálad, nedostatek akceschopnosti	17
špatný pocit, občas výčitky svědomí	18
někdy jsem se dívala na žiletku a přemýšlela mám, nemám? Prožívala jsem dost drsný období svého života	19
měl jsem hlad	20
nevěděl jsem, co mám dělat, jen jsem stál a brečel, úzkost	21
smutná a nevěděla jsem, co bude dál, byla jsem vyčerpaná, znavená, smutná, bezradná a cítila jsem se dost zraněně	22
nikdy jsem si nepřipustil problémy, i když existovaly, říkal jsem si, aby mě tyto negativní prožitky posílily	23
byl jsem malý, příliš jsem si to neuvědomoval	24
hodně zklamaná, hledala jsem si někoho jiného za mravní vzor, rodiče tím pro mě už být nemohli	25
nejdříve špatně, pak lépe, když člověk dospěje k řešení a smíří se s tím	26

Pomoc v době krize

B12 Požádal/a jsi někoho o pomoc?	
ano (někdy ano někdy ne), později	1
ne (nebyla to vážná krize), nemusela jsem žádat o pomoc, nevzpomínám si	2
žádná krize, vyškrtuto	3
nevedeno	4

B13 Koho?	
rodina (táta, máma, dědeček, babička, sestřenice, bratr, své blízké, sestra)	1
kamarádi, nejlepší kamarádka (nikdy bych nešla za mámou), přátele	2
škola, paní učitelky	3
odborník	4
rodiče a kamaráda, nejlepší kamarádka a teta, kamarády a blízké příbuzné	5
nikoho, vyrovnal jsem se s tím sám, problémy si řeším sám (hned se to vyřešilo)	6
nevedeno	7
žádná krize, vyškrtuto	8
bratra a přátele	9
svého přítele a dlouhodobého kamaráda a přátel	10
kněze a blízkou starší kamarádka	11
učitel, partner	12
sestru a terapeuta, psychocentrum a kněze, boha	13
paní učitelka a máma	14
nejlepší kamarádka a psycholožka, kamarádky a odbornou pomoc	15
napsal jsem mail na ředitelství KFC	16
přišla teta a odvedla mě k sobě, vrátil jsem se domů, až když se situace uklidnila	17
přátel, linka bezpečí, sociální péče	18
lidi, kterým důvěřuji	19

B14 Čím nebo jak ti pomohl? Co pro tebe bylo důležité?	
zaplatil mi operaci	1
pomohli mi s úkoly, něco mi vysvětlila, hledat klíče, šel jsem k němu na Pc, mohl jsem je navštívit, poradili mi	2
nikoho nepožádal, zvládl jsem to sám, nebylo koho, myslím, že to nebyl nejlepší způsob	3
nevím, nepamatuji si to	4
ne, nic	5
utěší mě	6
podpora kamarádek, rodičů, povzbuzení, bratra, poradili mi, podržel mě, poslouchali mě, psychická podpora, uklidnili mě, vědomí, že mi jsou na blízku, rady, věděla jsem, že na to nebudu sama, někdo mě objal	7
neuveďeno	8
žádná krize, vyškrtuto	9
udělali jsme kocourkovi hrobaček	10
pomohli mi, podpora, když jsem nemohla spát	11
povídali si se mnou, mohl jsem se svěřit, naslouchali mi, pomohli mi to vyřešit, vyslechnutí, mohla jsem se vypovídat, vysvětlila mi to, pomoc při vyřešení, řekla mi svůj názor, svou přítomností, věděla jsem, že někomu na mně záleží, že mám někoho, kdo mě má rád a u koho mám pohodu a klid, pochopení	12
uklidnil mě, pocit bezpečí, že to dopadne dobře, řekl mi ať to neřeším a řeknu to rodičům	13
penězi a psychickou podporou	14
udělal to za mě	15
čas mi pomohl	16
jiný pohled, vzor, jak to chodí u nich, co můžu dělat	17
testy, léky	18
doporučili mi longera	19
teta mi pomohla tím, že mě vzala k sobě a nemusel jsem se starat o to, co teď dělají rodiče - to bylo důležité, mohl jsem na čas bydlet u babičky	20
nevím. ani jak mi pomohl. ale po návštěvě odborníka, už bylo vše v pohodě	21

Představ dětí o řešení krizové situace

B25 Co bys dělal/a, kdyby tě něco trápilo, kdyby sis nevěděl/a rady?	
šla bych za někým z rodiny, blízkým (táta, máma, sestra, brácha, za někým, na koho se mohu spolehnout, za svým přítelem, babičkou)	1
kamarádi, nejlepší kamarádka (rodičům nikdy), kdyby to bylo něco vážného, zavolala bych linku bezpečí, poradit od přátel	2
škola - řekl bych to učitelce	3
zavolal bych linku bezpečí, psycholog (a přítelkyně), šla bych za psychologkou ve škole	4
šla bych za kamarádem, mamkou, rodiči nebo p. učít.	5
šla bych za p. uč., mámou nebo tátou (nebo reiki mistryni)	6
tránil bych se dál. nechala bych si to pro sebe, zřejmě bych nekonečně trpěla	7
nevím (řešila bych to v dané situaci). podle situace, záleželo by na problému	8
šla bych za kamarádkou nebo nějakým příbuz., rodičům, mámou (nebo na linku bezpečí). blízkým. přátel. přítel	9
zeptal bych se někoho, svěřila bych se někomu, komu důvěřuju, požádal někoho o pomoc, o radu, poradil bych se s někým, hledala bych pomoc, šel bych se vypovídat	10
neuveďeno	11
nic	12

mlátil hlavou o zed' a smál se	13
snažil bych se problém vyřešit sám nebo bych poprosil o pomoc, pokud to nezvládnou, tak se obrátit na své nejbližší okolí, na kamaráda	14
utekla bych do místnosti pod domem a přemýšlela bych, šla bych se někde schovat a přemýšlela tam	15
pokusila bych se to nějak vyřešit sám, pomohla bych si, řešení by se časem našlo	16
zapnul bych si počítač a chatoval	17
podle druhu trápení bych se obrátil buď na policii nebo na sociálku	18
vždycky brečím a mám chuť si něco udělat, je to k ničemu	19
probrala bych to s přítelem, přítelkyní (nebo s maminkou, rodiči, kamarádkou, knězem), přáteli, sestrou	20
hledám radu jinde, snažím se věci řešit	21
svěřila bych se lidem, kterým věřím, nejlépe těm, kteří již v podobné situaci někdy byli	22
svěřila bych se manželovi a bohu, modlím se	23
asi bych se zavraždil	24
podle toho o co by šlo - buď za mámou, kamarády nebo za partnerem	25
obrátila bych se na blízké nebo na odborníky, nejprve rodina a přátelé, kdyby to nestačilo, tak bych vyhledala odbornou pomoc	26

B26 Chtěl/a bys, aby ti někdo pomohl?	
ano (možná)	1
ne, asi ne (chtěl bych to vyřešit sám)	2
nevím (spíš ne)	3
podle toho, jak bych se trápil, podle toho co by mě trápilo, podle problému	4
vyškrtnuto, nevedeno	5
zatím to nepotřebuju, nepotřebuju pomoc, nemám proč by mi někdo pomáhal, nyní pomoc nepotřebuji	6
jen poradit, vyřešit bych si to chtěla sama	7

B27 Kdo?	
rodina (rodiče, máma, táta, příbuzní, babička, kdokoli z rodiny, ségra, brácha)	1
kamarád, kamarádi, známí, přítelkyně, přítel, přátelé, blízcí přátelé, kněz	2
škola	3
odborník, psychologka ve škole	4
máma, táta, paní učitelka	5
nevedeno (zatím to nepotřebuju), nepotřebuji s ničím pomoci, vyškrtnuto, nyní pomoc nepotřebuji	6
nikdo (nikdo jiný by se do toho neměl plést), ráda řeším svoje problémy sama	7
máma, táta, kamarádka, kamarádi, příbuzní, přítel, přátelé, rodiče, sestra	8
všichni, kdokoli	9
babička nebo kamarád	10
kámoška nebo teta	11
nejlépe rodiče, ale ty mají svých problémů dost, proto se obracím na kamarády	12
nevím, asi ten, kdo by mi mohl pomoci	13
přála bych si, aby mi pomohla máma, ale to se asi nikdy nesplní	14
kdokoliv, kdo by nebyl falešný a nepřetvářel by se, na tom nezáleží, kdokoli blízký, komu důvěřuji (partner, rodiče, učitelé)	15
bratr a přátelé	16
přítelkyně, přítel nebo mamka, přítel a sestra	17
kněz, bůh, na duchovní osobu	18

ten, kdo už mi pomohl, někdo kdo mi rozumí	19
podle toho, čeho by se problém týkal	20

Informovanost dětí a znalost pomáhajících organizací

B28 Znáš nějaké organizace, na které se můžeš obrátit, když tě bude něco trápit?	
ano, ale momentálně si na žádné nevzpomínám, ale asi bych je nepoužil, mám dost lidí, na které se mohu obrátit, ano, ale nevím jak se jmenují, ale obracet se na ně nebudu, ale nemám důvod, momentálně si nevzpomínám, ale je jich hromada třeba v časopisech nebo na internetu	1
ne, myslím, že by mi neměly, jak pomoci	2
nevím	3
nevedeno, vyškrtuto (napsáno - je jich hodně)	4
když bych nějakou potřeboval, vyhledám si jí, žádnou organizaci nepotřebuji, zatím jsem je nepotřeboval	5
nějaké jsme si říkali, ale neberu je jako hlavní a důležité	6

B29 Jaké?	
linka bezpečí (někteří uvádí i číslo 800 155 555)	1
linka důvěry (ale neobrátila bych se na ni)	2
DKC, FOD	3
Poradny	4
OSPOD, sociálka	5
škola	6
jiné neziskové org.- Kapka naděje, Pomoc dětem, Prev centrum, linka pomoci, Divoké husy, červený kříž, člověk v tísní, adra, Pomozte dětem	7
nevím, neznám (nepotřebuju je), až je budu potřebovat, vyhledám je, žádnou organizaci nepotřebuji, vím že je nebudu potřebovat	8
růžová linka	9
nevedeno, vyškrtuto	10
řeknu to rodičům	11
linka důvěry, linka bezpečí	12
policie, hasiči, infolinka	13
linka bezpečí, policie, hasiči, sanitka, acorus, , emauzy, pomozte dětem, bílá pastelka, tísnivá čísla, člověk v tísní, bílý kruh bezpečí, rodinná linka, dítě v tísní, sociálka, Dítě v nouzi, naše dítě, arcidiézní centrum pro mládež, krizová centra	14
spojení na ochranu dětí, Domino plus	15
školní psycholožka. psychologové, doktor, psycholog	16
psycholog, člověk v tísní. dětská práva	17
škola. psycholog	18
nevím. jak se jmenuje. je jich hodně	19
BKB, Acorus	20
terapeutické služby, skupinová terapie	21
linka bezpečí a kněží	22
linka bezpečí, rodinné poradny, poradny pro děti psycholog, linka důvěry, psycholog, terapeut, školní psycholožka. linka důvěry	23
nepoužil bych je mam dost lidí kolem sebe, na které se mohu obrátit	24
rodina, kamarádi ze školy, babička, dědeček, příbuzní, kamarád, vyřeším to vždy s rodiči, přátelé a rodina jsou organizace, na které se můžu obrátit, vím, že se mohu spolehnout na své nejbližší	25
raději si vše řeším sama	26

3. KRIZE V RODINĚ

Vlastní zkušenost s krizí v rodině

B15 Všiml/a sis, že by tví rodiče prožili nějakou krizí?	
ano (ale ne velkou, jako každá rodina mívá krize, ne?, spíše menší hádky)	1
ne, asi ne, nebylo koho	2
nevím	3
nevím, co to je krize	4
neuveдено, vyškrtнuto	5

B16 Čeho se týkala?	
vztahová, dlouho se hádali, rozvodu, málem se rozvedli, toho že si nerozumí, hádají se kvůli blbostem, jeden rok jsme nebydleli s tátou, rozešli se, pak se vrátili, psych.týrání dětí	1
peníze, rodiče se nemohli dohodnout o penězích, finanční	2
prarodiče	3
nevím	4
neměli krizi, menší výměny názorů nepovažuji za krizi	5
neuveдено, vyškrtнuto	6
táta neměl práci a rodiče se hádali	7
máma, když umřela babička	8
práce	9
týkala se našeho domu a práci v něm	10
neřeknu to	11
alkohol, táta chodil domů často opilý	12
rodiče se hádali kvůli sestře, táta chtěl mámu vyhodit z bytu	13
pokaždé něčeho jiného, nevycházeli spolu, osobní, pracovní, rodinná	14
ničeho důležitého, pohádali se u karet - ale bylo to drama, šlo o nějakou blbost, nic vážného, malé hádky, samých nedůležitých věcí, neshody v názorech, nic extra hrozného	15
táta je pořád v práci (vytíženost), není doma, jezdí na služební cesty	16
problémy každodenního života, týkala se domácnosti	17
jako každá rodina mívá krize, to je normální ne?	18
kvůli pomluvám a drbům	19
rodiče mají strašný vztah už odpočátku	20
kvůli mému zdravotnímu stavu	21
kvůli nedostatku peněz a kvůli nevěře, finanční situace a psychické a fyzické vyčerpání /péče o dvě postižené děti), hodně práce, starostí, špatný zdravotní stav babičky, nevěra, celkové neshody	22
špatná komunikace mezi rodiči, otec nekomunikuje, má těžkosti v projevování citů a v sociálním kontaktu	23
rozvod, jenom rozvod, rozchod, táta jezdil za milenkou, krize v práci a krize v manželství, matka měla přítele, rozvod a potom soud, společného žití, chování jednoho k druhému, táta mámu bil, táta byl gambler a alkoholik	24
mámě se líbil jiný muž. táta byl líný	25
prali se kvůli podvodu	26
věkový rozdíl mezi rodiči a vměšování se tchýně a podvod	27

B17 Jak se projevovala krize rodičů (např. hádali se, prali se, nadávali si, křičeli na sebe,...)?	
hádali se (jen trochu, dlouho)	1
prali se	2
nadávali si	3
křičeli na sebe	4
nevím, rozešli se, když mi byly tři roky, byla jsem malá, nepamatuji si to	5
hádali se a křičeli na sebe, nedokázali spolu mluvit, máma křičela a táta dělal, že jí neslyší	6
žádná krize	7
nic	8
hádali se a nadávali, slovní hádky, výčitky, křičeli, střídavě odcházeli z domova, táta rozbíjel věci	9
neuveдено, vyškrtuto	10
hádali se, nadávali si, křičeli na sebe, (táta mámu také uhodil), už se neperou, urážejí se, dělají si naschvály, prali se, pomlouvali se	11
málokdy se hádají, někdy(nemůžou se dohodnout), hádají se když spím	12
divně se chovali	13
hádali se nebo se spolu nebavili, nemluví spolu téměř, vyhýbají se, posílají si vzkazy přes děti, mluví o sobě špatně, citové odcizení, hádali se nebo se spolu vůbec nebavili, hádali se a teď už spolu vůbec nemluví, což je mnohem horší	14
spíše spolu nemluvili, někdy je krize spíše stmelila, to bylo horší, nekomunikovali spolu, dělali vše proto, aby se viděli co nejméně, nevšimli si jeden druhého	15
domluvili se	16
skoro se zabili	17
máma mi brečela v posteli a táta jezdil za milenkou	18
hádali se, nadávali si, každý si nás snažil získat	19
hádky, psychické týrání a omezování	20
perfektně to maskovali, já žila v domnění, že jsme ideální rodinka	21

Prožívání dětí v době krize v rodině

B18 Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče hádali,.....?	
nepřijemné, špatné, hrozné, smutné, těžké, mrzí mě to, strach, z toho co bude dál, strašné, stresující, utekla jsem do místnosti pod domem, brečela jsem, zklamání, frustrující, nejistota	1
příjemné	2
nijaké	3
neví, jestli se hádali	4
žádná krize	5
bolí mě z toho hlava, nebvlo mi dobře, nechtěla jsem to poslouchat	6
nehádali se	7
neuveдено, vyškrtuto, nepamatuji si	8
vadí mi to, občas mě to sere hodně, nesnášela jsem to, nevěděla jsem, zda si neublíží	9
byla jsem malá a nechápala to, nevím, byla jsem mimino, byl mi jeden rok	10
je mi to jedno, bylo mi to jedno, mám své starosti, nijak jsem na to nereagoval, bylo mi to jedno, protože to nebylo moc přehnané, nežiju s nimi, tak to nevnímám, byla to jejich věc	11
nevěděla jsem, jak se mám chovat, nevěděl jsem, co mám dělat, zvláštní, nevěděl jsem na čí straně stát, nevěděla jsem, jak bych mohla pomoci k vyřešení situace	12
sranda	13

myslel jsem si, že se rozvedou	14
nevím, vždycky to schytám já	15
bylo mi jich líto	16
normální, přijde mi to normální, zvykl jsem si	17
radši to neřeším, odseknu jim s tím, že to řešit nehodlám	18
doufal jsem, že se usmíjí a už to bude dobré	19
pocit bezmocnosti, pocit prázdnoty, tísně, nejistoty, obavy, nedokážu jim pomoci, jejich nálady se přenáší na mě	20
bála jsem se o mámu, bála jsem se, že se rozejdou	21
když se hádají, tak si vždycky říkám, že se takhle nikdy s mým manželem hádat nechci, protože jde o hlouposti, které si neumí v klidu vysvětlit	22
hrozné, brečela jsem, klepaly se mi ruce, nemohla jsem nic dělat - učit se, psát úkoly, doma jsem trávila co nejméně času	23
smíšené, dávali si pozor, aby se před námi nehádali	24
období, na které budu vždy nerada vzpomínat	25
nevěděla jsem komu věřit	26

Odchod někoho z rodiny

B19 Odešel někdo z vaší rodiny?	
ano	1
ne	2
nevím	3
vyškrtnuto, neuvedeno	4

B20 Kdo?	
zemřel příbuzný, zvíře (děda, babička, morče, pes, kočka, andulka, želva, prarodič, strýc, otec, sestra - dvojče, máma)	1
odstěhoval se, sestra se svým manželem do jiného bytu, bratr, sestra, já jsem se odstěhovala	2
rozvod, rozchod	3
vyškrtnuto, ne, neuvedeno, nikdo neodešel	4
nevím	5
máma, odešla do Německa, tam se znovu vdala	6
vlastní otec, táta	7
mámin druhý manžel	8
máma nebo táta na hodinu, aby se uklidnili	9
strýc	10
blízký přítel rodičů	11
táta, babička, děda	12
odstěhovali jsme se od mého vlastního táty	13
máma s mými sourozenci za jejím přítelem	14
já, máma a sestra, při rozvodu rodičů jsme s mámou odjely	15
máma, ale pak se vrátila, teď s námi nebydlí táta	16
matka a sestry	17
oba opustili byt	18

B21 Kolik let ti bylo, když někdo odešel z vaší rodiny?	
do 2 let	1
od 3 do 5 let	2
od 6 do 8 let	3
od 9 do 12 let	4
od 13 do 15 let	5
od 16 do 20 let	6
od 21 do 25 let	7
vyškrtnuto, neuvedeno, nikdo neodešel	8
nevím	9
nebyl jsem na světě	10
hodně málo	11

B22 Jaké to pro tebe bylo, když z rodiny odešel?	
nepříjemné, hrozné, smutné, bylo mi to líto, strašné, byl jsem nešťastný, stesk, stresující, brečela jsem, ztráta, bolestné a nečekané, nic moc, hodně těžké, špatný pocit, depresivní	1
příjemné, super, úžasné, konečně klid, úleva, už se aspoň nehádali, žádné hádky, pohoda	2
nijaké, bylo mi to jedno (skoro vůbec jsem se s ním nevidal), žádné zvláštní pocity	3
vyškrtnuto, ne, neuvedeno, nepamatuji si (byla jsem malá, nebyl jsem na světě), nikdo neodešel	4
nevím, nepamatuji si to, nevnímám jsem to, byl jsem malý, v tom věku jsem to nijak nepocítovala, moc jsem si to neuvědomovala	5
sranda	6
chvíli jsem si na to nemohl zvyknout, musela jsem si na to zvykat, trvalo mi dlouho než jsem se s tím smířila, nerozuměla jsem tomu	7
to se nedá popsat	8
chápala jsem to, bylo to v pohodě	9
vzhledem k tomu, že sestra byla mé druhé já, tak jsem přišla o vše, je to pět let a dodnes to není v pořádku	10
nechápala jsem, co se děje, zmatenost	11
na jednu stranu velká úleva a na druhou stranu velká prázdnota	12
uspokojení, že konečně dosáhla toho, čeho chtěla	13
ještě teď mě to mrzí	14
moc mi to nevadilo, protože ho vidím skoro každý den	15
dobře, už jsem se netrápila	16
moc jsem to nevnímala, možná jsem spíš byl rád - jsem gay a otcova heterosexuality mě znervózňovala	17
bála jsem se o ni, nevěděla jsem, kde je, jestli je v pořádku	18
ani mi to nepřišlo. byla jsem zvyklá být jen s mámou	19
rodina nebyla úplná, táta mi chyběl	20
zpočátku hrozné, ale zjistila jsem, že je to pořád můj táta, ať je kdekoli	21
normální	22
ztráta iluzí a jistot, pocitu bezpečí, tvrdili, že otec se stěhuje jen na zkoušku a já cítila, že je to na furt	23
neodešel zcela, jen poodešel, kontakt jsme měli, takže ok až déle jsem si uvědomila s tím spojené potíže	24
další životní etapa, bral jsem to jako fakt	25
velice to bolelo, po tátovi zůstalo prázdné místo	26

B23 Přinesl ti tento odchod něco pozitivního?	
ano	1
ne	2
nevím	3
vyškrtnuto, neuvedeno, nikdo neodešel	4

B24 Co?	
ano	1
ne	2
nevím	3
vyškrtnuto, neuvedeno, nikdo neodešel	4
poznala jsem další zvířátko	5
že už ten člověk, zvíře má klid, vědomí, že to takhle bylo lepší pro babičku	6
byl doma klid, rodiče se už nehádali, rodiče už se nehádají, myslím, že jsou spokojenější, konec hádek, úleva od hádek, od ponižování rodičů navzájem, od nepříjemného stavu mezi nimi	7
měl jsem celý pokoj pro sebe, soukromí, víc místa a pokoj jen pro sebe, jiný byt a prostředí	8
rodiče mě berou jako jedináčka	9
máminýho nového přítele, je na mě hodný a je jako můj táta, mého nevlastního tátu, je moc fajn, mamka si našla přítele, jsme opravdu rodina	10
připadla mi jeho postel	11
přestal jsem mít strach ze smrti	12
po smrti babičky se rodiče přestali hádat (dříve se kvůli ní hádali)	13
že nejsem v děcáku	14
dříve jsem dospěla, jsem více samostatná, dospěla jsem, až moc rychle	15
obstála jsem při těžké životní zkoušce	16
mohla jsem chodit s přáteli ven o hodně více, taky se zlepšil můj vztah s tátou a sourozenci, větší volnost	17
zmírnění napětí	18
více prostoru na učení	19
nechci usínat s vědomím, že jsem se s někým nepohodla, vím, že smrt může přijít kdykoliv	20
mám více sourozenců, staršího brácha, rozrostla se mi rodina, mám brášku, sice je nevlastní, ale už teď ho zbožňuji	21
máma se mi začala víc věnovat	22
nová manželka táty, táta je šťastný, příjemná rodina	23
nejsou hádky	24
jeli jsme do ciziny	25
všechno	26
zkušenosti a hlavně nevlastní rodiče, které miluju, nové zkušenosti	27
můj vztah s matkou se změnil ů- nechová se moc jako přísná matka, ale spíše jako kamarádka	28
má to i spoustu výhod. rodiče jsou klidnější a mají lepší vztah mezi sebou	29
poznala jsem nové lidi a když je takhle máma šťastná, tak jsem šťastná i já, máma je šťastná	30
hodně, do té doby jsem neusnula bez rozsvícené lampy a pořád jsem se něčeho bála, byla jsem z rodinného napětí dost vystresovaná, když se táta odstěhoval, vše přešlo	31
zlepšení vztahů, přestěhování do města, kde bydlí i můj přítel	32
zvířata a hodně zkušeností	33

4. OBDOBÍ ROZVODU, ROZCHODU RODIČŮ

E69 Přál/a sis, aby se rodiče nerozváděli, aby spolu zůstali?	
ano, zpočátku ano, částečně	1
ne, hádali by se, asi ne, ani ne	2
nevím	3
ano i ne	4
nevedeno	5
byl mi jeden rok, nevnímala jsem to	6
bylo mi to jedno, když jsem poznala, že to prostě nejde, aby byli spolu, tak ať se rozvedou	7
dříve ano, teď vím, že je to takhle lepší	8
neměl jsem příležitost do toho zasáhnout	9

Chování rodičů v době rozvodu

D36 Jak se chovali rodiče, když se rozváděli (rozcházelí)? Změnilo se nějak jejich chování?	
ano	1
ne	2
nevím, byl jsem malý	3
nepamatuji si to	4
nevedeno, vyškrtnuto	5

D37 Jak (hádky, nemluvili spolu, dělali si naschvály, prali se,.....)?	
hádky	1
nemluvili spolu, ignorovali se, žili každý v jedné části bytu	2
dělali si naschvály	3
prali se	4
všechno	5
nevím, byl jsem malý	6
nic, ne	7
nevedeno, vyškrtnuto	8
byli kamarádi	9
máma byla víc veselá, už z ničeho nebrečela	10
nemluvili spolu a byli protivný na mě a na brácha	11
nepamatuji si to	12
jejich chování k sobě se zlepšilo	13
moc se nemusí	14
dělali si naschvály, hádky, prali se, nesnášeli se	15
máma brečela, táta mlčel	16
hádky, nemluvili spolu, dělali si naschvály	17
chovali se k sobě odměřeně, otec jednou matku zbil, pořád se hádky	18
hádky, křičeli, táta rozbíjel věci, pak odešel, nemluvili spolu, házeli na sebe špinu	19
v naší přítomnosti se k sobě chovali slušně, jinak se asi hádky dost	20
hádky, prali se, pomlouvali se	21
máma se odstěhovala z ložnice	22
hádky, naschvály, psychické týrání ze strany otce	23

D38 Byl/a jsi přítomen/a rozporům mezi rodiči během rozvodu, rozchodu?	
ano, asi ano, slyšel jsem je, jak se hádají, moc často, trochu, někdy ano, aspoň některým, ano a několikrát, byla jsem u spousta hádek, protože byly velmi časté	1
ne, spíš ne	2
nevím, byl jsem malý	3
neuveдено, vyškrtнuto	4
nepamatuji si to, byl mi rok	5

D39 Sdělovali ti své problémy?	
ano, někdy, když jsem je chtěla vědět, jen něco, máma občas, máma mi je když se rozvedli řekla, jak kdy, jen něco třeba proč se rozcházejí, jen některé, máma nám situaci vysvětlila, dost okrajově a zmateně a ne způsobem, který by mi byl příjemný	1
ne, byl jsem malý, žádné neměli, až po rozvodu, byli sebestřední, moc ne	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнuto	4
nepamatuji si to, byl mi rok	5

Komunikace rodičů s dětmi v době rozvodu, rozchodu

D40 Zajímali se rodiče o to, jak ti je, jak se cítíš?	
ano, máma ano, ano spíš jen mamka, tátovi je to jedno, občas, máma občas, ale ne závažně, docela ano, jen máma, mamka se pořád ptala, matka ano otec ne, máma se o tom snažila se mnou mluvit	1
ne, asi ne	2
nevím, byl jsem malý	3
neuveдено, vyškrtнuto	4
nepamatuji si to, byl mi rok	5

D41 Mluvili rodiče s tebou o tom, co se děje, jak vše bude pokračovat?	
ano, jen máma, máma mi říkala, že se rozejdou, ale až když se rozvedli, hlavně máma, občas, částečně, když jsem byla větší tak ano, matka ano otec ne	1
ne, byl jsem malý	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнuto	4
nechtěli mě do toho zatahovat	5
nevím, byl jsem malý	6
nepamatuji si to, byl mi rok	7

D42 Ptal se tě některý z rodičů na to, co si přeješ, co bys chtěl/a?	
ano, táta i máma, ano máma, zřídka kdy, trochu asi ano, hodněkrát, ale věděla jsem, že to nejde	1
ne	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнuto	4
nepamatuji si to, byl mi rok	5

Změny v rodině v důsledku rozvodu, rozchodu rodičů

D43 Co se změnilo u vás doma po rozvodu, rozchodu rodičů?	
odstěhování matky	1
odstěhování otce	2
finanční potíže matky	3
finanční potíže otce	4
přestěhování D s matkou	5
přestěhování D s otcem	6
změna chování matky	7
změna chování otce	8
přetíženost matky	9
přetíženost otce	10
málo času matky	11
málo času otce	12
více času matky	13
více času otce	14
ztráta kontaktu s M	15
ztráta kontaktu s O	16
ztráta kontaktu s souroz.	17
ztráta kontaktu s prarodičem	18
ztráta kontaktu s dalšími příbuz.	19
ztráta kontaktu s M	20
ztráta kontaktu s O	21
ztráta kontaktu s souroz.	22
ztráta kontaktu s prarodičem	23
ztráta kontaktu s dalšími příbuz.	24
změna školy	25
ztráta kamarádů	26
nic	27
neuveдено, vyškrtнuto	28
táta se odstěhoval, tátovo chování se změnilo-nebyl s námi tak často, měl na mě méně času, přestal jsem se vídat s tátou	29
musela jsem se přestěhovat s mámou, finanční potíže oba, máma byla přetížená, táta měl na mě méně času, máma měla na mě více času, přestala jsem se vídat s tátou a jeho rodiči	30
táta se odstěhoval, měl na mě méně času, máma na mě měla více času, máma byla přetížená, ztratila jsem kamarády kvůli přestěhování	31
táta se odstěhoval, táta začal mít finanční potíže, přestěhoval jsem se s mámou, máma byla přetížená, táta měl na mě méně času, máma více, ztratil jsem kamarády kvůli přestěhování	32
táta se odstěhoval, tátovo chování se změnilo - měl mě víc rád, táta měl na mě více času, máma méně, musela jsem změnit školu, ztratila jsem kamarády kvůli přestěhování	33
matka začala mít finanční potíže, tátovo chování se změnilo - cítí se uvolněnější, matka byla přetížená	34
táta se musel odstěhovat, máma začala mít finanční potíže, tátovo chování se změnilo-přestal pít. máma byla přetížená. táta měl méně času na mě, máma měla více času	35
táta se musel odstěhovat, tátovo chování se změnilo - tolik jsme se nevidali, táta byl přetížený, měl na mě méně času, máma na mě měla více času	36
máma se musela odstěhovat, táta byl přetížený, musel jsem změnit školu	37

máma se musela odstěhovat, musel jsem se přestěhovat s mámou, mámino chování se změnilo - je teď veselá a nic ji netrápí, musel jsem změnit školu	38
táta se musel odstěhovat, táta začal mít finanční potíže, musel jsem se přestěhovat s mámou, máma byla přetížená, máma na mě měla méně času, táta více času, musel jsem změnit školu, ztratil jsem kamarády kvůli přestěhování	39
táta se musel odstěhovat, musela jsem se přestěhovat s mámou, tátovo chování se změnilo - je hodnější a pořád se směje	40
odstěhoval jsem se s tátou, táta měl na tebe méně času, máma na měla více času	41
odstěhovala jsem se s mámou, změnilo se tátovo chování-nezajímáme ho, máma je přetížená, táta má na mě méně času, máma má na mě více času, nevidám se s tátou, babičkou, dědou, strejdou, bratrancem z tátovi strany, mám horší dojíždění	42
táta se odstěhoval, změnilo se chování obou dvou-mamka je hodně nervózní a často křičí, táta se chová povyšně, mamka je přetížená, táta má na mě méně času, mamka více	43
táta se odstěhoval, máma byla přetížená	44
táta se odstěhoval, měl na mě méně času	45
táta se musel odstěhovat, začal mít finanční potíže, tátovo chování se změnilo-začal pít a vzal si jinou ženu, máma byla přetížená, máma na mě měla více času, přestal jsem se vídat s tátou, musel jsem změnit školu, ztratil jsem kamarády kvůli přestěhování	46
táta se odstěhoval, mamka začala mít finanční potíže, mámino chování se změnilo-víc je s námi a vše je lepší, mamka byla přetížená, měla na mě méně času - kvůli práci, přestala jsem se vídat s otcem	47
máma začala mít finanční potíže, byla přetížená, táta na mě měl méně času	48
táta se odstěhoval, máma začala mít finanční potíže, tátovo chování se změnilo-švihlo mu kvůli kurvě z MŠ, přestala jsem se vídat s příbuznými z tátovi strany	49
táta se odstěhoval, máma začala mít finanční potíže, máma byla přetížená, měla na mě méně času, táta měl na mě více času	50
táta se odstěhoval, změnilo se chování obou dvou- táta s mámou si teď rozumí jako kamarádi, táta na mě měl méně času	51
matka měla finanční potíže, přestala jsem se bavit s babičkou	52
táta se odstěhoval, máma měla finanční potíže, chování obou dvou se zlepšilo-oba dva jsou lepší, otec měl na mě méně času-práce	53
máma se odstěhovala, začala mít finanční potíže, přestěhoval jsem se s otcem, otcovo chování se změnilo-začal se chovat ke mně s nezájmem i vůči některým svým přátelům, potom co si vzal nynější ženu, matka byla přetížená, oba na mě měli méně času	54
musela jsem se přestěhovat s mámou, táta na mě měl méně času, musela jsem změnit školu, ztratila jsem kamarády kvůli přestěhování	55
táta se odstěhoval, otcovo chování se změnilo-u soudu se dohodli, že otec bude platit na půl ŠVP apod., neplatil, otec byl přetížený, měl na mě méně času, matka na mě měla více času, přestala jsem se vídat s rodiči ze strany otce	56
máma se odstěhovala, zůstal jsem s tátou, změnilo se mámino chování-můj vztah k matce je hodně odtažitý, otec byl přetížený, matka neměla na mě nikdy žádný čas, otec mi věnoval všechn svůj čas, přestal jsem se vídat s babičkou a dědou	57
táta se odstěhoval, oba měli finanční potíže, máma byla přetížená, oba se mi snažili max. věnovat	58
táta se odstěhoval, táta začal mít finanční potíže, tátovo chování se změnilo-nevidám ho, je zlej a nechová se k nám hezky, mamka je přetížená, přestala jsem se vídat s babičkou	59
táta se odstěhoval, tátovo chování se změnilo-absolutní nezájem, máma byla přetížená, táta na mě měl méně času, máma na mě měla více času, přestala jsem se vídat se sestrou otce	60

máma se odstěhovala, oba měli finanční potíže, odstěhovala jsem se s mámou, tátovo chování se změnilo-začal být hodnější, máma byla přetížena, máma měla méně času, přestala jsem se vídat s příbuznými z tátovy strany, změnila jsem školu	61
musela jsem se odstěhovat s matkou, tátovo chování se změnilo-začal si nás uplácet výlety, jídlem, tím, že nám vše dovolil, přetahoval si nás na svou stranu, máma byla přetížena, měla na nás méně času, táta na nás měl více času	62
musel jsem se přestěhovat s mámou, máma byla vytížena, měla na mě více času, ztratil jsem kamarády kvůli přestěhování	63
táta se musel odstěhovat, máma začala mít finanční potíže, byla přetížena, přestala jsem se vídat s příbuznými z otcovy strany a oni se mnou	64
oba byli přetíženi, oba měli na mě méně času, přestala jsem se vídat s babičkou z tátovy strany	65
oba se museli odstěhovat, oba byli přetíženi	66
táta se musel odstěhovat, změnilo se chování obou-víc si mě kupovali, máma byla přetížena	67
táta se musel odstěhovat, oba měli finanční potíže, chování obou se změnilo-určitá úleva a menší pomlouvání jeden druhého, oba byli přetíženi, oba měli na mě méně času	68
musela jsem se odstěhovat s mámou, máma začala mít finanční potíže mámino chování se změnilo-spokojenější, klidnější, méně zdravotních problémů, přestala jsem se vídat s rodinou mého otce a oni se mnou	69
musela jsem se odstěhovat s mámou, máma začala mít finanční potíže, tátovo chování se změnilo-snažil se mě a bratra koupit si dárkami, máma byla přetížena, přestala jsem se vídat s otcem a on se mnou, musela jsem změnit školu, ztratila jsem kamarády kvůli přestěhování	70
táta se musel odstěhovat, tátovo chování se změnilo-překvapilo mě, jaký vlastně je, pro mámu to byla velká úleva, táta se snažil se mnou trávit více času	71

D44 Jaké to pro tebe bylo? Jak ses vypořádala/a se změnami?	
nepříjemné, špatně, cítil jsem ztrátu, náročné-neošetřili situaci tak, jak bych potřebovala	1
příjemné, dobře, normálně, bylo to v pohodě-s tátou se vídám dost často a s mámou už se nehádají, docela to šlo-malé děti jsou přizpůsobivé, uklidňující	2
nijaké	3
nevzpomínám si	4
neuveдено, vyškrtuto	5
po měsíci, šlo to ze začátku ztuha, ale každý se umí přizpůsobit	6
nevím, byly mi tři roky, těžko říci	7
žádné změny jsem neměla, oba vídám každý den	8
šťvalo mě, že se musím stěhovat	9
uzavřela jsem se, přestala jsem se vídat s kamarády	10
táta se odstěhoval, ztratil jsem kamarády kvůli přestěhování	11
nemohla jsem to pochopit, že bydlíme někde jinde, ze začátku se mi ani nelíbilo v nové škole, ale časem to bylo celkem dobré	12
zpočátku to bylo těžké, byla jsem dost fixovaná na místo bydliště, bylo pro mě těžké vysvětlovat všechny změny svému okolí, zároveň bylo stěhování a oprava nového domu něco nového, zajímavého a nebylo zde tak napjaté prostředí	13
těžké, dodnes jsem se s tím nevypořádala	14
byla jsem ráda, že bude klid, přestěhování mělo více výhod než nevýhod, spíš to bylo dobré, dostala jsem svůj vlastní pokoj	15

Prožívání dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

D45 Jaké to pro tebe bylo, když se rodiče rozváděli, rozcházelí?	
nepříjemné, špatné, smutné, pořádně jsem to nechápala, nic příjemného, hrozné, byla jsem na ně naštvaná, ale oni mi to vysvětlili, těžké, šokující, stresující, bylo mi to líto, nic moc, nevěděla jsem co se děje	1
příjemné, v pohodě	2
nijaké, nic zajímavého	3
nevzpomínám si	4
neuveдено, vyškrtнuto	5
nevím, byla jsem mimino, byla jsem malá	6
nechtěl jsem, aby se rozešli, měl jsem je oba rád	7
jsem silná osobnost	8
nejdřív mi to bylo líto, ale pak se s rozvodem uvolnila atmosféra	9
nebyla to vůbec žádná změna, protože otec nebyl většinou doma	10
nepříjemné, ale na druhou stranu jsem ráda	11
když si tu situaci vybavím, cítím stále pocit zklamání, nejistoty, nepochopení, zmatenosti, smutku a šok	12
bral jsem to jako fakt, neřešil jsem to, bral jsem to jako normální věc, nijak jsem nestrádal	13
náročná-ztráta jistot, bezpečí, rodiče to nezvládali ve vztahu k sobě ani k nám	14
pocit úlevy	15

D46 Měl/a jsi v době rozvodu, rozchodu některé z níže uvedených pocitů?	
ano	1
ne, neprožíval jsem to	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнuto	4

D47 Jaké?	
zmatek	1
zklamání	2
hněv	3
vztek	4
smutek	5
osamělost	6
lítost	7
radost	8
úlevu	9
nejistota	10
zmatenost	11
strach, obav z toho, co se bude dít dál	12
pocity viny	13
napětí, nervozita	14
podrážděnost	15
uzavření do sebe	16
nic, neprožívala jsem to, byla jsem malá	17
nevím, byl mi rok	18
neuveдено, vyškrtнuto	19
zklamání, hněv, vztek, lítost, pocity viny	20

smutek, lítost, nejistota, strach, co bude dál	21
zklamání, smutek, osamělost, strach z toho co bude dál	22
smutek, strach z toho, co bude dál	23
smutek, lítost, zmatenost	24
smutek, zmatenost, strach z toho co bude dál, pocity viny, uzavření do sebe	25
zklamání, smutek, lítost, nejistota, strach z toho, co bude dál	26
radost a úlevu	27
bylo mi to jedno	28
vztek, smutek, úlevu	29
zklamání, hněv, smutek, lítost, zmatenost, strach z toho co bude dál, neměla jsem chuť se s nikým bavit	30
zklamání, hněv, radost, úlevu, uzavření do sebe	31
zmatek, zklamání, smutek, lítost, nejistota, zmatenost, strach z toho co bude dál, uzavření se do sebe	32
vše kromě pocitů viny	33
zmatek, osamělost, napětí, nervozita, uzavření do sebe	34
nejistota, zmatenost	35
smutek, lítost, úlevu, nejistota, napětí, nervozita	36
zklamání, vztek", smutek, osamělost, strach z toho co bude dál, pocity viny	37
zmatek, zklamání, smutek, osamělost, úleva, nejistota, pocity viny	38
zmatek, zklamání, hněv, vztek, smutek, nejistota, zmatenost, strach z toho co bude dál	39
zmatek, zklamání, vztek, lítost, nejistota, zmatenost, pocity viny, uzavření do sebe	40
vše kromě radosti a úlevy	41
hněv, osamělost, nejistota, zmatenost, napětí, nervozita, uzavření do sebe - prostředí, v němž jsem vyrůstal částečně poznamenalo mou povahu	42
zmatek, vztek, smutek, osamělost	43
zmatek, zklamání, hněv, vztek, smutek, lítost, pocity viny	44
úlevu, strach	45
vztek, smutek, lítost, nejistota, napětí, nervozita, podrážděnost	46
zklamání, hněv, vztek, smutek, osamělost, lítost, úlevu, napětí a nervozitu	47
vše kromě strachu, pocitů viny, napětí a nervozity, uzavření se do sebe	48
vše kromě hněvu, vzteku, radosti, úlevy, uzavření se do sebe	49
všechno	50
zmatek, vztek, smutek, lítost, zmatenost	51
vztek, radost, úlevu	52
zmatek, hněv, osamělost, úlevu, nejistota, zmatenost, napětí a nervozita, uzavření se do sebe	53
vše kromě hněvu, vzteku, radosti, nejistoty, pocitů viny	54

D48 Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнуто	4

D49 Jaké?	
zmatek	1
zklamání	2
hněv	3
vzteky	4
smutek, smutek z jejich vztahu	5
osamělost	6
lítost	7
radost	8
úlevu	9
nejistota	10
zmatenost	11
strach, obavy	12
pocity viny	13
napětí, nervozita	14
podrážděnost	15
uzavření do sebe	16
nic, ne, žádné	17
neuvedeno, vyškrtuto	18
smutek a vztek	19
bylo mi to líto, ale co se dá dělat	20
nevím	21
smutek a osamělost	22
vše kromě radosti a úlevy	23
zklamání, lítost	24
měla jsem intuitivní strach, že se asi něco stane	25
napětí, nervozitu, hněv, zklamání	26
vše kromě hněvu, vzteku, radosti, úlevy, uzavření se do sebe-naši se hádali odmalička	27
vše kromě zklamání, lítosti, radosti, úlevy a pocitů viny	28
hněv, vztek, osamělost, lítost, nejistota, strach z toho co bude dál, napětí a nervozita, podrážděnost, uzavření se do sebe	29
osamělost, strach, pořád jsem byla ze všeho vystresovaná	30

D50 Máš některé uvedené projevy i nyní?	
ano, občas	1
ne	2
nevím	3
neuvedeno, vyškrtuto	4

D51 Jaké?	
zmatek	1
zklamání	2
hněv	3
vzteky	4
smutek, smutek z jejich rozvodu a nic neřešící situace	5
osamělost	6
lítost	7
radost	8
úlevu, dnes z rozvodu pocítuju velikou úlevu	9

nejistota	10
zmatenost	11
strach, obavy	12
pocity viny	13
napětí, nervozita	14
podrážděnost	15
uzavření do sebe	16
nic, ne, žádné	17
neuvedeno, vyškrtuto	18
smutek, když mluvím o tátovi	19
smutek, protože se moc nevidám s bráchou	20
nevím	21
skoro všechno	22
tátu moc nevidám, ale myslím, že jsem i já i rodiče šťastní	23
smutek a osamělost	24
zklamání, vztek, hněv	25
zmatenost, uzavřenost, osamělost	26
vše kromě radosti a úlevy	27
podrážděnost, hněv, vztek, zmatek	28
vztek, smutek	29
zmatek a smutek	30
vše kromě lítosti, radosti, úlevy, pocitů viny a uzavření se do sebe	31
smutek a zmatek	32
hněv, vztek, osamělost, radost, úlevu, napětí, podrážděnost, uzavření do sebe	33

Chování dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

D52 Měl/a jsi některé níže uvedené projevy v době rozvodu, rozchodu?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuvedeno, vyškrtuto	4

D53 Jaké?	
podrážděnost	1
agresivita k sobě	2
agresivita k okolí	3
okusování nehtů	4
tíky v obličeji	5
začal/a jsi zlobit	6
neovládal/a ses	7
neukázněnost	8
odmlouvání	9
kázeň, vých. prohl.	10
problémy ve škole	11
potíže se soustřed.	12
zapomínání šk. věcí	13
zhoršení prosp.	14
nic	15
nevím, byl mi rok	16

neuveдено, vyškrtнuto	17
odmlouvání, potíže se soustředěním	18
okusování nehtů, odmlouvání	19
problémy ve škole, zhoršení prospěchu	20
odmlouvání, zapominání věcí do školy	21
podrážděnost, agresivita vůči okolí, potíže se soustředěním, zapominání věcí do školy, zhoršení prospěchu	22
agresivita vůči okolí, neovládání se, neukázněnost, odmlouvání, kázeňské a výchovné problémy, problémy ve škole, zapominání věcí do školy	23
podrážděnost, okusování nehtů, začala zlobit, neovládala se, neukázněnost, odmlouvání, kázeňské či výchovné problémy, problémy ve škole, potíže se soustředěním, zapominání věcí, zhoršení prospěchu	24
okusování nehtů, potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu	25
podrážděnost, agresivita vůči sobě i okolí, neovládání se, odmlouvání, problémy ve škole, potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu, zapominání věcí	26
podrážděnost, neovládání se	27
začala jsem zlobit, neovládala jsem se, potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu	28
neukázněnost, odmlouvání	29
okusování nehtů a tiky v obličeji	30
okusování nehtů, neovládání se, potíže se soustředěním	31
podrážděnost, odmlouvání, potíže se soustředěním, zapominání věcí do školy, zhoršení prospěchu	32

D54 Měl/a jsi některé uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem?	
ano	1
ne, asi ne	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнuto	4

D55 Jaké?	
podrážděnost	1
agresivita k sobě	2
agresivita k okolí	3
okusování nehtů	4
tiky v obličeji	5
začal/a jsi zlobit	6
neovládal/a ses	7
neukázněnost	8
odmlouvání	9
kázeň., vých. probl.	10
problémy ve škole	11
potíže se soustřed.	12
zapominání šk. věcí	13
zhoršení prosp.	14
nic, ne, žádné	15
neuveдено, vyškrtнuto	16
nesoustředěnost a horší známky, když jsme se stěhovali od babičky, táta už s námi nebyl	17
nevím	18
problémy ve škole, odmlouvání, zlobení, zapominání věcí	19
podrážděnost a agresivita	20

podrážděnost, agresivita vůči sobě i okolí, neovládání se, odmlouvání, problémy ve škole, potíže se soustředěním, zhoršení prospěchu, zapomínání věcí	21
agresivita, zapomínání, odmlouvání	22
podrážděnost, potíže se soustředěním	23
pocit nervozity a podrážděnosti při návratu do tátova bytu a k jeho rodině	24
neukázněnost, odmlouvání	25

D56 Máš některé uvedené projevy i nyní?	
ano	1
ne, asi ne	2
nevím	3
neuveďeno, vyškrtnuto	4

D57 Jaké?	
podrážděnost	1
agresivita vůči sobě	2
agresivita vůči okolí	3
okusování nehtů	4
tíky v obličeji	5
začal/a jsi zlobit	6
neovládal/a ses	7
neukázněnost	8
odmlouvání	9
kázeňské či výchovné problémy	10
problémy ve škole	11
potíže ze soustředěním, protože ses v duchu zaobíral/a problémy ve své rodině	12
zapomínání věcí do školy (školní pomůcky, domácí úkoly)	13
zhoršení prospěchu	14

Zdravotní problémy dětí v době rozvodu, rozchodu rodičů (+ před i nyní)

D58 Začal/a jsi mít nějaké zdravotní problémy v době rozvodu, rozchodu rodičů?	
ano	1
ne	2
neuveďeno, vyškrtnuto, nevím	3

D59 Jaké?	
potíže se spánkem	1
ztráta chuti k jídlu	2
bolest hlavy	3
bolest břicha	4
noční pomočování	5
nic, ne	6
neuveďeno, vyškrtnuto	7
nevím	8
chronický kašel pět měsíců	9
potíže se spánkem a ztráta chuti k jídlu	10
potíže se spánkem, ztráta chuti k jídlu, bolest břicha	11
vše kromě nočního pomočování	12
potíže se spánkem a střevní komplikace, bolest břicha	13

D60 Měl/a jsi některé výše uvedené projevy i v době před rozvodem, rozchodem?	
ano	1
ne	2
nevím, nevzpomínám si	3
neuvedeno, vyškrtnuto	4

D561 Jaké?	
potíže se spánkem	1
noční pomočování	2
potíže se spánkem a střevní komplikace, bolest břicha	3
nic, ne, žádné	4
neuvedeno, vyškrtnuto	5
nevím	6
nepamatuji si	7

D62a Máš některé výše uvedené projevy i nyní?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuvedeno, vyškrtnuto	4

D62b Jaké?	
potíže se spánkem	1
bolest hlavy (málo piju)	2
nic, ne, žádné	3
neuvedeno, vyškrtnuto	4
potíže se spánkem a bolest hlavy	5
nevím	6
nechutenství, jsem neurotická	7
potíže se spánkem, jídlom, hlavou, břichem	8
problémy s únavou a střevní potíže	9
potíže se spánkem a střevní komplikace, bolest břicha	10

5. OBDOBÍ PO ROZVODU, ROZCHODU RODIČŮ

Chování rodičů po rozvodu, rozchodu

E63 Uklidnila se po rozvodu, rozchodu situace u vás doma?	
ano, asi ano, částečně	1
ne, trvalo dlouho než se všechno uklidnilo	2
nevím	3
ani ne, jen trochu, ano trochu	4
neuvedeno	5
zatím rozvod nebude, ale pracuje se na tom	6
rodiče neměli konflikty ani před rozvodem	7
až po roce	8

E64 Přetrvávaly mezi rodiči konflikty i po rozvodu, rozchodu (např. hádali se, uráželi, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat)?	
ano, částečně, nejdříve ano, potom už méně, nyní už ne	1
ne, ne naopak máma se začala scházet s tátovou ženou, docela si rozumí	2
nevím	3
neuvedeno	4
někdy ano	5

E65 Víš, čeho se hlavně týkaly?	
hádali se, křičeli na sebe	1
uráželi se a hádali se	2
pomlouvali se	3
nebyli schopni spolu mluvit	4
konflikty nepřetrvávaly, nemluvili spolu od té doby	5
nevím	6
neuvedeno	7
soudu	8
hádali se kvůli alimentům	9
táta strká svého ptátka do jedny děvky, máma mu jednu vpálila, že ho nesnáší	10
hádali se, pomlouvali, nebyli schopni spolu komunikovat, nesnesli se	11
matka byla v pohodě, otec jí pomlouval, dělal naschvály	12
vzájemného názoru na sebe, vyčítali si navzájem své chování	13
kvůli penězům, neschopni se domluvit-především o financích	14
moc se spolu nebaví, když nemusí	15
táta přesvědčoval mámu, aby se vrátila	16
vztahu a peněz	17
výchovy mě a bratra	18

Porozvodové uspořádání v rodině

E67 Ptal se tě někdo, u koho chceš po rozvodu, rozchodu rodičů bydlet?	
ano	1
ne, nebyl mi ani rok-takže jsem musela k mámě a jsem u ní ráda, táta o to ani nestál, bylo samozřejmé, že budu bydlet s mámou, vždy se o nás mnohem více starala, nikdo, bylo to jasné, že u mámy, byla jsem malá, neptal, prostě táta odešel a my zůstaly doma, bylo jasné, že budu bydlet s mámou, vždy se o nás mnohem více starala	2
nevím, nejsem si jistá, u nás to bylo jasné	3
neuvedeno	4
nepamatuji si	5

E68 Kdo?	
matka	1
otec	2
OSPOD	3
škola	4
odborník	5
nikdo	6
máma s tátou-oba	7
nevím, nejsem si jistá	8
neuvedeno	9
nějaká paní	10
nepamatuji si	11
soudní psycholožka	12

E70 S kým jsi po rozvodu rodičů žil/a? Komu jsi byl/a svěřen do péče?	
matka	1
otec	2
střídavá péče	3
budu teprve svěřena do péče matky	4
u obou-bydleli i po rozvodu spolu	5

E71 Scházel ti rodič, v jehož péči jsi nebyl/a? Stýskalo se ti po něm?	
ano	1
ne	2
nevím	3
zatím hydším s oběma	4
neuvedeno	5
tátu vídám často, takže nemám proč, hodně se vídáme, k tátovi pravidelně jezdím, takže se mi nestýská, vídala jsem se s ním, nestýskalo se mi	6
jak kdy	7
chtěl bych matku, ale jinou	8

E72 Občas, často,.....?	
občas, někdy	1
často, velmi často	2
pořád	3
neuvedeno	4
trochu	5
nescházel	6
zatím bydlím s oběma	7
nevím	8
chyběl, ale potom, jak byl ošklivej, to bylo čím dál tím méně, ze začátku hodně-pak to sláblo a bylo to ovlivněno chováním otce	9
k tátovi pravidelně jezdím, takže se mi nestýská	10
minimálně, protože si otec založil novou rodinu a o mě a sestru nemá a neměl zájem	11
chtěl bych matku, ale jinou	12
přiměřeně	13

E73 Co ti scházelo?	
táta, bude mi scházet otec, i když s ním budu o víkendu, otcovská láska a opora, otec a naše neplánované výlety do neznáma, láska táty, po tátovi a po tom, co má kluka učit táta, role otce, otec celkově jako blízká osoba	1
společné zájmy	2
peníze	3
naš pes Bleck, který zůstal u táty, druhý pes	4
hrát si s ním	5
nic, nescházel mi	6
nevím	7
zábava, radost	8
máma, přítomnost mámy	9
neuvedeno	10
nevidám moc často bráchu	11
zatím bydlím s oběma	12
vždy jsem se těšila, až přijedu za tátou na venkov, na město jsem si musela zvykat	13
jistota	14
zážitky, co se s tátama dají dělat-výlety, lumpárny atd.	15
že nemám oba rodiče pospolu, schází mi, že nežijí spolu	16
láska obou rodičů najednou	17
rodina, rodina jako taková	18
soukromí	19
mužský vzor-zpětně, tehdy nic	20
otec, který by se ke mně jako otec choval	21

Styk dítěte s rodičem, kterému nebylo svěřeno do něčeho

E66 Měli podle tebe rodiče problémy dohodnout se na tvých návštěvách s druhým z nich (se kterým jsi nežil/a)?	
ano, ano někdy, částečně	1
ne, s otcem se nestýkáme, s otcem se moc nevidám, rodiče bydleli i po rozvodu spolu, neměli-mohla jsem jet k tátovi kdykoli jsem chtěla, táta i máma chce, abych se vídala s babičkou a s tetou a bratrancem s tátovi strany a naopak dokonce i rodiče se vídají s oběma stranami, oba dva	2
nevím	3

ano táta	4
zatím se nerozvedli	5
neuveдено	6
nemáme dohodnutý návštěvy	7
rodiče s tím problém neměli, spíš já měla problém, protože s tátou se mi nechtělo vídat vůbec	8

E75 Vídával/a ses po rozvodu, rozchodu rodičů s rodičem, v jehož péči jsi nebyl/a?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuveдено, vyškrtнuto	4

E76 Jak často ses s ním vídal/a?	
málo	1
občas	2
často	3
ob víkend, každý druhý víkend	4
jednou měsíčně, později jsme se už nevídali	5
nevídal jsem se s ním	6
jednou týdně	7
neuveдено	8
jednou za čtrnáct dní	9
nevím	10
jednou za dva víkendy	11
nepřavidelně, podle toho, jak táta chtěl, když měl čas	12
skoro každý den, pět až šestkrát týdně, každý den	13
každý víkend a vlastně kdy jsem chtěla, bydlí kousek od nás	14
jednou až dvakrát do dvou měsíců	15
ze začátku asi vícekrát, ale po čase už párkrát do roka a momentálně vůbec	16
jednou za rok	17
obden	18
jednou ročně dva týdny	19
nejprve dvakrát za měsíc, pak jednou za měsíc na víkend a ve středu chodil za námi každý týden na tři hodiny, časem se to stalo méně pravidelné a řidší	20
kdykoliv	21
o víkendech	22
nejprve dvakrát až třikrát týdně, postupem času jsem to zredukovala na jednou týdně	23

E77 Stačila ti tato setkání nebo by sis to představoval/a jinak?	
ano, jsem tak zvyklý	1
ne, asi ne	2
nevím	3
nevídal jsem se s ním	4
neuveдено	5
jeden čas jsem se chtěla přestěhovat k tátovi, ale bylo to spíš na truc mámě za to, že si našla nového partnera	6
já jsem se s tátou vídat nechtěla vůbec, neměli jsme si co říci, takže bych si to představovala tak, že se s ním nebudu vídat vůbec, ale táta o to dost stál, takže to tak zůstalo	7

E78 Jak?	
více, vidět tatku více, vidět mámu co nejčastěji	1
méně	2
nevím	3
chtěla bych si vzít Blecka k sobě-pes	4
nevídal jsem se s ním	5
neuvedeno	6
stačilo mi to	7
měsíc u táty a měsíc u mámy	8
nevadí mi, že se s ním nevidám	9
je mi smutno po bráchovi	10
akorát mě mrzí, že nemůžeme jezdit společně na dovolené	11
nestačila, mohl se mnou a ségrou být déle a vzít nás třeba na výlet a ne jen chvíli někde sedět povídat si a zase odjet	12
já jsem se s tátou vídat nechtěla vůbec, neměli jsme si co říci, takže bych si to představovala tak, že se s ním nebudu vídat vůbec, ale táta o to dost stál, takže to tak zůstalo	13

E79 Jaké pro tebe bylo, že ses s rodičem, v jehož péči jsi nebyl/a, nevídal/a?	
nepříjemné, špatné, zklamání	1
příjemné, fajn, nevadilo mi to, dost fajn	2
nijaké	3
vídala jsem se s ním	4
nevím	5
neuvedeno	6
nepřišlo mi to, mohla jsem ho vídat i on mě, ale nebyl zájem	7
spíš mě to uklidnilo	8
nevadí mi to-s otcem nejsme schopni spolu normálně komunikovat	9

E74 Kdo nechtěl, aby ses s ním vídal/a?	
já	1
rodič, který mě měl v péči-máma	2
prarodiče	3
OSPOD	4
odborník	5
neuvedeno, vyškrtuto	6
vídal jsem se s ním	7
nevím	8
nikdo	9
sám táta	10

Změna chování rodičů k dětem po rozvodu, rozchodu

E80 Začal se chovat k tobě rodič, u kterého jsi po rozvodu, rozchodu žil/a, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuvedeno	4

E81 Jak?	
zhoršilo, táta se začal později chovat chladně a příliš přísně, máma mě odstrčila	1
zlepšilo, byla příjemnější, byla víc hodná	2
méně času	3
více času	4
nezměnilo	5
mamka si mě víc vážila	6
neuveďeno	7
nevím	8
máma si nás musela víc všímat	9
mamka se snaží vše vynahradiť	10
máma mě měla trochu jako partnera	11

E82 Začal se chovat k tobě rodič, se kterým jsi po rozvodu, rozchodu nežil/a, jinak? Změnilo se jeho chování k tobě?	
ano	1
ne	2
nevím	3
nevzpomínám si	4
neuveďeno	5

E83 Jak?	
zhoršilo	1
zlepšilo, máma se začala chovat příjemněji	2
méně času	3
více času	4
nezměnilo	5
tátovi to bylo líto, často telefonoval, stýskalo se mu, brečel, že mě nemá	6
nevzpomínám si	7
neuveďeno	8
táta mě ignoruje, přestal se o mě zajímat, nemá o mě takový zájem	9
táta byl na mě hodnější, stále se nám věnoval, když jsme s ním byli, po dobu návštěvy se nám více věnoval	10
nevím	11
táta mi toho víc kupuje než dřív, víc si nás kupoval, zahrnoval nás dárky	12
táta se o mě musel více postarat	13
táta mi začal věnovat více pozornost, začal se o mě zajímat víc než před tím	14
chování matky bylo jiné	15
začal si hrát na hodného, starostlivého tatínka, ale spíš z vypočítavosti	16
byl ke mně tolerantnější	17
otec méně komunikoval. bylo to hodně na mně, abych vymýšlela téma k diskusi atd.	18

Založení nové rodiny

E84 Našel si některý z rodičů po rozvodu, rozchodu nového partnera?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuveďeno	4

E85 Který?	
matka, měla partnera už v době rozvodu, matka měla přítele, kvůli kterému se rozvedli	1
otec, se znovu oženil, táta měl milenkou při jejich manželství, proto se rozvedli, táta má přítelkyni	2
oba, oba před rozvodem	3
žádný si nenašel	4
nevím	5
neuveďeno	6

E86 Jaké pro tebe bylo, když tě některý z rodičů seznámil se svým novým partnerem?	
nepříjemné, hrozné, blbě, nic moc, nic moc-vyvolená mi nepadla do očí	1
příjemné, dobré, normální, fajn, úžasné, byla jsem ráda, normální-je to přirozený, v pohodě, spíše kladný pocit, radost	2
nijaké	3
žádný si nenašel	4
ze začátku jsem se docela bála, ale potom to bylo a je super, super ale styděl jsem se	5
hloupé	6
neuveďeno	7
trochu mě to dráždilo, ale jinak mi to bylo fuk, já se jim nebudu vnucovat do života	8
po pěti letech v pohodě	9
nevím	10
tátovu přítelkyni moc ráda nemám, máminýho přítele ráda mám, znám ho odmala	11
hrozné, ze začátku jsem na ní byla hodně naštvaná, ale teď už je to v pohodě	12
zvláštní, cítil jsem nedůvěru	13
já jim to přeju, přece nebudou sami do konce života, normální, byla jsem smířená s tím, že nebudou žít sami	14
neseznámil, já tu krávu vidět nechci	15
šokující	16
maminčin přítel se mi při seznámení líbil a otcova žena mi přišla jako paní, kterou kdybych náhodou potkala, popovídaly bychom si a pak zase šly	17
nová osoba do rodiny	18
nedokázala jsem to pochopit	19
nová zkušenost	20
u mámy šok, byla jsem nešťastná, nepřijmula jsem ho hned, u táty to bylo o dost později, byla jsem ráda, že nebude sám	21
maminku jsem s novým partnerem seznámila já	22
vadilo mi to a nezvykl jsem si	23
takové zvláštní, nepopsatelný, ale zároveň jsem to chápala a přála jí to	24

6. POTŘEBY DĚTÍ V DOBĚ ROZVODU, ROZCHODU RODIČŮ

F88 Chtěl/a jsi, aby ti v době rozvodu, rozchodu rodičů někdo pomohl, věnoval ti pozornost?	
ano, ano máma, babička, máma a a táta,	1
ne, byla jsem malá, ani ne, mně se o tom nechtělo mluvit, neřekl, styděl jsem se za to, nijak zvlášť, spíš jsem vyhledávala samotu	2
nevím, nepamatuji si to, nevzpomínám si	3
nevedeno	4
zatím se nerozvedli	5
nijak zvlášť	6
věnovali mi jí	7
spíš jsem vyhledávala samotu	8
chtěla bych, aby se mnou o tom pořádně mluvili a chovali se k nám v pohodě, věnovali se nám a netahali nás do svých sporů	9

F89 Svěřil/a ses někomu se svým trápením?	
ano	1
ne	2
nevím, nepamatuji si to	3
nevedeno	4
já se netrápil, myslím, že trápení nebylo	5

F90 Komu?	
prarodiče, babičce	1
sourozenci, sestře	2
příbuzní	3
kamarádi, kamarádkám, přátelům, kamarádovi	4
škola	5
odborník	6
někomu z rodiny	7
sestřenicí a bratrancovi	8
mámě	9
nevedeno	10
nikomu	11
spolužačce a kamarádce	12
psycholožce a mámě	13
nevím, nepamatuji si to	14
babičce, sestra a kamarádce	15
rodiče mi to vysvětlili	16
kamarádům, kteří jsou také z rozvedených rodin	17
já se netrápil, myslím, že trápení nebylo	18
příteli a kamarádce	19

F91 Pomohlo ti to?	
ano, ano hrozně, máma nás tím provedla. ano trochu	1
ne	2
nevím, nepamatuji si to	3
nikomu nesvěřil	4
nevedeno	5

F92 Navštívil/a jsi spolu s rodiči nějakého odborníka?	
ano	1
ne	2
nevím	3
nevedeno	4

F93 Koho?	
psycholog	1
sociální pracovník	2
psychiatr	3
nikoho	4
nevedeno	5
nevím	6
sociální pracovnice a soudní psycholog	7

F94 S čím?	
nikoho nenavštívil	1
nevedeno	2
kvůli nočním můrám kvůli bratrovi	3
nevím	4
kvůli potížím s enurézou	5
psycholožka řekla, že mám schizofrenii a přirovnávala mě k týpkovi, co mluví s andělama. Po 45 min. Výborná profesionálka	6
v rámci rodinné terapie	7
kvůli tomu abych řekla u koho chci po rozvodu být	8

F87 Co ti v době rozvodu, rozchodu nejvíce pomohlo?	
rodina	1
zvíře	2
kamarádi, přátelé, byla jsem mezi lidmi	3
škola, podpora ve škole	4
odborník	5
nevím	6
nepamatuji si to	7
pomohlo mi, že se nehádali	8
nový partner mámy	9
nevedeno	10
nic	11
máma, blízkost mámy	12
sestra	13
dětství, byly mi tři, nevnímám jsem to, jako dítě jsem si příliš neuvědomovala, co se děje	14
že s námi bydlela babička s dědou	15
když mi to máma s tátou všechno vysvětlili	16
televize, RPG internetová stránka, hudba, hudba a kreslení, knihy a TV-cokoliv, co pomůže zapomenout	17
plyšák	18
to, že se to událo velice rychle	19
pro mě to bylo období naprosto normální	20

máma, babička s dědou, vždy se ke mně hezky chovali	21
sport	22
samota a hodně přátel	23
že to šlo mimo mě	24
sestra, přátelé a můj pejsek	25
čas	26
v době rozvodu jsem byla už dospělá a nijak zvlášť jsem rozvod samotný neprožívala	27
můj přítel	28

F95 Měl/a jsi v době rozvodu rodičů nějakou osobu, která by ti byla oporou? Podporovala by tě?	
ano	1
ne	2
nevím	3
neuveдено	4

F96 Kdo?	
prarodiče, babička	1
sourozenci, sestra, bratr	2
jiný příbuzný-moje teta	3
škola	4
kamarád, kamarádi	5
odborník	6
neměl	7
máma	8
neuveдено	9
zvíře	10
táta	11
nevím	12
babička a ségra	13
máma, táta a hlavně brácha	14
kamarádky a mamka	15
Laxisis Adair	16
přátelé a pejsek	17
snažili se nám to ulehčit všichni, hodně jsme si pomáhaly navzájem se setrou	18
přítel	19
kamarádky, sestřenice a brácha	20

F97 Co bys v době rozvodu, rozvodu rodičů nejvíce potřeboval/a?	
klid,klid a pohodu, aby se co nejméně dostávali do sporu, aby se neprali	1
láska, vědět, že mě mají stále rádi, lásku obou rodičů najednou	2
pohlazení	3
vyslechnutí	4
všímavost, trochu pozornosti, více pozornosti	5
nevím	6
nic	7
neuveдено	8
aby se nerozváděli, aby byli spolu	9
lásku a péči, lásku, cítit se pořád šťastná	10
mámu	11

prázdniny	12
počítač	13
rodiče-mámu a tátu	14
sex	15
aby mě kluk, co jsem ho milovala věčně nedeptal svýma kecama o sebevraždě	16
vysvětlit o co jde a proč k tomu došlo	17
jelikož je to skoro stejné jakoby byli spolu, tak to nemá žádné následky na mě	18
v tu dobu by asi nic nepomohlo, vše se srovnalo časem a pochopením situace	19
urychlit možnost odstěhování	20
chtěla bych, aby se mnou o tom pořádně mluvili a chovali se k nám v pohodě, věnovali se nám a netahali nás do svých sporů	21
odreagování	22

7. POSTOJE DĚTÍ K UDÁLOSTEM SOUVISEJÍCÍM S ROZVODEM, ROZCHODEM RODIČŮ

C30 Myslíš si, že rodiče mají s dětmi o rozvodu, rozchodu mluvit, vysvětlit jim situaci?	
ano (ale nesmí se u toho hádat, ale v klidu, určitě, asi, měli by, samozřejmě), nesmí to přehánět, vysvětlit, co se děje, ale musí mít věk, pro děti je to snazší, když už ta situace nastane, měli by přiměřeně věku dítěte vysvětlit, co se děje, a zdůraznit, že dítě za nic nemůže a že bude stále oběma rodiči milováno	1
Ne	2
nevím (nikdy jsem to nezažil), rodiče se nerozvedli	3
vyškrtnuto, neuvedeno	4
podle toho kolik je dětem let, když jsou děti starší, tak ano, ale určitě je důležité jim říci pravdu, záleží na tom, jak jsou děti staré, když jsou děti starší, tak ano, měli by jim to nějak rozumně vysvětlit	5
Jak kdy a jak při čem	6
myslím, že děti to chápou samy	7

C31 Myslíš si, že se rodiče mají zeptat dítěte, u kterého z nich chce po rozvodu, rozchodu zůstat?	
ano, spíš ano, určitě ano, měli by (má to být rozhodnutí dítěte), ale je to těžké, zeptat se, u kt.rodiče chce být více, u psychologa, ale jsou i případy, kdy by o nebyl dobrý nápad	1
ne (dítě má oba rodiče rádo stejně a nechce žádného zranit), protože je lepší rozhodnutí rodičů, spíše ne	2
nevím (ale na druhou stranu, každý má právo na názor), pro dítě je to složité si vybrat, na názor by se zeptat měli, není to tak jednoznačné, ale na druhou stranu má každý právo na názor, jestli by to měli nechávat jen na něm to rozhodnutí, ale na názor by se rozhodně zeptat měli, mělo by zůstat u toho, u kterého je to perspektivnější	3
měl by to rozhodnout soud a taky se jich zeptat	4
neuvedeno	5
podle toho kolik mu je let (staršího ano), podle toho, na jaké je dítě úrovni, nakolik je vyspělý, těžko se budou ptát dětí tak do 6 let	6
ano, ale jsou i případy, kdy by to nebyl dobrý nápad	7
podle situace	8
možná	9
ano, ale také si myslím, že dítě by mělo zůstat v péči rodiče, které se o něj může plně postarat	10

C32 Myslíš si, že se rodiče mají zajímat o to, jak se jejich dítě cítí, co prožívá v souvislosti s rozvodem, rozchodem?	
ano (pomáhat mu zvládnout situaci), určitě, asi, utěšit ho, ale ne moc přehnaně, aby se dítě necítilo ještě hůře, ale to se nikdy nestává, může mít pocit viny do konce života, aby ho utěšili a pomohli	1
ne	2
Nevím podle věku dítěte	3
je to smutné pro to dítě a raní ho to	4
pokud má dítě potřebu samo o tom mluvit pak ano. Pokud se o tom bavit nechce, pak ho nenutit	5
neuvedeno	6
pro rodiče, který má rád své děti se o ně zajímá automaticky. Kdo se nezajímá, jakoby nebyl rodičem	7

C33 Myslíš si, že rodiče spolu mají zůstat kvůli dětem?	
ano (měli by, když mají dítě), asi, (nevím, asi jo), určitě, pokud to chtějí oba, ze začátku by se o to měli pokusit, kdyby to dokázali, ze začátku by se o to měli pokusit a až když by to opravdu nešlo, tak se rozejít, řekla bych, že by spolu měli vydržet až dítěti bude tak 15-18 let a pak už to dítě pochopí snáz	1
ne (ať se rozejdou, když jim to neklape, asi ne), přineslo by to hádky, krize, rozchod může být pro dítě lepší, dítě to stejně vycítí, jestli spolu chtějí žít, je to jejich věc, je to lepší než aby se před dětmi hádali, pokud si rodiče nerozumí tak ne, nebo pokud je jeden rodič týrá, měli by, ale když už jejich city nejsou tak silné, měli by se spíše rozdělit, bylo by to jenom horší, protože by se pořád hádali, pokud to mezi nimi nevychází, dítě pozná, že je něco v nepořádku, bylo by to pro dítě lepší, ale aby spolu byli jen kvůli tomu, je podle mě zbytečné, oba by se trápili, když se hádají tak dítě trpí ještě víc než kdyby bylo s jedním z nich, ale pokud se rozvedou, neměli by se o dítě prát	2
nevím (když se nemají rádi Xale zase kvůli dětem asi ano), netroufám si zobecnovat, nevím, ale myslím, že by bylo pro malé dítě velmi stresující, když by si mělo vybrat jednoho z rodičů, pokud je dítě starší asi 15 let, dala bych mu vybrat	3
podle krize, záleží na situaci, to záleží na nich, podle toho, jak moc se nemají rádi, podle toho, jak moc jim to neklape	4
jestli se trápí tak ne	5
nic	6
neuveдено	7
ano i ne, podle věku dítěte (ano, dokud dětem nebude víc let), podle svých citů, podle situace, budou se trápit buď děti nebo rodiče, ale lepší je když chvíli počkají než bude dítě větší	8
je to lepší, ale dítě zbytečně prožívá stres kvůli jejím hádkám	9

8. DOPORUČENÍ DĚTÍ RODIČŮM A DĚTEM, KTERÉ PROŽÍVAJÍ ROZVOD. ROZCHOD

C34 Co bys chtěl/a poradit (doporučit) rodičům, kteří se rozvádějí, rozcházejí a mají děti?	
klidný rozvod, rozejděte se v klidu, zachovat klid a rozvahu, vzájemnou dohodu, aby dítě nestresovali, oba se vídejte s dětmi, zeptat se dítěte na to ke komu chce jít, aby se to dotklo dětí co nejméně, ať nadále milují své děti	1
ať zůstanou rodiči, aby se věnovali dětem stejně, nezapomínali na ně, aby byly ke svým dětem všímaví, děti za to nemůžou	2
vysvětlit to dětem, nic jim netajit, aby mu všechno říkali	3
bavit se o tom s dětmi, promluvit si o tom s dětmi, vysvětlit jim to, nepřetahovat se o něj, nestresovat ho, aby byli ohleduplní, vyslechnout děti, nerozdělovat sourozence	4
nerozvádějte se, aby se nerozváděli, pokusit se spolu ještě zůstat, aby se usmířili, nějak se usmířit (dokud děti nedospějí), snažte se překonat krizi	5
nevím (nezažila jsem to)	6
ať se dobře rozhodnou, udělejte to, co si myslíte, že je vhodné, ať se dítě u obou stejně, promluvit si o tom	7
zůstat u sebe, aby zůstali spolu a pokusili se o dítě	8
nerozumím	9
ať si to dobře rozmyslí, ať to ještě zváží, ať u toho myslí na děti, ať promyslí co doopravdy rozvod znamená, jak pro ně tak pro děti	10
aby se o dítě střídali, kupovat jim sladkosti	11
aby to zkusili na novo, zkusit překonat krizi, nerozházet se hned, nechat to uležet, aby to zkusili ještě nějak spravit	12
aby se smířili	13
nic	14
neuveдено	15
aby se ptali dětí, s kým chtějí zůstat, jak to cítí, co chtějí, promluvit si o tom, aby se o něj nepřetahovali, aby jim to vysvětlili	16
snažit se nehádat, aby dítě nepoštvávali jeden proti druhému, ať se k dětem chovají normálně, ať nedělají zbytečné scény, aby byli ohleduplní, aby na sebe neházeli špínu	17
ať nebrečí	18
aby brali ohled na děti, které z toho můžou mít trauma, aby to děti odnesly co nejméně	19
dovolit návštěvy, aby se dítě vídalo s druhým rodičem, domluvit se na tom, u koho bude v péči, druhý návštěvy, aby se oba s dítětem stýkali i po rozvodu	20
jestli je dítě malé, tak by měli s tím rozchodem počkat pár let	21
ať si zavzpomínají na staré časy, na mládí, jak se dávali dohromady, měli by si to pořádně rozmyslet a připomenout si, co si řekli u svatby	22
aby zůstali alespoň jako kamarádi	23
aby si zašli do manželské poradny a promluví si o tom, nebo do ppp, využití služeb mediátora, psycholog, terapeut	24
aby si příště lépe vybírali partnera, nebrat se	25
řekněte jim to dřív než bude pozdě	26
záleží na případech, je to individuální	27
aby se o dítě postaral majetnější	28
ať se raději rozejdou, jestli je to tak neudržitelná situace, ať nejsou spolu jen kvůli dětem, dítě to pozná	29
aby vysvětlili dětem, že rozvodem neztrácejí rodiče a že tu vždy budou pro ně, akorát nebudou žít společně	30
hlavně ať se o něj neperou a domluví se na nějakém vhodném řešení společné péče, pokud je chtějí oba, nehádat se o ně	31

jsou přece dospělý! Ať si na to přijdou sami, jen ať se snaží, je to jejich rozhodnutí	32
být odpovědní za své rozhodnutí, chovat se k sobě slušně, dát dítěti najevo, že ho mají rádi	33
aby si nedělili děti stejně jako majetek, ale mysleli hlavou	34
aby děti informovali o tom co se děje, aby je zbytečně nezatěžovali, nebrali je jako nástroj manipulace, nepřenášet spory na děti	35
aby vše urovnali co nejdříve	36
nerozdělovat sourozence	37
víc sexu	38
aby jim nechodili brečet na ramena	39
aby to toho své děti moc nezatahovali, aby nemusely být přítomni u hádek, žádné násilí, agrese, ať si to vyřeší sami mezi sebou, vysvětlit vše dětem	40
ať se jim stoprocentně věnují	41

C35 Co bys chtěla poradit (doporučit) dětem, jejichž rodiče se rozvádějí, rozcházejí?	
vydržet to, držte se, snažit se to pochopit, aby to tak nebraly, aby se snažily to zvládnout, zatnout zuby a přestat to, časem to přejde, svět se nezboží	1
mluvit o tom, všechno si v klidu vysvětlit, požádat je, aby jim to vysvětlili, nenechávat si své pocity pro sebe	2
pevné nervy a poradit se s rodiči, být v klidu, klid - bude to v pohodě, trpělivost	3
vyškrtáno, neuvedeno	4
nevím (samotnou mě to čeká), nedokáži poradit, neprožila jsem to, nelze dávat rady, záleží na mnoha okolnostech, je to individuální, obecně nevím, asi podle toho komu	5
aby nebyly smutné, ať nebrečí a zkusí to překonat, může oba dva navštěvovat, vše má i pozitivní stránky	6
ať se mají dobře	7
nic	8
tak už se netrap, bude to dobrý, berte to s nadhledem, aby se zamyslely nad tím, jestli to opravdu není lepší, berte to sportovně, berte to tak jak to je	9
nerozumím	10
aby byly silné a věřily že to bude dobré	11
aby jim do toho nemluvily, aby nedělaly rodičům starosti, aby to nechaly na rodičích, aby se nenaštvali na rodiče, nedělaly něj.blbosti-skok z mostu, útěky, ať na ně berou ohled, nepleťte se mezi rodiče	12
rozmluvit to rod., přemluvit rod., aby se snažily dát rod.dohromady, aby řekli rod., nerozvádějte se	13
aby zůstaly klidné, aby byly v klidu, aby na to zapoměly, aby to zbytečně neprožívaly, smířit se s tím	14
aby se o tom s nimi nebavily	15
být v klidu a pomáhat rodičům	16
ať se zeptají. co se děje. kvůli čemu se rozvádějí, jestli je ještě mají rádi	17
ať to tolik neprožívají a ať si vyberou, s kým chtějí žít	18
neuvedeno	19
navštívit psychologa a pořídit jim nějaké zvířátko, dát jim kontakty, kam se můžou obrátit pro radu, pomoc, najít nějakou blízkou osobu, ať si s někým promluví, mimo rodinu	20
aby zůstaly s mámou a k tátovi chodili	21
pořád se s nimi budeš stýkat. aby chtěl být týden s mámou a další týden s tátou	22
aby rodičům řekly svůj názor, mluve do toho co nejvíce, nenechali se nijak ovlivňovat. aby řekly, co cítí a co by chtěly, dát najevo nesouhlas	23

at' si nic nedělaj!, aby si neničili zdraví, at' jdou za kamarády nebo za rodiči a bavili se o tom	24
pochopit rodiče a nevyčítat jim to, podporovat oba rodiče, bude vídat oba rodiče (snad), at' to nechají na rodičích, respektovat je	25
věřte, že až si najdou jiného partnera, partnerku, bude to lepší jak pro ně, tak pro vás	26
at' se poučí a nedělají stejnou chybu jako jejich rodiče, poučí se z toho	27
aby se snažily udržet kontakt s druhým rodičem, u kterého nejsou	28
at' se nezapojují do hádky, aby se s rodiči nehádaly	29
at' se s tím smíří a berou to jako dobrou věc, vždycky se může najít někdo jiný, lepší, někdy je lepší, když se rozvedou, po r to bude lepší, vztah rodičů se po rozvodu zlepší	30
aby se snažily to pochopit, není to jejich vina, vžít se do toho, co prožívají rodiče, aby to pochopily, po rozvodu to bude lepší, at' jsou statečné	31
snažit se s tím psychicky vyrovnat a věřit že se budou pořád stýkat s rodiči, že to pro ně po rozvodu bude lepší než hádky	32
vysvětlit mu, že vztah mezi rodiči přestal fungovat, ale láska k dítěti se nezmění	33
že je budou mít rodiče vždy rádi, i když nebudou žít spolu	34
aby se necítily provinile za to, co se stalo, že ho oba rodiče pořád milují, mluvit o tom s rodiči, rodiče se nerozvádí kvůli nim	35
aby se nenechaly naočkovat špatnými informacemi od jednoho rodiče proti druhému, aby se nenechaly navádět proti jednomu z rodičů	36
víru, že se třeba někdy rodiče k sobě vrátí, naděje umírá poslední	37
opřít se o boha v něm je největší posila, najít někoho, kdo ho podrží	38
aby z toho nedělaly tragédii, někdy se to musí stát, ale život ti to nezkazí, aby si z toho nic nedělaly, aby to neřešily	39
soudní znalec!!!	40
aby se zatvrdily, když si to nepřipustí k tělu, nebude to tolik bolet	41
at' se nevzpouzí a emočně rodiče nevydírá, či se jinak nepokouší rozvodu zabránit - stejně s tím nic nenadělá, aby to nebraly jako zradu rodičů	42
časem si zvyknou	43
rozvod je věc dospělých a oni si to musí vyřešit sami, uvidíš, že vše bude nakonec lepší	44

Příloha č. 1: Rozvody podle příčiny rozvratu manželství

Rok	Příčina na straně muže (%)			Příčina na straně ženy (%)		
	Alkoholismus	Rozdíly povah, názorů, zájmů	Nevěra	Alkoholismus	Rozdíly povah, názorů, zájmů	Nevěra
1989	10,8	37,3	15,8	1	37,3	14,7
1990	10,3	40,5	15	1,4	49,1	16,8
1991	10	40,8	14,8	1	40,8	13,6
1992	10	43,4	14,8	1	43,4	13,4
1993	9,5	48,4	14,1	0,8	48,4	12,1
1994	9,2	49,1	13,7	0,8	49,1	11,5
1995	9,4	48,8	12,9	0,7	49,9	10,5
1996	8,8	49,3	12,4	0,7	50,3	9,5
1997	8,7	49,2	12,3	0,8	50,5	9
1998	8,1	50,7	12	0,8	51,7	8,4
1999	6,4	44,9	8,9	0,7	47,1	6,4
2000	5,8	47	8	0,5	49,1	5,6
2001	5,2	46,5	7,2	0,5	47,4	4,7
2002	4,9	49,1	6,5	0,5	49,6	3,9
2003	4,4	50,6	6,3	0,45	50,27	4
2004	4,2	51,3	6,1	0,4	51,0	4,0
2005	4,3	52,1	5,9	0,6	50,5	3,7
2006	-	54,6	-	-	52,8	-

Zdroj: www.csu.cz

Příloha č. 2: Sňatečnost a rozvodovost

Rok	Počet sňatků	Počet rozvodů
1989	81 262	31 376
1990	90 953	32 055
1991	71 973	29 366
1992	74 060	28 572
1993	66 033	30 227
1994	58 440	30 939
1995	54 956	31 135
1996	53 896	33 113
1997	57 804	32 465
1998	55 027	32 363
1999	53 523	23 657
2000	55 321	29 704
2001	52 374	31 586
2002	52 732	31 758
2003	48 943	32 824
2004	51 447	33 060
2005	51 829	31 288
2006	52 860	31 415

Zdroj: www.csu.cz

Příloha č. 3: Rozvody podle počtu nezletilých dětí

Rok	Počet nezletilých dětí (%)				
	0 (bez nezletilých dětí)	1 dítě	2 děti	3 a více dětí	S nezlet. dětmi celkem
1989	27,9	39,3	27,9	4,9	-
1990	27,8	39,7	27,9	4,6	-
1991	28,3	39,6	27,5	4,6	-
1992	28,3	39,8	27,5	4,4	-
1993	28	41	26,9	4,1	72,0
1994	28	41,7	26,2	4,1	-
1995	29	41,4	25,7	3,9	-
1996	29,2	41,3	25,7	3,8	70,8
1997	30,4	40,9	25,1	3,6	-
1998	33,1	39	24,1	3,8	-
1999	40,1	34,6	22,2	3,1	59,9
2000	35,8	37,3	23,6	3,3	64,2
2001	35	37,8	24	3,2	65,1
2002	35,7	37,02	24,1	3,1	64,3
2003	37	35,8	24,1	3,1	63,1
2004	37,1	35,7	24,2	3,0	62,9
2005	38,6	34,7	23,6	3,1	61,4
2006	-	-	-	-	60,5

Zdroj: www.csu.cz

Rok	Počet nezletilých dětí (absolutní hodnoty)				
	0 (bez nezletilých dětí)	1 dítě	2 děti	3 a více dětí	S nezlet. dětmi celkem
1993	8 467	12 415	8 119	1 226	21 760
1996	9 675	13 690	8 504	1 244	23 438
1999	9 480	8 199	5 248	730	14 177
2000	10 637	11 084	7 015	968	19 067
2001	11 037	11 940	7 586	1 023	20 549
2002	11 346	11 756	7 667	989	20 412
2003	12 119	11 748	7 929	1 028	20 705
2004	12 255	11 802	7 993	1 010	20 805
2005	12 078	10 872	7 376	962	19 210
2006	12 412	11 004	7 085	914	19 003

Zdroj: www.csu.cz

Příloha č. 4: Rozhodnutí opatrovnických soudů o svěření dítěte

Rozhodnutí soudu	1990		1994		1996		1998		2000	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dítě svěřeno nebo ponecháno										
otci	3 846	7,8	3 951	8,0	4 084	7,9	3 994	7,6	4 565	7,7
matce	43 841	89,1	43 942	89,3	46 092	89,4	47 084	89,6	52 767	89,6
jiné osobě	1 470	2,9	1 308	2,6	1 344	2,6	1 456	2,7	1 576	2,7

Zdroj: Bakalář: Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít. Vyšehrad, Praha 2002. str. 19

Ústřední knih.Pedf UK

2592083097